

VAN PLAAS TOT AGTERPLAAS

Die uitbeelding van Afrikaners in Johannesburg

in drie Hertzogprysweners

EN

'N DUISEND STORIES OOR JOHANNESBURG

'n Stadsroman

Harold Kalmer

Voorgelê ter gedeeltelike vervulling van die vereistes vir die Graad Magister
in die Kreatiewe Skryfkunde aan die Universiteit van Stellenbosch

Studieleiers: Prof. Marlene van Niekerk & Dr. Willem Anker

F gugo dgt"4235

Verklaring

Ek, die ondergetekende, verklaar hiermee dat die akademiese gedeelte en literêre teks in hierdie voorlegging vervat, my eie oorspronklike werk is en dat ek dit nie vantevore in die geheel, of gedeeltelik, by enige universiteit ter verkryging van 'n graad voorgelê het nie.

Handtekening: _____

Datum: _____

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

Mqr lgtgi "Í "4235"Ugm̃pdquej "Wpk̃gtukgkv
Cm̃g'tgi w̃g"xq̃qtdgj qw"

OPSOMMING

Die eerste gedeelte van hierdie tesis is 'n opstel met die titel *Van plaas tot agterplaas: Die uitbeelding van Afrikaners in Johannesburg in drie Hertzogpryswenner* en die tweede deel is 'n roman getiteld *'n Duisend stories oor Johannesburg*. Die roman en die opstel hou tematies met mekaar verband. Soos die roman, speel al drie bekroonde werke in Johannesburg af met Afrikaners as sentrale karakters.

Die bepaalde historiese konteks waarin elkeen van die drie pryswenner verskyn het, dikteer die invalshoek van die opstel, hoe die werk krities ontvang is, sowel as die rol en waarde wat deur die Afrikaner-instelling daaraan toegeken is. Daar sal verder in die bespreking getoon word watter rol die Hertzogprys in die skepping van die Afrikaner-instelling gespeel het. Die gebruik van die begrip en eienaam "Afrikaner" in hierdie bespreking verwys na die wit, Afrikaanssprekende, Christelike gemeenskap in Suid-Afrika, in die sin dat dit ooreenstem met die (uiters aanvegbare) stelling dat alle wit Afrikaanssprekers saamgevoeg kan word in 'n organiese "volkseenheid". Hierdie voorveronderstelling aanvaar ook dat hierdie "Afrikanerdom" tradisionele, konserwatiewe volkswaardes deel, en altyd beskikbaar is vir mobilisering ter wille van gedeelde Afrikaner-belange, soos deur Dan O'Meara gedefinieer in sy *Volkskapitalisme: Class, capital and ideology in the development of Afrikaner nationalism, 1934 – 1948* (1983:6). Hierdie kwessies word, onder meer, deur die polisisteamteorie van die Israeliese kultuurnavorser, Itamar Even-Zohar, asook J.B. Thompson se kritiese teorie van ideologie gedoen. Daar word ook na Jacques Rancière se teorie oor "die verspreiding van die waarneembare" (the distribution of the sensible) verwys.

Daar word tot die gevolgtrekking gekom dat die Hertzogprys van meet af aan in diens van die Afrikaner-instelling gestaan het en ten spyte van 'n veranderende ideologiese landskap, 'n voortgesette rol gespeel het in die daarstelling van die Afrikaner-repertoire. Binne die polisisteamteorie is die "repertoire" die versameling reëls en elemente wat die produksie van tekste bepaal. Die term "instelling" verwys na die faktore wat betrokke is by die instandhouding van die letterkunde as 'n sosio-kulturele aktiwiteit.

Die roman speel af in 'n klein Johannesburgse hotelletjie, genaamd Mei Villa, in die buurt Belgravia, tydens 'n uitbarsting van xenofobiese geweld in 2008. Binne 'n raamverhaalstruktuur fokus die roman op twee karakters, naamlik die ontheemde argitek, Zweig van Niekerk, wat na

40 jaar na Johannesburg terugkeer, asook die hoteleienaar, die bekroonde maar mindere digter, Bosman Hiemstra. Omring deur hotelgaste en personeel met hulle uiteenlopende verhale, soek Zweig van Niekerk tevergeefs na die Johannesburg van sy jeug, terwyl Bosman Hiemstra met ewe min sukses 'n tweede digbundel probeer skryf. Aan die einde van die boek begin die digter 'n roman te skryf met sy gas se lewensverhaal as gegewe – dalk ook die boek wat die leser pas klaar gelees het.

ABSTRACT

The first part of this thesis is an essay titled *Van plaas tot agterplaas: Die uitbeelding van Afrikaners in Johannesburg in drie Hertzogpryswenner* (*From farm yard to back yard: The depiction of Afrikaners in Johannesburg in three Hertzog Prize winners*) and the second part is a novel called *'n Duisend stories oor Johannesburg* (*A thousand tales of Johannesburg*). The novel and the essay are thematically linked. Like the novel, the three Hertzog Prize winners takes place in Johannesburg with Afrikaners as central characters.

The point of departure of the essay is the historical context in which the three literary works were published, the critical reception thereof and what role and value was attributed to it by the Afrikaner institution. The role played by the Hertzog Prize in the creation of the Afrikaner institution will also be discussed. The term “Afrikaner” in this discussion refers to the white Afrikaans-speaking, Christian community in South Africa, in the sense that it correlates with the (highly debatable) contention that all white Afrikaans-speakers can be combined in an organic “volkseenheid”. This use of the term assumes that “Afrikanerdom” also shares traditional, conservative national values, and is always available for mobilisation in service of shared Afrikaner interests, as defined by Dan O’Meara in his *Volkskapitalisme: Class, capital and ideology in the development of Afrikaner nationalism, 1934 – 1948* (1983:6). To examine these issues, the polysystem theory of the Israeli cultural researcher, Itamar Even-Zohar, as well as J.B. Thompson’s critical theory of ideology, will be used. Reference is also made to Jacques Rancière’s theory around “the distribution of the sensible”.

The conclusion is reached that despite a continuously changing ideological landscape, the Hertzog Prize served the interests of the Afrikaner institution from the very start and played an ongoing role in the Afrikaner repertoire. Within the polysystem theory the “repertoire” is the aggregate of rules and elements which determine the production of texts. The term “institution” refers to the factors involved in the maintenance of literature as a socio-cultural activity.

The novel is set in a small hotel, Mei Villa, in the Belgravia neighbourhood in Johannesburg during an outbreak of xenophobic violence in 2008. Within the story structure it focuses on two characters, the displaced architect, Zweig van Niekerk, who returns to Johannesburg after 40 years, and the hotel owner and award-winning, but lesser poet, Bosman Hiemstra. Surrounded by other hotel guests and staff with their own stories, Zweig van Niekerk searches in vain for the

Johannesburg of his youth, while Bosman Hiemstra attempts with equal lack of success, to write a second book of poetry. At the end of the book the poet starts to write a novel using his guest's life as material; that could be the book that the reader has just completed.

ERKENNINGS

Dankie aan:

My studieleiers Marlene van Niekerk en Willem Anker.

My klasmaats Andries Bezuidenhout, Andries Buys en Piet Oosthuizen.

My vrou Sanpat Hattingh.

Nola Doré van die Nasionale Letterkundige Museum en Navorsingsentrum in Bloemfontein.

Die Universiteit van Stellenbosch vir geldelike ondersteuning tydens die voltooiing van hierdie
tesis.

INHOUD

1. INLEIDING.....	10
1.1 Agtergrond.....	10
1.2 Seleksie van die drie literêre werke.....	12
1.3 Probleemstelling.....	12
1.3.1 Die toekenning van die Hertzogprys aan <i>Trekkerswee</i>	13
1.3.2 Van volksprofeet tot volksvervreemder; die rol van Hertzogprysweners binne die Afrikaner-instelling.....	14
1.4 Die struktuur van die opstel.....	14
2. Die polisistiem van Itamar Even-Zohar.....	15
2.1 Agtergrond.....	15
2.2 Die literêre polisistiem.....	15
2.2.1 Instelling.....	16
2.2.2 Repertoire.....	16
2.2.3 Produsent.....	17
2.2.4 Verbruiker.....	18
2.2.5 Kultuurgoedere.....	18
3. John B. Thompson se konseptualisering van ideologie.....	19
3.1 Agtergrond.....	19
3.2 Vyf metodes waardeur ideologie funksioneer en gepaardgaande strategieë.....	21
3.2.1 Regverdiging.....	21
3.2.2 Dissimulasie.....	21
3.2.3 Vereniging.....	22
3.2.4 Fragmentasie.....	23
3.2.5 Reïfikasie.....	23
4. Die rol van Afrikaner-nasionalisme in die skep van 'n Afrikaner-repertoire.....	24
5. Die Hertzogprys.....	28
5.1 Statuur en geskiedenis.....	28
5.2 Kontroversie rondom die toekenning van die prys.....	34
5.3 <i>Sewe dae by die Silbersteins</i>	36
5.4 Die Hertzogprys na apartheid.....	36
6. <i>Trekkerswee</i>	37

6.1 Die statuur van Totius.....	37
6.2 Die digter as siener.....	38
6.3 <i>Trekkerswee</i>	38
6.3.1 “ <i>Silwer strale</i> ”.....	39
6.3.2 “ <i>Goue gode</i> ”.....	44
6.3.3 “ <i>Groue grawe</i> ”.....	45
6.4 Resensies en die instelling.....	46
6.4.1 Agterna beskou.....	46
6.4.2 Tydgenootlike ontvangs.....	47
6.5 Die toekenning van die Hertzogprys.....	50
7. <i>Spiraal</i>	52
7.1 Inleiding.....	52
7.2 Die losieshuis.....	52
7.3 Leegheid.....	54
7.4 Die rol van die godsdiens.....	56
7.5 Aanvalle op die repertoire.....	58
7.6 Resensies en die instelling.....	64
7.7 Die toekenning van die Hertzogprys.....	69
8. <i>Siener in die suburbs</i>	71
8.1 Uitsigloosheid.....	71
8.2 Ekonomiese omstandighede.....	72
8.3 Die wêreld daarbuite.....	74
8.4 Die siener.....	76
8.5 Die reaksie van die instelling.....	78
8.6 Die toekenning van die Hertzogprys.....	81
9. Gevolgtrekking.....	84
10. Bronnelys.....	87

INLEIDING

1.1 Agtergrond

The pioneer author in Potchefstroom, the Hollander Jacob Lub, after several admonitory pamphlets in Afrikaans, in 1912 had published his dire warning about the evil mining nexus – Dark Johannesburg (in English). There he warned the readers against the process of ‘verengelsing’, with graphic descriptions of what happened to upright, respectable Afrikaner stock, able to live happily on subsistence farming and church going, once they sank into working-class and became structurally determined losers. Now they would have to eke out a subsistence on the mines, [...] or in the case of their daughters, as barmaids and inevitably prostitutes (Gray, 2005:155).

Afrikaners is sedert die ontstaan van Johannesburg as ’n groep met duidelik herkenbare kultuurgewoontes identifiseerbaar. Nogtans bestaan relatief min literêre werke in Afrikaans oor hulle teenwoordigheid in die stad. Die nosie van die stad as plek van ondergang vir Afrikaners, soos hierbo deur Gray verwoord, was só lank deel van die Afrikaanse literêre geheue, dat Johannesburg dikwels as ’n plek van armoede, verval en versukkeldheid uitgebeeld is.

Die rasonaal vir die skrywe van dié opstel is enersyds persoonlik, en andersyds akademies. Ten tye van die skrywe daarvan (2013) is ek ook die skrywer van 23 toneelstukke, 7 prosawerke, asook die ongepubliseerde manuskrip, *’n Duisend stories oor Johannesburg*, wat deel van hierdie tesis uitmaak. Die oorgrote meerderheid van hierdie werke, *’n Duisend stories oor Johannesburg* ingesluit, handel oor Johannesburg en die ervarings van Afrikaners in hierdie stad.

Teen bogenoemde agtergrond was die onderwerpskeuse betreffende die uitbeelding van Afrikaners in Johannesburg voor die hand liggend. Die besluit om oor drie Hertzogprysweners en hulle werk te skryf, is gebaseer op die veronderstelling dat die toekenning van dié prys ’n sekere literêre gehalte in hierdie werke impliseer. Nog ’n motivering was die gegewe dat die toekenning van die prys – in my leeftyd – dikwels met kontroversie gepaardgegaan het, én ook ’n indruk gelaat het dat politieke loyaliteite ’n rol gespeel het.

Soos in die geval van literêre werke is daar min literêre studies wat spesifiek oor Afrikaners in Johannesburg gaan. Om hierdie rede sluit aanvanklike leeswerk die werk in van historici soos E.L.P. Stals (1978), Charles van Onselen (2001) en Dan O’Meara (1983, 1996). Die Afrika-letterkundige Isabel Hofmeyr se essay *Building a nation from words: Afrikaans language, literature and ethnic identity 1902-1924* (1987) het ’n belangrike sleutel verskaf. ’n Kritiese

ondersoek na die rol van die Hertzogprys binne die Afrikaner-instelling word gedoen aan die hand van Itamar Even-Zohar se polisistees-teorie (1990) en John B. Thompson se kritiese teorie van ideologie (1990). Die term “instelling” soos gebruik in hierdie opstel is ’n vertaling van die term “institution”, soos gebruik deur Even-Zohar wanneer hy verwys na die versameling faktore wat betrokke is by die instandhouding van die letterkunde as ’n sosio-kulturele aktiwiteit. Aan die hand van die analise van sleutelgedeeltes in die drie tekste word die reaksie van dié werke op die Afrikaner-instelling krities beskou. Op grond van verál resensies, word die afsonderlike betekeniswaarde wat aan die drie werke toegeken is binne die Afrikaner-instelling, ondersoek.

Even-Zohar (2005:129) se stelling aangaande taalkonflik en nasionale identiteit, naamlik dat “enige beskikbare kulturele elemente”, soos “godsdienste, voedsel, kleredrag en gewoontes”, gebruik kan word om ’n identiteit te vestig, kan eweneens vir die skepping van ’n Afrikaner-repertoire geld. In die geval van die Genootskap van Regte Afrikaners, sowel as die Tweede Taalbeweging, was daar elemente van taalstryd betrokke. In albei gevalle is die stryd teen twee tale, naamlik Engels en Hollands, aangesê. Afrikaans was in al twee gevalle in ’n ondergeskikte posisie teenoor die ander twee amptelike tale, en is daar met groot drif te werk gegaan om die taal van ’n status te voorsien en dit te wettig. En in hierdie projek het die Akademie vir Wetenskap en Kuns, sowel as die Hertzogprys, ’n groot rol gespeel. Die Akademie was egter nie die enigste organisasie wat ’n rol gespeel het in die skepping van die Afrikaner-instelling en -repertoire nie.

Die organisasie Jong Suid-Afrika, later die Afrikaner-Broederbond, is op 5 Junie 1918 deur ’n groep spoorwegklerke, polisiemanne en predikante gestig (O’Meara, 1983:60). Die Broederbond het baie vroeg in sy bestaan by taalkwessies en die ontwikkeling van Afrikaanse literatuur betrokke geraak (Pelzer, 1979:90). Die Afrikaanse Taal- en Kultuurvereniging (ATKV) is in 1930 in Kaapstad gestig om na die belange van Afrikaanse spoorwegwerkers om te sien (Giliomee, 2012:297). Hulle was voorts verantwoordelik vir die reël van die suksesvolle Eeufeesviering van die Groot Trek in 1938, met laasgenoemde as ’n belangrike bydrae tot die vestiging van die Afrikaner-repertoire. As stigter van die ATKV en organiseerder van die Eeufees-trek, het die spoorwegklerk Henning Klopper geglo dat die simboliese ossewatrek “die Afrikaner tot hulle sinne gebring en verenig het” (Harrison, 1982:109). Soos baie ander, was Klopper ook oortuig dat dié Eeufees-trek ’n groot rol in die Nasionale Party se 1948-oorwinning gespeel het. Die Broederbond se besluit om gedurende die 1930’s ooglopende partypolitiek te

vermy en eerder op kulturele aktiwiteite te konsentreer, het gevolglik tot politieke mag gelei (O'Meara, 1996:128). Die energie wat deur hierdie organisasies rondom kulturele aktiwiteite gegenereer is, het die Afrikaner uiteindelik in 'n magposisie geplaas (Even-Zohar, 2005:99).

1.2 Seleksie van die drie literêre werke

Die drie werke wat bespreek word, is geselekteer op grond van die feit dat hulle handel oor Afrikaners in Johannesburg en ook al drie met die Hertzogprys bekroon is. Nie alleen is die werke uit verskillende genres nie, die wêreld en tydsgees in elkeen uitgebeeld, verskil ook radikaal van mekaar. Totius se *Trekkerswee* (1915) is 'n lang, verhalende gedig waarin 'n geïdealiseerde, eenvoudige en landelike Afrikaner-bestaan vol Calvinistiese piëteit, vryheid en nasionalisme ontwig word deur die ontdekking van goud, die Anglo-Boereoorlog en verstedeliking. In Karel Schoeman se kort roman *Spiraal* (1968) het die drie verstedelike en boheemse Afrikaanse protagoniste, naamlik Anton, Ingrid en Nadine, min erg aan die Calvinisme, hulle mede-Afrikaners, Afrikaner-nasionalisme of die Afrikaner-repertoire. Die werkersklaskarakters in P.G. du Plessis se drama *Siener in die Suburbs* (1971) toon geen bewuswees van die waardes, die Calvinisme en Afrikaner-nasionalisme wat sentraal in *Trekkerswee* staan nie, en leef in 'n wêreld waar drank, dobbel, seks en ekonomiese oorlewing die fokus is.

1.3 Probleemstelling

Teen dié agtergrond word die probleemstelling van die opstel as volg verwoord: Die toekenning van die Hertzogprys is binne die Afrikaner-nasionalistiese ideologie 'n indeks van goedkeuring en toeëiening en dit werk kanonskeppend binne die nosie van 'n "nasionale" letterkunde.

In 'n poging om hierdie probleemstelling te belig, word twee hipoteses gestel. Die eerste hipotese hou verband met die toekenning van die *eerste* Hertzogprys, terwyl die tweede hipotese ondersoek instel na watter rolle Totius, Karel Schoeman en P.G. du Plessis as Hertzogprysweners binne die Afrikaner-instelling vervul het.

Die eerste hipotese is dat die toekenning van die eerste Hertzogprys aan *Trekkerswee* sentraal staan in die skepping van die Afrikaner-instelling en die daarstel van 'n Afrikaner-repertoire. Die tweede hipotese hou verband met die verandering van die rol en status van Hertzogprysweners binne die Afrikaner-instelling, naamlik van mitiese eenheidskepper in die geval van Totius, tot

opvanger van ontnugtering en verval in die geval van Schoeman en Du Plessis. Vervolgens 'n aantal opmerkings oor elkeen van die hipoteses.

1.3.1 Die toekenning van die Hertzogprys aan *Trekkerswee*

Die toekenning van die Hertzogprys aan *Trekkerswee* kan beskou word as die manifestasie van belangebevordering van 'n groep kulturele entrepreneurs.

Die Suid-Afrikaanse Akademie vir Wetenskap en Kuns, asook die Hertzogprys, is vroeg reeds (onderskeidelik 1909 en 1915) met 'n baie spesifieke taal- en nasionalistiese agenda in die legitimeringsprojek van die Afrikaanse taal ingestel (Carstens, 2009). Die toekenning van die *eerste* Hertzogprys aan *Trekkerswee* kan beskou word as deel van die proses wat die historikus Albert Grundlingh (1993:267, aangehaal in Hough 2010:23) as “ideologiese arbeid” beskryf. Deur hierdie “arbeid” is betekenis gemobiliseer om die magsverhoudinge wat Afrikaner-nasionalisme gekenmerk het, te vestig en onderhou. Om hierdie rede word die politieke, maatskaplike en literêre tydgenootlike landskap rondom die daarstelling van die prys van nader beskou.

Itamar Even-Zohar, Israeliese kulturele navorser en formuleerder van die polisisteesisteemteorie, voer aan dat die voortbestaan van sosiale entiteite, soos volke, van die skep, of daarstel, van 'n kulturele repertoire afhang. Binne die polisisteesisteemteorie verwys die term “repertoire” na die versameling van reëls en elemente wat die produksie van tekste bepaal (Even-Zohar, 1990:18). Vir diegene wat hulleself beywer het vir die vestiging van Afrikaans as standaardtaal en die skep van 'n Afrikaanse literêre kultuur, was die daarstelling van so 'n repertoire as 'n effektiewe werktuig om identiteitsvorming te fasiliteer, van uiterste belang. Totius se statuut as teoloog, digter en volksheld het hom 'n ideale mitiese eenheidskepper binne hierdie projek gemaak. Die ideologiese praktyke deur Thompson geïdentifiseer en die gepaardgaande strategieë soos deur hom beskryf, word gebruik om aan te dui hoe *Trekkerswee* se moraliserende strekking, subjektiewe aanbieding van 'n nasionale verlede, verheerliking van die patriargie, sowel as lesse in vaderlandsliefde, aan die doelwitte van hierdie arbeid voldoen het (1990:60-67).

1.3.2 Van volksprofeet tot volksvervreemder – die rol van Hertzogprysweners binne die Afrikaner-instelling

Even-Zohar (2005:12,17) stel dat verandering 'n integrale deel van enige repertoire vorm. Die repertoire waarbinne Schoeman se *Spiraal* en Du Plessis se *Siener in die suburbs* meer as 50 jaar later verskyn het, verskil egter aansienlik van die verouderde repertoire waarvan Totius deel was.

In 1915, die jaar waarin *Trekkerswee* die Hertzogprys ontvang het, was byna elke staat in Afrika 'n Europese kolonie. Teen 1970, toe *Siener in die suburbs* die eerste maal opgevoer is, en *Spiraal* die Hertzogprys ontvang het, het Afrika bestaan uit 42 onafhanklike nasies, twee kolonies en twee onafhanklike state wat deur wit minderhede regeer is (Norval, 1996:151). Binnelandse en buitelandse weerstand teen Afrikaner-nasionalisme en die apartheidsprojek was aan die opbou. Die Afrikaner-repertoire van die 1970's was deurdrenk met simbole en beelde wat met die “totale aanslag” verband gehou het. Dié “totale aanslag” is direk met die Marxisme, sowel as Sowjet-ekspansionisme, verbind. Op hierdie gronde is enige teenstand teen die nasionalistiese regering as verdag en volksvreemd afgemaak (Norval, 1996:200-201). Krake was besig om in die Afrikaner-repertoire te verskyn. In die lewensuitkyk en optredes van die karakters in *Spiraal* het Schoeman die ontnugtering onder jong Afrikaners belig en uitgebeeld. In *Siener* het Du Plessis die verval onder arm Afrikaners bevestig. Die rol van die Hertzogprysweners het verander van mitiese eenheidskepper na dié van opvanger of kaatser van ontnugtering, en bevestiger van verval.

1.4 Die struktuur van die opstel

Eerstens word die werk van Itamar Even-Zohar, J.B. Thompson en Isabel Hofmeyr as teoretiese onderbou bespreek. Tweedens volg 'n bespreking oor die invloed wat Afrikaner-nasionalisme op die daarstelling van die Afrikaner-repertoire gehad het, asook 'n kort historiese oorsig oor die Hertzogprys. Daarna word die drie werke se verhouding tot die instelling, sowel as elke repertoire afsonderlik, aan die hand van geselekteerde gedeeltes bespreek. Laastens volg samevattende opmerkings.

2. DIE POLISISTEEMTEORIE VAN ITAMAR EVEN-ZOHAR

2.1 Agtergrond

Die polisisteemteorie is deur die Israeliese kultuurnavorser Itamar Even-Zohar ontwikkel. Na 'n aanvanklike loopbaan as navorser in die veld van vertalingstudies, het hy in die 1990's op kultuurstudies begin fokus en die polisisteem een van die hoekstene van sy werk gemaak.

In sy essay *Polysystem and culture research* in sy boek *Papers in culture research* (2005:35) beskryf Even-Zohar die polisisteemteorie as 'n voortsetting van “dinamiese funksionalisme” waarby hy die latere Russiese formalisme, Tsjeggiese strukturalisme en Sowjet-semiotiek insluit. Volgens hom vergroot die konsep van 'n oop, dinamiese en heterogene stelsel op sigself heel moontlik die kanse vir die ontstaan van gunstige omstandighede om die potensiaal van relasionele denke te realiseer (2005:35). Hy gee egter ook toe dat die geneigdheid om veelvuldige parameters in elke geval te oorweeg, beslis 'n prosedure is wat moontlik vinniger tot “dooiepuntsituasies” kan lei, as in die geval van statiese denkpatrone.

Even-Zohar verkies die term “polisisteem” bo die term “sisteem”, omdat laasgenoemde volgens hom kan lei tot 'n “verskraalde” lesing van die Russiese formalisme, met laasgenoemde wat te staties is om sinchroniese, sowel as diachroniese verskuiwings, te verklaar (1990:10). Hy gebruik deurgaans die term “polisisteem” om die begrip van 'n sisteem as dinamies en heterogeen uit te beeld, in teenstelling met 'n sinchronistiese benadering (2005:41).

2.2 Die literêre polisisteem

'n Belangrike aspek van die literêre polisisteem is dat dit faktore insluit wat as nie-literêr beskou kan word. Volgens die polisisteemteorie is die literêre polisisteem “the network of relations that is hypothesized to obtain between a number of activities called ‘literary’ and consequently these activities themselves are observed via that network” (Even-Zohar, 1990:28).

Op hierdie wyse poog Even-Zohar derhalwe om breër na literêre aktiwiteit te kyk. Aangesien polisisteem-analise nie 'n hiërargie vooropstel nie, kan die teks nie as die belangrikste produk beskou word nie, selfs al is dit die mees sigbare deel.

Ten einde die literêre polisisteem te skematiseer, wysig Even-Zohar (2005:13) Roman Jakobson se kommunikasieskema, wat alle kommunikasie in “konteks”, “kode”, “spreker”, “aangesprokene”, “kanaal” en “boodskap” verdeel. Hy hou voor dat 'n soortgelyke verdeling

gemaak kan word en vervang “konteks” met “instelling”, “kode” met “repertoire”, “spreker” met “produsent”, “aangesprokene” met “verbruiker” en “boodskap” met “produk”. Om literêre aktiwiteit op dié wyse te benoem, hoop hy om met ’n wyer omvang rekenskap van literêre aktiwiteite te gee (2005:14).

2.2.1 Die instelling

Even-Zohar (1990:35) definieer die instelling (institution) só:

The institution consists of the aggregate of factors involved with the maintenance of literature as a socio-cultural activity. It is the institution that governs the norms prevailing in this activity, sanctioning some while rejecting others.

Die instelling bepaal ook watter norme in die beoefening van die letterkunde as sosio-kulturele aktiwiteit geld. Dit keer sommige norme goed en bepaal dus watter boeke langer as ander onthou sal word (Even-Zohar, 1990:37). Die instelling sluit nie net groeperings in wat literêre belange verteenwoordig nie, maar ook die belange van organisasies soos kerke, politieke partye en uitgewers (MacCarthy, 2002:41). Die instelling is dus eerder ’n diffuse versameling as ’n homogeen-verenigde eenheid (Even-Zohar, 1990:35). Dit beheer nie net die produksie van tekste nie, maar tree ook tussenbeide op die vlak van die produsent, en is dikwels verantwoordelik vir die vervaardiging van verbruikers deur middel van skole, boekklubs en onderwysinstellings. In die geval van die Afrikaner is die literêre instelling sterk beïnvloed deur die oormatige invloed wat kerke, politieke partye en kulturele organisasies binne die gemeenskap uitgeoefen het.

2.2.2 Die repertoire

Even-Zohar se term “repertoire” verwys na die versameling van reëls en elemente wat die produksie van tekste bepaal. Daarteenoor is tekste die aktualisering van daardie wette. Die polisistiem kan dus nie tot blote teks of repertoire gereduseer word nie, maar na die wisselwerking tussen die twee (1990:17-18). Hierdie opstel verwys ook na die invloed wat nie-literêre elemente op die toekenning van die Hertzogprys gehad het.

Even-Zohar (2000:392-396) sluit in noue verband aan by Andersen (2006) se hipotese dat groot sosiale entiteite soos volkere en nasies nie spontaan ontspring nie, maar dat die ontstaan daarvan aan die optrede van individue onderhewig is. Hy voer ook aan dat die voortbestaan van so ’n entiteit afhanklik is van ’n samehorigheidsgevoel onder die lede daarvan. Hierdie

samehorigheidsgevoel word slegs verseker deur 'n kulturele repertoire te skep of in te voer (Even-Zohar, 2005:83).

So 'n repertoire kan versterk word deur die aanwending van 'n element soos erfenis (Even-Zohar, 2005:11):

The term 'heritage' normally refers to the accepted canon of precious goods, thus designating distinction and a useful benchmark for competition. It thus normally works as a tool for validating the effectiveness of the established repertoire (that is, historically accumulated), and for securing its perpetuation.

Nog 'n strategie vir repertoire-skepping is die daarstelling van 'n kanon van waardevolle kultuurgoedere wat die groep van ander groepe onderskei, en waarde aan 'n repertoire toevoeg, ten einde die voortsetting daarvan te verseker. Weens die belangrike rol wat kultuurgoedere in die hieropvolgende bespreking van die skepping van die Afrikaner-repertoire en daarstelling van die Afrikaner-instelling gespeel het, word dit breedvoerig hieronder bespreek.

2.2.3 Produsent

Even-Zohar verkies die term “produsent” bo die term “skrywer”, aangesien eersgenoemde volgens hom nie dieselfde voorveronderstellings as laasgenoemde impliseer nie. Enige weerstand teenoor die gebruik van “produksie” as deel van die literêre stelsel, word deur hom toegeskryf aan die feit dat só 'n benadering beteken, dat “kritiese inspirasie”, sowel as “pretensieuse en vereenvoudigde sielkunde”, nie meer as veilige literêre prosedures beskou sal kan word nie (1990:34). Die verhouding van die produsent teenoor die instelling is nie staties nie. Soms beklee hy die posisie van blote vermaaklikheidster, en soms is hy in 'n magposisie gelykstaande aan dié van enige politikus. Hierdie status van die produsent – op 'n spesifieke tydstop – moet ook in ag geneem word wanneer na 'n bepaalde werk binne die literêre sisteem gekyk word. Die rol wat deur die gemeenskap aan die produsent toegeken word, word dus nie nét deur die teks self bepaal nie.

2.2.4 Verbruiker

Daar is verskeie redes hoekom Itamar Even-Zohar die term “leser” met die term “verbruiker” vervang. Die feit dat tekste binne hierdie leesstrategie nie altyd op die tradisionele manier gelees word nie, is die belangrikste van dié redes. Selfs met die uitsluiting van die gevalle waar die

artistieke norm van die tydvak die “gehoorde” vorm van die teks is, het tekste dikwels ’n meer komplekse verhouding met die verbruiker as wat die terme “leser” en “skrywer” te kenne gee (Even-Zohar, 1990). Anders as “lesers”, kan “verbruikers” in groepe verbruik, en word daar dikwels na hierdie eenheid as “die publiek” verwys. Die reëls waarvolgens die publiek verbruik, neem dikwels die individu in ag, maar word nie noodwendig tot laasgenoemde gereduseer nie.

Die verhouding van die verbruiker tot die teks is meer ingewikkeld as dié van leser tot teks, omdat in laasgenoemde die akkumulasie van maatskaplike kapitaal (’n term ontleen aan Pierre Bourdieu) nie in ag geneem word nie. Deur na hierdie individue as verbruikers te kyk, word dié kompleksiteit wel in ag geneem (Even-Zohar, 1990:37).

2.2.5 Kultuurgoedere

Even-Zohar (2000:392) beskryf “kultuurgoedere” as “a set and stock of valuable goods, the possession of which signifies wealth, high status, and prestige”. Die besit van kultuurgoedere is ook nooit eweredig onder groepe verdeel nie. Die bevoorregte klasse het nie net eksklusiewe toegang tot sulke goedere nie, maar hulle het ook die gesag om in die eerste plek die waarde wat daaraan toegedig word, te bepaal (Even-Zohar, 2005:9). Hierdie realiteit het ’n besliste invloed op die produsering van kultuurgoedere.

’n Aanvaarde kanon van waardevolle kultuurgoedere kan gebruik word om sosiale groepe van ander te onderskei, asook om die effektiwiteit van ’n gevestigde repertoire waarde te gee, en om die voortsetting daarvan te verseker (Even-Zohar, 2000:391,394). Waarde word aan hierdie goedere toegedig deur die gebruik van etikette soos “oorspronklik”, “kunstig”, “esteties” en “geestelik” (Even-Zohar, 2005:7). Hierdie etikette word ná ’n verloop van tyd as ’n gegewe beskou en mettertyd ontstaan daar organisasies met die doelstelling om dit te koester, die waarde daarvan te verhoog en dit te beskerm (Even-Zohar, 2005:7).

Die besitters van so ’n stel goedere kan dit vir ’n verskeidenheid doeleindes gebruik wat bykans almal aan die eenvoudige beginsel voldoen, naamlik dat mag deur die vertoon van rykdom verwerf word (Even-Zohar, 2005:7). Hierdie rykdom kan beide materiële besittings soos piramides en stadspoorte en beginsels soos “meer geregtigheid” en “beter lewensgehalte” insluit (Even-Zohar 2011:34). Die waarde van kultuurgoedere is egter wisselend. Dit wat waarde inhou in één era, kan minder of selfs géén waarde hê nie in ’n ander tydperk (Even-Zohar, 2005:8).

Itamar Even-Zohar se polisisteamteorie word in die opstel aangewend, omdat konsepte soos “instelling”, “repertoire”, “verbruiker”, “produsent” en “kultuurgoedere” kan bydra om die politieke en sosio-kulturele rol van letterkunde binne ’n gemeenskap te beskryf. Hierdie konsepte sal aangewend word om, onder meer, aan te dui watter rol die Hertzogprys binne die Afrikaner-gemeenskap speel/gespeel het.

3. JOHN B. THOMPSON SE KONSEPTUALISERING VAN IDEOLOGIE

3.1 Agtergrond

Die term “ideologie” het ’n komplekse teoretiese geskiedenis. Sedert die term die eerste keer in 1796 deur die filosoof Destutt de Tracy voorgestel is, is talle betekenisse en interpretasies in die eeue daarna daaraan toegeken. Siende dat ideologie, per se, nie die belangrikste fokus van hierdie opstel is nie, word John B. Thompson (1990) se teorie, wat spesifiek op die wisselwerking tussen betekenis en mag in die sosiale wêreld fokus, ter wille van duidelikheid en bondigheid betrek.

In ’n oorsig van vroeëre teorieë en beskouings tref Thompson (1990:52-53) ’n onderskeid tussen twee breë kategorieë van beskouings. Die eerste kategorie stel ’n neutrale benadering tot ideologie voor. In hierdie kategorie poog die teorieë om sekere verskynsels as ideologie te klassifiseer, sonder om te impliseer dat dié verskynsels noodwendig vals of misleidend is, of tot ’n dominante of enige ander groep verbind is. Volgens hierdie neutrale benadering is ideologie slegs ’n enkele faset van die sosiale lewe. Teorieë van denkers soos De Tracy, Lenin en Lukacs kan met hierdie neutrale benadering verbind word. Ten spyte van heelwat verskille tussen hulle, neig al die teorieë na ’n definisie van ideologie as ’n verskynsel, wat nie noodwendig negatief of vals is nie. Hiervolgens word ideologie ook nie beskryf as ’n verskynsel wat bedreigend is en derhalwe beveg of uitgewis moet word nie.

Meer onlangse skrywers oor ideologie – van Seliger, Geertz, Gouldner tot Althusser – toon in hulle werk dat hulle by dié neutrale konsep van ideologie aansluit (Thompson, 1990:55). Oor die algemeen beskou hierdie skrywers ideologie as ’n waardesisteam of stelsel van simboliese vorms en praktyke. In hierdie konteks word ideologie ook beskryf as ’n soort sosiale sement wat

gemeenskappe stabiliseer en hegter maak deur die daarstelling van 'n gemeenskaplike norm en waardestelsel.

Thompson identifiseer ook 'n tweede kategorie van benadering tot ideologie (1990:53-55). Dié benadering is negatief en krities; dit beskryf ideologieë as valse of selfs denkbeeldige idees en opvattinge. Denkers soos Napoleon en Marx was voorstanders van hierdie benadering. Die Marxiste het ideologie veral beskryf as 'n versameling idees wat die belang van 'n dominerende sosiale klas verteenwoordig. Volgens hulle is ideologiese verskynsels misleidende verskynsels wat doelbewus die waarheid verberg sodat sekere magsverhoudinge in stand gehou word.

Thompson hou voor dat al hierdie vroeëre benaderings sekere tekortkominge het, omdat dit nie die impak van massakommunikasie op die moderne wêreld in aanmerking neem nie. Hy stel 'n kritiese benadering voor wat spesifiek op die verhouding tussen betekenis en mag in die sosiale wêreld fokus (1990:56).

Thompson definieer ideologie breedweg as “betekenis in die diens van mag”. Hiervolgens verwys die konsep van ideologie (1990:7-8) na die manier waarop betekenis gekonstrueer en voortgeplant geword, deur simboliese vorme in spesifieke sosiale omstandighede, om magsverhoudings in plek te hou. Dit gaan hier oor meer as die beskrywing van ideologie as waar of vals, of selfs, as sosiale sement. Dit behels ook meer as die soeke na gemeenskaplike waardes, byvoorbeeld, nasionalistiese waardes. Hierdie benadering fokus op die komplekse wyse waarop betekenis gemobiliseer word – nie net op institusionele en politieke vlak nie, maar ook in die gewone, sosiale lewe. Daarbenewens redeneer hy dat die ideologiese karakter van simboliese verskynsels nie uit die simboliese verskynsels self afgelei kan word nie. Ons kan simboliese fenomene nie as ideologies lees nie. Ons kan ideologie gevolglik slegs ontleed deur simboliese fenomene in die sosio-historiese konteks te plaas waarbinne hierdie fenomene invloed mag uitoefen, of, nie uitoefen nie, sodoende verhoudings van oorheersing te vestig óf in stand te hou (1990:56). Hiervolgens kan ideologiese verskynsels gedefinieer word as betekenisvolle verskynsels wat in sekere sosio-historiese omstandighede magsverhoudinge skep en in stand hou.

3.2 Vyf metodes waardeur ideologie funksioneer en die gepaardgaande simboliese konstruksies

Thompson (1990:60-67) identifiseer vyf algemene metodes waarvolgens ideologie funksioneer, naamlik regverdiging, dissimulasie, vereniging, fragmentasie en reïfikasie. Elkeen van hierdie ideologiese praktyke word hieronder kortliks bespreek met die gepaardgaande strategieë wat vir simboliese konstruksie in elke afsonderlike geval aangewend word.

3.2.1 Regverdiging

Thompson (1990:61-62) beskryf regverdiging as 'n metode vir die skep en in stand hou van magsverhoudinge, deur dit voor te hou as geregverdig, gegrond of geoorloof, en dus waardig om ondersteun te word. Die strategieë waardeur magsverhoudinge geregverdig word, is as volg:

Rasionalisasie: Sekere argumente word deur die produsent van 'n simboliese vorm gekonstrueer om 'n stel sosiale verhoudinge of institusies te regverdig en/of verdedig. Op dié wyse word die gehoor oortuig dat hierdie verhoudinge en institusies ondersteuningswaardig is.

Universalisasie: Sekere institusionele reëlins wat slegs tot sommige individue se voordeel strek, word voorgehou as in die belang van almal.

Narrativering: Daar word stories gebruik om sekere aannames aan te bied. Hierdie narratiewe is stories oor die verlede en word in die hede aangebied asof dit deel vorm van 'n tydlose, gekoesterde tradisie. Soms word tradisies selfs uitgedink of vervaardig om 'n gevoel van kollektiewe identiteit in 'n gemeenskap te skep en hulle te laat voel dat hulle deel is van 'n geskiedenis waarin enige konflik, verskille of verdeeldheid oorkom is. Nasionale mites kan op hierdie wyse verbind word met tradisie. Stories kan vertel word deur amptelike kroniekskrywers of gewone mense om die magsuitoefening van dié wat die mag besit, te regverdig aan diegene wat daarvan uitgesluit is. Die stories kan in die vorm van grappies, toesprake, opstelle, romans, gedigte en nuusverslaggewing presenter.

3.2.2 Dissimulasie

'n Tweede modus operandi van ideologie wat Thompson (1990:62) beskryf, is dissimulasie. Magsverhoudinge kan gevestig en onderhou word deur dit te verbloem, ontken of te versteek, of om dit op 'n manier aan te bied wat die aandag van bestaande verhoudinge of prosesse aflei, of deur skrams daarna te verwys. Die verskillende strategieë waardeur simboliese vorme deur

middel van dissimulasie gekonstrueer kan word om 'n ideologiese doel te dien, is soos volg (Thompson, 1990:62-64):

Verplasing: 'n Term wat gewoonlik gebruik word om na een objek of persoon te verwys, word gebruik om na 'n ander te verwys. Op hierdie wyse word die positiewe of negatiewe konnotasies van dié term na 'n ander objek of persoon oorgedra.

Eufemisering: Aksies, instellings of sosiale verhoudinge word beskryf/herbeskryf in versagtende of verbloemende terme en word op dié wyse in 'n meer positiewe lig gestel.

Beeldspraak: Dit dui op die gebruik van taal- en stylfigure, of meer in die algemeen, die figuurlike gebruik van simboliese vorme. Die bestudering van hierdie strategie is meestal beperk tot die letterkunde, maar dit word baie wyer gebruik as wat studies in hierdie dissipline laat blyk. Op hierdie wyse kan die gebruik van die metafoor sekere sosiale verhoudinge dissimuleer deur daardie verhoudinge (of mense/groepe wat daardeur omsluit word) aan te bied asof hulle sekere kenmerke besit wat hulle nie werklik besit nie. Hierdeur kan sekere kenmerke of kwaliteite uitgelig word en 'n negatiewe of positiewe waarde daaraan toegeken word (Hough, 2010:20).

3.2.3 Vereniging

Volgens Thompson (1990:64) is vereniging die ideologiese metode wat gebruik word wanneer 'n simboliese vorm van eenheid geskep word om individue saam te groepeer en te omsluit in 'n kollektiewe identiteit, ten spyte van die verskille wat hulle kan verdeel. Tipiese strategieë wat hiermee gepaardgaan, is die volgende (1990:64-65):

Standaardisering: Simboliese vorme word aangepas en binne 'n gestandaardiseerde raamwerk geplaas. Die raamwerk word dan as die gemeenskaplike en aanvaarbare basis van simboliese wisselwerking gevestig (Thompson, 1990:65). Hierdie strategie kan, byvoorbeeld, gebruik word deur staatsowerhede om 'n hegemonistiese, nasionale taal te ontwikkel in 'n konteks van diverse linguistiese groepe. Die vestiging van 'n nasionale taal kan vir die grondlegging van 'n kollektiewe identiteit aangewend word.

Simbolisering van eenheid: Hierdie strategie behels die konstruksie van simbole van eenheid wat dwarsdeur die hele groep versprei word (Thompson, 1990:65). Slagspreuke, volksliedere, vlae en staatsemlème maak almal deel uit van die simbolisering van eenheid. Hierdie strategie

kan 'n integrale deel uitmaak van narrativering wat handel oor 'n gedeelde verlede en toekomstige lotsbestemming.

3.2.4 Fragmentasie

Magsverhoudinge kan ook onderhou word deur die toepassing van fragmentasie (Thompson, 1990:65). Hierdie ideologiese praktyk kan gebruik word om groepe of individue wat die voortbestaan van die dominante groep bedreig, te fragmenteer en onskadelik te stel. Tipiese strategieë van fragmentasie is:

Differensiasie: Die verskille wat groepe en individue van mekaar onderskei en verdeel, word beklemtoon. Hierdeur word die kenmerke wat hulle *onverenig*, gebruik om hulle te verdeel sodat hulle nie die dominante groep bedreig nie (Thompson, 1990:65).

Die verdrywing van die ander: Die strategie behels die skep van 'n "vyand", binne of buite die groep, sodat 'n beroep op die groep gedoen kan word om die vyand gesamentlik teen te staan, te verdryf. Hierdie strategie oorvleuel dikwels met die strategie van vereniging, aangesien die skep en verdrywing van 'n vyand gewoonlik 'n groep as 'n gemeenskap verenig.

3.2.5 Reïfikasie

Die vyfde en laaste modus operandi van ideologie is dié van reïfikasie (Thompson, 1990:65). 'n Historiese stand van sake wat kort van duur is, word aangebied as iets wat permanent, ewig en tydloos is. Hierdie metode behels dus die uitskakeling of vertroebeling van die sosiale en historiese karakter van sosio-historiese verskynsels. Reïfikasie kan deur die volgende strategieë in simboliese vorme uitgedruk word (Thompson, 1990:66):

Naturalisering: Sosiale en historiese konstruksies word as 'n natuurlike gebeurtenis voorgehou, of as die onvermydelike resultaat van natuurlike toestande.

Verewiging: Hierdie strategie toon ooreenkomste met naturalisering. Sosio-historiese verskynsels word van hul historiese karakter gestroop en as permanente, onveranderlike en altyd-herhalende verskynsels voorgestel. Op hierdie wyse word tradisies, of institusies as tydlose verskynsels voorgestel wat nie bevraagteken mag word nie. Die verskynsels word dus deel van die sosiale lewe en hul oënskynlike a-historiese karakter word voortdurend deur die herhaling van sekere simboliese vorme bevestig.

Nominalisering/passivisering: Nominalisering geskied wanneer sinsdele in naamwoorde verander word, en passivisering geskied wanneer sinne in die bedrywende, in plaas van die lydende vorm, aangebied word. In so 'n sin word die subjek of agent verwyder sodat dit voorkom asof die handeling wat beskryf word, in die afwesigheid van enige produserende subjek geskied; asof die handeling 'n natuurlike (en weer eens tydlose), verskynsel is (Hough, 2010:24).

4. DIE ROL VAN AFRIKANER-NASIONALISME IN DIE SKEP VAN 'N AFRIKANER-REPERTOIRE

Op 10 Oktober 1975 (Krugerdag) is die Afrikaanse Taalmonument in die Paarl ingewy. Dit was 'n hoogtepunt van 'n eeufeesjaar waartydens die Genootskap van Regte Afrikaners (GRA) se stigting in 1875 – as geboorte van Afrikaans – herdenk is. Volgens Itamar Even-Zohar (2011) is rituele soos die herdenking van gebeurtenisse en die bou van monumente nog altyd gebruik om die vestiging van identiteite te stimuleer en vestig. Die ontstaan en ontwikkeling van Afrikaans is egter baie meer kompleks as wat die landsweye viering van dié stigting van die GRA te kenne wou gee. Dié narrativisering van die ontstaan en ontwikkeling van die taal het gehelp om Afrikaans voor te hou as deel van 'n tydlose en kosbare tradisie.

Volgens Giliomee en Mbenga (2007) kan die opbloeï van Afrikaner-nasionalisme in die laat negentiende en vroeg twintigste eeu aan veral drie faktore toegeskryf word, naamlik die behoefte om Afrikaner-sakeondernemings te ondersteun, die vestiging van Afrikaans as standaardtaal, sowel as die daarstelling van 'n nasionalistiese geskiedenis. Al drie hierdie faktore is ingespan in 'n strategie van kollektiewe identiteitskepping en nasionale eenheid onder wit Afrikaanssprekendes.

Die ontdekking van goud en diamante in die negentiende eeu het die oorgrote meerderheid Afrikaners van die ekonomiese binnekring uitgesluit. Die ekonomie is deur Engelssprekendes en Britse Imperialistiese belange beheer. Hierdie faktore, tesame met die oorsakeling na kapitalistiese landbou in die tydperk van 1870-1920, het gesorg dat Afrikaners selfs van die landbou uitgesluit was (O'Meara, 1983:22). Teen die middel van die 1890's was die helfte van die Transvaalse grond in die hande van eienaars wat elders gewoon het (O'Meara, 1983:24) en in 1897 was die grootste verskaffers van landbouprodukte aan die Witwatersrand Britte, Duitsers, Italianers en Jode (Stals, 1978:61). Die resultaat was die verarming van Afrikaners en 'n

gepaardgaande verstedeliking wat die Afrikaner-gemeenskap polities, kultureel en ekonomies verdeeld gelaat het (O'Meara, 1983:71).

Teen dié agtergrond het lede van die Afrikaner-petit bourgeoisie, wat hoofsaaklik uit kleiner boere, predikante, onderwysers, handelaars en smouse bestaan het, besluit dat die enigste manier om die Afrikaner se ekonomiese lot binne die kapitalistiese ekonomie te verbeter, die verkryging van beheer oor daardie ekonomie was (Hough 2010:24). Die GRA is (soos genoem) in 1875 onder leiding van dominee S.J. du Toit in die Paarl gestig om die belange van Afrikaners te bevorder en die konsep van 'n Afrikaner-nasie te artikuleer (Hofmeyr, 1987:97). Hierdie GRA-groep, tesame met die lesers van hulle publikasie, *Die Patriot*, en ook ander belangegroepe, het die grondslag gevorm vir die aktiwiteite wat mettertyd as die Eerste Taalbeweging bekend sou staan. Daar is egter sterk aanduidings dat die groepering glad nie so effektief opgetree het as wat die woord “beweging” te kenne wou gee nie (Hofmeyr, 1987:97). 'n Strategie om die taal te standaardiseer en voor te hou as die enigste aanvaarbare weergawe daarvan, was van die begin af deel van die projek om Afrikaans as kultuurtaal te vestig en as eenheidskepper voor te hou.

Ná die Anglo-Boereoorlog verskuif die fokus van die Taalbeweging na die noorde van die land en word hierdie Eerste Beweging se werk deur die ATG (Afrikaanse Taalgenootskap) voortgesit. Die stigting van dié groep, onder leiding van Gustav Preller in 1905, kan as die aanvang van die Tweede Taalbeweging beskou word. Die uitsluitlike doel van hierdie beweging was om Afrikaans as 'n standaardtaal te vestig en 'n literêre kultuur te skep (Hofmeyr, 1987:104). Dit was 'n groep mense wat teen die Engelse Taalbeleid, sowel as die “Hollandse” middelklas, wou protesteer; hulle het daarop geroem dat hulle self “Landzonen” (seuns van die aarde) was (Hofmeyr, 1987:102). Deur hierdie strategie te volg, is die voorstanders van Engels en Hollands albei as vyande voorgehou en kon daar 'n oproep gemaak word op die lojaliteit van diegene wat nie voorstanders van die twee tale was nie. Die ATG het bestaan uit predikante wat aanhangers was van die Hollandse teoloog Kuyper. Hulle het saamgespan met onderwysers (laasgenoemde se finansiële voortbestaan was bedreig as gevolg van die druk waaronder die Hollandssprekende CNO-skole verkeer het), asook met joernaliste wat belang daarby gehad het om te verseker dat Afrikaanse joernalistiek lewensvatbaar word.

Die vestiging van Afrikaans as hoë kultuurtaal en die bevordering daarvan as geskrewe taal in koerante, tydskrifte en boeke was belangrik vir diegene wat Afrikaner-nasionalisme wou

bevorder, omdat dit nasionalisme en die sirkulasie van ideologiese simboliese vorme sou bevorder. Die skep van 'n Afrikaanse literatuur was ook van belang om die linguistiese hegemonie van Afrikaans te verseker (Hough, 2010:27). Die Tweede Taalbeweging het gebruik gemaak van 'n aantal strategieë om 'n repertoire te skep wat vir die literêre instelling bruikbaar sou wees. Hulle het nuwe of gevestigde skrywers onder die publiek gepopulariseer. Literêre kompetisies en pryse is ook aangebied om mense direk en indirek aan te moedig om in Afrikaans oor “Afrikaanse” onderwerpe te skryf. Hierdie kompetisies was deel van 'n poging om literatuur oor 'n wye verskeidenheid onderwerpe te produseer, derhalwe 'n breër spektrum van lesers te lok. Leesstof oor 'n groot verskeidenheid onderwerpe moes ook dien as die boublokke waaruit 'n meer gemeenskaplike gevoel van identiteit geskep kon word, aangesien hierdie onderwerpe meestal in 'n nasionalistiese lig aangebied is (Hough, 2010:27). In tydskrifte soos *Die Huisgenoot* en *Die Brandwag* is 'n kultus rondom die persoonlikhede van sekere literêre en geskiedkundige figure geskep deur verhale rondom hulle te weef wat hulle 'n bepaalde statuur besorg het, met ander woorde, deur gebruik te maak van narrativering. Die skryf van historiese literatuur is ook gebruik om 'n Afrikaner-geskiedenis te konstrueer. Die woord “konstrueer” is van belang, aangesien hierdie proses hoofsaaklik die vestiging van 'n sekere mitologie behels het (Hofmeyr, 1987:108-111). Dié proses het hoofsaaklik van politieke mitologisering, waardeur die verlede geïdealiseer is, gebruik gemaak. Dit het ook 'n ideologiese basis verskaf vir die verlede én die toekoms. Die verlede is dan ook in 'n religieuse lig aangebied en die Afrikaner as 'n uitverkore “Godsvolk”, beskryf Hough (2010:28). Deur hierdie strategie van verplasing te volg, is die positiewe konnotasies verbonde aan die verhaal van Israel in die Bybel aan die Afrikaner as groep oorgedra.

Dit is ironies dat die beweging rondom die standaardisering, bevordering en legitimisering van Afrikaans eers werklik momentum begin kry het ná die Uniewording in 1910. Vir die sukkelende taalbeweging het die oorkoepelende politieke agenda van die Unie van Suid-Afrika, met sy klem op eenheid onder wittes, burgerskap, die skep van nasionale simbole, asook 'n verbeterde infrastruktuur, 'n omgewing geskep waar die doelwitte van die taalstryd baie makliker gerealiseer kon word (Hofmeyr, 1987:107). In hierdie opsig stem die Afrikaanse kulturele entrepreneurs se ervaring ooreen met dié van die Italiaanse kulturele entrepreneurs, wie se planne vir die herlewering van Italiaans as literêre taal eers lewensvatbaar geraak het ná die vestiging van 'n verenigde Italië (Even-Zohar, 2005:89). Die logistieke realiteite van die Unie van Suid-Afrika

het dit ook makliker gemaak om die vestiging van Afrikaans voor te hou as iets wat tot die voordeel van alle Afrikaners sal wees.

In 1910 het die publikasie van die tydskrif *Die Brandwag* 'n aanvang geneem. Vir die eerste maal het die losse groeperings wat hulleself vir die bevordering van Afrikaans as 'n taal vir wit sprekers beywer het, 'n spreekbuis en platform gehad waardeur hulle kon kommunikeer. Om die verspreiding van die idees aan te moedig, is daar gepoog om 'n "leeslus" onder Afrikaners te skep. Die toename in verkope van *Die Brandwag*, *Die Huisgenoot* en *Huisvrouw* getuig van die sukses daarvan (Hofmeyr, 1987:114). Teen 1922 was *Die Huisgenoot* die tydskrif wat die beste in Suid-Afrika verkoop het. Gustav Preller het die migrasie van "landsverhuisers" of "emigranten", soos hulle tot op daardie stadium geheet het, herdoop na die "Die Groot Trek" en dit in 'n "Voortrekkerindustrie" omskep (Hofmeyr, 1987:109). Sy tientalle artikels oor die trekkerleiers en die geskiedenis is uiteindelik in 'n uitgawe gebundel waarvan 15 000 eksemplare verkoop het. Hierdie aggressiewe strategie van narrativering het verder gehelp om 'n gevoel van kollektiewe identiteit onder Afrikaners te skep. Tussen 1917-1940 het Nasionale Pers 1 100 boeke gepubliseer waarvan 3 274 581 kopieë verkoop is (Hofmeyr, 1987:112).

Die bevordering van Afrikaans is ook ondersteun deur die aanvoorwerk en mobilisering van groepe wat 'n eie belang daarby gehad het. Op die Bloemfonteinse Taalkongres van 1 en 2 Julie 1909 het verskeie taalorganisasies saamgesnoer in Die Zuid-Afrikaanse Akademie voor Taal, Letteren en Kunst om die belange van Afrikaans, sowel as Hollands, te beskerm (Carstens, 2009:15). Hierdie liggaam was ook verantwoordelik vir die instelling van die Hertzogprys in 1915. Die skenkingsakte vir die Hertzogprys is in 1914 deur generaal J.B.M. Hertzog onderteken – dieselfde jaar waarin hy weggebreek het om die Nasionale Party te stig.

Vier jaar later is Afrikaans as 'n vak aangebied by die Universiteit van Stellenbosch, sowel as by Grey Kollege in Bloemfontein, én in dieselfde jaar ook as 'n derde amptelike taal (buite die parlement) erken (Hofmeyr, 1987:107). Die oorwinning van die Nasionale Party in 1924 het Afrikaans se vooruitsigte nog verder verbeter en, ten spyte van teenstand uit kerkgeledere, is die Bybel in 1933 in Afrikaans vertaal.

Die momentum wat deur die skep van 'n repertoire ontstaan, hou volgens Even-Zohar (2006:104) besliste voordele in vir die skeppers daarvan, omdat die arbeid daarby betrokke 'n "sosio-kulturele energie" skep:

This alone increases the chance that members of this entity may attain access to options from which they have been previously deprived or barred.

Vir die Afrikaner het die skepping van 'n kulturele repertoire, wat, onder meer, die produksie van literêre tekste moontlik gemaak het, 'n sosio-kulturele energie tot gevolg gehad. Dit het gelei tot die stigting van die Afrikaanse Taalgenootskap, die Akademie vir Wetenskap en Kuns, die skepping van die Hertzogprys, die stigting van Nasionale Pers, die reusesukses van die Eeufeestrek in 1938 en tien jaar later, die verkiesingsoorwinning van die Nasionale Party, wat meer as vier dekades van politieke oorheersing deur die Afrikaner ingelei het.

Die belangrikste doel van 'n kulturele repertoire is dat dit die groep wat daarna strewe 'n regverdiging, inhoud en raison-d'être verskaf vir die aparte en onmiskienbare bestaan van hulle entiteit (Even-Zohar, 2005:83). Die vestiging van Afrikaans as standaardtaal en die skep van 'n literêre kultuur het 'n belangrike rol in die skepping van die Afrikaner-repertoire gespeel. Die instelling van die Hertzogprys het ook 'n noemenswaardige aandeel gehad aan die daarstelling van daardie repertoire en die gepaardgaande opkoms van Afrikaner-nasionalisme. Deur 'n metode van vereniging te volg, en die daarstelling van instansies en simbole wat eenheid simboliseer, is 'n kollektiewe identiteit geskep wat die Afrikaner tot 'n politieke rolspeler in Suid-Afrika omskep het.

5. DIE HERTZOGPRYS

5.1 Statuur en geskiedenis

Soos hierbo uiteengesit, is een van die veronderstellings oor kultuurgoedere dat 'n evalueerbare waarde daaraan toegeken kan word (Even-Zohar, 2005:7). Literêre pryse is 'n deel van die kulturele repertoire waarmee die instelling status aan skrywers toeken, en, in die geval van die Afrikaner-instelling, is die Hertzogprys die erkenning met die meeste prestige wat aan 'n Afrikaanse skrywer toegeken kan word.

Die Hertzogprys het sy ontstaan te danke aan 'n destydse geskil tussen generaal J.B.M. Hertzog as minister van onderwys van die Orange River Colony, en 'n skoolinspekteur, ene meneer Fraser. Die nadraai van die geskil het tot 'n hofgeding gelei waarin Fraser die minister vir laster

gedagvaar het. Hertzog het die saak verloor en moes 25 pond 5 sjielings as skadevergoeding, asook die regskoste, aan Fraser betaal.

Uit simpatie het ondersteuners van Hertzog £2 272 ingesamel. Die bedrag wat oorgebly het nadat die regskoste gedelg en skadevergoeding betaal is, was £1 200. Hierdie bedrag is deur generaal Hertzog aan die Zuid-Afrikaanse Akademie voor Taal, Letteren en Kunst in Bloemfontein geskenk met die opdrag dat dit vir 'n verdienstelike saak gebruik moet word (Le Roux, 1978:71). Die geld wat deur die Akademie ontvang is, is gebruik om 'n "Hertzogfonds" te stig "onder beheer van de Z. Afr. Akademie (sic) waarvan de renten zullen worden besteed voor de aanmoediging en verspreiding van nationale lectuur – geschiedkundige, sowel as [van] belletristiese aard" (Nienaber, 1965:14).

Die skenkingsakte vir die prys is op 27 Mei 1914 in Bloemfontein opgestel en onderteken. Hierin is bepaal dat die prys "... gewonnen mochten worden jaarliks ... bij wijze van een prijs of erebeloning te schenken aan de schrijver of schrijfster van belletristiese aard in de Afrikaanse taal ..." (Nienaber, 1965:17). Die "letterkunde produkte" wat vir die prys oorweeg sou word, moes elke jaar in Desember aan die kurators van die fonds ingelewer word en die doelstelling was dat slegs werke van hoogste gehalte bekroon sou word (Le Roux, 1978:71). Die Hertzogprys is vir die eerste maal in 1915 aan Totius toegeken vir sy lang, verhalende gedig, *Trekkerswee*, en die totale prysgeld het 61 pond en 5 sjielings beloop (Le Roux, 1978:71).

In die notariële ooreenkoms aangaande die prys wat deur generaal Hertzog en lede van die Akademie onderteken is, was een van die bepalings dat "[A]lleen werk van de eerste rang sal beloond worden" (Carstens, 2009:20). Die gebruik van hierdie woorde is 'n aanduiding van die Akademie se doel om die arbiters van gehalte te wees, die waarde van kultuurprodukte te definieer en op dié wyse 'n dominerende binnekring te wees met "the double capacity of both possessing the goods and preventing others from having them" (Even-Zohar, 2005:9).

In haar ongepubliseerde proefskrif *Hertzogpryse vir drama 1915 – 1971* haal B.J.C. Carstens (2009) in die hoofstuk "Algemene uitsprake en persepsies oor die Hertzogprys" 'n aantal mense aan aangaande die prys, in uitsprake wat oor etlike dekades in dagblaaie verskyn het. In 1961 vergelyk *Die Transvaler* die prys met die Nobelprys en in Oktober van dieselfde jaar vergelyk *The Star* dit met die Pulitzerprys. A.P. Grové bestempel dit in 1975 as "ongetwyfeld nog Suid-Afrika se belangrikste toekenning" (2009:8). Talle belanghebbendes, onder meer letterkundiges,

joernaliste en skrywers word aangehaal wat woorde gebruik soos “gesog”, “gesogte”, “belangrik”, “belangrikste”, “prestige”, “status”, asook frases soos “Afrikaans se nommer een boekprys”, en “hoogste erkenning van die Afrikaanse literêre establishment” (Carstens 2009:8-16). Die gebruik van hierdie woorde en uitdrukkings betreffende die Hertzogprys, kan voorgehou word as bewys van die waarde en status wat die Afrikaners as kollektiewe ideologies-kulturele agentskap oor die jare daaraan toegeken het. Die Akademie het ’n simbool van eenheid en kollektiewe identiteit geskep deur ’n prys daar te stel met so ’n belangrike plek binne die Afrikaner-repertoire.

Sedert die instelling in 1915 was die Hertzogprys ten nouste met die lotgevalle van Afrikaans, Afrikaner-nasionalisme en -politiek verwickel. Daar is in die geskiedenis van die prys beswaar gemaak daarteen, sowel as teen die instansie wat dit toeken, naamlik die Akademie. In sy weiering van die Hertzogprys in 1984 het Breyten Breytenbach dit duidelik gestel dat die aanvaarding van die prys sal beteken dat hy sou deelneem aan ’n proses wat nie die pad sal voorberei vir werklike verandering nie, maar eerder die skyn daar sal stel dat daar wel verandering is (Carstens, 2009:12). Hy beskryf die Akademie as die “quintessence of the Afrikaans establishment” en maak ’n beroep op die Akademie om “selfs [net] ’n standpunt” (even a viewpoint) in te neem oor “kulturele sake”, soos die paswette, die Groepsgebiedewet en die dood in aanhouding van die Swartbewussynsleier Steve Biko, én van die vakbondorganiseerder Niel Agget (Carstens, 2009:12).

Breytenbach, wat ten tye van hierdie uitsprake as oud-politieke gevangene vir sy progressiewe politiek en verset teen apartheid bekend was, se frustrasie met en besware teen die prys, is verstaanbaar. Die Akademie was nie noodwendig ’n surrogaat- of frontorganisasie vir die Suid-Afrikaanse regering nie, maar dit het ’n geskiedenis van baie noue bande met die Afrikaner-nasionalistiese projek gehad. Een voorbeeld van hóé nou hierdie bande was, is dat Iwan Lombard vanaf 1934 tot 1947, nie net die sekretaris van die Akademie was nie, maar ook sekretaris van beide die Broederbond en hulle “openbare aangesig” (O’Meara, 1996:45), die FAK (Pretorius, 2009). ’n Tweede voorbeeld is dat ’n belangrike rolspeler in die letterkundige komitee van die Akademie, A.P. Grové, in 1963 ’n deeltydse lid van die raad van beheer oor publikasies geword het (<http://web.up.ac.za/default.asp?ipkCategoryID=7170>, datum afgelaai: 20 Julie 2013).

Onder die Nasionale Party-regering is kunswerke nie net op morele gronde nie, maar ook op politieke gronde, verban en het verskeie belangrike werke in die Afrikaanse kanon in die slag gebly. Op hierdie wyse is 'n strategie gevolg waardeur skrywers wat apartheid gekritiseer het, as bedreiging voor te hou en die Afrikaner-entiteit teen hulle te verenig. Literêre werke wat op politieke gronde verban is, is *Skryt* deur Breyten Breytenbach, *Kennis van die aand* deur André P. Brink, John Miles se *Donderdag of Woensdag* en sy kinderboekie *Stanley Bekker en die skoleboikot*. Etienne Leroux se *Magersfontein, o Magersfontein!* wat in 1979 met die Hertzogprys bekroon is, was ten tye van sy bekroning nog steeds verban. Sulke optredes deur individue soos Lombard en Grové, wat op die oog af beslis as politieke geïnterpreteer kan word, kan teen die agtergrond van die ontstaan van die Akademie beoordeel word.

Die *Ontwerp Statuten* (gewysigde konsepstatute) van die “Voorlopige Komitee” (sic) wat op 30 Junie 1909 vergader het, 'n dag voordat die Zuid-Afrikaanse Akademie voor Taal, Letteren en Kunst gestig is, getuig reeds van 'n agenda van beheer, sensuur en kuratering. Die doel van die *Ontwerp Statuten* was om die Kongres 'n aanduiding te gee van hoe die Akademie te werk sou gaan om sy doelstellings te bereik. Twee van die punte in dié dokument spreek van 'n duidelike voorneme tot propagering, sensuur en, uiteindelik, oorkoepelende beheer. Die twee items, punte (e) en (f), lees as volg (Carstens, 2009:5):

- (e) In overleg met bestaande verenigingen of maatschappijen te zorgen voor de bekendstelling, beoordeling en verspreiding van geschikte lektuur en van schooluitgaven;
- (f) te regelen van leesgezelschappen, 't houden van openbare voordrachten en van populaire voorlezingen over vragen van de dag en dramatische voorstelling.

Die gebruik van terme soos “geshikte” en “beoordeling” in punt (e) dui op 'n agenda van beheer en kuratering en hou hierdie agenda voor asof dit die gevolg van natuurlike toestande is. Punt (f) dui op 'n voorneme om sekere materiaal aan 'n groter publiek bekend te stel en voor te hou asof in almal se belang, deur die strategie van universalisasie.

Die brief wat namens oudpresident Steyn by die opening van die Taalkongres voorgelees is, getuig ook van 'n baie spesifieke agenda (Carstens, 2009:27):

- ... die door middel van proza, poëzie en penseel aan de wereld zullen verkondiging, wat 't Afrikaanse volk, dat zoveel heft geleden en zijn lijden met zoveel blijmoedigheid draagt,

diep in zijn hart gevoeld. Aldus zal 'n heerlike kultuur geschapen worden waarop 't Zuid-Afrikaanse volk in latere jaren trots zal zijn.

Deur sulke narrativering hou Steyn die lotgevalle van die Afrikaner voor as deel van 'n tydlose en kosbare tradisie. Woorde soos “lyding” en “verlies” staan sentraal in die kollektiewe identiteitskepping van die Afrikaner. Die onreg, beide gewaan en werklik, wat hulle aangedoen is deur die ander, van die “barbaarsheid” van swart stamme tot by die agterbaksheid van die Engelse, is voorgehou as deel van 'n louteringsproses wat die Afrikanervolk onlosmaaklik aan mekaar verbind. Selfs 'n normale ekonomiese proses, soos verstedeliking, word in *Trekkerswee* in die eerste plek geskets as deel van 'n geskiedenis vol vernedering en pyn vir die Afrikaner. Pyn en verlies is deur geskiedskrywing en die bou van monumente voorgehou as 'n natuurlike gebeurtenis. Die strategie van eternalisering is ingespan om lyding en verlies voor te hou as 'n tydlose, eerder as 'n sosio-historiese verskynsel. Die moontlikheid van verdere lyding en verlies is dan ook mettertyd as motivering gebruik om onregverdige instellings en wette in die naam van die volk te regverdig.

Dié vooropstelling van 'n kultuur waarop die volk trots kan wees, uitgespel deur 'n voormalige president van die Vrystaat, getuig van die uitgelese elite wat die kongres bygewoon het en resoneer ook met Even-Zohar se uitspraak (2005:9):

The possession of cultural goods has never been equally distributed amongst social groups. Clearly, it is the privileged that not only have access to such goods, but also act with authorization to define their value in the first place.

Sestien jaar ná die stigting van die Akademie en drie jaar ná die verkiesingsoorwinning van die Nasionale Party in 1924, lewer generaal J.B.M. Hertzog op 24 September 1927, by die stigtingsherdenking van die Akademie, uitspraak oor twee hoofdoelstellings van die Akademie (Carstens, 2009:15):

... [D]ie eerste daarvan is om 'n gesonde nasionale rigting en leiding te gee aan die pas ontluikende literatuur en kuns van ons jong volk; en die tweede (sic) gedagte was dat ons onself as geheel afsonderlike volk met eie taal en toekoms ook moes laat gelde.

Deur die gebruik van die woord “jong” om die Afrikaanse volk mee te beskryf, doen Hertzog mee aan die ideologiese metode van reïfikasie. Deur die sprekers van 'n taal, wat amper drie eeue

bestaan, as 'n “jong volk” voor te hou, word die geskiedenis vertroebel en word hulle verenig in 'n nuwe groep waar die verskille van die verlede nie meer saak maak nie. Die gebruik van die woorde “pas ontluikende kuns en kultuur” verswyg ook die tradisie van geskrewe “Afrikaans” wat reeds 50 jaar vroeër deur die GRA gepropageer is.

Agterna beskou, herinner die gebruik van die woorde “geheel afsonderlike volk” deur Hertzog, aan die beleid van “afsonderlike ontwikkeling” wat later deur apartheidsburokrate geskep is en deel van die Afrikaner-repertoire sou word (Norval, 1996:164).

Voor die instelling van die Hertzogprys is sake betreffende die letterkunde na die Akademie se Kommissie Voor Taal en Letteren verwys. Die hooftaak van hierdie kommissie was om die letterkunde te bevorder en om skrywers en digters aan te moedig. In 1911 het die kommissie finansiële steun van £25 beskikbaar gestel vir die publikasie van *Martjie*, deur Jan F.E. Celliers (hy het self ook op die kommissie gedien). In 1912 is 'n aansoek om finansiële steun van die kommissie vir die vertaling van 'n boek (uit Engels) oor die Rooms-Katolieke Kerk in Italië afgekeur, tesame met 'n feespublikasie ter herdenking van Koningin Wilhelmina van Holland se verjaardag. Die wegwys van 'n boek oor die Rooms-Katolieke Kerk is verstaanbaar, maar die feit dat 'n boek oor die koningin van Holland ook afgekeur was, wys hóé gefokus die Akademie reeds op die skepping van 'n Afrikaner-repertoire was en deel had aan die ideologiese posisionering daarvan. Die geld wat in 1911 aan die produksie van *Martjie* toegeken is, bevestig dat die uitbeelding van 'n plattelandse Afrikaner-idille die Akademie geval het. Die uitbeelding van hierdie wêreld in *Trekkerswee*, aangevul deur sterk nasionalistiese en godsdienstige temas, die beskrywing van 'n geïdealiseerde Afrikaner-verlede en vooropstelling van 'n Afrikaner-toekoms, was uiters bruikbaar in die skep van 'n repertoire vir 'n Afrikaner-instelling. Hierdie nie-literêre faktore kon ook die besluit om die eerste Hertzogprys aan *Trekkerswee* toe te ken, beïnvloed het.

Soos genoem was die hoofdoel van die Hertzogprys om 'n “schrijver of schrijfster van belletristiese aard in de Afrikaanse taal” te bekroon (Nienaber, 1965:17). Hierdie verbintenis maak dit baie duidelik dat die doel van die Hertzogprys vanuit die staanspoor was om “kultuurgoedere” te skep wat 'n rol in die Afrikaner-repertoire moes speel deur meetbare waardes daaraan toe te ken. Itamar Even-Zohar voer in sy opstel “Culture as goods, culture as tools”, uit sy boek *Papers in culture research* (2005:8), aan dat die skep van kultuurgoedere 'n manier is om

die status van 'n gemeenskap te bevestig. In die lig van dié uitspraak kan dit vooropgestel word dat die Hertzogprys nie net geskep is om Afrikaanse literatuur te bevorder nie, maar ook om die Afrikaner-instelling doelbewus bo ander Suid-Afrikaanse instellings te stel.

In sy boek *The politics of aesthetics: The distribution of the sensible* (2004) beskryf die Franse radikale filosoof Jacques Rancière (2004:12-13) hoe 'n sosiale orde geskep word deur die “verspreiding van die waarneembare” (the distribution of the sensible). Hierdeur word die rolle en manier van deelname van individue binne 'n gemeenskap bepaal en ook wat binne die gedeelde ruimte van so 'n gemeenskap sigbaar of onsigbaar is.

Literatuur-histories het die Hertzogprys ook hierdie rol in die skepping van 'n Afrikaner-repertoire, sowel as die daarstelling van 'n Afrikaner-instelling, vervul deur aan te dui of literêre produkte aanvaarbaar of onaanvaarbaar is. Hieronder word na enkele insidente verwys om te toon wat 'n belangrike rol die Hertzogprys in die Afrikaner-repertoire én die groter Suid-Afrikaanse gemeenskap gespeel het.

5.2 Kontroversie rondom die toekenning van die prys

Kontroversie was by geleentheid aanwesig met die toekenning van die Hertzogprys; dit is te verwagte van 'n prys wat 'n bepaalde skrywer se prestige kan verhoog en sy posisie binne die literêre veld kan verbeter, deurdat dit hom in 'n “sterker” posisie teenoor ander rolspelers van die instelling plaas.

Die Afrikaner-insituisie was ten nouste by die politiek betrokke, nogtans was politiek selde die fokus van verskille rondom die toekenning van die prys. Dit dui daarop dat daar dikwels 'n groot mate van politieke konsensus onder die lede van die Akademie moes gewees het. Kapp (2009:208) wys daarop dat 'n bepaling, naamlik dat die prys simpatiek moet staan teenoor die aspirasies van die “Afrikanervolk”, in 1965 geskrap is. Die toekenning van die prys aan *Sewe dae by die Silbersteins*, 'n jaar vroeër, was egter reeds 'n aanduiding dat die toekenning nie noodwendig deur populêre of politieke sentiment bepaal is nie. In 1966 is die sogenaamde Beukes-verklaring egter uitgereik waarin daarop aangedring is dat die prys 'n sogenaamde “volksprys” is (Carstens, 2009:436). Sulke uitsprake, soos die verbintenis met die Hertzog-naam, kon bydra om die persepsie dat die prys streef om Afrikaner-nasionalistiese waardes te bevorder, te versterk.

In die geskiedenis van die prys bestaan daar sterk aanduidings dat die Akademie soms onder politieke druk geswig het. Van Coller (2010:497) hou voor dat “eksterne faktore” moontlik ’n rol kon gespeel het in die feit dat N.P. Van Wyk Louw se *Die pluimsaad waai ver* nooit met die Hertzogprys bekroon is nie. Die eufemistiese uitdrukking “eksterne faktore” verwys na ’n geskil tussen die digter N.P. Van Wyk Louw en die eerste minister Hendrik Verwoerd, en is ’n poging om ’n geval van blatante politieke inmenging in ’n meer positiewe lig te stel.

Tydens die vyfjarige viering van die Republiek in 1966 by die Voortrekkermonument, het H.F. Verwoerd vir N.P. Van Wyk Louw aangespreek oor die manier waarop hy president Steyn uitgebeeld het in *Die pluimsaad waai ver*, ’n opdragstuk ter viering van die fees. By dieselfde geleentheid het die minister van justisie, en latere eerste minister, John Vorster, ’n dreigement aan die Akademie gerig dat “hulle sal seerkry”, indien hulle die Hertzogprys aan Uys Krige, geswore anti-Fascis en lid van die opposisie, die Verenigde Party, sou toeken (O’Meara, 1996:128). Die optrede van Verwoerd én Vorster getuig van ’n doelbewuste poging om die Afrikaner-repertoire vir politieke gewin aan te wend deur N.P. Van Wyk Louw, sowel as die Akademie, as ’n bedreiging voor te hou wat beveg moet word. Daar is min voorbeelde van sulke direkte politieke inmenging, maar tydens die apartheidsjare is die prys nooit toegeken aan werke van Elsa Joubert, John Miles en André P. Brink wat almal krities teenoor apartheid gestaan het nie.

Dit beteken nie dat daar binne die Akademie self ooit ’n tekort aan polemieë was rondom die toekenning van die Hertzogprys, as gevolg van botsende persoonlikhede of diepliggende verskille aangaande die gehalte van die werk onder bespreking nie. In die geskiedenis van die Hertzogprys het talle sulke geskille voorgekom. In sy artikel, *’n Kritiese blik op enkele van die literêre pryse van die Suid-Afrikaanse Akademie vir Wetenskap en Kuns*, lê die voormalige voorsitter van die Akademie, Hennie van Coller (2010:492), die oorsaak van hierdie gegewe voor die deur van die Akademie “met sy onduidelike en selfs omslagtige bestuurstrukture”.

Van belang vir hierdie opstel, is dat daar ook in 1970 ongelukkigheid was, omdat die raad nie die prys toegeken het aan Etienne Leroux se *18-44* en *Isis Isis Isis ...*, soos deur die letterkundekommissie aanbeveel nie, maar aan Karel Schoeman vir sy eerste vier prosawerke, naamlik *Veldslag*, *By fakkellig*, *’n Lug vol helder wolke* en *Spiraal*, soos deur W.E.G. Louw in sy minderheidsverslag aanbeveel (Van Coller, 2010:492).

5.3 *Sewe dae by die Silbersteins*

Die gebeure rondom die toekenning van die Hertzogprys aan Etienne Leroux in 1964 vir sy roman *Sewe dae by die Silbersteins*, is besonder insiggewend rakende die rol wat die Hertzogprys binne die Afrikaner-gemeenskap gespeel het. O'Meara (1996:124) beskryf die toekenning van die prys aan Leroux as die begin van “the overt battle for the Afrikanerdom”. Ná die toekenning het 'n groep akademici, kerkmense en joernaliste die boek uitgekryt as “die beste propaganda vir kommunisme” en 'n vasberade poging aangewend onder professor J.D. Weiss, voorsitter van die Broederbond in Pretoria, om die beheer van die Akademie oor te neem. Die poging het misluk (O'Meara, 1996:124). Weiss se strategie om die akademie as die vyand te skets, was nie suksesvol nie.

Die gebeure rondom die toekenning van die prys het ook buite die wêreld van die lettere weerklank. Regter Victor Hiemstra (O'Meara, 1996:124) het dit beskryf as die oomblik waarop Afrikaners wat buitentoe kyk, opgestel is teenoor dié wat binnetoe kyk. In artikels in *Die Huisgenoot* kon P.G. du Plessis vyf jaar later nog spot: “Sedert ons oor die *Silbersteins* begin baklei het in 1964, het almal 'n opinie daaroor. Selfs diegene wat die boek gelees het” (O'Meara, 1996:125).

Die plek en status van *Sewe dae by die Silbersteins* in die Afrikaner-instelling is deur literêre en ook nie-literêre spelers bepaal. Die hewige reaksie van die Afrikaanse gemeenskap op die boek wys inderdaad dat die boek meer as net deur die lees daarvan “verbruik” is. Die verhouding tussen “produsent” en die “verbruiker” was in hierdie geval beslis meer kompleks as wat die terme “leser” en “skrywer” te kenne kan gee.

5.4 Die Hertzogprys ná apartheid

Die Afrikaner se verlies aan politieke mag ná die eerste demokratiese verkiesing in 1994, asook die vermindering van Afrikaans se status in die openbare ruimte, het die omvang en impak van die Afrikaner-repertoire verminder. Hierdie verlaging in die “waarde” van Afrikaanse kultuurgoedere buite die Afrikaner-instelling het die Hertzogprys groter waarde gegee binne die Afrikaanse letterkundige polisteem. Breyten Breytenbach, wat in 1984 die Hertzogprys op ideologiese gronde van die hand gewys het, het dit in 1999, asook in 2008, aanvaar. André P. Brink, wat 'n ander Akademie-prys, die Gustav Preller-prys, in 1994 geweier het, het die

Hertzogprys in 2000 vir drama, en in 2001 vir prosa, aanvaar. Die aanvaarding van die Hertzogprys deur hierdie twee kontroversiële, eens polities progressiewe figure, is enersyds 'n bewys dat die Akademie en die Hertzogprys, weens die politieke veranderinge in die land, bevry is van die politieke bagasie van Afrikaner-nasionalisme en apartheid. Andersyds is dit bewys van die sukses van die daarstelling van die Hertzogprys as kultuurgoedere binne die Afrikaanse letterkundige polisteem. Even-Zohar beskryf in sy opstel *Culture as goods, culture as tools*, uit sy boek *Papers in culture research* (2005:10), die verhouding tussen produsent en kanon as volg:

What is usually described in the various sciences of man as canon formation and canon struggles represent more often than not, contests and conflicts about social privileges and benefits.

Die “sosiale voorregte en voordele” wat voorheen haalbaar was vir die Afrikaanse skrywer buite die Afrikaner-instelling, soms danksy 'n kritiese houding teenoor apartheid eerder as literêre meriete, is nie meer so haalbaar as wat dit tydens apartheid was nie. Hierdie feit maak die “sosiale voorregte en voordele” wat deur die Hertzogprys verleen word heel moontlik aantrekliker as voorheen.

Binne die Afrikaner-instelling self beklee die Hertzogprys nog steeds 'n belangrike plek en word daar 'n status toegeken aan bekroonde werke en skrywers. So 'n rangorde is volgens Rancière (1991:117) 'n wapen, sowel as 'n bindmiddel van die sosiale orde. Die Hertzogprys bepaal dus nog steeds die sigbaarheid van 'n Afrikaanse literêre werk.

6 TREKKERSWEE

6.1 Die statuur van Totius

In die Afrikaanse literêre polisteem, asook in die skepping van 'n repertoire vir die Afrikaner-instelling, het min individue so 'n groot impak gehad as Totius, alias Jacob Daniel du Toit (1877-1953).

Even-Zohar (2005:28) beweer dat “... [i]ntellectuals at large, and especially men of letters, have acquired in some societies a status of legitimate, even licensed producers of repertoires for society at large.”

Hierdie stelling geld beslis vir die lewe en werk van Totius. Hy was nie net 'n digter en Hertzogpryswenner nie, maar ook Bybelvertaler en teoloog. Sy bydrae buite die letterkunde gee hom, in die woorde van T.T. Cloete (1977:16) “'n meer-as-suiwer-literêre-betekenis”. Cloete beskryf hom ook as “iemand vir die Afrikaner op nasionale, godsdienstige, algemene kulturele en baie ander gebiede.”

In sy opstel *Culture as goods, culture as tools* uit sy boek *Papers in culture research* sit Even-Zohar (2005:9) uiteen hoe diegene wat hulleself besig hou met die daarstelling van kultuurgoedere, woorde skep om die intrinsieke waarde daarvan aan te dui. Deur sy taalgebruik doen T.T. Cloete in 1977 steeds aktief mee aan die skepping van die repertoire van die instelling, wat kort ná die Anglo-Boereoorlog deur die lede van die Tweede Taalbeweging begin is.

In 1915 was Gustav Preller se ideologiese arbeid rondom die vervaardiging van 'n Afrikaner-verlede in volle swang (Hough, 2010:23). Totius se *Trekkerswee* het uitsluitlik 'n godsdienstig-nasionalistiese benadering gevolg wat 'n geïdealiseerde verlede voorgehou het. In die lang, verhalende gedig is Afrikaners aangemoedig om hulself as deel van 'n volk met 'n gemeenskaplike verlede en toekomstige lotsbestemming te sien. Hierdie inhoud en die werk se moraliserende strekking het die doelwitte van die Akademie perfek gepas.

6.2 Die digter as siener

In 1911, dieselfde jaar dat hy professor word aan die Teologiese Kollege van die Gereformeerde Kerk, lewer Totius 'n lesing, *De Dichter als ziener*, waarin hy die digter beskryf as “'n [p]rofeet en siener wat die onsienlike sien en in die lewensdinge dieper waarhede ontdek”. Hy bestempel die kunswerk ook as “afskynsel van die Goddelikheid waaruit dit ontstaan het” (Van Deventer, 1977:156). Deur die gebruik van hierdie beelde ken Totius 'n spesifieke rol aan homself én 'n simboliese funksie aan die kunswerk toe.

Hierdie strategie word deurgaans in *Trekkerswee* aangetref om 'n werk te skep waarin die nasionalisme én die godsdienst 'n sentrale plek beklee.

6.3 Trekkerswee

Trekkerswee is 'n tablo-agtige werk wat op die Hoëveld van 1881-1910 afspeel. Die gedig is in drie dele verdeel, het 'n kwasi-epiese karakter en toon 'n strukturele ooreenkoms met die Aristoteliaanse drieakter. Die drie dele se titels, “Silwer strale”, “Goue gode” en “Groue grawe”,

resoneer elkeen met 'n simboliese kleur en gelade naamwoord. Elkeen van die drie dele begin met die aanhef:

Dis heuwels, heuwels net
sover 'n mens se oog kan speur

Elke deel handel oor 'n ander tydvak in die geskiedenis, maar toon sterk ooreenkomste met mekaar. Al drie dele verspring oënskynlik lukraak tussen epiek, liriek en betoog wat by 'n nadere lees die werk struktuurloos en ongefokus laat voorkom. 'n Voorbeeld hiervan is in “Goue strale” waar die liriese beskrywing van 'n boerelaer in deel XVI opgevolg word deur 'n betoog oor Afrikaner-geskiedenis in deel XVII, met 'n beskrywing van 'n huweliksfees direk daarna in dele XVIII en XIX.

In al drie die dele van die gedig word die Bybelse teenoor die wêreldse, die landelike teenoor die stedelike, en die “bose” toekoms teenoor die “edele” verlede patroonmatig herhaal. Daar is geen sprake van ontwikkeling op die vlak van karakter of insig nie, en die werk word gekenmerk deur 'n Christelik-nasionale eksegeese, waarin gehoorsaamheid aan die patriargie en die volk gelyk gestel word aan gehoorsaamheid aan God.

6.3.1 “Silwer strale”

Die eerste deel van die gedig “Silwer strale” speel af tussen die einde van die Eerste Vryheidsoorlog en die ontdekking van goud in 1886. Dit herroep 'n landelike idille op die Hoëveld waar die Boere voor die ontdekking van goud ongekompliseerde lewens gelei het. Oom Gert en sy gesin staan sentraal in die verhaal wat ontvou in 'n landskap van rustige skoonheid sonder enige bedreiging van buite. Die verhaal in hierdie deel word aangedryf deur die ontluikende liefde tussen Dina, oom Gert se dogter, en die buurseun, Willem. Die voorbereiding vir en viering van die Geloftefees by Paardekraal staan voorop in hierdie deel en verskaf saam met die verhaal van jong liefde, die fokus. Hierdie eerste “bedryf” bestaan uit eksposisie en 'n groot aantal landskapbeskrywings. Die plek en rol van die onderskeie karakters en figurante in die verhaal word gevestig. Naamlose vroue en dogters word in die kombuis gesitueer, terwyl swart mense as deel van die landskap of selfs erger uitgebeeld word (13):

En dan – die kaffers is so baar!

Die verhaal ontvou in genommerde afdelings vol vergelykings, beeldspraak en Bybelse verwysings. Selfs wanneer 'n ketel op 'n vuur beskryf word, word daar verwys na die vroomheid van die Boerevolk se lewensuitkyk en is daar 'n vooruitspieëling na Dina se toekomstige verval in die stad (18). Sulke vooruitspieëlings kom dwarsdeur die gedig voor en word deur T.T. Cloete beskryf as 'n "epiese voorwete" en kan as aanduiding gesien word dat die verteller weet wat die toekoms inhou (Kannemeyer, 2005:79). Hierdie uitspraak sluit direk aan by Totius se eie siening dat die digter ook 'n profeet is.

Tydens die Geloftefees by die Paardekraalmonument lewer oom Gert op versoek van die dominee 'n toespraak wat as volg lui:

XVII

My landgenote, julle weet
hul het in Kaapland, vroeg en laat,
'n valse vryheidsleer verkondig;
jul weet die kafferbendes het
met moord en roof en skelmery,
die grensbewoners daar versondig.

Ons het getrek, eers na Natal,
tot aan die see wat vir ons was
'n tweede en wilder Onbekende;
maar nooit het trekkers moed of lus
gehad om na die wildernis
hul dapper trekkersvoet te wende.

Hulle het daar deur die duinsand heen

hul waens gedryf, en tot vandag
staan daar die boerenaam geskrywe.
Ons vyande 't ons daar gevind,
ons uit-oorlê of aangeval,
en uit die Kanan weer verdrywe.

Ons laat aan Kaffervolk en Brit
die mooiste deel van Afrika
wat slinger langs die strande.
Ons het gekies, om vrede vir
ons voet te vind, die wildernis
en altyd skraler binnelande.

God het ons eers gelouter en
laat wraak neem op Dingaan
se duisternis van Soeloe-horde,
dat ons daar in die nuwe land,
nes uit 'n smeltkroes voortgekom,
'n Gode-dankbaar volk sou worde.

En later toe die Engelsman,
ons weer gedreig het en gedruk,
het ons die steenhoop daar vergader.
Hier van Transvaal se hoogaltaar

het ons ons harte opgehef
tot God almagtig, onse Vader.

Jul weet hoe God gered het. Dink
aan Laingsnek, aan Ingogo en
aan Amajuba's hoë kranse
Wee ons as ons weer ons God vergeet
soos Israel by Sinai
met wilde afgodsdanse.

Dan sal die steenhoop ons verkla.
Ek roep tot my getuie aan
die hemel die heuwelrande!
Dan sal ons hier moet kerm en klaag,
en rondom hierdie heil'ge plek
die tekens sien van al ons skande!

Die eerste strofe is 'n aanhef waarin oom Gert sy gehoor daaraan herinner dat hulle die Kaap verlaat het omdat daar in "Kaapland" (verwysende na die regering) 'n "valse vryheidsleer" verkondig is. Hy herinner hulle ook aan die geweld van "kafferbendes". Deur middel van narrativering word Geloftedag aangebied as deel van 'n lang en waardevolle tradisie. Reeds die aanhef van die strofe, "My landgenote", getuig van 'n poging deur die produsent (Totius) om by die verbruiker (leser of toehoorder) 'n gevoel van kollektiewe identiteit te skep. Die gebruik van die woord "Landsgenoten" maak die gehoor outomaties deel van 'n kollektiewe homogene identiteit. Die gebruik van die naamwoord "hul" in die tweede reël, en die wreedhede toegedig aan die "kafferbendes" in reëls 3-6, kan gesien word as die daarstelling van die "ander", soos dit

deur Thompson as deel van die ideologiese metode van “fragmentasie” beskryf word. Die vyand buite die groep word as ’n bedreiging voorgehou. Op hierdie wyse word die trekdaad uit die Kaap gerasionaliseer en geregverdig.

Die tweede strofe hou die strategie van narrativering vol. Die trek na Natal word beskryf as ’n moeilike en uitdagende tog. Deur die sinsdeel “om te trek” te omskep in die woord “trekker”, word nominalisering toegepas en word die handeling as ’n natuurlike en tydlose verskynsel aangebied. Deur die woord “Onbekende” met ’n hoofletter te skryf, word ’n simboliese (negatiewe) waarde deur beeldspraak daaraan toegeken. Narrativering word ook voortgesit in die derde strofe waar die “ander” weer eens die draers van die “boerenaam” verdrywe. Deur die strategie van verplasing word die woord “Kanan” gebruik en die land waaruit die “trekkers” verdryf is, vergelyk met die Bybelse Kanaän, of beloofde land, met al die positiewe konnotasies daaraan verbonde.

Die aanname dat die Boer deur “Kaffervolk en Brit” uit die “mooiste deel van Afrika” verdryf is, word deur die strategie van narrativering aangebied in strofe vier, naamlik dat die trekkers ter wille van die vrede hulleself in ’n minder genaakbare deel van die land gevestig het. Hierdie regverdiging word gebruik om te toon dat die Boere se ambisie van onafhanklikheid ondersteuningswaardig is.

In strofe vyf duur die stryd met die “ander” voort. Die stryd teen Dingaan “se duisternis van Soeloe-horde” word as ’n simbool van eenheid gekonstrueer waardeur die boere gelouter word in ’n “smeltkroes” tot ’n “Gode-dankbaar volk”, ’n nuwe kollektiewe eenheid.

In strofe ses word die “Engelsman” weer as die “ander” voorgehou, die vyand daarbuite. Die daad van klippe stapel op die vooraand van die Eerste Vryheidsoorlog word deur middel van die strategie van verewiging beroof van sy historiese karakter. Deur die stapel te vergelyk met ’n “hoogaltaar”, word die politieke simboliek van weerstand verhef tot die vlak van die godsdienstige in diens van “God Almagtig, ons vader”.

Aan die begin van die sewende strofe word daar weer gebruik gemaak van die strategie van vereniging deur die aanhef “Jul weet hoe God”. Hierdie aanspreekvorm impliseer ’n gedeelde kennis onder die toehoorders/lesers/verbruikers en omsluit hulle ook in ’n kollektiewe eenheid. Deur die gebeure van die Eerste Vryheidsoorlog aan te haal as bewys van “hoe God gered het”,

en ongehoorsaamheid deur die Boere te vergelyk met “Israel by Sinai”, word verewiging as strategie aangewend en die Afrikaner se geskiedenis as tydloos en ewig aangedui.

Hierdie tydloosheid word nog verder versterk deur die beeldspraak en narrativering in die agtste strofe. Deur beeldspraak word daar aan die “steenhoop” eienskappe toegedig wat herinner aan die Calvinistiese godsbegrip; ’n teenwoordigheid wat kan verkla, en in die aansien van die “hemel en heuwelrande”, die kollektiewe eenheid van die “ons sal bestraf” tot hulle “kerm en klaag”. Die “steenhoop” word ook as “heilige plek” aangebied en deel gemaak van ’n langdurende tradisie van groot waarde.

Die gebruik van die ideologiese praktyke en die tipiese strategieë van simboliese konstruksie in hierdie kort uittreksel uit die gedig, kan gesien word as ’n poging om die Afrikaner se lyding te universaliseer, dit meer draaglik te maak, deur dit te verbind met die landelike, Calvinistiese en nasionalistiese waardes. Laasgenoemde waardes was belangrik geag deur Totius, die Tweede Taalbeweging en ander skeppers van die Afrikaner-repertoire en -instelling.

In die gedig gaan Totius deurgaans om met die historiese deur verhewe waardes aan sekere simbole toe te ken (“ossewa”, “ketel”) en die verband tussen die Christelike geloof en Afrikaner-nasionalisme uit te spel. Die wêreld wat uitgebeeld word, is tendensieus en enkelvoudig.

6.3.2 “Goue gode”

Die tweede deel van die gedig, “Goue gode”, begin ook met die woorde “Dis heuwels, heuwels”. Hierdie keer wys die aanhef vooruit na die verwoesting wat die toekoms inhou. Die verderflike, toekomstige Johannesburg word vooropgestel teenoor die onskuldige, pre-industriële Boere-idille (33). Volgens die gedig begin die geskiedenis van Johannesburg wanneer daar goud ontdek word deur “’n looper” en sy “kaffer” (35). Die prospekterder bied aan om oom Gert se plaas te koop. Oom Gert wend hom tot sy “vaderlike president” vir raad (36) en dié raai hom dan aan om te verkoop. Oom Gert voel egter soos Nabot in die Bybel wat nié sy wingerd aan Agab wou verkoop nie (37).

Die nuutgevonde rykdom word teen ’n veronderstelde vroeë Boereparadys afgespeel. Oom Gert besluit om weg te trek, maar Dina protesteer en oortuig hom om te bly (41). Die realiteite van die jong stad haal hom in en hy is die hele tyd bewus van besoedeling en geraas. Dina word deur die stad verlei, maar oom Gert staan onwrikbaar by sy beginsels. Hy sien hoe sy dogter ten gronde

gaan en verdoem word deur die Ou-Testamentiese hand wat die woorde “Geweeg, geweeg, te lig bevind!” teen die muur skryf (46).

Die oorlog breek uit en die toonaard van die gedig word wanhopig. Elkeen van die vyf strofes in deel XVI eindig, byvoorbeeld, met die woorde “Verlore, Verlore!” en verwys na die verwoesting en nagevolge van die oorlog. ’n Inventaris van terugslae en lyding kulmineer in die desperate slotreël van hierdie deel met “dit het die stad gedaan”. Op hierdie wyse word die stad as ’n vyand voorgestel wat teengestaan en verwerp moet word.

6.3.3 “Groue grawe”

Die titel van dié derde deel van *Trekkerswee*, naamlik “Groue grawe”, wys vooruit na die toonaard daarvan. Hierdie laaste deel begin nogmaals met “Dis heuwels, heuwels”, hoewel die woorde dié keer na die emblematisiese mynhoop van Johannesburg verwys (61). In teenstelling met die natuurbeskrywings in die eerste deel, “Silwer strale”, spreek die beskrywing in hierdie deel van afgryse en lyding. Oom Gert se “lewe kwyn” en hy dink nie meer met vrees aan die toekoms nie, maar met bitterheid oor die verlede (63). Op dieselfde wyse dat gebeure van volksbelang ’n sentrale rol in “Silwer strale” (die Paardekraalfees) en “Goue gode” (die Anglo-Boereoorlog) speel, speel die Uniewording van 1910 ’n belangrike rol in “Groue grawe”.

Op die dag van Uniewording besoek oom Gert die stad en sien met verbasing “[h]oe mooi het al die stad geword!” (65). Ten spyte van hierdie opgewondenheid word hy bedruk oor die meeste geld “wat na Europa word vervoer” (66), en die agterbuurte waar alles “vuil-armoedig is” (67). Deur oom Gert se waardering van die stad te temper met die negatiewe politieke en sosiale assosiasies verbonde aan Johannesburg, word die algemene negatiewe ingesteldheid van die gedig gerasionaliseer. Die dag self word in deel V in vier afsonderlike paarrymgedigte beskryf; elkeen met sy eie titel, naamlik “Die more van die Unie-fees”, “Die more-godsdiens”, “Die middag” en “Die aand”. In teenstelling met die res van die gedig staan hierdie vier dele positief teenoor historiese gebeure en die stad self. Totius vind dit egter ook nodig om die beskrywing van hierdie blye dag af te sluit met oom Gert se besef “dat hy nie in hierdie wêreld pas” (70), asook ’n beskrywing van sy verlange na sy verlore dogter, Dina, en ’n droom van:

... ’n stryder strydend aan sy saak

’n moeder by haar kind aan waak ...

Dina, die verlore dogter, woon nog steeds in armoede in Johannesburg. Na 'n besoek aan 'n “agterbuurtse sinkgebou / waar awenddienste word gehou” (74), kom sy tot inkeer en keer terug huis toe in 'n herskepping van die Bybelse gelykenis van die verlore seun. Die gedig sluit af met die selfbewuste, byna Middeleeuse, opsomming van die digterstaak:

Die digter het sy taak volbring.

Die sanger het sy lied gesing

En wil met enk'le woord nog

vermeld van stille beevaarts-tog

van hoe sy voet eerbiedig stand

hou by twee graftes op die Rand.

Die vaal-wit hopies dek hul bei,

Vader en dogter, sy aan sy.

In hierdie laaste twee strofes identifiseer Totius homself, nie net in ooreenstemming met sy selfopgelegde taak van “Profeet en siener” wat “in die lewensdinge dieper waarhede ontdek” nie, maar ook met die daarstelling van 'n Afrikaner-repertoire. Deur die verhaal van oom Gert en Dina binne herkenbare merkers van die verlede te vertel, bied hy hulle lotgevalle aan as deel van 'n tydlose en kosbare tradisie en doen hy doelbewus mee aan die daarstelling van 'n repertoire met eng Christelik-nasionalistiese waardes.

6.4 Resensies en die instelling

6.4.1 Agterna beskou

Binne Even-Zohar se polisisteesemteorie is resensies een van die elemente wat die produksie van literêre tekste bepaal. Kritiese besprekings van *Trekkerswee* in die laat twintigste en vroeg een en twintigste eeu verskil aansienlik van die meestal positiewe resensies wat die aanvanklike verskyning van die werk begroet het. Kannemeyer (2005) vind wel dat *Trekkerswee* met “sy gekompliseerde verspatroon, realistiese trekke en sobere woord soms verfrissend voorkom”, maar sulke waardering is raar onder latere literêre opinies oor die werk. Elsa Nolte (2006:117)

wys daarop dat Totius deurgaans van vergroting, hiperbolisering, oordrywing en die “pleonastiese opeenstapeling” gebruik maak. Beukes en Lategan (1956:5) stel dit dat Totius “[b]aie waardevolle werk as digter van vaderlandse verse gelewer het”, maar gaan dan voort: “[M]aar hierdie deel van sy werk is beslis nie sy beste nie. So maklik het hy in swaarwigtige en leë retorika verval, in opgeskroefde beeldgebruik en hinderlike rymdwang.” Nienaber (1982:53) teken beswaar aan teen die Christelik-republikeinse gedragslyn en beskryf dit as “n ruimtelik-beperkte, onwrikbare (en dus a-poëtiese) basis ...”

Trekkerswee met sy kombinasie van Bybelse verwysings en nasionalisme in digterlike taal aangebied, het baie goed voldoen aan die vereistes vir die skepping van ’n repertoire wat die Afrikaner moes verenig, én Afrikaans ’n kultuurtaal moes maak. Die werk is dus met groot waardering ontvang deur tydgenootlike lesers en resensente van Totius.

6.4.2 Tydgenootlike ontvangs

In *De Unie* (Anon., 1916a:564) van 1 Oktober 1916 skryf ’n onbekende resensent met groot waardering oor die vorige jaar se Hertzogpryswenner:

Totius ziet helder en voel diep met de Afrikaner. Hij leeft in de gedachtewereld, die in zijn verse weergeeft. Ook waar hij de natuurtonelen beschrijft is hij groot en duidelijk en getrouw.

Die resensent is baie beïndruk met die inhoud van die gedig, maar hy spreek ook voorbehoud uit oor die afwesigheid van poëtiese elemente in die gedig (Anon., 1916a:564):

Maar Totius drukt die mooie gedachte niet altyd uit in mooie taal. Sommige van de verzen zijn uiterst-prozaïes en de taal is erg verwrongen.

Die skrywer maak dan ook beswaar teen skryfwyses, en spesifiek oor die weglating “van de ‘ie’ voor een vokaal – een manier die bij Totius zeer veel voorkomt”, in woorde soos “d’onderdeur”, “d’ure” en “d’egte”. Die resensie (Anon., 1916:564) bevat heelwat kritiek teen die estetiese, sowel as die taalkundige tekortkominge, maar ’n entoesiastiese goedkeurende uitspraak aan die einde van die resensie wys dat dit vir die resensent eerder oor inhoud, tema en sentiment, as oor literêre gehalte gaan:

Het behoort door iedere Hollands-sprekende Afrikaner te worden gelezen.

Op hierdie wyse word die literêre tekortkominge van die gedig as aanvaarbaar gerasionaliseer, omdat dit in diens van die skepping van 'n Afrikaner-repertoire staan.

In *De Huisgenoot* van Augustus 1916 verwys nog 'n anonieme resensent (Anon., 1916b:99) na die epiese aard van die gedig en beskryf dit as 'n “epies-lyriese gedig, waarin die digter die eintlike verhaal gedurig afbreek ten einde een of ander liersang daartussen te skuif”.

Trekkerswee word beskryf as “'n kragtige bewys van die digter in die digsoort”. Die woordkeuses in die resensie (Anon., 1916b:99) eggo deurgaans die sentimente van Totius self:

... volgens eg Afrikaanse manier op Perdekraal (sic) fees gevier het,
asook

... die vreemde beskawing van die rustelose goudstad.

Morele uitsprake dwarsdeur die hele resensie (Anon., 1916b:99) lees soms soos parafrases van die gedig, byvoorbeeld, “[l]ater tot café-meisie gedaal / kom eindelijk tot inkeer en soek haar ou vader weer op”. Die vermenging van epiek, liriek en betoog, wat die natuurlike vloei van die gedig in wese strem, word deur die resensent geprys. Die gedig word ook vir “skoonheid en vorm”, “soetvloeiendheid” en “digterlike uiteensetting” geprys. Die resensie lees soos 'n katalogus van woorde, beelde en idioome oor die edelheid van die Afrikaner-erfenis en in die laaste paragraaf (Anon., 1916b:101) word daar geïmpliseer dat dit elke Afrikaner se patriotiese plig sou wees om die boek aan te skaf:

Ons het *Trekkerswee* in ieder opsig so mooi gevind dat ons vas oortuig is, dat elke Afrikaner die gedig sal koop en lees, en hulde bring aan die skrywer, wat ons letterkunde met so 'n kunstuk verryk het.

Hofmeyr (1987) beskryf *Die Brandwag* as die eerste platform en spreekbuis wat geskep is vir die losse groepering van belangegroepes wat betrokke was by die bevordering van Afrikaans. Die tydskrif het die verskyning van *Trekkerswee* as so 'n belangrike gebeurtenis geag, dat hulle ruimte vir 'n lang artikel deur professor J. Kamp in die Augustus-, sowel as die September-uitgawe van 1916, afgestaan het. Professor Kamp was 'n belangrike rolspeler in die Afrikaner-instelling. Hy is in 1914 benoem tot die Akademie se Raad voor Taal en Letteren wat verantwoordelik was vir die bevordering van die letterkunde. Hy het tot in 1924 op die

Akademieraad gedien (Carstens, 2009). Hy was, soos Totius, aan die Universiteit van Potchefstroom verbonde. Kamp (1916a:75) beskryf *Trekkerswee* as:

... die derde belangrike lyries gedig in Afrikaans. Jan Celliers gaf ons, in *Martje*, die eerste; Totius volgende met *Rachel*, en nuw weer met *Trekkerswee*.

Hy impliseer met hierdie uitspraak dat daar reeds 'n kontinuum in die Afrikaanse letterkunde bestaan, maar hy (Kamp, 1916a:75) is minder oortuig as *De Huisgenoot* se anonieme resensent (soos hierbo genoem) van die werk se literêre meriete:

... [*Trekkerswee* is] een storie in een eigenaardige verhaaltrant; epiek, afgewisseld – slag voor slag – met lyriek.

Daarteenoor is hy (Kamp, 1916a:75) uiters entoesiasies oor die kulturele inhoud:

Hoe jonk is ons Afrikaanse volksleven nog, maar wat een doorleefdheid al!

Hy (Kamp, 1916a:75) vergelyk Celliers se *Martjie* met *Trekkerswee* en kom tot die gevolgtrekking dat Celliers getrouer aan die epiese vorm is. Kamp sien egter ook heelwat meriete in die werk as geheel en lewer 'n uitspraak dat digters moontlik die beste gidse is wanneer dit “by die diepere doorgronding van ons volksleven” kom. Hy (1916a:78) benoem die beskrywing van die keteltjie op die vuur in “Silwer strale” as 'n “Lofgezing op het traditioneel Afrikaanse levensding,” en beskryf die gedig as:

[E]en van Afrikaans leven, dat hoe lang so meer te verdwijnen dreigt.

Die tema van die spesiale rol wat die digter behoort te vertolk, word in die tweede deel van die artikel in die September 1916-uitgawe (Kamp, 1916b:108) voortgesit:

En wie staat nu nader aan de grootste taak, om bij alle lotswissel tot sulke bewustwording op te leiden en de geeste te verwakkeren tot krachtig maar tevens waakzaam voorwaartz schrijden? Wie meer en beter dan de dichter? De dichter ten minste die 't in zicht heft om leraar, profeet, Vates van zijn volk te wezen?

Deur die gebruik van die Latynse woord vir siener of profeet, naamlik “Vates”, te gebruik om die rol van die digter te beskryf, sluit Kamp nie net by Totius se eie siening van die digter as profeet aan nie. Hy maak ook gebruik van die ideologiese strategie van verplasing om aan die digter 'n baie meer positiewe rol as net die skrywer van verse toe te dig.

Soos in die geval van die resensies in *De Unie* en *De Huisgenoot*, word daar ook in Kamp (1916b:108) se laaste paragraaf geïmpliseer dat die literêre element van die werk minder belangrik is as die morele waarde wat dit vir die Afrikaner-gemeenskap inhou:

In dit licht, als zulk een daad, zien wij de verschijning van Totius *Trekkerswee*. En mocht 't blijken, dat het deze hoge morele waarde heft, dan zal daarin tevens zijn blijvende waarde voor ons Afrikaanse volksleven gelegen zijn, afgedacht van alle aesthetiese waardering van nu en later.

6.5 Die toekenning van die Hertzogprys

Hier volg 'n uittreksel uit die *Rapport van die keur-kommissie oor die Hertzogfonds wedstrijd* deur D.F. Malherbe, J.D. Kestell en G. Knothe, soos aangehaal in *De Zuid-Afrikaanse Akademie voor Taal, Letteren en Kunst, Jaarboek VII*. Dié rapport toon geen voorbehoude oor die werk se literêre meriete nie en lê ook klem op nie-literêre elemente van die werk, soos die uitbeelding van die Afrikaner-geskiedenis:

In die opinie van die kommissie is *Trekkerswee* deur J.D. du Toit ("Totius") eersterangswerk en oortref dit al die ander stukke ver in eenheids-aanschouwing, breë konsepsie en poëtiese uitdrukking, en daarom mag hulle dit met vrijmoedigheid vir bekroning aanbeveel. Dit is 'n lyries-verhalende gedig, waarin verskillende tijdvakke in die wordingsgeskiedenis van die Afrikaanse Volk aanskouelik voorgestel word en die pijnlike wegsinking van 'n deel van ons volk in 'n suiwer maar tragiese ontroerende perspektief uitgebeeld word.

In 1965, vyftig jaar ná die toekenning van die eerste Hertzogprys, is *Trekkerswee* heruitgereik en weer in *Die Huisgenoot* geresenseer. Die waardering wat resensente vyftig jaar vantevore uitgedruk het, was steeds teenwoordig, maar die resensent (Anon., 1965:99) vind dit ook nodig om die werk lynreg teenoor die volksvreemde Sestigers op te stel:

In hierdie tyd van getwis oor Sestigers en "grenslose" kuns sal dit vir baie 'n openbaring wees om hierdie eerlike vaderlandsgekoppelde vers te lees wat herinner aan 'n ontwikkeling van die Afrikaner en aan sy herkoms en aard wat soms agter te veel woorde verdoesel raak.

Die Afrikaner-repertoire se vyand is nie meer nét die Engelse en swart mense waaroor daar in *Trekkerswee* geskryf word nie. Die “ander” is nou ook diegene wat anders oor die wêreld skryf as Totius. Sy “vaderlandsgekoppelde” vers is by implikasie die enigste werk wat die Afrikaner aan sy “herkoms en aard” kan herinner. Die resensent (soos hierbo aangehaal) aanvaar sonder voorbehoud Totius se weergawe van die geskiedenis en die inhoud van die gepaardgaande repertoire.

Die toekenning van die Hertzogprys het Totius op die relatiewe jong ouderdom van 38 gevestig as een van dié wat Even-Zohar (2005:30) beskryf het as: “ ... [l]egitimate, even licensed, producers of repertoires for society at large. This means they are often expected, and in any case allowed, to provide new options”. Ná die ontvangs van die Hertzogprys het Totius baie nuwe opsies aan die repertoire verskaf. Hy het gehelp met die vertaling van die Bybel in Afrikaans, die beryming van die Psalms en het by die amptelike opening van die Voortrekkermonument opgetree. By die FAK se Volkskongres in 1944 oor “Die godsdienstige basis vir ons rassebeleid” het hy, aldus Norval (1996:69-70), rassediskriminasie skriftuurlik regverdig deur voor te hou “dat geen mens dit wat God geskei het mag vermeng nie”. Sy voortgesette bydrae op literêre, teologiese en kulturele vlak tot die Afrikaner-repertoire en -instelling het ’n unieke statuut aan hom verleen wat lank na sy dood voortgeduur het.

Totius se navigasie van die geskiedenis het die skeppers van die Afrikaner-insituisie so goed gepas dat dit nie net ’n “produk van ideologie” was nie, maar ook ’n “noodsaaklikheid vir ideologie” (Eagleton, 2006:77). Sy werk staan sentraal in die daarstelling van die Afrikaner-instelling wat die letterkunde nodig gehad het om ’n repertoire te skep wat Afrikaans en die Afrikaner legitimeit, status en uiteindelik, politieke mag, besorg het.

7. SPIRAAL

7.1 Inleiding

Die titel van Karel Schoeman se kort stadsroman, *Spiraal* (1968), verwys na 'n krom lyn met 'n al hoe groterwordende straal waarvan die punte nooit ontmoet nie. Die temas van onvoltooidheid, onvergenoegdheid, onnugtering en 'n gebrek aan aansluiting tussen mense kom herhaaldelik in die boek voor. Die karakter Ingrid (Schoeman, 1968:71) verwoord hierdie aspek van die boek as volg:

“Hoekom kan die lewe nie soos 'n boek wees nie?” vra sy. “Netjies en behoorlik georden, soos 'n ring wat sluit en 'n geheel vorm. Maar dit is nie so nie, dis 'n spiraal wat net verder slinger en aangaan. Mense kom, mense gaan weg, die lewe gaan aan, daar is niks nie.”

Hierdie toonaard van doelloosheid informeer die hele boek, asook die lewensuitkyk en emosies van bykans al die karakters wat daarin uitgebeeld word. Doelloosheid staan in skerp teenstelling met die sirkelgang van die gebeure wat deur Totius in *Trekkerswee* beskryf word. Volgens Even-Zoar (2005:69) moet 'n kultuur-repertoire gebruik word deur die entiteit waarvoor dit geskep is. Die karakters in Schoeman se boek is gesofistikeerde kosmopolitaanse Afrikaners, en het nie meer veel nut vir die repertoire van Totius en sy tydgenote nie. Hulle staan onverskillig, selfs vyandig, daarteenoor.

7.2 Die losieshuis

Schoeman situeer die roman in die losieshuis van Frau Jablonska, 'n Duitse vrou wat in die “tyd van München” na Suid-Afrika gekom het (9). Ná die dood van haar man, Jablonski, word sy verplig om haar kamers aan loseerders uit te verhuur (10). Oor die jare was daar 'n hele aantal loseerders van verskillende nasionaliteite (84), maar ten tye van die gebeure in die roman word al haar huurkamers beset deur die jong Afrikaners Anton, Ingrid en Nadine. Hulle is almal relatiewe nuwe aankomelinge in die stad. Schoeman se keuse van ruimte stel hom in staat om drie jong Afrikaners op 'n oortuigende wyse bymekaar te bring in 'n oorwegend Engelse stad. Die gedwonge intimiteit van die losieshuis sorg ook vir gereelde interaksie tussen Anton, Ingrid en Nadine – dit bring mee dat hulle mekaar goed genoeg ken om betekenisvolle gesprekke oor 'n verskeidenheid van onderwerpe, soos, byvoorbeeld, hulle herkoms, te voer (8):

“Mens kan hoor jy kom van die platteland af,” sê hy.

“Jy ook.”

“Nadine ook, wat dit betref, al sou niemand dit ooit dink nie.”

“Ons het almal verblind geraak, ingesluk deur die bose en verderflike groot stad met sy blink vertoon waaragter daar soveel leed skuil.”

“Foei tog,” sê hy.

Hierdie gesprek tussen twee sentrale karakters, vroeg in die boek, én die spottende wyse waarop hulle na die Afrikaner se veronderstelde vrees vir Johannesburg verwys, dui aan in hoe ’n groot mate hulle al van die Afrikaner-repertoire, soos verteenwoordig deur *Trekkerswee*, verwyder is. Alhoewel *Spiraal* in die derde persoon geskryf is, word die gebeure deurgaans weergegee vanuit die perspektief van die karakter Anton, wat ook ’n skrywer is. Hy is die enigste karakter wat in elke toneel van die roman teenwoordig is en sy gewaarwordinge en insigte word konsekwent deur die verteller gedeel. Reeds vroeg in die boek som Anton homself as volg op (12):

“Ongeskik,” sê hy. “Ondermynende politieke opvattinge, en geen kerkverband.”

Ironiese en sarkastiese opmerkings deur die hele boek dui telkemale aan dat die karakters geen meer nut vir die Afrikaner se Christelik-nasionale repertoire het nie. Elkeen van hulle kom op hulle eie manier daarteen in opstand. Ingrid is in ’n verhouding met ’n getroude man, Stephen, terwyl Nadine se verhouding met haar kêrel, Basil, tot haar swangerskap en ’n agterplaasaborsie lei wat byna haar dood veroorsaak.

Die lewensbeskouing en uitkyk van al vier karakters, Anton, Ingrid, Nadine en Frau Jablonska, word vanuit die oogpunt van Anton weergegee. In die gebeure wat uitgebeeld is in die boek, staan Anton se hopelose liefde vir Ingrid sentraal. Hierdie onerkende, onuitgesproke liefde vererger Anton se eensaamheid en verhoed hom om sy lewe ten volle te betree en besluite te neem. Op dieselfde manier weerhou Ingrid se verhouding met haar getroude minnaar haar daarvan om volgens haar godsdiens op te tree en hoop vir die toekoms te hê. Nadine se voortdurende gejaag na plesier en opwindning is die fokus van haar lewe en wanneer sy dit nie kan doen nie, raak sy melancholies en ongemotiveerd. Frau Jablonska word op haar beurt deur haar verknogtheid aan haar Sentraal-Europese verlede en haar verlange na haar gestorwe “Jablonski” verhoed om die hede ten volle te ervaar. Nie één van die vier sentrale karakters het ’n

doel waarna hulle streef nie en daar is geen eindbestemming in sig nie. Aan die begin van die roman is daar wel 'n vae begeerte by Anton om oorsee te gaan, maar ook dit word al minder dringend deur die loop van die roman.

7.3 Leegheid

Die leegheid van die vier karakters se bestaan word onderstreep deur Schoeman se keuse om Sonda as “verhaaldae” te gebruik (Botha, 1969:319). Die verloop van die leë en betekenislose dae is vasgevang in semi-rituele, byvoorbeeld, die lees van die Sondagkoerant en om doelloos deur die strate te drentel. Die verlate stad, die stil huis en gebrek aan enige betekenisvolle aktiwiteit op hierdie dae, skep 'n gevoel van ennui en alleenheid. Nadine bring haar tyd deur om haar voorkoms en haar liggaam te versorg. Frau Jablonska en Ingrid pak hulle godsdiensrituele halfhartig aan, terwyl die eensame Anton meestal in sy kamer bly. Die herhaaldelike beskrywings van Sonda as leeg en betekenisloos, vorm 'n belangrike fokus in die boek.

In aansluiting by hierdie leegheid, identifiseer Botha drie kwessies wat herhaaldelik deur die onderskeie karakters aangespreek word. Die eerste is die idee van “dinge wat maar aangaan”, die tweede is die soeke na “'n doel” en die derde die hoop op “'n uitkoms”. Oor die aanwesigheid van hierdie drie elemente, sê Botha (1969:319):

[d]it is asof daar van 'n kontrapunt van komposisie gepraat kan word in die uitwerk van hierdie motiewe: aangaan in eensaamheid, in 'n on-eintlike werklikheid – naas die moontlikheid van genade, van uitkoms, van sinvolle verbintenis.

In die verloop van die boek soek elkeen van die sentrale karakters na 'n uitkoms en nie een van hierdie soektogte dra noodwendig die kenmerke van die Afrikaner-repertoire soos wat dit in die twintigste eeu daar uitgesien het nie. Volgens Even-Zohar (2005:73) is een van die voorvereistes van 'n suksesvolle repertoire “die aanvaarding van die repertoire deur die teikengroep”. In die geval van die karakters, soos uitgebeeld in *Spiraal*, is die repertoire wat aanvaar word, beslis nie dieselfde een waarvan Totius se *Trekkerswee* so 'n belangrike deel uitgemaak het nie.

Sestigers soos Jan Rabie, André P. Brink en Bartho Smit het elemente van die Franse en Duitse eksistensialisme deel van die Afrikaanse letterkunde gemaak (Kannemeyer, 1988:244-246). Die wêreld van die eksistensialisme is deur angstigheid en wanhoop gekenmerk. In die inleiding tot die literêre bloemlesing *The existential imagination* (Karl & Hammalan, 1978:12) word

eksistensialisme as die filosofie van disoriëntasie beskryf, en die eksistensiële letterkunde, as die letterkunde van wanhoop. Die filosoof Kierkegaard se kontensie was dat die belangrikste probleem nie epistemologies, ontologies of selfs metafisies van aard is nie, maar menslik. Die vraag is hoe die individu homself versoen met 'n bestaan in 'n tegnologiese beskawing sonder tradisie, gebruike of geloof. Dit is ook die dilemma waarmee die drie sentrale karakters in *Spiraal* hulleself besig hou. Die verteller, Anton, se emosies herinner die leser telkemale aan die “onredelike stilte van die wêreld” (Karl & Hammaln, 1978:14) soos Camus dit beskryf het, veral tydens sy leë Sondae en gewag op Ingrid se terugkeer na die losieshuis. Filosowe soos Heidegger, Jaspers en Sartre het op verskillende maniere probeer toon hoe die mens homself kan realiseer: Jaspers deur die transendensie van die wetenskap, die self en die wêreld; Heidegger deur 'n uitgebreide ontleding van die menslike bestaan en wat dit beteken; Sartre (Karl & Hammaln, 1978:14) deur 'n definisie van die mens se vryheid en die gepaardgaande voorwaardes. In sy poging om homself te realiseer deur te skryf, sluit Anton by hierdie tradisie aan. Soos Camus, besluit hy om God te vervang. Camus vervang God met die mens, 'n mens van goedertrou wat besin en bewus is van sy syn en sy identiteit (Karl & Hammaln, 1978:17). Anton vind dit in die skryfdaad (Schoeman, 1968:118):

Hy het lank genoeg niks gedoen, niks geskryf nie, en dit is tyd dat hy weer begin werk.
Daar is uitkoms.

Hierdie insig plaas hom lynreg teenoor die Totiusiaanse repertoire waar God die middelpunt van alles is. Schoeman (2002:393) het dan ook self erken dat hy in *Spiraal* die spot gedryf het met *Trekkerswee*, in reaksie op die realiteite van die Afrikaner-repertoire en -instelling van die laat sestigs, in die “nadraai van Sestig”. Hierdie direkte kommentaar op 'n teks van ouer as 50 jaar getuig egter ook dat hy intens bewus is van die bestaan van die repertoire en daardeur beïnvloed is. Hierdie bewussyn word vier jaar later bevestig wanneer Schoeman later weer eens die Afrikaner-gemeenskap “effens meer verantwoordelik en volwasse” (2002:393) aanval in die bleek apokaliptiese *Na die geliefde land* (1972), 'n titel wat direk spreek tot F.A. Venter se historiese vierluik, *Geknelde land* (1960), *Offerland* (1963), *Gelofteland* (1966) en *Bedoelde Land* (1968) oor die Afrikaner.

7.4 Die rol van die godsdiens

Trekkerswee spreek tematies én inhoudelik van 'n sterk Calvinistiese invalshoek. Hierteenoor, verwys die meeste godsdiensverwysings in *Spiraal* na die Rooms-Katolisisme. Frau Jablonska, op die oog af onbetrokke in haar godsdiensbeoefening, met enkelfokus op die viering van feesdae en 'n vae voorneme om die mis op Sondag by te woon, is 'n steen des aanstoots vir die verteller (8):

Frau Jablonska sal nie kerk toe gaan nie, dink hy; sy sal van die nege-uur mis oorslaan na dié om tienuur, en dan besluit om na die hoogmis om elfuur te gaan; dan weer sal sy uitstel tot die aandmis, en uiteindelik glad nie gaan nie omdat sy te moeg is.

Frau Jablonska heg egter aansienlike waarde aan godsdiens (25):

“Jy moet dink aan alles wat die Here vir jou gely het en iets in ruil daarvoor doen, opofferings maak, deelneem daaraan.”

Ingrid is ook Katolie, maar het, onder meer, een geword om haar bande met die Afrikanerdom te verbreek (45):

“By al die ander dinge was dit nog ook vir my 'n simbool gewees; ek het heeltemal weggebreek, heeltemal 'n nuwe lewe begin.”

Haar verhouding met 'n getroude man kompliseer egter haar verhouding met haar geloof (45):

“Hoe kan ek gaan bieg? Seën my, Vader, ek het gesondig, ek het 'n getroude man lief, ek slaap by hom, ek gaan hom nie los nie, maak nie saak wat jy sê nie.”

Wanneer haar verhouding met haar getroude minnaar, Stephen, skeefloop, antwoord sy Anton se vraag, naamlik of sy dan aan niks meer glo nie, as volg (62):

“God,” sê sy, “maar dit troos my nie. Ek moet tog maar aangaan.”

Ingrid se herhaling dat mens “tog maar aangaan”, getuig van stoïsynse aanvaarding, maar wanneer Stephen terugkeer na sy vrou, word die verbintenis tussen die verlede en die godsdiens weer te berde gebring (90):

“Dink jy dit is hoe God werk, Anton; dat my liefde vir hom Sy eie straf is?”

“Jy praat soos 'n Calvinis,” sê hy.

“Ek is seker nog. Mens kan nie van jou verlede weg kom nie.”

Naby aan die einde van die boek word haar lewe so gekompliseerd, dat sy ook die godsdiens leeg en betekenisloos ervaar (99):

“Daar is niks meer nie,” sê sy. “Vanoggend weer in die kerk het ek daar gekniel en dit was alles net woorde, niks meer nie.”

Nadine se verhouding met die godsdiens is baie meer afstandelik en sardonies as dié van Frau Jablonska en Ingrid. ’n Gesprek tussen haar en Anton wys dat hulle min erg het aan die Afrikaner se Christelik-nasionale repertoire (48):

“Ek is ’n baie deugsame mens – ek het so grootgeword. Ek het aan die kinderkrans behoort.”

“En Sondagskool toe gegaan?” vra hy.

“Ja, op my dag.”

“En aan die Voortrekkers behoort?”

“Lyk ek daarna?”

“Jy lyk ook nie juis of jy aan die kinderkrans behoort het nie.”

Volgens Even-Zohar (2005:83) is kohesie nie net noodsaaklik as dit by die skepping van groot entiteite soos volke kom nie, maar ook noodsaaklik vir hulle oorlewing. Nadine, Anton en Ingrid identifiseer nie meer met die Afrikaner-repertoire nie en daar is geen sprake van ’n samehorigheidsgevoel daarmee nie. Nie net bevraagteken hulle elemente van die daargestelde, geskepte Afrikaner-repertoire nie, maar hulle sien ook ’n nodigheid om die spot daarmee te dryf. Hierdie feit, naamlik die spotdryf, dui daarop hulle steeds daarby betrokke is. Deur hulle voorbehoude in hierdie konteks te dialogiseer (om Bakhtin se term te gebruik) dui Schoeman aan dat die Afrikaner-repertoire nie meer homogeen is nie en dat breukplekke besig is om in die ideologie te verskyn. In die volgende afdeling word daar verder na hierdie aspek gekyk, met spesifieke verwysing na daardie elemente van die Afrikaner-repertoire waaraan daar ’n historiese waarde toegeken is.

7.5 Aanvalle op die repertoire

Nadat Anton en Ingrid in 'n woordewisseling betrokke raak “met mense wat vir die aand uit is, die mans in donker pakke, die vrouens in swart jasse,” sê Ingrid: “Ek haat my respektabele volksgenote met 'n innige en opregte haat” (32). Hierdie reaksie verskil hemelsbreed van oom Gert in *Trekkerswee* wat met die volk identifiseer en saam met hulle Geloftefees vier. Wanneer Ingrid op 'n Sondag die trein haal na die buurt waar haar getroude minnaar, Stephen, en sy vrou bly, beskryf sy hulle woonbuurt as “een van daardie vreeslike Afrikaanse ghetto's, al die respektabele huisies wat almal eenders is en almal anders lyk” (42).

Anton, Ingrid en Nadine is nie die enigste karakters in *Spiraal* wat 'n renons aan Afrikaner-kultuur en die gepaardgaande simbole het nie. Op 'n partytjie waar daar laat in die aand na Boeremusiek geluister is en volksliedjies gesing word oor “boeremeisies en hartbeeshuisies en heimwee” (Schoeman, 1968:57-59), lei 'n gekorswel tussen Anton en ander gaste tot 'n uitbarsting deur die gasheer, Pieter, teenoor die konserwatiewe Afrikaner-repertoire:

“Hoe het hierdie gesprek begin?” vra Neels.	1
“Anton,” sê Madelyn. “Hy's dronk.”	2
“Wie van ons is nie?” vra Brenda.	3
“Woorde van wysheid,” sê Pieter plegtig, “woorde van wysheid.” Hy kap met 'n bottel op die vloer om hul aandag te trek.	4
“Stilte!” roep Neels. “Spietsj!” skree Brenda.	5
“Vriende,” sê Pieter en gaan onseker staan. “Vriende en volksgenote, hier waar ons vanaand plegtig byeengekom het ...”	6
“Vanoggend!” val Madelyn hom in die rede	7
“... As uitpos van die westerse beskawing aan die suidpunt van Afrika, in volle bewussyn van die erns van die roeping waartoe ons geroepe is ...”	8
“Hoor, hoor!” sê Nadine, en swaai met 'n kussing.	9
“... in navolging van die helde en geëerde volksleier wat ons voorafgegaan het en ons ons kosbare erfenis gegee het wat ons by hulle geërf het, wil ek u nou meedeel, geliefde mede-	

Afrikaners, dat julle almal dronk is.”

10

“Joiner!” jou Neels hom uit. 11

“Jingo!” roep Brenda. 12

“Hensopper!” 13

“Smelter!” 14

“Kommunis!” 15

“Liberalis!” 16

“Humanis!” 17

“Sap!” skreeu Nadine, en smyt die kussing na hom. Hy struikel oor die kombers en slaan op die grammofoon neer. 18

“Volksverraaier!” roep Madelyn en gooi nog ’n kussing. 19

“Scout!” sê Neels. “Waar was jy in die Rebelle?” 20

Pieter kruip op sy knieë rond op die vloer, sy voete verstriek in die kombers. “Ek het geveg,” sê hy onduidelik. “Ek het geveg vir Kieng en Empaaijer.” Brenda en Neels sing “Land of Hope and Glory”.

21

“Vir Kieng en Empaaijer,” herhaal Pieter, en gaan regop sit op sy knieë. “Ek het my losgemaak van julle Afrikaanse provinsialisme, julle middelklas-bekrompenheid, julle eng puritanisme, julle gefossileerde tradisie, julle landelike ekonomie ...” hy beduie met sy arms en soek na woorde. “Van ...”

22

“Klei-osse,” doen Madelyn aan die hand. 23

“Ja, van klei-osse.” 24

“En wilgerlatte.” 25

“En ossewaens.” 26

“En jukskei.” 27

“En ossewaens, en jukskei,” beaam Pieter. “Ek het my losgemaak van dit alles, ek het my vrygemaak! Vaarwel, jukskei!”

28

“Vaarwel, jukskei!” roep hulle almal in ’n koor. 29

“Vaarwel, volkspele!” 30

“Vaarwel, boeremusiek!” 31

Hy lei hulle op sy knieë soos ’n dirigent by ’n rugbywedstryd. 32

“Vingertrek!” 33

“Kampmoeders!” 34

“Droë rangskikkings!” 35

‘Kinderkrans!’ skreeu Nadine daardeur heen. Sy kruip op haar knieë rond en gooi in haar glas die resies van die leë bottels wat op die vloer bly rondstaan het. 36

“Vaarwel, volksfeeste!” 37

“Vaarwel, volksfeeste!” 38

Hulle klap hulle hande ritmies. “Ons is vry!” roep Pieter en swaai heen en weer op sy knieë met sy oë gesluit. “Broeders en susters ons is vry!” 39

“Ek gaan opgooi,” sê Nadine skielik, en strompel in die rigting van die badkamer. 40

In hierdie toneel bevraagteken en verwerp Schoeman bykans die hele Afrikaner-repertoire binne twee bladsye. Feitlik elke reël en element, godsdienstig, moreel en polities, wat ’n rol gespeel het in die daarstelling van die Afrikaner-repertoire, word deur die deelnemers aan die gesprek geweeg en te lig gevind. Die toneel kan direk teenoor die Geloftedagtoespraak van oom Gert in *Trekkerswee* gelees word. Pieter – en die ander deelnemers aan hierdie sekulêre “preek” – se afkeur van die Afrikaner-repertoire is net so sterk as oom Gert se liefde daarvoor, maar die inherente satire van hulle uitings maak dit minder eensydig en ongenuanseerd.

Pieter spreek sy gehoor aan as “vriende en volksgenote” (6) en dryf só die spot met die praktyk om individue te omsluit in die kollektiewe identiteit van “die volk”. Dit staan in skrilte kontras

met oom Gert se aanhef by Paardekraal waar hy sy gehoor in alle opregtheid as “my landgenote” aanspreek. Deur die sarkastiese gebruik van uitdrukkings soos “uitpos van die westerse beskawing aan die suidpunt van Afrika” (8), “in volle bewussyn van die roeping waartoe ons geroepe is” (8), en “die kosbare erfenis gegee het wat ons by hulle geërf het” (10), word die nasionale mites en tradisies rondom die konstruksie van eenheid, kollektiewe identiteit en die idee van ’n tydlose en kosbare Afrikaner-tradisie ondergrawe. Die taalgebruik, woordeskat en retoriese tradisie van die Afrikaner-repertoire word geïnverteer. Positiewe waardes wat deur middel van stylfigure soos metonimie en metafoor aan woorde en uitdrukkings in die Afrikaner-repertoire toegeken is, word deurgaans gesatiriseer en van enige waarheid of waardigheid ontbloot. Afrikaner-nasionalistiese aannames wat deeglik gevestig is deur die strategie van narrativering, word nie net bevraagteken nie, maar ook belaglik gemaak.

Die voorstelling van die “ander” is onlosmaaklik deel van die skepping van Afrikaner-nasionalisme. Deur die uitroep van ’n lys van die Afrikaner se tradisionele vyande (11-18), vanaf die joiners, hensoppers en Scouts van die Boereoorlog tot by die kommuniste, humaniste en liberaliste van die totale-aanslag-era, word hierdie etikette belaglik gemaak en skadeloos gestel. Die verskille wat groepe en individue van mekaar onderskei, word bevraagteken en as betekenisloos ontmasker. Pieter se gespot dat hy vir “Kieng en Empaaier” geveg het (21), ondergrawe die ideologiese metode van vereniging, deur die veronderstelling van ’n Afrikaner-hegemonie te bevraagteken. Pieter se stelling dat hy homself losgemaak het van onder meer “julle eng puritanisme, julle gefossileerde tradisies, julle landelike ekonomie” (22), staan in skrilte kontras met die aannames wat deur narrativering geskep is, naamlik dat die Calvinisme, ’n landelike bestaan, sowel as die geskiedenis, die boustene van die Afrikaner-gemeenskap is.

Niks ontkom die hoon van die spotters nie; selfs tipiese Afrikaner-speelgoed soos “klei-osse” (24), en die simbool van lyfstraf, naamlik “wilgerlatte” (25), loop deur. Aan die einde van hierdie tirade word ook belangrike Afrikaner-simbole soos “ossewaens” (26) en “kampmoeders”(35) betrek. Die waarde van hierdie simbole word bevraagteken en verminder deur hulle gelyk te stel aan oppervlakkige tydverdrywe soos “vingertrek” (30), “volkspele” (30), en selfs Afrikaner-kitsch soos “droë rangskikkings”(36).

Die forum waarin oom Gert in *Trekkerswee* homself so tuisgevoel het, word ook deur die kring van spotters vaarwel geroep (36,37). Dit word gevolg deur Pieter se aankondiging in “predikantstaal”:

“Broeders en susters, ons is vry.” Onmiddellik hierna gooi Nadine op.

Hierdie spottende koor kom tot ’n klimaks en wanneer Pieter uitbundig “Ons is vry!” uitroep, reageer ’n ander gas, nadenkend (59):

“Ons is vry, en nou?” sê Madelyn. “Wat het ons oorgehou?”

Madelyn beantwoord haar eie vraag egter self met:

“Ons het alles, die hele wêreld, die hele stad daarbuite, al die huise, die mense. Ons het nog alles.”

Die gelag en gespot met soveel van die belangrike komponente van die Afrikaner-repertoire wys dat die ossewa-repertoire beswaarlik aan die behoeftes van die partygangers voldoen. Hulle kan dit met gemak afsweer, aangesien hulle nou die trotse besitters is van die “hele wêreld, “die hele stad daarbuite”. Hulle besit “alles.”

Die spotters mag dalk voel dat hulle alles besit en dat die verouderde repertoire verwerplik is, maar die repertoire het nog steeds ’n houvas op hulle, vergelyk die vertrekkende gas, Brenda, se opmerking (60):

“Versigtig Neels!” maan Brenda. “Of die gevalle Boerdogter val nog verder.”

Die woorde “gevalle Boeredogter” verwys terug na die Totiusiaanse repertoire en selfs na oom Gert se “gevalle” dogter, Dina. Die gasheer, Pieter, tree dan direk in gesprek met Totius se *Trekkerswee* deur die aanhaling van eerstens ’n sinsnede “dit het die stad gedaan”(60), en dan ’n hele strofe (60):

Daarso lê begraaf jou eer

En van die boervolk van weleer ...

Schoeman maak gebruik van kursivering om die direkte aanhaling duidelik aan te dui. Hy dui Pieter se dronkenskap aan deur sy vraag “Watter kant lê Paardekraal?” (60). Hierdie vraag is ’n direkte teenstelling met oom Gert wat aan die einde van *Trekkerswee* vir Dina sonder twyfel kan aandui waar Paardekraal lê (Totius, 1975:77):

Dan sien sy hoe sy vinger wys

Waar Paardekraal se heuwels rys!

Schoeman (2002:393) erken dat die gespot met *Trekkerswee* onvolwasse was, maar dat daar by hom 'n diepliggende beswaar teen die bestaande Afrikaner-repertoire aanwesig was ten tyde van die skryf van die *Spiraal*.

Ten spyte van hierdie besware en dié oënskynlike verwerping van die Afrikaner-repertoire deur die partytjiegangers, is die bestaan van die drie Afrikaner-hoofkarakters, soos in *Spiraal* uitgebeeld, bykans hermeties Afrikaans. In Johannesburg word oorwegend Engels gepraat, nogtans bevat die boek meer Duitse as Engelse woorde. 'n Jong vrou word spesifiek as “Engels” geïdentifiseer (95), om die verskil tussen haar en Anton, die Afrikaner, te beklemtoon. In die hele roman word daar ook net twee maal na swart mense verwys, te wete 'n “Bantoedigter” wat 'n partytjie bywoon (29), en “bantoebediendes” wat Anton op pad van die werk af deur die park sien stap (55). Dié verwysings reflekteer egter die tyd waarin die boek afspeel, toe sosiale omgang tussen wit en swart raar was. Schoeman (2002:389) skryf in sy outobiografie oor hierdie aspek van die Johannesburgse samelewing in die laat sestigs:

Ek weet dat ek (die regisseur) Barney Simon een aand, as futiele maar goedbedoelde gebaar in die regte rigting, gevra het hoe ek met swart mense in aanraking kon kom oor die afgrond wat ons skei, maar alhoewel hy simpatiek geluister het, het hy geen raad geweet nie, en daar was inderdaad geen raad nie.

Die feit dat die boek grotendeels op Afrikaners konsentreer, is dan ook die punt waarop dit die nouste aansluit by *Trekkerswee*. Die uitbeelding van swart mense is wel meer simpatiek as Totius se uitbeeldings van, en opmerkings oor, die “kaffers”, hoewel daar meer woorde aan hulle afgestaan word in *Trekkerswee* as in die hele *Spiraal*. Die roman satiriseer en kritiseer die Afrikaner-repertoire herhaaldelik, maar ontkom sêlf nie aan 'n belangrike hebbelikheid daarvan nie, in die geringskatting en uitsluiting van diegene wat nie Afrikaans en wit is nie. In hierdie opsig doen dit mee aan die strategie van naturalisering, waardeur sosiale en historiese konstruksies as natuurlike gebeurtenisse behandel word.

Die gebruik van dialogisering ondermyn wel die hegemonie van die Afrikaner-repertoire volmondig en effektief, maar roer glad nie die asimmetriese magsverdeling aan wat kenmerkend van die hele gemeenskap ten tye van die apartheidstaat was nie.

7.6 Resensies en die instelling

Meer as vyftig jaar verloop tussen die verskyning van *Trekkerswee* en die publikasie van *Spiraal*. Die toonaard en lengte van die resensies van laasgenoemde verskil heelwat van dié wat verskyn het met die publikasie van *Trekkerswee*. Die resensies vir *Spiraal* is heelwat korter en die taalgebruik is meer ingetoë as in 1916. Enersyds is dit duidelik dat die publikasie van 'n Afrikaanse boek in 1968 nie meer die groot gebeurtenis was as wat dit in 1915 was nie. Andersyds is daar by die meeste resensente geen behoefte om die boek of die skrywer te identifiseer in terme van die daarstelling van 'n Afrikaner-repertoire en 'n Afrikaanse letterkunde nie.

In *Die Burger* van 17 Januarie 1969 beskryf 'n anonieme resensent, slegs geïdentifiseer as A.H, *Spiraal* as 'n boek oor die “werklikheid van die hier en die nou” en vergelyk dit met Willem Petrus van den Berg se *Reisigers na nêrens*. Hy wys ook op die tydsgaping van meer as twintig jaar tussen die twee werke en op die feit dat Schoeman dit nie nodig vind om steeds oor die stad as 'n “spesifieke uitdaging aan die Afrikaner” te skryf nie:

Hy kan nou ongedwonge oor mense in die stad skryf; dat hulle Afrikaners is, is 'n toevalligheid. Trouens, die Afrikaners in *Spiraal* het al soveel afstand van hulleself, dat hulle hulself kan spot met die mite van die bese stad.

In *Tydskrif vir Wetenskappe* September/Desember 1969, verwys Elize Botha (1969:319) in haar artikel slegs skrams na die feit dat die boek in 'n “stad met mynhope” afspeel. Johannesburg word nie by name genoem nie en daar word op 'n lang bespreking van die spiraalmotief gefokus. Hierdie motief word dan geprys vir die “veelduidigheid” waarmee dit in die verhaal geïntegreer word. Dié artikel van Botha verwys ook daarna dat *Spiraal* 'n boek óór 'n boek is. Omdat dit 'n akademiese artikel in 'n akademiese publikasie is, is die invalshoek ernstiger en die ondersoek meer diepgaande as die dagbladresensie. Daar word geensins na die sosiale agtergrond en omgewing van die karakters verwys nie, maar gefokus op “[D]ie doelloosheid, die leegheid van hul lewensloop”. Botha noem bykomend die boek se tekorte, naamlik 'n gebrek aan “dimensie” by Anton, die langsame tempo, en “'n aarselende vaagheid”. Daar word glad nie van ideologiese

metodes of praktyke gebruik gemaak om die boek binne die Afrikaner-repertoire te regverdig nie.

'n Ander anonieme resensent (Anon., 1969:69) in die vrouetydskrif *Sarie Marais* is glad nie deur die jong mense in die boek oortuig nie:

Die eindelose kringloop van uitgaan met mansvriende, die rusies en opmaak, die sleepvoetend huis toe kom na die opwindende voorbereidings vir die uitgaan, die verwagting en ontnugtering, raak op die lang duur vervelig en boei nie.

Ook die “self-jammerende alleenheid” van Anton word veroordeel en daar word afgesluit met die woorde “Ag nee wat, selfs in watse groot stad is daar meer menslikheid as dié.”

In al drie die reaksies, naamlik twee resensies en Botha se artikel, is daar min sprake van die tipe respek waarmee *Totius* se werk benader is. Daar word nie 'n beroep gedoen op Afrikaners om uit volkstrots die boek te koop nie en geen melding van die gebrek aan “Afrikaner-waardes” gemaak nie. Anders as in die geval van *Trekkerswee*, staan hierdie resensies en artikel nie in diens van die daarstelling van die Afrikaner-repertoire, die skepping van 'n Afrikaanse letterkunde of Afrikaner-nasionalisme nie.

In *Die Transvaler* van 10 Februarie 1969 verskyn daar egter 'n resensie deur P.D. van der Walt wat nie net al die kritiek wat in *Spiraal* teen die tradisionele Afrikaner-repertoire uitgespreek is, ignoreer nie, maar die roman juis ook in die gees daarvan beoordeel. Die uitgangspunt van die resensie is dat die boek vanuit 'n streng Calvinistiese oogpunt gelees moet word. Van der Walt maak van 'n hele aantal ideologiese metodes en strategieë gebruik om die werk as deel van die bestaande repertoire aan te bied. Daar word betekenis en ideologie ingelees wat nie in die teks aanwesig is nie. Die teks word geensins toegelaat om op sy eie te staan nie. Die implikasie van hierdie lesing is dat alle boeke 'n Christelike boodskap behoort te dra en dat hierdie boodskap ook binne *Spiraal* voorkom.

Dwarsdeur die resensie word daar gebruik gemaak van interpretasies wat die werk nie net in die gees van eng Calvinisme beoordeel nie, maar ook waardes daarvan aan die boek toeken (1969:192):

Die wysheidssubstraat van die boek gee 'n mens die reg om dit naas die werk van Bertha Smit, as een van die heel weinige Christelike romans van gehalte in ons taal te bestempel.

Deur 'n “wysheidssubstraat” in die boek uit te lig, met verwysing na die werk van die Christelike skrywer Bertha Smit, maak Van der Walt gebruik van die strategie van verplasing. Hy wend hierdie strategie dwarsdeur die resensie aan. Deur die boek se aansluiting by Europese eksistensialisme, en selfs die nihilisme, te ignoreer, word 'n belangrike aspek daarvan geïgnoreer en verbloem. Hierdie benadering laat hom dan ook toe om die karakters in die boek se “wêreldse” uitkyk te veroordeel (1969:193):

Vir die ongelowige en skeptiese Anton veral, maar ook vir Ingrid wat haar geloofswaardes in 'n hoë mate oorboord gooi, selfs vir die hedonistiese Nadine, is die lewe 'n eindelose spiraal; dit skiet maar doelloos en eindeloos weg – daar is geen sin of patroon nie – geen waaragtige geluk moontlik nie. Elkeen van hierdie drie is voorbeelde van jongmense losgeslaan van ankers – soos ook hulle vriende en kennisse saam met wie hulle dikwels bandelose partytjies hou.

Van der Walt beskou die bestaan en aanhang van “geloofswaardes” as belangrik en hou dit, deur die strategie van naturalisering, as 'n natuurlike gebeurtenis voor. Deur die strategie van universalisasie word die Calvinisme voorgedou as die hegemonistiese Afrikaner-godsdiens. Van der Walt vind dit eweneens nodig om lesers daarop attent te maak watter “tipe” Christen Frau Jablonska is (1969:194):

Rooms is sy wel, daarby selfs effens eksentriek, maar die basiese elemente van haar Christelikheid, haar twyfellose aanvaarding en toeëiening van die heilsfeite, haar menslikheid en liefde, staan bo alle verdenking.

Ten spyte van die feit dat Frau Jablonska se lewensuitkyk die resensent se goedkeuring wegdra, spreek die afwysende aanhef “Rooms is sy wel” van afkeer van die Rooms-Katolisisme. Hierdeur word sy voorgestel as deel van die “ander” deur die ideologiese metode van fragmentasie. Hierdie strategie stem ooreen met die “Roomse Gevaar-strategie” wat in die Gereformeerde kerke gebruik word om die Katolieke Kerk te beskryf (J.G. Strydom, 1937). Van der Walt (1969:193) beskryf Frau Jablonska ook as die “Christelike korrektief vir hierdie verhaal” wat die drie loseerders “in die geloof wys op Christus”. Deur die strategie van eternalisering word die Christelike geloof as die enigste aanvaarbare benadering tot die lewe voorgedou; ook as die enigste moontlike perspektief waaruit Schoeman die boek sou skryf.

Die sentrale motief van die oop spiraal teenoor die geslote kring dra ook nie Van der Walt se goedkeuring weg nie (1969:194):

Teenoor die spiraalmotief kan mens die ringmotief stel – die sinvolle, begryplike lewe in die geloof in Christus, ’n sinvolheid wat Anton en Ingrid alleen in die getransformeerde en kunstige (vir hulle dan in die sin van kunsmatig) gestruktureerde lewe binne die fiktiewe werklikheid van ’n storie erken.

Deur die strategie van rasionalisasie word “die geloof in Christus” geregverdig en verdedig om die leser te oortuig dat dié uitgangspunt ondersteuning verdien. Deur die gebruik van spesifieke ideologiese strategieë, word daar in die bestek van Van der Walt se resensie meer Christelike begrippe uitvoerig geformuleer as in die roman self (1969:194):

Die “aanvaarding en versoening” wat beide Anton en Ingrid aan die einde van die boek kry, Anton deur sy skrywerskap en Ingrid deur die reste van haar geloof, gebeur alleen deur die voorbeeld gestel deur Frau Jablonska se Christelike uitkyk.

Daar is ’n saak uit te maak dat Anton die skryfdaad as surrogaat vir godsdiens beskou (Schoeman, 1968:118), maar deur hierdie skrywerskap te vergelyk met tradisionele godsdiensbeoefening, stel Van der Walt “die geloof in Christus” voorop in sy lesing van die teks.

Hierdie strategie van rasionalisasie word deurgaans aangewend om ’n eng Calvinistiese lesing op die werk af te dwing. Van der Walt verkies om die direkte verwysing na die karakters se voorbehoude rondom die Christelike godsdiens te ignoreer. Die karakters se gespot met “kinderkrans” en “Sondagskool” (Schoeman 1968:48) en hulle afwysendheid oor die Calvinisme (Schoeman 1968:90) word glad nie genoem nie. Selfs die geloofskrisis van die gelowige Ingrid, naamlik dat dit “alles, alles net woorde [is], niks meer nie” (Schoeman 1968:99), word nie aangeroei nie.

Van der Walt verbloem herhaaldelik die boek se inhoud en temas, naamlik vervreemding en vereensaming, in stellings soos (1969:194):

Die onderkenning van genade kan die begin van geloof beteken, word myns insiens deur die roman gesuggereer.

Van die “radical-self doubt” wat Eagleton (2006:56) as ’n belangrike komponent van (professionele) kritiek beskou, is daar hier geen teken nie.

Van der Walt (1969:194) beskryf Anton en ander karakters “as plesierlustig en mondian ... wat nie net godsdienstig rigtingloos is nie, maar ook nasionaal”, om te wys dat hulle uitgesluit is van die Afrikaner-entiteit waarvan die godsdiens en nasionalisme belangrike boustone is.

Hy verwys ook na Madelyn se vrae, naamlik “Ons is vry? En nou? Wat het ons oorgehou?” aan die einde van haar tirade teen die Afrikaner-repertoire, sonder om te verwys na haar antwoord laer af op dieselfde bladsy (Schoeman, 1968:59):

“Ons het alles, die hele wêreld, die hele stad daarbuite, al die huise, die mense. Ons het nog alles.”

’n Uiteers selektiewe omgang met die teks stel Van der Walt in staat om herhaaldelik uitsprake te maak wat Afrikaner-Christelik-nasionalisme as ’n permanente, tydlose en onveranderlike verskynsel voorhou (1969:194):

’n Suggestie of demonstrasie van ’n teenbeeld, ’n ander waardestelsel wat dié van die verhaalfiguur in reliëf stel. En al die vorme van die spiraalmotief in die boek; godsdienstig, nasionaal, sosiaal, kunsskeppend (Anton se skrywerskap), vind hulle voltooiing in die rustigheid wat die geloof in Jesus Christus bied.

In sommige van die stellings klink dit asof Van der Walt eerder na oom Gert en Dina in die derde deel van *Trekkerswee* verwys, as na Schoeman se roman vol wêreldwyse stedelinge (1969:195):

Hierdie mense met hulle sondigheid en onverskilligheid word nie heroïes geteken nie, maar in hulle tragiek – soos die verlore seun.

Wanneer hy *Spiraal* met Willem Petrus van den Berg se *Reisigers na nêrens* vergelyk, bestempel hy *Spiraal* as “diepsinniger” en “positiewer”, te danke aan die “sin” en “geloofsaspek” van *Spiraal*. Van der Walt se interpretasie word deurgaans gemotiveer deur die gebruik van ideologiese metodes en praktyke, waarvan laasgenoemde hom in staat stel om die tema van die boek, naamlik vervreemding en verlorenheid, te ignoreer. Hierdie strategie lei hom uiteindelik na die volgende gevolgtrekking (1969:195):

Daarom het hierdie boek bestaansreg naas ander letterkundige werke en naas die Bybel en ons belydenisskrifte.

Op hierdie wyse dig hy aan *Spiraal* Christelike kenmerke toe wat nie in die werk voorkom nie. Hierdie dagbladresensie is saam met Van der Walt se ander geskifte gebundel in 'n publikasie, *Mene Tekel* (1969), 'n Bybelse verwysing wat ook in *Trekkerswee* voorkom.

In *Spiraal* word die tradisionele Afrikaner-godsdienste male sonder tal belaglik gemaak, maar Frau Jablonska en Ingrid se Katolisisme word simpatiek aangebied. Op dieselfde wyse word simbole uit die Afrikaner-geskiedenis belaglik gemaak, maar die skreiende onregte van apartheid word geïgnoreer of baie skrams na verwys. Die boek staan uiters krities teenoor die Afrikaner-repertoire, maar verswyg die impak van Afrikaner-nasionalisme op die res van die (bykans onsigbare) bevolking. Op hierdie wyse eufemiseer Schoeman die impak wat die Afrikaners se politiek op hulle medelandgenote het en dra hy by tot 'n instelling wat die belange van die wit bevolking voorop stel.

7.7 Die toekenning van die Hertzogprys

Binne die geskiedenis van die Afrikaanse prosa kan *Spiraal* beswaarlik as grensverskuierend, of selfs vernuwend, beskou word. Onder die vervaardigers van die Afrikaner-repertoire met sy godsdienstig-nasionalistiese benadering, het die eksistensiële inhoud én skerp kritiese ingesteldheid teenoor die repertoire, uiteenlopende reaksies tot gevolg gehad. Die *Sarie Marais*-resensent se oppervlakkige lesing het die eksistensialisme-inhoud as onoortuigend en vervelig afgemaak, en die kritiek teen die establishment geïgnoreer. Die anonieme resensent (A.H.) in *Die Burger* aanvaar die boek as 'n realistiese uitbeelding van die Afrikaner en die stad. Elize Botha verkies om op literêr-teoretiese vlak met die teks om te gaan en vermy só heeltemal die kritiese ingesteldheid van die werk. P.D. van der Walt wend met groot sorg ideologiese metodes aan om die inhoud van die boek vanuit 'n Calvinistiese oogpunt te regverdig.

Even-Zohar (2005:32) beweer dat verskeidenheid binne 'n kultuur die moontlikheid vir verskillende repertoires skep om tegelykertyd vir verskillende sektore van die stelsel te kan funksioneer. Deur met die eerste Hertzogpryswenner, *Trekkerswee*, die spot te dryf, werk *Spiraal* direk mee aan 'n repertoire wat spreek van ontnugtering met die ouer repertoire – laasgenoemde gesetel in landelikheid, nasionalisme en godsdienste. Die vervaardigers van die ouer repertoire het verkies om die kritiek wat daarteen uitgespreek word, te ignoreer. Ook die huldigingswoord van W.E.G. Louw se *Die Hertzogprys vir prosa* (1970) doen aan hierdie strategie mee. Die prys is

aan Schoeman toegeken vir sy vier boeke, genaamd *Veldslag*, *By fakkellig*, *'n Lug vol helder wolke* en *Spiraal*, op grond van 'n minderheidsverslag geskryf deur W.E.G. Louw. In die huldigingswoord van die Akademie se jaarboek verwys Louw net skrams na *Spiraal* (1970:60):

Die tweede (*Spiraal*) handel oor die gefrustreerde stadsmens van ons eie tyd. Enkele briljante satiriese bladsye in laasgenoemde toon, onder meer, dat Schoeman, die sg. lokale realisme ver agtergelaat het.

Deur die gebruik van die woorde “gefrustreerde stadsmens” verbloem Louw ook die temas van vervreemding en afkeur van die Afrikaner-repertoire in *Spiraal*. Sy verwysing na “enkele briljante satiriese bladsye” fokus dan ook op die enkele momente van humor in die boek, eerder as op hierdie twee duidelike temas binne die boek. 'n Verwysing dat *Spiraal* “die sg.(sic) gemoedlike lokale realisme ver agtergelaat het”, is 'n poging om literêre progressie in die werk te impliseer. Ironies genoeg is satire én die “agterlating van die lokale realisme” kenmerke van Etienne Leroux se werk.

In 1970 is Leroux se romans *18-44* en *Isis Isis Isis ...* deur die Akademie se letterkundekommissie as wenner van die Hertzogprys aanbeveel. W.E.G. Louw se minderheidsverslag en aanbeveling het tot groot ongelukkigheid gelei met die uiteindelijke bedanking van die akademikus en kritikus F.I. J. van Rensburg uit die Akademie. Die toekenning van die Hertzogprys aan *Spiraal* én drie ander boeke van Schoeman, het 'n moontlike herhaling van die kontroversie rondom die toekenning van die prys aan Leroux se *Sewe dae by die Silbersteins* in 1964 vermy. Schoeman self (2002:427) beskryf die besluit as 'n “gelukkige kompromie”, omdat Etienne Leroux “'n omstrede figuur geword [het] en dit bowendien ses jaar vantevore ontvang het”. Hy erken dat die prys toegeken is aan “'n eienaardige allegaartjie van (my eie) boeke, wat eerder 'n aanmoedigingsprys verdien het”.

Louw se strategie het spanning binne die Akademie veroorsaak, maar het die prys aanvaarbaar gemaak vir ander skeppers van die Afrikaner-repertoire. Die prys is deur die Suid-Afrikaanse ambassadeur in Nederland aan Schoeman oorhandig, waar laasgenoemde op daardie stadium gewoon het. Die Akademie het geen voorbehoude gehad om 'n ampsdraer van die apartheidsregering by hulle prystoekenning te betrek nie. Die regering se bereidwilligheid om mee te doen, dui aan dat die Suid-Afrikaanse regering die Akademie as 'n instelling wat hulle

steun waardig is, beskou het. Die Akademie het, soos in die geval van *Trekkerswee* byna sestig jaar tevore, nie-literêre faktore in berekening gebring met die toekenning van die prys.

8. *Siener in die suburbs*

8.1 Uitsigloosheid

Soos Totius se *Trekkerswee* bestaan *Siener in die suburbs* uit drie bedrywe. Die wêreld van die vrome oom Gert en die gevalle Dina is egter ligjare verwyder van die wit werkersklasrealiteit van die twintigste eeu wat P.G. du Plessis in sy toneelstuk uitbeeld.

Die woorde “Afrikaner”, “Boer” of “plaas” kom nie ’n enkele maal in die dialoog voor nie, wat daarop dui dat die karakters geen sterk historiese of selfs sosiale verbintenis voel met die Afrikaner-instelling nie. Indien daar enige instelling is waarvan hulle self deel voel, is dit die stad Johannesburg met sy repertoire van status, ekonomiese druk, sosiale probleme en vervreemding. Anders as in die geval van *Trekkerswee*, is die stad nie meer ’n vae bedreiging nie, maar die realiteit van die karakters se bestaan.

Die enigste direkte verwysing na God, wat alomteenwoordig in *Trekkerswee* is, en na wie daar gereeld in *Spiraal* verwys word (al is dit tersluiks of spottend), kom slegs voor in die woorde “God is Liefde” wat Ma (teen betaling) op die “kanselkleedjie” borduur.

In die agterplasie van Ma se “semi” (skakelhuisie) in die suidelike voorstede van Johannesburg is daar egter net so min sprake van materiële welvaart as in oom Gert se hartbeeshuisie in *Trekkerswee* of Frau Jablonska se vervalle losieshuis in *Spiraal*. Hier is daar ook geen uitsig op Totius se “Heuwels, heuwels” wat aan die begin van elke deel van *Trekkerswee* geïnkanteer word, of selfs die hoë geboue van Johannesburg wat Schoeman beskryf nie.

Volgens die verhoogaanwysings speel *Siener in die suburbs* (11) in “die agterplaas van Ma se semi” af, in die “suidelike voorstede van Johannesburg”. Hierdie twee aanwysings dui aan in watter tipe omgewing en sosiale stand die gebeure hulleself gaan afspeel: ’n omgewing met beperkte ekonomiese vooruitsigte en klein ruimtes. In die apartheidsjare was die suidelike voorstede van Johannesburg soos La Rochelle, Turffontein en Rosettenville, plekke vir wittes uit die armer klasse. Die feit dat Ma in ’n “semi” bly, is ’n aanduiding van ’n lae ekonomiese stand. Teen die garage se gewel staan daar in krom letters “Do not park in front of this gate” en “at your

own risk” (11). Dit is die enigste verwysing na Engels, die dominante taal in Johannesburg. Die Afrikaanse wêreld wat Du Plessis uitbeeld, naamlik dié van die Afrikaanse wit werkersklas, is iets wat tot op daardie stadium verswyg is in Afrikaanse hoëre kuns, en op hierdie wyse dra *Siener in die suburbs* tot die verruiming van die repertoire by. Soos in *Trekkerswee* en in *Spiraal*, is die verwysings na swart mense minimaal, met ’n enkele verwysing deur Giel wat na die Buick as ’n “kaffertaxi” verwys (14). Soos in die geval van Totius, is daar geen voorbehoude oor rassistiese taalgebruik nie en is dit moontlik deur die klas van die karakters geregverdig. Die taal wat deur die karakters selfs gebruik word, is vol kragwoorde, sleng en Engelse woorde en dui op ’n verdere verskil tussen die wêreld van *Siener* en die repertoire waarbinne *Trekkerswee* geskep is. Die Afrikaner in Johannesburg praat beslis nie meer ’n suiwer Afrikaans nie.

8.2 Ekonomiese omstandighede

Tydens die jare wat die stuk die eerste maal opgevoer (1971) en publiseer word (1972), beleef apartheid Suid-Afrika ’n ekonomiese oplewing. Die resessie van 1973 het nog nie begin nie, die SAW se 1975-inval in Angola het nog nie misluk nie, en die Soweto-skoolopstande teen die gebruik van Afrikaans in 1976 lê ook nog in die toekoms. Van die voordele en welvaart wat apartheid en Afrikaner-politieke mag veronderstel was om na die wêreld van Ma, haar kêrel, Giel, haar seun, Tjokkie, en haar dogter, Tiemie, te bring, is daar egter min te sien. Dit is in ooreenstemming met die stelling van O’Meara (1996:139) dat die ekonomiese voordele van die oorwinning in 1948, slegs in die hande van ’n elite gebly het. Die beeld van die stad wat geskep word, is die beeld van ’n verdeelde (wit) stad, ’n wêreld van die regte versus die verkeerde kant van die spoorlyn. Aan die een kant is die “Dandies” en aan die ander kant mense soos die karakters in die toneelstuk.

Giel se inkomste is dié van ’n Boereverneuker en alhoewel hy na die muurtekste (wat hy op sy masjien maak) verwys as “my kuns” en “my lewenstaak”, én spog hoe hy drie tekste in die kroeg verkoop het aan drinkers, blyk dit vroeg in die stuk dat Ma se oorlogspensioen, sowel as die vae moontlikheid van ’n inkomste uit “winnings” op die perde, sy grootste inkomstebronne is.

Tjokkie staan met reg skepties teenoor Giel se ekonomiese aktiwiteite en vermoëns:

Tjokkie: “Jy het al omtrent die hele Bybel verkwansel .” (15)

Giel se pogings om 'n inkomste te verdien, is nie suksesvol nie en as gereelde dobbelaar is sy ekonomiese status wankelrig. Die moontlikheid dat hy sy “masjien” waarop hy sy muurtekste en aforismes druk, kan verloor, rus swaar op sy gemoed:

“My masjien is my brood, my kuns .” (17)

Sy desperaatheid om sy dubbelskuld te betaal, sodat “die Jood” nie sy masjien terugneem nie, is 'n belangrike sneller vir die gebeure wat aan die einde van die toneelstuk tot die dood van Tiemie én Tjokkie lei.

'n Oorlogspensioen word aan Ma uitbetaal omdat haar man nie teruggekeer het van die “Noorde” nie en daarom wil sy nie trou nie (18). Jakes is 'n “operator van iets” (10) - waarskynlik in 'n fabriek - maar ook sy inkomste is minimaal. Wanneer daar sprake is dat hy en Tiemie gaan trou, sê hy dat hulle in Tiemie se kamer moet intrek. As Giel dit bevraagteken, word albei se prekêre ekonomiese posisie duidelik:

Giel: “En die kos?”

Jakes: “Hoor wie praat!” (30)

Tiemie werk in 'n kantoor in die stad tussen die “dandies”. Sy is bewus daarvan dat sy haarself tussen 'n hoër stand bevind en voel minderwaardig oor haarself:

Tiemie: “Weet Ma, hulle weet nie van ons nie ... by die werk ... hulle dink ons bestaan nie, hulle lag as hulle van ons hoor, of as hulle hoor waar ek bly, weet hulle nie waar om te kyk nie. Ons maak hulle verleë oor ons – oor óns.”

(25)

Tiemie se verbeterde ekonomiese posisie word bedreig deur die moontlikheid dat sy vasgevang gaan wees in die “suburbs” as sy swanger is, en die vooruitsig is vir haar skrikwekkend:

Tiemie: “Ek wil nie hier bly nie. Ek wil nie hierdie lewe hê nie, ook nie die mans nie, Ma.”

(25)

Tjokkie was reeds as jong kind van hulle lae stand op die sosiale leer bewus:

Tjokkie: “Ek het jou geglo toe ons klein was en saam gesit en speel het ons bly anderkant die spoor en Ma is getroud ... ek het saam met jou gedroom.”

(25)

Hier is daar geen versugting na ’n plattelandse idille of ’n hemelse verlossing soos in die geval van *Trekkerswee* nie, of selfs na ’n oorsese reis soos in *Spiraal* nie. Die enigste hoop wat in die vooruitsig gestel kan word, is om na ’n beter deel van die stad te trek. Tjokkie is nog steeds vasgevang aan die verkeerde kant van die spoor en dit blyk nêrens dat hy op 28 ’n werk of enige ander inkomste het nie. ’n Gebrek aan geld en eiewaarde motiveer deurgaans die optredes van die karakters in die teks. Tiemie is bang dat ’n swangerskap haar in die “suburbs” gaan vaskeer. Jakes is bang dat Tiemie hom vir ’n “dandy” gaan verlaat, Giel is bekommerd dat hy sy masjien gaan verloor en Ma is beangs dat Giel haar gaan verlaat. Volgens Charles Malan (1984:31) worstel bykans elke karakter met die probleem van die milieu (suburbs), drankmisbruik en minderwaardigheid.

8.3 Die wêreld daarbuite

Die wêreld van Ma se agterplaas is nie net fisies klein nie, maar daar is feitlik geen verwysing na gebeure in die wêreld daarbuite nie. Verwysings na die tradisionele Afrikaner-repertoire bestaan amper nie en wanneer daar wel daarna verwys word, is dit gekorrupteer en geïnverteer. Wanneer daar oordele gevel en uitsprake gemaak word, word dit uit ’n praktiese oorlewingsoogpunt, eerder as uit ’n godsdienstige of morele oogpunt, gedoen:

Tjokkie: “Hy gaan jou hel gee. Maar neuk op! Trou met hom en kyk. Jar, vir wat kan jy nie vir jou ’n beter man loop soek nie.”

(22)

Tiemie se pragmatiese reaksie op haar moontlike swangerskap is ook nie gesetel in ’n Christelike moraliteit nie. Sy self is ook ’n buite-egtelike kind; ’n bron van skaamte vir haar én Tjokkie:

Tjokkie: “Ek word liever by die skool gespot oor my klere as oor my Ma. Tiemie ... vra vir Tiemie. Sy keer al vandat sy twaalf is omdat almal dink sy is maklik ... Soos Ma, soos Ma verdomp, soos my Ma verdomp.”

(26)

Vir die karakters in die toneelstuk lyk die kanse op 'n uitkoms, hier, of in die hiernamaals, uiters skraal. Ma se hoop om te ontsnap uit die suburbs is gefnuik deur die geboorte van haar kinders. Daar is vir haar geen plaas of wyse ou vader om na terug te keer om haar probleme op te los nie. Sy is vasgevang en die repertoire van godsdienstigheid, vaderlandsliefde en die patriargie, as deugde deur *Trekkerswee* voorgehou, dien geen doel in die agterplaas nie. Vanuit die agterplaas is daar geen terugkeer na die plaas nie, hier is ondergang en swaarkry onontkombaar.

Ten tye van die eerste openingsaand van *Siener in die suburbs*, is dit drie en twintig jaar nadat die Nasionalistiese regering in 1948 aan bewind gekom het en die enigste verwysing na daardie betekenisvolle jaar, is die willose 1948-Buick wat in die verhoogaanwysings beskryf word. Die simboliek van 'n voertuig sonder wiele waaraan daar die hele tyd getimmer word, is voor die hand liggend, maar geen resensent of kritikus verwys daarna nie. Hierdie verswyging dui op 'n onbereidwilligheid by die skeppers van die repertoire om die bestaande magsverhoudinge te kritiseer. Die enigste verwysing binne die teks na instellings van die staat, is wanneer Ma vir Albertus stuur om “Sarge”, die polisieersant, te roep, om Tiemie van Jakes te red. Die feit dat sy hom net as “Sarge”, sonder 'n naam, identifiseer, dui daarop dat hulle goed met die geregsdienaar bekend is en dat hy dalk voorheen by die huis moes kom ingryp.

Drank as 'n bron van euwel onder laer stedelike klasse kom dikwels in die letterkunde voor, van Victor Hugo en Charles Dickens tot by Totius. Drank is ook 'n deel van die wêreld van Ma se agterplaas:

Jakes: “Kom ons drink eers 'n lekkie dikke op die ding. Ons versuip ons moeilikhede.

Vrydag is Vrydag.”

(28)

Hierdie nodigheid om te drink ten einde te vergeet, is die enigste ooreenkoms wat Jakes en Giel met hulle tydgenote in Karel Schoeman se *Spiraal* toon. Anders as Schoeman, bied Du Plessis drankmisbruik as 'n komiese element aan:

Jakes: (*skink*) “Vir die soetheit en die bloedgeit

En die cherries se rondgeit

En die halfjack se kleingeit

En die moeilikheit ...

(Hulle drink.)

(28)

Die mans in *Siener in die suburbs* pas nie in die patroon van die tradisionele Afrikaanse patriargie waar die man aan die hoof van die huis staan nie. Giel is 'n opportunis wat op Ma teer en Jakes help om Tjokkie te dwing om te sien. Jakes is 'n boelie wat vroue slaan en as “bitches” uitskel. Hierdie mans is ver verwyderd van *Trekkerswee* se deugdelike oom Gert en sy wêreld van volksfeeste, huwelike, waens en perde waarop daar nie geld verwed word nie.

Giel, die oudste man in die toneelstuk en de facto hoof van die huis, blaas die aftog met die eerste teken dat Tjokkie se visioen van “oorle pa” se terugkeer gaan waar word. Ma smeek hom om Tiemie se lewe te red, maar hy ignoreer haar en vlug.

Die muurteks “Wat is 'n huis sonder 'n vader” wat Giel aan die drinkers in die hotel verkoop, kan ook gelees word as 'n kommentaar op die plek van die vader in die huis. Wanneer Jakes op die vers reageer met die woorde “Wat is 'n vader sonder 'n huis? Net so bed (sic), net so bed” (31), is die dialoog en situasie komies, maar die woorde kan ook as metafoor vir vaderloosheid en onsekerheid gesien word.

Die einde van die stuk is brutaal en wreed. Tjokkie én Tiemie sterf en Ma bly alleen agter met die bloeddeurweekte kanselkleedjie. Hierdie einde mag melodramaties voorkom, maar tree binne die polisistiem baie effektief met die Afrikaner-repertoire in gesprek. Een van die sentrale begrippe van die Christelike geloof, “God is Liefde”, word ironies gebruik om die bloed van 'n slagoffer op te vang. Die bloed van die Lam word vervang met die bloed van die mens en daar is geen behoefte in die teks om deur middel van kommentaar te wys dat daar tog uitkoms en versoening is nie. Anders as in Totius se *Trekkerswee*, is hier geen versoening of hoop op 'n ewige lewe nie. Waar daar in Schoeman se *Spiraal* sprake is van die skryfdaad as 'n moontlike godsdiens-surrogaat, bied Du Plessis se realiteit geen uitkoms nie. Terselfdertyd beweeg die stuk deur sy opposisionaliteit nog steeds in die konteks van die tradisie.

8.4 Die siener

Reeds uit die titel, *Siener in die suburbs*, is dit duidelik dat die “siener” 'n belangrike rol in die afloop van die drama gaan speel. Die aksie en die ontknoping van die toneelstuk is dan ook die gevolg van heldersienendheid. Giel, Jakes, Tiemie en selfs Ma, het almal vrae of probleme waarvoor Tjokkie se sienvermoë 'n oplossing kan bied. Vir Giel is sy banale begeerte om te weet

watter perd gaan wen, net so belangrik as wat dit vir Jakes is om te weet wie die vader van Tiemie se kind is. Die enigste manier hoe hulle hierdie inligting kan kry, is om Tjokkie te dwing om te sien. Hierdie behoefte om te weet wat die toekoms inhou, word deur Giel opgesom:

“As ’n man net so ’n stukkie kan weet wat van voor af kom, dan kan jy jou regtrek vir die ding.”

(32)

Alhoewel waarsêery en voorspelling ten sterkste in die Bybel veroordeel word, is die tradisie van “sien” ongetwyfeld deel van die Afrikaanse geskiedenis. Die bekendste Afrikaanse siener is Niklaas “Siener” van Rensburg wat gereeld deur die boeregeneraals De Wet en De la Rey gekonsulteer is en wie albei van hulle oorwinnings aan Van Rensburg se sienvermoë toegeskryf het (De Villiers, 2011). Du Plessis tree egter nie in gesprek met hierdie volkstradisie van boeresiener en -voorspeller nie, maar verbind Tjokkie se “sienerskap” eerder met die Griekse mitologie en die Orakel van Delphi. Die voet van die Parnassusgebergte (die mitologiese tuiste van die poësie en letterkunde) in Antieke Griekeland was die tuiste van die Orakel van Delphi – die orakel of profetes is die spreekbuis vir die songod Apollo. Die profetes, ook Pythia genoem, was uit die gewone burgerstand. Hier is die eerste parallel met Tjokkie; laasgenoemde kom uit ’n gewone huisgesin in die suide van Johannesburg (Britz, 1977:85). Die seksuele reinheid van Pythia is nóg ’n raakpunt met Tjokkie. “The Pythia must be blameless ... renounced all sexual relations ... The sole motive seems to have been ritual purity” (Parke, 1956:34, aangehaal in Britz, 1977:85). Wanneer Fé wens dat dit sy was, eerder as Tiemie, wat verwag het en dat Tjokkie die pa moes gewees het, reageer Tjokkie afwysend:

Tjokkie: “Ek loop straight. Ek het al te veel ouens sien vasdraai.” (27)

Die orakel se gesigte is geïnterpreteer deur priesters wat haar ondersteun het. Op dieselfde wyse interpreteer die karakters in *Siener in die suburbs* Tjokkie se visioene op ’n manier wat hulle pas. Die Orakel van Delphi kon nooit die oorsprong van hulle gesigte en visoene verklaar nie. Ook hier toon Tjokkie ooreenkomste met sy Helleense voorgangers (Britz, 1977:86). Hy verduidelik sy ervaring aan Fé soos volg:

“Daar is ’n ding binne in jou. Ek meen in my nou, en die ding moet uit. Orrait hy moet uit, soos ’n kleintjie.”

(28)

Die Orakel in Delphi is geïnspireer deur die dampe wat uit skeure in die berge geborrel het. Tjokkie se gedwonge “sien” word aangehelp deur die daggarook wat Jakes in sy gesig blaas (Britz, 1977:87). Ook die naam van Jakes se eerste vrou, “Sybil”, wat voorspel het dat Jakes moontlik steriel is, is ’n direkte verwysing na die profetes Sibille “wat van ’n rots onder die ingang tot die Orakel se tempel profeteer het” (Britz, 1977:87).

Hierdie benadering deur Du Plessis dui op ’n begeerte om in gesprek te tree met die wêreld van die klassieke Griekse mitologie, eerder as met die Afrikaner-repertoire, én ’n ambisie om ’n wyer blik te gee as wat hierdie repertoire hom toelaat. Dit is dus ironies dat, hoewel hy hierdie ambisie op ’n treffende en sydelingse manier realiseer, hy verkies om die gegewe van die Suid-Afrikaanse gemeenskap op ’n baie spesifieke manier weer te gee. Deur geensins te verwys na die Suid-Afrikaanse politiek en die apartheidsgegewe nie, slaag hy daarin om ’n wêreld te skep wat oënskynlik lewensgetrou en realisties is, maar terselfdertyd ook ’n groot deel van die Afrikaanse realiteit verswyg. Deur ’n wêreld te skep waarin daar geen ander mense as Afrikaanssprekende wittes is nie, gee hy te kenne dat dit ’n natuurlike toestand is en nie bevraagteken hoef te word nie. P.G. du Plessis doen aktief mee aan die skep van ’n repertoire waar die Afrikaner soewerein op die voorgrond geplaas word en die wêreld daarbuite, “die Jood” wat op Giel se masjien wil beslag lê, asook “die dandy” wat Tiemie swanger maak, steeds as die vyand voorgehou word.

8.5 Die reaksie van die instelling

Die Afrikaner-instelling het die verskyning van *Siener in die suburbs* op die verhoog én op papier verwelkom. Soos hieronder gesien sal word, was die akademici, sowel as die populêre pers, gunstig teenoor die stuk ingestel. Daar bestaan wel enkele bewerings rondom die ongelukkigheid wat die stuk sou veroorsaak het, maar dit is meestal gebaseer op anekdotes uit die mond van die dramaturg self. In ’n artikel in *De Kat* (2002) skryf P.G. du Plessis dat die voorsitter van Truk se toneelkomitee hom die volgende woorde toegesnou het “Jou stuk loop mis!” In ’n onderhoud met *Die Burger* (Anon., 2002a:4) noem P.G. du Plessis dat ene brigadier Wasserman hom “een van die voorlopers van die kommunisme” genoem het. In *Die Oosterlig* word beskryf dat die stuk tydens die eerste produksie in 1971 as “rioolliteratuur” uitgekryt is (Anon., 2002b:6).

In *Huisgenoot* (14 April 1972:87) skryf Abraham H. de Vries oor die gepubliseerde teks van *Siener in die suburbs*. In sy artikel, “Een van die heel bestes op die Afrikaanse verhoog”, in dié

tydskrif beweer hy dat 'n mens nie net te doen het met 'n “skyf lewe” uit die suburbs nie, en dat die stuk 'n wyer, meer simboliese, betekenis het. Hy is ook besonder beïndruk met die dialoog, maar lig tekortkominge in die teks uit, byvoorbeeld, “sentimentaliteit”, en voel dat die stuk “dimensie” mis, dat daar “too much of a muchness” in die emosies van byna al die karakters is. Nogtans maan hy die leser “die laksheid om dit te lees, te sien, word sterk afgeraai”. Hierdie aanmoediging om die stuk te “te lees” en “te sien”, tesame met die tendensieuse opskrif, herinner aan die entoesiasme van *Die Huisgenoot* se onbekende resensent (Anon., 1916b:101) vir *Trekkerswee*, wat gehoop het dat elke Afrikaner die bundel sal koop.

Die klem op die noodsaaklikheid om hierdie werke te lees, getuig van 'n begeerte om die verbruik van 'n spesifieke teks aan te moedig, nie net omdat dit tot voordeel van die leser is nie, maar ook omdat dit tot voordeel van die Afrikaanse taal en repertoire sou wees.

Totius het in *Trekkerswee* die repertoire aktief bevestig en versterk. Du Plessis met sy uitbeelding van 'n wit Afrikaner-werkersklas met morele waardes wat nie noodwendig Christelik is nie, staan egter nie meer direk in diens van hierdie ouer en meer konserwatiewe repertoire nie. Hierdie uitgangspunt van Du Plessis het interessante literêre kommentare op sy teks tot gevolg gehad.

In sy beskouing van *Siener in die suburbs* in *Standpunte* van Desember 1971 verbind J.C. Kannemeyer (1971:42) die toneelstuk met die “Tradisie van die maatskaplike probleemdrama soos dit aanvanklik deur Fagan en Grosskopf beoefen is”. Hy verwys spesifiek na *Hantie kom huistoe* deur P.W.S. Schumann:

[w]aarin die tragiek van die verworde, verstedelike Afrikaner die boustof vorm en die dialoog – veral in die derde bedryf – aangepas word by die dialoog van die mense.

Op hierdie wyse verbind Kannemeyer Du Plessis direk met die “erfenis” van die Afrikaanse drama deur dit deel te maak van 'n lang teater- en kulturele tradisie. Even-Zohar (2005:11) stel die begrip “erfenis” sentraal in die skepping, bevordering en oorlewing van die repertoire:

It thus normally works as a tool for validating the effectiveness of the established repertoire (i.e. historically accumulated), and for securing its perpetuation.

In 'n (*Ander*) siening oor *Siener* in sy *Klasgids* beskryf Hennie van Coller (1974:38) Tjokkie as 'n enkeling wat aan die gemeenskap verbonde is, maar ook eenkant staan en namens die volk “hoë

paaie bewandel”. In hierdie opmerking word Tjokkie met ’n profeet vergelyk wat namens die volk “hoë paaie bewandel”. Laasgenoemde uitdrukking impliseer ’n verhevenheid in die status wat Tjokkie sou beklee en herinner aan Totius se uitspraak oor die digter as “ ’n [p]rofeet en siener wat die onsienlike sien en in die lewensdinge dieper waarhede ontdek”. Die gebruik van die woord “volk” is ’n strategie om Tjokkie se verhaal deel te maak van die veronderstelde eenheid van ’n volk. Daar is geen aanduiding in die teks dat die karakters aan hulleself dink as deel van ’n volk nie. Van Coller se strategie plaas die teks binne ’n repertoire waarvan die “volk” onlosmaaklik deel is. Hierdie benadering sluit ook aan by Totius se stelling, naamlik “Die dieper insig wat die aardse dinge aan die profeet vertoon, moet aan ander oorgedra word.” Hierdie beskrywing van Tjokkie as ’n profeet, is verplasing, waardeur Van Coller positiewe konnotasies en, selfs ’n godsdienstige waarde, aan hom toeken. Die woorde “namens die volk” dui ook op ’n geroepenheid van die digter om in diens van die instelling of “volk” te wees. Voorts ken Van Coller verdere waardes uit die Afrikaner-repertoire aan die teks toe, deur streng Christelike parallele te gebruik (1974:38):

Tjokkie is die siener uit ’n suburb-gesin, feitlik soos ’n Christusfiguur uit ’n timmermansgesin; hy word ook gekruisig en sterf ook as sondebok, dus vir ’n gemeenskap se sonde. Maar dit word feitlik ’n teenbeeld, want die gemeenskap word nie daardeur gered nie.

Deur gebruik te maak van hierdie Bybelse simbole en verwysings, plaas Van Coller die werk tematies binne die Christelik-nasionale repertoire. In sy onobjektiewe lesing van *Spiraal* (hierbo aangehaal), druipt Van der Walt (1969:192) die Calvinistiese waardes vanuit ’n ouer, meer konserwatiewe repertoire oor die werk, deur die eksistensiële inhoud en kritiese ingesteldheid teenoor die Afrikaner-instelling te ignoreer. Van Coller maak ook van Christelike beeldspraak en vergelyking gebruik, maar poog in ’n veel mindere mate as Van der Walt om *Siener in die suburbs* volledig binne ’n vooropgestelde repertoire te plaas.

In haar ongepubliseerde proefskrif (1977), *Die drama van P.G. du Plessis*, lê Martha Britz, ’n student van P.D. van der Walt, ook baie klem op die godsdienstige elemente in die werk. Sy beskryf (1977:79) die tema van die drama as “die ontleding van die liefde”, met God se liefde as “die enigste vaste sekerheid” wat bo dit “alles [uit-]troon”. Sy verwys na die effe melodramatiese

einde waar Ma met die bloeddeurdrenkte kanselkleed figureer, as bewys van Du Plessis se “virtuositeit as dramaturg”, om die volgende uit te beeld:

Die verdorwenheid van die mens en die onvermydelike ondergang wat daarmee gepaardgaan, staan skerp teenoor die liefde van God, die mens wat God nie liefgehad het nie.

Deur die gebruik van Bybelse beeldspraak en selfs taalgebruik, dig Britz Christelike waardes aan die werk toe wat nie noodwendig in die teks aanwesig is nie. In dieselfde gees word Giel se muurtekste beskryf as ’n simbool “van die mens wat losgeraak het van sy Vader” en word daar aan die werk waardes toegeken wat dit in pas bring met die Christelike faset van die tradisionele Afrikaner-repertoire.

Die karakters uitgebeeld in *Siener* verskil ook van die godvresende, hardwerkende, goeie mense wat binne die tradisionele repertoire staan. Britz se oordele oor die karakters getuig van ’n spesifieke ingesteldheid (1977:82):

Omdat ma gesondig en gely het, maar die liefde behou het, word sy die menslikste en volledigste karakter van almal.

Deur te fokus op een van die sentrale gedagtes binne die Christelike geloof en te fokus op “die liefde”, word die Christelike uitgangspunt as ’n ondersteuningswaardige universele waarde voorgehou.

Die taalgebruik wat aangewend word, spreek ook van ’n besondere ingesteldheid teenoor die karakters. Die karakters word beskryf as “sedelik bedorwe” (81) “slagoffers van hulle eie begeertes” (81) wat “in sonde lewe” en nie deel is van “gegoede kultuur bewuste (sic) mense nie” (82). Daar word ook herhaaldelik verwys na Giel in die verminderende aanspreekvorm van “ou Giel” (83, 84, 88), sonder dat dit enigsins deur die teks gemotiveer is. Volgens Britz word Tjokkie se sientalent misbruik deur die “ander skorriemorrie” (86) in die toneelstuk. Deur die gebruik van sulke uitsprake en beskrywings, word die verskille tussen die karakters in die toneelstuk en die skrywer beklemtoon. Op hierdie wyse word die wit Afrikaanssprekende werkersklas nie as deel van die repertoire aanvaar nie en hou hulle geen bedreiging daarvoor in nie. Die norm van “godvresendheid” en ordentlikheid word deurgaans voorgehou as die enigste aanvaarbare norm en die gevolg van natuurlike gebeure is.

8.6 Die toekenning van die Hertzogprys

Die huldigingswoord, gelewer deur W.E.G. Louw by die toekenning van die Hertzogprys aan *Siener in die suburbs* én *Nag van Legio* in 1971, sluit die werk sonder enige voorbehoud by die Afrikaner-repertoire in. In die aanhef word die Hertzogprys as deel van 'n lang geskiedenis beskryf:

Die Hertzogprys is sedert sy instelling in 1915 nog net 7 keer vir drama toegeken. As mens die voortreflike gehalte van die toekennings die afgelope vyftien jaar in aanmerking neem, is dit duidelik dat die Suid-Afrikaanse Akademie die prys nie ligtelik toeken nie. Daarom is dit vir ons betekenisvol, omdat P.G. du Plessis se bekroning sonder teenstem deur die Letterkundige Kommissie aanbeveel is en eenparig deur die Akademieraad bevestig is. Dit gaan aan *Siener in die suburbs* (1971), maar ook met inagneming van die *Nag van Legio* (Senekal, 1981:50).

Die klem op “voortreflike gehalte” en ook die fokus op die erns waarmee die Akademie die taak aanpak, maak die toekenning van die Hertzogprys deel van 'n geïmpliseerde geskiedenis waaraan groot waarde geheg word. Op hierdie wyse ondersteun die toekenning een van die repertoire se doelwitte, die versekering dat kultuurgoedere 'n verhoogde status geniet. Die waarde van hierdie prys word as deel van 'n tydlose en onveranderende tradisie verewig.

Die huldigingswoord lê ook klem op die teenstelling van die stad teenoor die landelike (Senekal, 1981:50):

Hy kies as agtergrond die sogenaamde “suburbs” van Johannesburg, met hul verarmde en verstedelike Afrikaners, wat tog nog iets van die plattelandse lewe in die botone bewaar het.

Hierdie lukraakte en ongemotiveerde verwysing na die “plattelandse lewe”, een van die boustene van die Afrikaner-repertoire, rasionaliseer die toekenning van die Hertzogprys aan 'n werk wat, op die oog af, baie ver buite die aanvaarde Afrikaner-repertoire staan. Dié strategie dui daarop dat die teenwoordigheid van die landelike, geïmpliseerd of andersins, as deel van 'n kunswerk in 1972, steeds as 'n belangrike element in die Afrikaner-repertoire beskou was.

Die commendatio sluit as volg af:

Die opvoerbaarheid van die stuk het in 'n mate ook die eindbeslissing beïnvloed. Juis noudat die geleentheid vir die opbloeï deur die staatspatriaats geskep is, is stukke soos dié tweedubbel welkom. Hier is 'n eie lewende, speelbare Afrikaanse dramakuns wat terselfdertyd literêr verantwoord is.

Die skenkingsakte van die Hertzogprys maak voorsiening vir die bekroning van “die beste letterkundige werk van bellettristiese aard.” Wat die drama betref, is *Siener in die suburbs* in die laaste drie jaar onder bespreking sonder twyfel die beste wat verskyn het.

Die verwysing na die “staatspatriaats” dui aan dat die regering as bondgenoot en deel van die repertoire beskou is. Die staat word deur narrativering voorgedou as 'n aktiewe bydraer tot 'n “lewende, speelbare Afrikaanse dramakuns wat terselfdertyd literêr verantwoord is”. Die aanhaal van die woorde “die beste letterkundige werk van bellettristiese aard” uit die skenkingsakte dui aan dat die Akademie die Hertzogprys se eie geskiedenis onlosmaaklik as deel van die skepping van die repertoire en die regulering van die instelling beskou.

Dit was die eerste maal in twintig jaar dat die Hertzogprys aan 'n “prosadrama” toegeken is (Senekal, 1981:49). Moontlike besware teen die literêre gehalte van die werk is voorgespring deur 'n rasionalisering in die motivering vir die toekenning, naamlik dat “sentimentaliteit en melodrama, onder andere, hier funksioneel word: gewettig en onontbeerlik” (Senekal, 1981:49).

Ná die toekenning het daar in die dagpers 'n persvrystelling (Anon., 1972:15) onder die opskrif *Waarom hy bekroon is met die prys* verskyn wat dit stel dat die besluit om die prys toe te ken “nie 'n maklike [sic]” was nie. Die toekenning van die prys was egter 'n gewilde keuse onder die publiek wat vir P.G. du Plessis 'n “stewige plek” onder die voorste Afrikaanse dramaturge “losgeslaan” het (Senekal, 1981:51).

Teen die tyd dat die Hertzogprys aan *Siener in die suburbs* toegeken is, was die stuk reeds 'n kritiese en kommersiële sukses. Die stuk was met die CNA-, sowel as die W.A. Hofmeyrprys bekroon, en meer as 50 000 mense het die opvoering bygewoon (Smit, 1972:5). Die media en die Akademie self het ook uit hulle pad gegaan om P.G. du Plessis as 'n gewone mens, eerder as 'n letterkundige figuur, voor te hou. Voor die aankondiging het die *Hoofstad* 'n artikel oor hom gepubliseer onder die opskrif ... *Hou van rugby en Fanus* (Smit, 1972:5), terwyl die Akademie-sekretaris, Danie van Niekerk, P. G. du Plessis beskryf het as die “onheilgste bees wat nog ooit Afrikaans se hoogste letterkundige toekenning gekry het” (Senekal, 1981:50).

Op die oog af is die wêreld in P.G. du Plessis se *Siener in die suburbs* nie werklik deel van die Afrikaner-repertoire soos dit in die daarstelling van die Afrikaner-instelling aangewend is nie. Volgens Even-Zohar (2005:12,17) is verandering egter noodsaaklik vir die oorlewing van 'n repertoire. Die kragdadige Afrikaner-repertoire van die 1970's met konsepte soos "totale aanslag", "afsonderlike ontwikkeling" en "die rooi gevaar" was wêreld verwyderd van die suiwer Christelik-nasionalistiese repertoire van Totius. Verstedeliking onder Afrikaners was 'n feit en die landelike bestaan die realiteit van 'n klein deel van die Afrikaanse bevolking. Die Afrikaner het ook die land met 'n ysterhand regeer.

In *Siener in die suburbs* word die verval van die Afrikaner in die stad sonder verskoning as 'n realiteit aangebied. Dit word uitgebeeld as ongenaakbaar en selfs wreed. Die keuses van die karakters word glad nie deur die repertoire van godsdiens, nasionalisme of geskiedenis gemotiveer nie. Deur hierdie benadering het P.G. du Plessis die Afrikaner-repertoire verruim en plek gemaak vir 'n meer moderne weergawe van die Afrikaner-verhaal in Johannesburg én elders. Die instelling waarvan die Akademie deel was, moes hierdie weergawe verwerk en aanvaar om te verseker dat hulle steeds relevant bly. Die winde van verandering was besig om te waai en die Akademie was besig om sy seile te span.

9. GEVOLGTREKKING

Dit is duidelik dat meer as net literêre faktore oorweeg is tydens die toekenning van die eerste Hertzogprys aan *Trekkerswee* in 1915. Ook in die geval van die toekenning daarvan aan Karel Schoeman vir *Spiraal* (1968) het nie-literêre faktore 'n rol gespeel. Die toekenning van die prys aan *Siener in die suburbs* (1972) dui op 'n waardering vir P.G. du Plessis se daarstelling van 'n moderner weergawe van die Afrikaner-verhaal.

Die drie werke wat bespreek is, bevestig elkeen op sy eie manier die voorveronderstelling van Lud; laasgenoemde word aan die begin van hierdie opstel as motto aangehaal, naamlik dat Johannesburg 'n plek is waar die Afrikaner ten gronde gaan.

In die skepping van 'n Afrikaner-repertoire het die daarstelling van kultuurgoedere 'n belangrike rol gespeel. In die projek om die Afrikaner van ander groepe te onderskei, was Totius as digter, Bybelvertaler, Psalmberymmer en openbare figuur, die punt van vertrek en verwysing vir die

skepping van dié repertoire. Deur die eerste Hertzogprys aan hom toe te ken, is sy status deur die Akademie binne die Afrikaner-repertoire verseël en is daar ook aan die ontwikkelende repertoire waarde toegedig om die voortbestaan daarvan te verseker. Totius, met sy verheerliking van die landelike Afrikaner-bestaan, sy eng Calvinisme, sy posisie as “volksdigter” en sy status in die wyer Afrikaanse gemeenskap, het sy persoonlike siening van Johannesburg deel gemaak van die Afrikaner-repertoire en die Afrikaanse literêre polisteseem.

Die repertoire waarbinne *Spiraal* en *Siener in die suburbs* ongeveer vyftig jaar later verskyn het, het aansienlik verskil van die repertoire waarbinne *Trekkerswee* verskyn het. Vir Totius was Johannesburg on-Afrikaans, on-Christelik-nasionaal en verwerplik. Vir Schoeman en Du Plessis was Johannesburg ’n gegewe van die Afrikaner-bestaan en was daar by hulle geen nodigheid om direk daarop kommentaar te lewer nie. In *Spiraal* tree Schoeman se karakters direk met die Afrikaner-instelling in gesprek deur die spot met die repertoire te dryf en dit te ondergrawe. Op sy beurt tree die Afrikaner-instelling deur resensies in gesprek daarmee, deur hierdie aspek van die werk heeltemal te ignoreer of deur dit streng volgens hulle eie, verouderde repertoire te interpreteer.

Op die oog af lyk dit hoegenaamd nie asof Du Plessis met die wêreld waarvan Totius skryf in gesprek tree nie, maar hy doen dit tog op ’n indirekte manier. Die bewoording op Giel se muurtekste resoneer met die godsdienstige sentimente binne die Afrikaner-repertoire en tree op ’n ironiese manier in gesprek daarmee. Die versugting van Tjokkie en Fé na ’n beter deel van die stad, eerder as die plaas, skyn daarop te dui dat die landelike repertoire nie meer in die agterplaas geld nie. Dieselfde geld ook vir die melodramatiese simboliek van die bloedbevleete kanselkleedjie aan die einde van die toneelstuk. Die bekroning van *Siener in die suburbs* sou dan ook te kenne wou gee dat die Akademie, soos in die geval van *Sewe dae by die Silbersteins*, erken het dat dit tyd was om te hernieu en ander elemente van die Afrikaner-lewe in die repertoire in te sluit. Enersyds word daar met die bekroning van die werk te kenne gegee dat die Hertzogprys en die Akademie, binne die konteks van die Afrikaanse gemeenskap, nie meer eksklusief die domein van Christelik-nasionalisme is nie. Andersyds, voldoen dit aan een van die voorveronderstellings van die Afrikaner-repertoire in 1971, naamlik dat die politieke realiteite van die land, sowel as die bestaan van mense wat nie wit is nie, of selfs nie-Afrikaans is, geensins ’n invloed op die Afrikaner-repertoire en -instelling het nie.

In die byna sestig jaar tussen die drie Hertzogprystoekennings, het groot verandering plaasgevind. Die Afrikaner het 'n politieke tog onderneem van 'n verslaande en ekonomies verarmde entiteit tot die dominante, regerende groep in Suid-Afrika. In die laat sestigerjare was daar geen nodigheid meer vir Totius as mitiese eenheidskepper van die repertoire nie. Die Afrikaner se politieke mag het ander verantwoordelikhede gebring. Daar was nou 'n nodigheid om na binne te kyk en te besin hoe die voortbestaan van die repertoire verseker kon word. Die toekenning van die Hertzogprys aan Karel Schoeman vir vier werke tegelyk, het gesorg dat die instelling laasgenoemde se beskrywing van ontnugtering onder Afrikaners, amper ongemerk deel gemaak het van hulle repertoire. Die sosiale verval onder die Afrikaner wat P.G. du Plessis in *Siener in die suburbs* uitbeeld, het die repertoire wel verbreed, maar het die Afrikaner-instelling die geleentheid gebied om hulle/sy oë vir Suid-Afrika se probleme buite die Afrikaner-gemeenskap te sluit.

Die bereidwilligheid van die Afrikaner-instelling om steeds na binne te bly kyk, skep amper honderd jaar na die toekenning van die eerste Hertzogprys, 'n tipe orde wat Rancièr (2004) as 'n "polisie-orde" beskryf. Hierdie orde word deur die verspreiding van die waarneembare gevestig en onderhou. Op hierdie wyse word die sigbare van die onsigbare, die hoorbare van die onhoorbare, en die genoemde en die onnoembare onderskei.

Na twintig jaar se politieke demokrasie geniet die Hertzogprys binne die Afrikaner-instelling steeds dieselfde status as in 'n nie-demokratiese Suid-Afrika. Daar is geen aanduiding van 'n meer egalitêre of selfs meer demokratiese letterkunde wat wyer kyk as die "sienbare" en die "hoorbare" van 'n bestaande repertoire nie. Bekroonde werke verwys steeds na 'n klassieke Afrikaner-repertoire. Selfs al word daardie repertoire geïnverteer, soos in die geval van Ingrid Winterbach se *Niggie* (bekroon met die Hertzogprys in 2004) waar die historiese gegewe van die Boereoorlog vanuit 'n ander invalshoek ingeklee word, handel dit steeds oor die "sienbare", "hoorbare" en "noembare" aspekte van die Afrikaner-repertoire.

Op hierdie wyse voldoen Hertzogprysweners steeds aan die vereistes van die Afrikaner-repertoire op dieselfde wyse as wat die werke van Totius, Schoeman en Du Plessis aan die Afrikaner-repertoire van die *tydvak* waarin hulle verskyn het, voldoen het.

10.BRONNELYS

- A.H. 1969. Spiraal bring 'n vernuwing in Schoeman se werk. *Die Burger*, 17 Januarie.
- Andersen, B. 2006. *Imagined Communities*. Londen: Verso.
- Anoniem. 1916a. Trekkerswee – Verse van Totius, met tekeningen van J.H. Pierneef. *De Unie*, 1 Oktober. 564-566.
- Anoniem. 1916b. Trekkerswee – Verse van Totius, met tekeningen van J.H. Pierneef. *De Huisgenoot*, (s.a.).100-101.
- Anoniem. 1964. Trekkerswee – Verse van Totius. *Die Huisgenoot*. 24 September. 99.
- Anoniem. 1969. Meesleurende Bundel (sic). *Sarie Marais*. 26 Maart. 96.
- Anoniem. 1972: Waarom hy bekroon is met die prys. *Die Vaderland*. 1 Augustus. 5.
- Anoniem, 2002a. P.G. lig sluier oor eerste “Siener”. *Die Burger*. 18 Maart. 4.
- Anoniem. 2002b. Siener uitgekryt as rioolliteratuur. *Oosterlig*. 6 Maart. 6.
- Beukes, G. & Lategan, F. 1956. *Skrywers en rigtings*. Pretoria: Van Schaik.
- Botha, E. 1969. Karel Schoeman: Spiraal. *Tydskrif vir Geesteswetenskappe* 344:319.
- Brink, A.P. 1974. *Aspekte van die nuwe drama*. Pretoria: Academica.
- Britz, M. 1977. *Die dramakuns van P.G. du Plessis – 'n waardering*. M.A.-tesis, Potchefstroomse Universiteit vir Christelike Hoër Onderwys.
- Carstens, B.J.C. 2009. *Hertzogprystoekennings vir drama: 1915 -1971*. D.Litt.-proefskrif, Universiteit van Pretoria.
- Cloete, TT. 1977. Totius as digter. *Woord en Daad*, Februarie. 68.
- De Lange, M. 1997. *The muzzled muse: Literature and censorship in South Africa*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing.
- De Vries, A. H. 1972. Een van die heel bestes op Afrikaanse verhoog. *Huisgenoot*, (s.a.). 87-88.
- De Kiewiet, C.W. 1966. *A history of South Africa, social and economic*. Londen: Oxford University Press.

- De Villiers, J.B. 2011. *Agter die somber gordyn*. Kaapstad: Griffel Uitgewers.
- De Zuid Afrikaanse Akademie voor Taal, Letteren en Kunst. 1916-17. *Jaarboek VII*. Kaapstad: De Nationale Pers.
- Du Plessis, P.G. 1974. *Siener in die suburbs*. Kaapstad: Tafelberg.
- Du Plessis, P.G. 2002. Die hoop en maak van Siener. *De Kat*, (s.a.). 36.
- During, R. (Red.). 2011. *Cultural heritage and identity politics*. Wageningen: Wageningen Academic Press.
- Eagleton, T. 2006. *Criticism & Ideology – A study in Marxist literary theory*. Londen & New York: Verso.
- Even-Zohar, I. 1990. *Polysystem studies*. Durham: Duke University Press.
- Even-Zohar, I. 2000. Culture repertoire and the wealth of collective entities. In: De Geest, D. *et al* (reds.). *Essays*. Leuven: Leuven University Press.
- Even-Zohar, I. 2005. *Papers in culture research*. Tel Aviv: University.
- Even-Zohar, I. 2011. *The market of collective identities and legacy work*. Wageningen: Wageningen Academic Press.
- Giliomee, H. & Mbenga, B. 2007. *New history of South Africa*. Kaapstad: Tafelberg.
- Giliomee, H. 2012. 'n "Gesuiwerde" nasionalisme 1924-1948. In: Pretorius, F. (red.). *Geskiedenis van Suid-Afrika: Voortye tot vandag*. Kaapstad: Tafelberg.
- Gray, S. 2005. *Life sentence: A biography of Herman Charles Bosman*. Kaapstad & Pretoria: Human & Rousseau.
- Grové, A.P. s.a. <http://web.up.ac.za/default.asp?ipkCategoryID=7170> (datum afgelaai: 20 Julie 2013).
- Harrison, D. 1982. *The white tribe of Africa: South Africa in perspective*. Berkeley & Los Angeles: University of California Press.
- Hofmeyr, I. 1987. Building a nation from words: Afrikaans language, literature and ethnic identity 1902-1924. In: Marks, S. & Trapido, S. (reds.). *The politics of race, class and nationalism in twentieth-century South Africa*. Londen & New York: Longman. 95-117.

- Hough, S. 2010. *'n Kritiese ondersoek na die Afrikanerbees as ideologiese kulturele fenomeen binne die konteks van Afrikanernasionalisme*. M.A.-tesis, Universiteit van Stellenbosch.
- Kamp, J. 1916a. Trekkerswee – 'n woord van aankondiging. *Die Brandwag*, Augustus. 75,78-80.
- Kamp, J. 1916b. Trekkerswee – 'n woord van aankondiging. *Die Brandwag*, September. 106 - 108.
- Kapp, P. 2009. *Draer van 'n droom: Die geskiedenis van die Suid-Afrikaanse Akademie vir Wetenskap en Kuns*. Hermanus: Hemel & See.
- Kannemeyer, J.C. 1971. Du Plessis se Siener. *Standpunte*, Desember: 24-26.
- Kannemeyer, J.C. 1983. *Die Afrikaanse literatuur I*. Kaapstad: Human & Rousseau.
- Kannemeyer, J.C. 1988. *Die Afrikaanse literatuur 1652 – 1987*. Kaapstad: Human & Rousseau.
- Kannemeyer, J.C. 2005. *Die Afrikaanse literatuur 1652 – 2004*. Kaapstad: Human & Rousseau.
- Karl, F.R. & Hammalan, L. 1978. *The existential imagination: From de Sade to Sartre*. London: Pan Books.
- Le Roux, L. 1978. Letterkunde: Toekennings in Suid-Afrika. *Lantern* VXXVII (4): 2-11.
- MacCarthy, A. 2004. *Identities in Irish literature*. Londen: Netbiblo.
- Malan, C. 1984. *Spel en spieël – Besprekings van die moderne Afrikaanse drama*. Johannesburg: Perskor.
- Nienaber, P.J. 1965. *Die Hertzogprys: Vyftig jaar, 'n feesbundel*. Kaapstad: Nasionale Boekhandel.
- Nienaber, P.J. 1982. *Perspektief en profiel: 'n Geskiedenis van die Afrikaanse letterkunde*. Johannesburg: Perskor.
- Nolte, E. 2009. *Viginti Magna: 'n Soeke na goud: sewe opstelle oor die letterkunde*. Pretoria: Protea Boekhuis.
- Norval, A.J. 1996. *Deconstructing Apartheid discourse*. London: Verso.
- Odendaal, L.B. 1972 . Siener in die suburbs. *Tydskrif vir Geesteswetenskappe* 53(4), Desember: bladsy onbekend.

- O'Meara, D. 1983. *Volkskapitalisme: Class, capital and ideology in the development of Afrikaner nationalism, 1934 – 1948*. Braamfontein: Ravan.
- O'Meara, D. 1996. *Forty lost years. The Apartheid state and the politics of the National Party, 1948 -1994*. Randburg: Ravan.
- Pelzer, A.N. 1979. *Die Afrikaner Broederbond: Eerste vyftig jaar*. Kaapstad: Tafelberg.
- Pretorius, F. 2009. Akademie se verhaal monumentale werk. *Die Burger*, 5 Oktober.
- Rancière, J. 2004. *The politics of aesthetics: The distribution of the sensible*. London: Continuum.
- Schoeman, K. 1968. *Spiraal*. Kaapstad & Pretoria: Human & Rousseau.
- Schoeman, K. 2002. *Die laaste Afrikaanse boek*. Kaapstad: Human & Rousseau.
- Scholtz, G.D. 1978. *Die ontwikkeling van die politieke denke van die Afrikaner*. Johannesburg: Voortrekkerpers & Perskor.
- Scholtz, G.D. 1974. *Hendrik Verwoerd*. Johannesburg: Perskor.
- Senekal, J. 1981. *Skrywers in woord en beeld: P.G. du Plessis*. Johannesburg: Perskor.
- Smit, T. 1972. Hou van rugby en Fanus. *Hoofstad*, 15 Mei. 5.
- Stals, E.L.P. 1978. *Afrikaners in die Goudstad: Deel I, 1886-1924*. Pretoria: HAUM.
- Strydom, J.G. 1937. *Die Roomse gevaar en hoe om dit te bestry*. Kaapstad: Nasionale Pers.
- Suid-Afrikaanse Akademie vir Wetenskap en Kuns. 1970. Jaarboek. Pretoria: Eie publikasie.
- Thompson, J.B. 1990. *Ideology and modern culture*. Stanford: Stanford University Press.
- Totius. 1975. *Trekkerswee*. Kaapstad: Tafelberg.
- Van Coller, H.P. 1974. (Ander) siening van Siener. *Klasgids* 8 (4), Februarie: 37-39. Plek en uitgewer onbekend.
- Van Coller, H.P. 2010. 'n Kritiese blik op enkele van die literêre pryse van die Suid-Afrikaanse Akademie vir Wetenskap en Kuns. *Tydskrif vir Geesteswetenskappe* 50(4), Desember: 484-501.
- Van der Walt, P.D. 1969. *Mene Tekel – Letterkundige studies en kritieke*. Kaapstad: Nasionale Boekhandel.

Van Deventer, S. 1977. *Werklikheid en waarheid: 'n Ondersoek na die simboliek by Totius*. D.Litt.-proefskrif, Universiteit van Pretoria.

Van Onselen, C. 2001. *New Babylon, new Nineveh: Everyday life on the Witwatersrand*. Johannesburg & Kaapstad: Jonathan Ball..

Winterbach, Ingrid. 2002. *Niggie*. Kaapstad. Human & Rousseau.

'n Duisend Stories oor Johannesburg

Stadsroman

Harold Kalmer

Deel Een

Die Storieboek

Verlore-klein lê op die Rand

hul huisie in die trekkersland;

dit is 'n stip net in die wei –

die rietdak en muurtjies van klei

Totius – Trekkerswee

θvvvp

Die eerste maal wat sy 'n kamera gesien het, het sy nog altwee haar oë gehad.

Dit was 'n groot houtkis op vier pote. Die man agter die kamera het sy kop onder 'n stuk swart lap ingesteek, met sy hand om die groot houtkis gevat, 'n koperdekseltjie van die lens oog gehaal en met sy vinger gewys dat hulle daarna moet kyk. .

Hulle moes lank stil staan. Sy en haar vier kinders voor die tent waar hulle gewoon het.

Totdat die man gesê het hulle kan maar weer beweeg.

Sy het haar Sondagrok vir die okkasie aangetrek en die kinders geskrop en skoene vir hulle geleen. Die kinders se Sondagklere het hulle nog almal gepas. Asof hulle nie gegroei het in die meer as 'n jaar wat hulle al in die kamp was nie.

Sy het geskrik toe die portret terug kom van die fotograaf. Al vier die kinders, seuns en dogters, se hare was kort geskeer vir die luise. Om hulle so te sien, het haar laat besef hoe verwaarloos hulle gelyk het. Haar eie gesig was 'n kopbeen.

Nogtans het sy die foto verpak en na haar man in Ceylon gestuur.

Die foto het nooit by Abraham uitgekom nie.

θvvvp

Die bure se voor-op-die-wa dogter sukkel om die foto geneem te kry.

Haar seun Josef loop om haar te wys watter knoppie om te druk. Die dogter flert met hom al weet sy hy is 'n dominee.

Sara vryf vir oulaas die blonde tweeling wat langs mekaar voor haar staan se hare plat.

Die seuntjie kyk om na sy ouma met sy ma se blou Duitse oë.

Soos altyd reageer sy tweelingsussie glad nie wanneer haar ouma aan haar vat nie.

Josef kom terug gestap en skuif sy predikantstoga reg. Sy kyk na haar man se klere en begin weer met hom baklei omdat hy geweier het om sy oorpak vol verfkolle uit te trek.

Haar man maak 'n grappie wat almal, behalwe haar kleindogter, laat lag. Sy weet hoekom sy hom so baie dinge al vergewe het. Omdat hy haar altyd laat lag het.

Die bure se voor-op-die-wa dogter sê dat sy die foto gaan neem.

Sara sit haar hande op die tweeling se skouers.

Sy weet dit gaan 'n gelukkige foto gaan wees.

θvvvp

Die storieboek wat Sara elke aand vir die tweeling lees is al amper weer klaar en sy weet sy sal dan weer van vooraf moet begin.

Maar sy gee nie om nie. Selfs al ken sy die boek uit haar kop geniet sy dit nog steeds. Ali Baba en die Veertig rowers, Sinbad die Matroos, Aladdin en sy Towerlamp en al die ander stories wat Sjerezade aand na aand aan die Sultan moet vertel om haar eie lewe te red.

Haar skoondogter was twee weke lank weg toe haar seun haar kom vra het of sy sal omgee om na die tweeling te kyk. Sonder sy vrou was die lewe te moeilik in die pastorie.

Van haar ander kinders het hulle skoonsuster verkwalik omdat sy Duitsland toe is.

Maar Sara kan nie kwaad wees nie. As sy kon, sou sy Egipte toe gegaan het om haar jongste seun wat nooit van die oorlog teruggekom het te gaan soek.

Die briewe wat haar skoondogter huis toe stuur en wat haar seun in die hardop-voorlees uit die Duits uit vertaal, breek haar hart.

Nie die huis waar haar skoondogter grootgeword het, die skool waarheen sy gegaan het of die hospitaal waar die tweeling gebore is, het bly staan nie.

Van haar broers of haar ouers is daar geen tyding nie..

Soms is die briewe so hartseer dat dit Sara laat dink aan die vrou in die tent langs hare in die konsentrasiekamp wat elke kans wat sy gekry het na haar dooie kind se graf gegaan het en so baie getreur het, dat sy haar kinders wat nog gelewe het verwaarloos het.

Daarom het sy besluit om die foto van Abraham, Josef, die tweeling en haarself Duitsland toe te pos.

Dalk sal die mooi foto haar skoondogter laat onthou wat sy agter gelaat het op die Hoëveld. Dalk sal dit haar vinniger laat terugkom. Dalk sal sy eendag weer kan leer lag soos wat hulle op die foto lag. Maar sy wat Sara is, sal nie oordeel nie. Sy self was al genoeg self in die duisternis om te weet dat 'n mens soms lank daar moet bly voor jy reg is vir die lig.

θvvvp

Sy was tien toe haar pa hulle plaas aan die Engelsman verkoop het.

Haar pa was 'n dromer en het gesê hy gaan die geld gebruik om 'n beter plaas te koop.

Hy is weg op 'n Donderdagoggend op sy enigste perd met sy breërandjaghoed op sy kop. Sy opgerolde kombers was dwars agter oor sy saal vasgebind. Sy geweer het aan 'n breë riem dwars oor sy skouer gehang. Die bruin hoed op sy kop het 'n spierwit nuwe volstruisveer in gehad.

Sy vrou en kinders het voor die modder-en-tak huisie gestaan.

Toe hy sy vrou net na hul troue twaalf jaar vroeër hierheen gebring het, het hy gepraat van 'n huis met sinkplaatdak en glasvensters wat hy gaan bou. Maar daar het niks van gekom nie.

Andries Brink was nie 'n vooruitboerder soos die Bezuidenhouts, die Meyers en ander boere van die distrik nie. Hy was 'n man wat gesukkel het met verantwoordelikheid. Elke maal wat daar nog 'n kind gebore is, het die groef van bekommernis tussen sy oë dieper geword.

Party mense het haar pa 'n sukkelaar genoem, maar haar ma het geweet hy was maar net 'n dromer. Sy het geleer om die bietjie wat hy met sy winterjagtogte in die Bosveld gemaak het te laat hou tot die volgende jaar.

Dit was nie die eerste maal wat Sara saam met haar ma, broers en susters staan en kyk het hoe haar pa van die skoongeveede werf wegry nie. Daar was nie net die jagtogte anderkant Rustenburg nie. Daar was ook die gereelde moeilikheid met Opperhoofde in die Noorde en die Ooste van die Republiek. Haar pa was altyd eerste om vir kommandodiens aan te meld om halsstarrige opperhoofde te gaan wys wie was baas in die ou Transvaal.

θvvvp

Haar pa was skaars weg toe die Engelsman se ossewaens vol masjinerie sonder ophou vlak verby die huis begin ry het. Die swaar waens het 'n lang reguit pad oor die oop plat veld tot aan die voet van die lae koppie 'n halwe myl agter die huis gemaak.

Die pad het besig geraak met uitlanders in swaar, warm klere uit hulle koue lande en swart mense in karosse en stukke afgeleefde witmensklere. 'n Kaal bolyf met 'n gelapte broek. 'n Hemp of 'n uniformbaadjie wat die boonste deel van hulle lywe tot by hulle knieë bedek het. Soms het die voetgangers water by die huis gevra. Die wittes het koel water uit die houtemmer gekry. Die swartes is deur haar ma na die spruit gestuur waar haar dogters elke oggend die houtemmers vol water gaan maak het.

θvvvp

Daar was nog geen teken van haar pa toe die Engelsman se masjiene aan die voet van die koppie dag en nag begin stamp nie.

Nog geen teken van hom toe haar jonger suster gillend by die huis aankom en sê 'n man het haar op pad na die spruit voorgelê en probeer om haar rok van haar af te skeur nie. Later daardie oggend het haar ma en Geelman na die spruit gestap. Haar ma het 'n piksteel gedra. Die gebreekte houtemmer het langs die voetpad gelê. Die twee geelkoperhoepels wat die houtplanke aanmekaar moes hou het in die son lê en blink.

Haar ma het nie meer alleen met die voetpaadjie na die groentetuin gestap wat gewoonlik genoeg tamaties, bone en ertjies opgelewer het wat sy vir eiers, hoenders en spek by die ander boere kon verruil nie.

Geelman het alleen die tuin gaan natlei en laatmiddag terug gekom na die huis met 'n mandjie vol groente. Daarna het hy met die huiswateremmers terug spruit toe gestap. Hy het vertel dat

van die mense wat vir die Engelsman se myn werk die tuin ontdek het. Haar ma het die ou voorlaai agter die deur gelaai en 'n kombers gevat. Diep in die nag het Sara 'n skoot hoor klap. Later het sy die voordeur hoor oop gaan. Haar ma het binne gekom en bed toe gegaan sonder om 'n kers aan te steek.

Die water van die spruit het al hoe modderiger begin loop van die Engelsman se mynbedrywighede aan die voet van die koppie aan die einde van die vlaktetjie agter die huis. Die waterremmers moes 'n uur of wat staan sodat al die modder na die bodem kon sak. Dan het hulle die water versigtig deur 'n meeldoek in kleipotte en kastrolle gegooi. Die slik wat op die doek agtergebly het, was geel.

Daar was nog geen woord van haar pa nie.

Een oggend het hulle almal siek geword van die water wat hulle gedrink het.

Haar ma het haar Sondagklere aangetrek en met die waspoor na die Engelsman se sinkplaat mynkantoor aan die voet van die koppie gestap.

Die Engelsman het haar beleefd ontvang en geluister na haar klagtes wat vertaal is deur 'n jong Boer in 'n pak klere en 'n 'n gewakste krulsnor.

Die jong Boer het verleë gelyk toe hy die Engelsman se beleefde antwoord vertaal het; die grond is deur haar man aan hom verkoop, dus behoort alles, selfs die spruit, aan hom.

Daardie aand was daar 'n klop aan die deur. Haar ma het gedog dit was met iemand met nuus van haar eggenoot en het die deur oopgemaak selfs al het sy nie die naam herken wat die persoon gesê het toe sy “Wie’s daar?” gevra het nie.

Dit het haar 'n rukkie gevat om in die skemeraand die jong Boer wat vir die Engelsman gewerk het, te herken. Sy het hom binne genooi. Hy het gevra of daar enige iets is wat hy kan doen. Haar ma het woordeloos omgedraai na die plankrak hoog teen die muur en die koperkandelaar met

twee kerse van die rak gehaal en op die swart tafel gesit wat vyftig jaar vantevore deur haar oupa in die Kolonie op sy wa gelaai is.

Sy het die kerse brand gemaak en die groot swart Bybel ook van die rak gehaal en op die tafel neergesit.

“Kan jy lees?” het sy die jong boer met die gewakste moestas gevra.

Toe hy knik het die man se stywe snor in die kerslig geblink.

Haar ma het die Bybel oopgemaak, na die dak gekyk, haar vinger op die bladsy gedruk en die man gevra om te lees wat onder haar vinger staan.

Die man het om die tafel gestap en begin lees. Dit was die laaste deel van die gelykenis van die verlore seun.

Die jong man het van die bladsy opgekyk. Haar ma het haar kop geknik en die Bybel toe gemaak. Die man het sy rondebolkeil terug op sy kop gesit en in die donker nag verdwyn. Aan die voet van die koppie het die Engelsman se stampmasjien onverpoosd klippe gebreek.

Die volgende dag het haar ma vir Geelman met 'n boodskap na haar broer in die Magaliesberg gestuur.

θvvvp

Sara se oom het vier dae later met sy spoggerige blou wa met silwerskoon wit seilkoepel en rooispeekwiele opgedaag. Haar neef was die touleier. Geelman het soos 'n wit man langs haar oom op die wakas gesit. Twee perde was aan hulle teuels agter aan die wa vasgemaak. Toe

Geelman van die wa klim het hulle gesien sy voete is met lappe verbind. Hy is langs die pad oorval deur mans met knopkieries wat sy skoene gesteel het.

Teen sononder was alles op die wa behalwe twee bulsakke. Sara en haar ma het op een in die voorhuis geslaap. Haar broers en susters giggelend op die ander in die slaapvertrek.

Teen ligdag volgende oggend was hulle mieliepap klaar geëet.

Haar Oom, haar neef en Geelman het die tak-en-modderhuis se deur en die houtklappe voor al vier die vensters af gehaal.

Haar ma het haar neef gevra om “Ons is by Servaas “ met houtskool teen die kombuis se witgekalkte muur te skryf.

θvvvp

Sewentig is te oud om kinders groot te maak.

Selfs al is hulle so soet soos die tweeling.

Haar kleindogter praat nooit nie.

Die kleinseunskind is ook stil.

Haar man vertel die kinders graag stories.

Nie oor sy eie kinderdae op ‘n plaas waar leeus nog sy pa se beeste aangeval het en vier van sy boeties dood is aan die koors nie.

Nie oor die Engelse Oorlog of die kamp in Ceylon nie.

Nie oor die tyd toe hy diep onder die grond in die imperialiste se myn moes werk en uiteindelik vir sy lewe moes vlug nie.

Hy vertel stories oor die straatname wat hy daardie dag op randstene gevef het of op smal ysternaambordjies teen lamppale op straathoeke vasgesit het.

Hy praat oor die straatname van Johannesburg asof dit die sewe wonders van die wêreld is. Dat Uraniastraat vernoem is na Urania die muse van die sterrekunde en Jeppestraat na die mynmagnaat Julius Jeppe.

Daarna lees sy hulle 'n storie of twee uit “'n Duisend en een nagte.”

θvvvp

Die tweeling geniet die stories.

Hulle is agt, maar is bevang met 'n droefgeestigheid wat kinders van hulle jare nie betaam nie.

Sy sien dit ook in hulle pa. Die hartseer wat wag bring.

Sy wonder of sy so gelyk het toe sy vir Abraham gewag het om terug te keer uit Ceylon.

Sy hou nie daarvan om haar kleinkinders so hartseer te sien nie. Daarom stuur sy hulle uit in die straat wanneer sy die bure se kinders hoor. Selfs al weet sy die kinders van die buurt is agterklas en boelies en vloek soos die Tommiewagte in die kamp op Turffontein.

Al wat haar kleindogter se kop laat draai is die orrel in die Troyeville N.G. Kerk. Dis duidelik die kind is nie doof nie. Maar om met haar te praat is 'n mors van tyd. Sy beweeg soos 'n stil, blonde gesie deur die huis. Soms gaan staan sy langs die koperlamp op die hoektafeltjie in die kombuis en vryf liggies met haar vingerpunte daaroor.

Die twee van hulle lyk amper gelukkig wanneer hulle na stories luister. Hulle lê in die driekwart bed in die kamer langs die kombuis. Daar hang 'n kaal gloeilampie uit die dak.

Sara sit haar monokel in haar oog en tel die pers uitgawe van "n 1001 Nagte" op van die onderstebo teekis langs die kinders se bed. Ten spyte van haar eenoogbril is haar oog so sleg dat sy regop onder die kaal gloeilamp moet staan om te kan lees.

Elke maal wat sy 'n nuwe storie begin, draai sy die boek sodat die tweeling na die prentjie bo-aan die bladsy kan kyk. Dis eenvoudige tekeninge van Arabiere, geboue met dakke wat soos uie lyk en kamele onder palmbome.

Bo een storie is daar 'n tekening van 'n vrou in 'n los kleed wat haar laat dink aan die vroue van Ceylon.

"In Ceylon," het Abraham een keer aan sy jonger broer op die voorstoep gesê "Word die drie voue van 'n vrou se maag as 'n teken van skoonheid beskou."

"Wat weet jy van die voue op die Selonsvroue se mae?" haar swaer se gelag was onordentlik.

"Mooi vroue," het Abraham gesê "So bruin soos koffie met te min melk maar mooi."

"Ja?" die ander man se enkele woord was vol ontugtige nuuskierigheid.

"In die middag het die jong vroue van die dorp anderkant kampdraad verby gestap met hulle ronde koperpotte op pad na die rivier om water te skep."

Haar swaer het stil gebly asof hy meegevoer was deur Abraham se storie.

Toe het hy sy kop geskud en laggend "Soos die meide op die plaas," gesê.

Agter die kantgordyn in die sitkamer het Sara stil bly staan, te bang om te beweeg en 'n geluid te maak.

θvvvp

Abraham van Niekerk had altyd 'n oog vir die vroue.

Van sy reputasie het Sara geweet lank voordat sy hom daardie aand aan die rand van die dansvloer gesien het.

Die Sadies moes lanterns by al hulle bure leen om die tabakskuur lig genoeg vir die Nuwejaarsdans te maak.

Drie rye van vier lanterns elk het aan die dakbalke gehang.

Die dansers se voete het die lug dik van die rooi stof getrap.

Die hele distrik Magaliesberg was daar.

Selfs die Doppers wat geglo het dans is sonde, het gekom vir vleisbraai, samesyn en Kaapse sjerrie.

Sy het hom raak gesien omdat hy dieselfde soort hoed gedra het as wat haar pa opgehad het die oggend toe hy weg is.

'n Outydse breërandjaghoed wat hy laag oor sy voorkop afgetrek het.

Later die aand, nadat sy uitgevis het wie hy was, het hy beleefd geknik toe sy weer na hom kyk waar hy in 'n kring mans gestaan het.

Toe die viool, kitaar en konsertina weer inval, het hy haar gevra om te dans.

Toe sy "Ja" sê, het hy die eerste maal die aand sy hoed afgehaal en op 'n leë bentwood stoel laat val.

Die hele tyd wat hy met haar gedans het, het hy haar in die oë gekyk.

Met die oë wat hy aan al hulle seuns gegee het.

0vvvp

Toe haar man vir haar sê hulle moet Johannesburg toe gaan het sy nie geweet hoe erg dit gaan wees nie.

Sy het nie regtig verstaan hoe die treinspoor die transportryery tussen Port Natal en die Rand laat doodloop het nie

Hy het werk gekry by 'n groentesmous op die Markplein.

Ses dae 'n week het sy twee hotelle se linnegoed saam met twee ander vroue wie se mans ook uitgeboer het op die walle van die Braamfonteinspruit gewas. Die seep het hulle hande soos die van ou vrouens laat lyk. Haar skouers het gepyn van die swaar nat wasgoed wat sy heel dag met ritmiese, dowwe slae teen die klipbanke van die spruit geslaan het.

Haar man ry van groentetuin na groentetuin wat behoort aan uitlanders. Van plaas-tot-plaas en vrugteboord-tot-vrugteboord wat behoort aan Boere wat nog uithou teen die myne. Sy deftige breërandjaghoed word vol vetkolle. Die breë rand word elke maand meer afgerem en die hoed verloor in die lang reënmaande van 1898 heeltemal sy fatsoen en begin lyk na die hoed van 'n bywoner of 'n veewagter.

Hulle werk so hard dat hulle vroegaand na vroegaand langs mekaar in die bed val na hul ete van koue vleis, gebrande brood en verlepte groente wat Abraham van die werk af huis toe bring. Die vleis kom gereeld van sy pa se plaas en word gehou in 'n syfie wat hang aan 'n driepaalstelling in die agterplaas waar hulle 'n buitekamer huur van 'n verlangsniggie aan haar verdwene pa se kant. Maar ook net totdat iemand een nag al die vleis binne in die syfie steel.

Hulle hang die syfie met 'n stuk tou van die balk in hulle kamer en leer om saam met die bedompige reuk van ongekookte skaap en bees te leef.

Hulle werk ses dae 'n week maar kom steeds nie weg uit Vrededorp of selfs die buitekamer met die uitgeslaapte bulsak en die kinders wat op die vloer langs mekaar bo-op streepsakke en beesvelle onder jakkalsvelkarosse wat saam van die plaas gekom het slaap nie.

Daarom het sy verstaan dat Abraham op kommando gegaan het toe die eerste oproep kom. As sy kon het sy saam met hom op die geleende perd geklim en haarself gaan aanmeld. Hotelle en mense sal altyd skoon wasgoed nodig hê maar met sy vertrek was daar nog minder geld en het die vleis van die plaas in Magaliesberg al hoe skaarser geword.

Die groentes wat hy van die groentesmous gekry het is ook nie meer daar nie.

Die nuus kom deur. Dit klink asof dit goed gaan met die Boere.

Maar teen die tyd wat die Britse kolonne Johannesburg inry weet sy al goed van hongerte, vir kinders lieg van dat daar die volgende dag kos gaan wees en van 'n pot vol water kook tot die huilerige kinders van die honger aan die slaap raak.

Die oggend toe die Engelse haar oplaai en haar saam met die kinders na die skool in Mayfair neem, was sy amper verlig.

Ten minste sou daar elke dag kos wees.

Teen die tyd wat hulle van Mayfair na die kamp op die perderesiesbaan in Turffontein saam met al die ander Boerevroue en kinders verskuif word, weet sy al hoe om die Engelse om te praat om haar meer kos te gee en weet haar kinders al hoe om by Tommies witvoetjie te soek vir meer kos of selfs geld.

In Turffontein is sy die eerste vrou wat toestemming kry om wasgoed op die walle van die Kliprivier buite die kamp te gaan was. Wanneer sy haar betaling gaan haal by die Engelse offisiere en onderoffisiere sorg sy dat sy en die kinders ongewas en verwaarloos lyk.

θvvvp

Die Hollanderin is in die kamp omdat haar man, 'n prokureur, saam met die Boere op kommando is. Haar hare is blond. Haar vel is die kleur van die binnekant van 'n vark se oor teen die son. Sy verbrand maklik en kom net uit haar tent uit as die son al laag sit. Sy praat goed Engels en die Engelse noem haar Madam. Daar is merke op haar wange asof sy erg vrypuisies gehad het toe sy jonger was of asof iemand haar met 'n skoot bokhael in die gesig geskiet het. Maar sy is steeds 'n mooi vrou.

Sy draai nie tuitkappies soos die ander vroue in die kamp nie maar 'n sonneblomgeel strooihoed met 'n laproos. Sy het haar eie wit lakens op haar bed en deel 'n tent saam met 'n stadsraadslid se vrou in 'n tent naby die kamp se hoofhek.

Op Woensdag- en Vrydagaande leer sy die vroue wat nie kan lees of skryf nie hoe.

Sara sukkel met die skryf maar die lees kom maklik.

Die Hollanderin leen haar boeke om te lees. Eers is dit net Hollandse boeke. Later Engelses ook. Sy leer al hoe meer woorde wat sy gebruik om gunste by die Engelse offisiere wagte en klerke te bedel.

Op Sara se ses-en-twintigste verjaardag nooi die Hollanderin haar vir koek en tee. Sy was die kinders se klere in 'n sinkbadskottel wat sy by die swartes in die kombuis leen en seep al vier van hulle in op die warm vuurklipplaat waar sy altyd haar linnegoed slaan.

θvvvp

Wanneer Abraham uiteindelik huis toe kom van Ceylon af het hulle so baie vir mekaar te sê dat hulle nooit daaroor praat nie.

θvvvp

Een middag koop hy haar Dickens se versamelde werke op ‘n vendusie; “Sodat jy nie so baie biblioteek hoef te gaan nie.”

Een aan maande later blaai sy deur “Bleakhouse” en kom op ‘n foto af van ‘n donkerbruin vrou in ‘n los kleed. Haar maag steek uit. Daar is ‘n kol op haar voorkop. Die agtergrond is ‘n gevefde landskap. ‘n Klein bruggie en bome wat na wilgers lyk. Die vrou staan op ‘n gestreepte tiervel. In die linkerkantste hoek het iemand met swart ink “*City of light photography, Nuwara Eliya, Ceylon*” geskryf. Die vrou se donker oë staar reguit na die kamera.

θvvvp

Na die oorlog bly sy in kontak met die Hollanderin. Een maal gaan sy saam met haar en besoek Emily Hobhouse in haar klein huisie in Yeoville.

‘n Ander keer ontmoet sy die broer van Cornelis Broeksma die Hollander wat doodgeskiet is in die Hillbrow Fort omdat hy ‘n lys gemaak het van al die vroue en kinders wat dood is in die Turffonteinkamp.

θvvvp

Haar skoondogter stuur ’n telegram uit Hamburg en laat weet sy is op pad.

Sara is verbaas. Sy het nie geweet dat telegraafdrade die see kan oor steek nie.

In die aande lees sy langer vir die tweeling. Bedags hou sy hulle dop. Sy sien dinge raak wat sy nie voorheen opgemerk het nie.

Hoe haar kleinseun eers seker maak dat sy sussie haar mes en vurk in haar hande het en ‘n eerste hap gevat het voordat hy begin eet. Hoe hy sonder ophou met haar praat as daar niemand anders naby is nie. Hoe hy haar help om haar hare te was, haar klere help aantrek en haar skoenveters vasmaak.

θvvvp

Sy gee die tweeling 'n trippens om na die Mias se winkel op die hoek te gaan. Haar kleinseun kyk met groot oë na haar. Sy glimlag. Hy hou die blink munt voor sy sussie se oë. Sy sussie kyk nie daarna nie. Hulle gaan by die voordeur uit.

Sy staan op die stoep. Voor hulle die straat oorsteek vat haar kleinseun sy sussie se hand.

In die verte hoor sy 'n lokomotief fluit en die klok van 'n trem. Van die verwaarloosde kinders roep agter haar kleinkinders aan. Haar kleinseun hou hom so doof soos sy sussie.

θvvvp

Sy besluit om die bure se voor-op-die-wa dogter te vra om 'n foto van haar man, haar seun, die tweeling en haarself op haar sewentigste verjaardag te laat neem.

Sy gaan klop aan die bure se voordeur. Die ma maak oop en roep oor haar skouer na haar voor-op-die -wa dogter.

Die dogter dra skarlaken lipstiek soos 'n vrou van losse sedes en ruik na sigareetrook.

Sy sê dis reg, sy sal haar Brownie bokskamera bring.

θvvvp

Die jong telegramman op die rooi poskantoorfiets het aan die voordeur geklop en gesê kinders baklei in die straat.

Sy het vir die telegram geteken en buitentoe gegaan. 'n Groot seun het op haar kleinseun se bors gesit. Haar kleindogter het met haar rug teen die boom gestaan. Drie ander kinders van die buurt gestaan en die groot seun aangemoedig. Vier of vyf vuishoue het haar kleinseun hard in die gesig getref. Sy het 'n stok opgetel en die seun soos 'n hond oor die kruis van sy rug geslaan. Hy het

opgestaan en na haar gedraai. Die volgende hou met die stok was in die boelie se gesig. Die kinders wat hom vroeër aangemoedig het, het hom nou uitgejou.

Sy het hom aan sy oor geryp en na sy ma se voordeur gesleep.

Haar kleinseun het opgestaan en sy sussie se hand gevat.

Dit was nie vir haar nodig om te vra wat gebeur het nie.

In die amper 'n jaar wat die tweeling by haar bly het dit vyf of ses keer keer gebeur.

Iemand wat sê dat haar kleindogter vertraag is en haar kleinseun wat die vuis inlê. Maak nie saak hoe groot of hoeveel die ander kinders is nie.

Later daardie aand maak sy die vergete telegram wat die jong blonde man op die rooi fiets gebring het.

Haar skoondogter se skip het in Kaapstad geland.

0vvvp

Die lyf wat sy omhels het na Ceylon was nie dieselfde as die een wat weg is op kommando nie.

En dit was nie net die lyf nie.

Dit was ook die oë. Die vuur daarin was vir lank dood. En toe dit terugkom was dit anders.

Die lyf het sy weer leer lief kry.

Soms wanneer hulle saam was, het sy stiltes haar eensamer laat voel as wat sy in die donker winternagte in die Turffonteinkamp, met die veldmuise wat buite in die gras ritsel gevoel het.

Sy hom gevra oor die donker vrou op die foto in die Dickens boek. In plaas van om haar te antwoord het hy haar twee stories vertel.

Een oor 'n jong man in die kamp wat geweier het om kerk toe te gaan of selfs sy oë te sluit wanneer ander bid. Op Sondag wanneer die ander Burgers kerk toe gegaan het, het hy die kampwagte gaan teken en die tekeninge vir pen, papier, ink en donker swart tabak verruil.

Die tweede storie was van 'n ouderling wat gesê het die mense van die hoëveld is soos die suikerbos wat eers deur die vuur geskroei moet word voordat hulle kan blom.

Sy het haarself daarin berus. Daar was immers dinge van haar wat haar man nooit sal weet nie.

θvvvp

Haar predikantseun gaan haal sy Duitse vrou op die stasie en bring haar huis toe in 'n geleende kar. Sy omhels haar kinders en eet koek en tee en vra dan of haar kinders nog een aand by haar skoonma kan bly.

Daardie nag word Sara wakker van 'n geluid wat sy nie ken nie. Sy gaan staan by die kinders se slaapkamerdeur. Dis die eerste keer dat sy haar kleindogter hoor huil.

Sy stoot die deur oop. Haar kleinseun hou sy sussie styf vas. Haar skouers en ruggie ruk. Haar boetie praat met haar in Duits.

Sara gaan sit op die bed wat die tweeling deel en sit haar hand op haar kleindogter se skouers.

Die dogtertjie bly stil.

Dan tel sy “*n Duisend en een nagte*” op van die teekis met die woorde “Ceylon Tea” daarop en skakel die lig aan. Sy gaan staan onder die elektriese lamp in die dak en begin lees. Die storie van Aladdin en sy towerlamp.

Deel twee

Die E-pos

Old friend,

perhaps we work too hard

at being remembered.

Jim Harrison/Ted Kooser

0vvvp

Halfpad deur die brief het Zweig van Niekerk besef die e-pos is in Afrikaans geskryf en het hy dit weer van vooraf begin lees.

From: proftrbuthelezi@wits.ac.za

Sent: 3 April 2008, 03:43 pm

To: zweigvn@bluesky.co.uk.

Subject: Toespraak

Geagte doktor van Niekerk

Namens The Jozi Architectural Collective nooi ek u graag uit om ons te kom toespreek op Woensdagaand 11 Junie.

Ons is 'n groep argitekte wat een maal 'n maand vergader om argitektoniese kwessies en onderwerpe te bespreek.

Dis meer as 40 jaar sedert die voltooiing van u laaste projek, Huis Miles, in Suid-Afrika.

In u 70ste lewensjaar wil ons u graag huldig as een van die laaste (en inderdaad belangrikste) modernistiese argitekte wat Johannesburg (en inderdaad Suid-Afrika) opgelewer het.

My skripsie as voorgraadse student het gehandel oor die verskille en raakpunte tussen u werk en die werk van Michael Sutton, Jack Clinton en andere.

Ek sien daarna uit om van u te hoor.

Groete,

Tanya Buthelezi

Alhoewel hy nog nooit van die organisasie gehoor het nie, was Zweig van Niekerk steeds gevly. Hy het die epos weer gelees. In die veertig jaar sedert hy homself in Londen gevestig het en Afrikaans net met sy vrou en sy ouers gepraat het, het hy van die formele aanspreekvorm “u” vergeet. Die epos se hoogdrawendheid het hom aan sy pa se predikantstem herinner. Die herhaling van die woord “inderdaad” in een sin (selfs al was dit altwee keer in hakies) het hom die skrywer se motiewe laat bevraagteken.

Hy het gewonder hoekom 'n Zoeloe sulke goeie Afrikaans kan skryf en het Tanya Buthelezi geGoogle. Daar was 'n foto van haar was op die Universiteit van die Witwatersrand se Departement Argitektuur se webblad. Sy was 'n maer vrou in 'n groen trui met 'n groot bos bruin krulhare, 'n breë mond en grys oë wat verskrik na die kamera staar. Sy het ouer as die 30 jaar wat as haar ouderdom aangegee is gelyk.

Zweig het die woord “Jozi” geGoogle en ontdek dit is 'n ander naam vir Johannesburg.

Toe het hy homself geGoogle, maar daar was niks wat hy nog nie voorheen gelees het nie.

θvvvp

“Dit het ons lank gevat om agter te kom wat sy sê. Isobel praat nie baie nie en u naam is vreemd. Eers toe ons die prokureur bel, het ons verstaan wat “Zweigie” beteken.”

Dit was duidelik dat die vrou wat uit Johannesburg gebel het, nie gou gaan stilbly nie. Zweig het op die stoel langs die Victoriaanse telefoontafeltjie van donker rooshout gaan sit. Dit was die aand nadat hy die e-pos van Tanya Buthelezi ontvang het. Hy het gewens die vrou wou ophou praat. Sy het hom aan die bemoeisieke tannies van sy pa se destydse gemeente herinner.

“Is u nog daar?”

Zweig het besef die vrou het 'n vraag gevra het wat hy nie gehoor het nie.

“Skies?”

“Ek het gewonder of u Isobel gaan kom besoek? Die prokureur sê u is 'n tweeling.”

Zweig het stil gebly.

“Ek ken Tannie Isobel reeds 15 jaar en ek het u nog nooit hier gesien nie. ”

Tannie was nog 'n Afrikaanse woord waarvan Zweig vergeet het.

“Ek was meer as veertig jaar laas in Johannesburg.”

Vir die eerste maal was die vrou stil.

“Ek gaan u buitendien my telefoonnommer gee,” het sy na ‘n ruk gesê. “Het u 'n skryfding?”

“Ja,” Zweig het besef dat skryf die enigste manier was om van die vrou ontslae te raak

“Nou skryf dan neer.... My naam is Babes Krige.... Senior Matrone Babes Krige...”

Zweig het haar naam en nommer neergeskryf en die telefoon afgelui. Die melankolie wat soms oor hom gekom wanneer hy aan sy suster dink, was terug. Hy het skuldig gevoel. Die redes hoekom hy veertig jaar lank nooit in Johannesburg was nie, het lankal nie meer bestaan nie.

0vvvp

From: zweigvn@bluesky.co.uk.

Sent: 6 April 2008, 03:43 am

To: proftrbhuthelezi@wits.ac.za

Subject: Re: Toespraak

Geagte Professor Buthelezi,

Ek aanvaar graag u uitnodiging. Ek vertrek op 19 Mei na Johannesburg vir 'n familiebesoek en vlieg 'n week na u byeenkoms terug. Kan u my plek dienooreenkomstig bespreek?

U noem nie waaroor my praatjie moet gaan nie, maar ek aanvaar dat dit oor my werk in Johannesburg sal wees. Dus sal ek graag 'n ruk vooraf in Johannesburg deurbring om feite na te gaan en na te vors. Miskien sal ek selfs my huise besoek.

Ek beskou die uitnodiging as 'n eer en sal my bes doen om u gehoor nie teleur te stel nie.

Groete

Zweig van Niekerk.

Zweig het die epos herlees en gewonder of hy te dankbaar klink nie. Sy gebruik van die woord “familiebesoek” het hom amper so onkant gevang as die gewaarwording dat hy die epos in Afrikaans beantwoord het. Hy het dit herlees, maar kon geen ooglopende spel- of taalfoute raaksien en het die send-knoppie gedruk.

θvvvp

“Ek het die epos heeltemal in Afrikaans geskryf! ” het Zweig trots gesê. “Dis regtig jammer jy kan nie saam kom nie,”

Sy vrou, Serenita, het nie geantwoord nie maar hy het ook nie verwag dat sy sou nie. Zweig het op die bed gaan sit, sy skoene afgeskop en sy klere uitgetrek. Hy het sy asem tussen geperste lippe uit geblaas, gesug en sy slaapklere onder sy kopkussing uitgehaal en aangetrek.

Nadat hy sy vuil klere in die wasgoedkas in die badkamer gaan gooi het, het hy Serenita gesoen. Die glas oor haar foto was koud onder sy mond.

Hy het die bedlampie afgeskakel en in die donker na die bekende geluide van die huis waar hulle meer as 30 jaar van hulle getroude lewe gebly het, lê en luister.

θvvvp

Hy was saam met Serenita op die nommer 30. Die bus het aan die brand geslaan. Sy was in die geel-en-rooi bloes en deftige swart langbroek wat sy gedra het die laaste maal wat hy haar gesien het en het hom in die oë bly kyk terwyl sy doodgebrand het.

θvvvp

Soos altyd het die droom Zweig wakker laat skrik. Hy was nat van die sweet onder sy pajamahemp.

Hy het die bedlampie aangeskakel en soos wat die sielkundige wat hy 'n paar maal na sy vrou se dood gesien het, hom geleer het om te doen oor die verlede in die teenwoordige tyd gedink.

Destyds was hy skepties oor die advies, maar na 'n ruk het dit hom begin help om op te hou om heeltyd oor Serenita se gewelddadige dood te tob. Net soos die raad om 'n joernaal te begin hou en daarin na homself as “Zweig” eerder as “Ek” te verwys.

Hy het begin om joernaalinskrywings agter in 'n dik ou skoolboek met 'n rooi linnerug wat vroeër aan sy pa behoort het te maak.

Die nuwe denkpatrone en die joernaal het die lewe 'n bietjie meer draaglik gemaak. Aanvanklik het hy net oor dinge wat hy saam met Serenita belewe het in die teenwoordige tyd geskryf.

Mettertyd ook oor dinge uit sy dooie ouers en grootouers se lewe.

Uiteindelik het hy selfs oor die lewens van totale vreemdelinge begin skryf.

Die enigste voorwaarde was dat een van die persone waaroor hy in die teenwoordige skryf reeds dood moes wees.

Soms het hy gewonder of dit wat hy doen normaal was.

θvvvp

“Ek is nog steeds vies jy het nie jou hare gesny nie, Zweig,” sy ma praat Duits.

“Los hom Ursa. Dis 1967. Dis hoe jong mense deesdae lyk,” sy pa praat Afrikaans.

Dis hoe Zweig hulle sy hele lewe lank ken. Sy ma wat tereg wys, sy pa wat paai..

Hy kyk na sy tweelingsuster Iso. Sy hou haar kop skuins asof sy iets hoor wat niemand anders kan nie en kyk verby hom na die vliegtuie op die aanloopbaan.

Oor 'n onsigbare luidspreker in die dak kondig 'n vrouestem dat die passasiers na Londen aan boord moet gaan.

Josef van Niekerk steek sy hand uit. Zweig vat dit.

“Stuur groete vir Serenita,” sy pa se oë blink.

Zweig kus sy ma liggies op die wang soos sy hom geleer het.

“Stuur foto’s van die troue,” sy ma haal ’n pienk snesie onder haar goue horlosiebandjie uit.

Zweig omhels sy tweelingsuster so styf soos wat hy sy ouers graag sou wou omhels. Haar arms hang pap langs haar lyf. Wanneer hy haar los sien hy haar linkeroog traan. Sy pa staan met sy hande in sy broeksakke en staar na die briewetas by Zweig se voete. Sy ma se pienk tissue is terug onder haar goue horlosieband. Sy neem Iso se hand.

Sy ma, pa en suster draai om en stap weg. Zweig kyk hulle agterna. Hy hoor nie meer die stemme oor die luidsprekers of die vliegtuie wat buite opstyg en land nie. Sy familie word al hoe kleiner. Hy wens een van hulle wil terug kyk. Net voordat sy gesin deur die glasdeur na buite verdwyn, lig Iso haar hand en wuif sonder om om te kyk.

Deel Drie

DIE NOTABOEK

Jy is bestem om te arriveer.

C.P. Cavafy

0vvvp

Zweig van Niekerk het by die vliegtuig se venster uit gekyk.

Hy was bly oor die dagvlug tussen Londen en Johannesburg want hy kon nooit op vliegtuie slaap nie.

Onder op die aarde was daar 'n rooi strook woestyn. Hy het gewonder of dit die Namib of die Kalahari was. Hy het sy swart notaboek uitgehaal en sy pen se doppie afgehaal maar nie begin skryf nie. Hy het gedink aan Kaleb, sy Arabiese onderwyser, wat hom daardie oggend Heathrow toe geneem het. Sedert Serenita se dood het hy nie graag openbare vervoer gebruik nie.

“Hoe lank van dat jy weg is uit Suid-Afrika?” het Kaleb gevra.

“Veertig jaar en tien maande.”

Kaleb het saggies deur sy tande gefluit en iets in Arabies gesê wat Zweig nie verstaan het nie.

“Al wat ek kan verstaan is die woorde “stad” en “droom,” het Zweig gesê.

“Dis die taal van my stad se mense,” het Kaleb geantwoord. “Ek weet nie hoe om dit in Engels te sê nie.”

“Sê dit in Frans.”

Kaleb het 'n rukkie gevat om sy gedagtes in Frans agter mekaar te kry.

“Mag die stad waarheen jy terugkeer, mooier wees as die stad waarvan jy droom,” het Kaleb in sy sagte, aksentlose Frans gesê.

Zweig het stil gebly. Dit was Mei, maar lente in Londen was steeds 'n grou dag in die twee nat strate wat gekruis het by die verkeerslig waar hulle gewag het.

“Dit klink soos iets uit 'n gedig,” het Zweig gesê toe die motor weer wegtrek.

“Dis 'n seënbede. Die mense van my stad sterf al geslagte lank in vreemde stede,” Kaleb het in die truspieëltjie gekyk en van baan verander.

Zweig het steeds niks in sy notaboek geskryf nie. Op die grond onder die vliegtuig was die rooi woestynstrook nie meer sigbaar nie en die landskap het verander was in grysgroen bosse. Hier en daar was daar 'n plaashuis of 'n gehug. Zweig kon 'n lang reguit teerpad van noord na suid sien strek en parallel daarmee die bruin litteken van 'n droë rivierloop.

Hy het die voosgevoude swart-wit foto bedek met vergeelde kleefband uit sy Britse paspoort gehaal. Sy tweelingsuster en hy het langs mekaar voor hul Ouma gestaan. Aan haar een kant was sy oupa in sy munisipale oorpak vol verfspatsels, aan die ander sy pa in sy predikantstoga. Teen die sinkplaatmuur agter hulle het die swart trapfiets geleen waarmee Zweig skool toe gery het.

Zweig was 'n net paar maande jonger as die sewentig jaar wat sy ouma op die foto was. Hy het gewonder of Iso soos hul ouma lyk maar dit was onwaarskynlik. Hul Ouma het 'n moeilike lewe gehad. Iso is haar hele lewe lank deur ander versorg. Iso het nooit kinders gehad nie en hul Ouma se eerste een is gebore toe sy sestien was.

Op die grond het al hoe meer geboue, damme en ander mensgemaakte strukture begin verskyn. Gehuggies het plek gemaak vir groter dorpe. Die landskap het oorgeloop in die buitewyke van 'n stedelike gebied. 'n Vrouestem het aangekondig hulle binnekort in Johannesburg gaan land.

θvvvp

Jakob Eloff het altyd straatname bo die name van voëls verkies.

Daarom het hy nie die naam geken van die swart watervoëls wat skrilend uit die riete opgestyg het nie.

Nie dat dit saak gemaak het nie.

Hierdie besoek is meer oor atmosfeer as oor die feite. Meer Bergman as Proust,” het hy in sy notaboekie geskryf.

Die inskrywing het hom amuseer. Al Bergman-rolprent wat hy ooit gesien het was *Cries and Whispers* en Proust het hy nooit gelees nie. Hy het probeer om 'n ander kunstenaar in Bergman se plek te stel. Maar tevergeefs. Selfs Rembrandt waar mens dikwels die lig voor enigiets anders sien, het nie reg geklink nie.

Hy het sy notaboekie en sy pen in sy hemsak gesit en gewonder vir wie hy sy gedagtes neerskryf en hoekom hy hulle wou beïndruk. Vir Rodney of vir Cherie? Vier maande gelede, net nadat hy die eerste maal in sy lewe die siekte se naam gehoor het, het hy begin om sy gedagtes neer te skryf. Nou kon hy skaars die pen vashou.

Sy minnaar en sy dogter het terug na die motor gestap gekom. Hulle was albei warm aangetrek en was bymekaar ingehaak. Cherie was meer as 'n kop langer as Rodney. Sy het gewaai. Haar glimlag het hom bewoë gemaak. Haar mond het presies so vertrek toe hy haar as klein dogtertjie in die oggende met 'n koppie tee wakker gemaak het.

“Kan ons ry?” het sy gesê toe sy die agterste deur oopmaak. “Bosman is nie by Mei Villa nie en ons verwag 'n gas uit Engeland.”

“Hoe gaan dit met ons vriend die middelmatige digter?” Jakob het oor sy skouer geglimlag.

“Dis nie nodig om 'n bitch te wees nie,” Cherie het haar arms oor haar bors gevou.

“Ek is seker Bosman sal die eerste wees om saam met my te stem.”

“Wanneer gaan jy hom vergewe?” Sy het die serp om haar nek los gewoel.

“Ek haat dit as jy my psycho-analyse,” het Jakob geterg.

“Dis nie psycho-analysis nie, dis common sense,” Cherie het nie geglimlag nie. “Eendag, al is dit oor 25 jaar, gaan ek jou kry om Bosman te vergewe. As ek dit kon doen, moet jy dit ook kan doen.”

“Jy het 'n pa gekry. Ek het 'n dogter verloor,”” Jakob het probeer om ironies te klink

“Oe maar ons is lekker maudlin vandag,” Cherie het sy hare deurmekaar gevryf.

Jakob het teen sy sin geglimlag.

Rodney het die motor aangeskakel. Jakob het weer gewonder of dit verkeerd was om niks aan Cherie oor sy voorneme te sê nie.

Hulle het terug na die hoofweg gery.

Daar was plakkershutte en voetgangers weerskante van die dubbelpad.

Van die geweld wat besig was om baie ander arm nedersettings rondom Johannesburg te verswelg was daar geen teken nie. Die meeste voetgangers was skoolkinders. Elke nou en dan het een die pad vinnig gekruis. Die gras langs die pad was groen van 'n ontydige winterreën vroeër die week.

“Bye Bye Springs,” het Jakob saggies gefluister en sy oë gesluit.

Hy het sy Rodney se hand op sy bobeen gevoel. Sonder om ‘n woord te sê het hy sy minnaar se hand opgetel en op die oop handpalm gesoen.

θvvvp

Bosman Hiemstra het in deur bly staan. Ahmed Mia en hy was meer as dertig jaar lank vriende maar hy het steeds uit plek gevoel.

Daar was net vrouens in die vertrek. Ahmed se ma het in 'n diep stoel vorentoe en agtertoe gewieg en saggies geweene.

Niemand het na Bosman gekyk nie. Hy het geweet geen woorde sou Ahmed se ma troos nie en het terug na die sitkamer vol mense gestap. 'n Hand het sy skouer geraak. Ahmed se ouer broer, Ishmael het agter hom gestaan.

“Hallo Boertjie, ek is bly jy’s hier.”

'n Paar oomblikke het hulle stil teenoor mekaar gestaan.

“Ek’s jammer.”

“Doodgeskiet,” Ishmael se stem het gebreek. “Doodgeskiet, vir 'n verdomde selfoon.”

Die woord “verdomde” het Bosman amper laat glimlag. Die Mia broers se Afrikaans was nog altyd anders. In hulle pa se winkel in Greymont het hulle ‘n fleurige, outydse armblanke Afrikaans leer praat waarin die woorde “fokken”, “poes” en “jissis” amper so gereeld soos “het” en “ek” gebruik is, maar ook vol outydse woorde soos “verdomde” en “almiskie” was.

Die grys in Ishmael se baard het Bosman weer herinner hoe lank hy en Ahmed vriende was.

θvvvp

Richard Ho was bang.

Die meeste van die sink-en-plastiek huisies in die plakkerskamp was aan die brand. Die nou stegies tussen die geboue was vol rook en vuur. Op 'n oop stuk grond links van hom het 'n lyk met kapwonde gelê. Nêrens was daar 'n soldaat, 'n polisieman of ambulans in sig nie.

'n Ent voor hom het ses mans met hulle wapens omhoog 'n maer vrou met 'n baba in haar arms teen 'n sinkplaatmuur vasgekeer. Een van hulle het begin om petrol uit 'n koeldrankbottel oor die kind te gooi.

“Los haar!!” Richard het sy kamera laat val en nader gehardloop.

Die aanvallers het verbaas terug getree en na hom gekyk. Richard het sy arms uitgesteek. Die vrou het na hom gekyk asof hy haar wou ook seermaak.

Richard was nog banger.

Die adrenalien wat hom die moed gegee het om op mans gewapen met pikstele, pangas, huisbyle en bottels petrol te skree, het verdamp. Sy plan was om die kind by die vrou te neem en weg te stap. Haar reaksie het hom weerloos gelaat. Sy kamera wat hom gewoonlik teen geweld beskerm het, het 'n ver ent agter hom op die grond gelê.

Die aanvallers se aandag was nou op Richard gefokus.

Die vrou het met haar kind tussen twee krotte deur verdwyn.

“Vandag maak ons jou vrek umlungu,” 'n Man met 'n vleisbyl en 'n bebloede T-hemp met die woorde “Jesus Saves” daarop het sy wapen gelig.

“Ek is nie Umlungu nie,” het Richard sy mynwinkel-Zoeloe onthou, “Ek is iShayina.”

Die byldraer het eers gefrons en toe begin gelag.

“Chinaman. Jy praat ons taal,” die man se asem het na drank geruik. “Jy is een van ons. Deel van Mandela se reënboognasie.”

Die man het sy wapen laat sak en Richard omhels die reuk van sweet, bloed en petrol het hom naarmekaar gemaak.

Richard het homself uit die besope man se omhelsing losgewikkel, sy kamera opgetel en die laggende groep mans met hul bebloede wapens afgeneem.

Hy het omgedraai en weg gestap. 'n Stem het eers “China” en toe “iShayina” geskree. Richard het nie omgekyk nie. Sy fotograafbaadjie met die baie sakke was vol bloed. Hy het vinniger gestap.

Die rooi gehuurde Volkswagen was waar hy dit gelaat het. Die vensters was heel en die wiele was nie gesteel nie. Hy het die kind wat hy gevra het om die kar op te pas twintig Rand betaal en stadig deur die plakkerskamp se naamlose strate vol vuur, hope vullis, slaggate en rooi spoelsand gery. Orals het groepe mense saam gedrom.

Dieper in die kamp, waar die uitlanders gewoon het, was amper al die geboue aan die brand.

θvvvp

Uit die lug het Johannesburg nie veel anders vir Zweig gelyk as toe hy weg is nie.

Maar hy het genoeg televisie die vorige veertig jaar gekyk om te weet dit is nie waar nie.

Sy ore het gepyn.

Op 'n oop stuk grond tussen twee groot fabriekke was daar 'n veldbrand.

Hy het vergeet hoe vaal die hoëveld in die winter was.

θvvvp

'n Boeing 747 het laag oor die motor gevlieg. Die reuse wielonderstel was reeds uit gevou.

Die vliegtuig het oorkant die hoofweg geland.

Jakob Eloff het daarvan gehou om te reis.

Hy het geweet dat dit die laaste maal sou wees wat hy 'n vliegtuig sien.

“Het jy al besluit wat jy more vir die kamera gaan sê Jakob-net-Jakob?” het Cherie sy gedagtes onderbreek.

“Ek gaan vertel hoe ek gedink het Springs is vernoem na karsprings voor ek besef het “Springs” beteken “fontein”.”

“Waar is die fontein?” het Rodney gevra.

“Die Jirre weet. Tot my pa weg gejaag het, was Springs vir my nooit iets anders spoorwegtrokke en mynfluite nie.”

“Wat het my stiefoupa gedoen?” wou Cherie weet.

“Hy sal in sy graf omdraai as hy weet jy noem so.”

“Wanneer is hy dood?”

“Vir al wat ek weet lewe die ou fokker nog.”

“Het jy nog nooit weer lus gehad om hom te sien nie?”

“Ek sal liewers twee chop sticks met 'n hamer in my neus op slaan.”

“Dit kan nie goed wees om so kwaad vir iemand te wees nie,” het Cherie gesê.

Jakob het haar nie geantwoord nie.

θvvvp

Bosman het op sy horlosie gekyk.

Dit was al laat maar hy wou nie ry voordat hy met Ahmed se ma gepraat het nie. Hy het gehoop

Dubcek het onthou om die gas uit Londen by die lughawe op te laai.

Die hotel se minibussie is 'n paar dae vantevore gekaap.

Bosman was nie seker vir wie hy die kwaadste was nie; vir die kapers of vir Cherie wat hom

oortuig het dat dit veilig sal wees om met Sweedse toeriste tydens die geweld wat orals om

Johannesburg gewoed het, in die townships rond te ry nie.

Hy het na die toilet gegaan en SMS'e vir Cherie en vir Dubcek gestuur.

θvvvp

Op die teerpad buite die plakkerskamp het Richard Ho se been waarmee hy die versneller moes

trap, begin ruk. Die motor het gesluk. Hy het van die pad getrek, die enjin afgesit en die deur

oopgemaak.

Na hy klaar opgegooi het, het hy sy vrou in Londen gebel. Die kinders was nie terug van skool af

nie. Hy en sy vrou het lank gesels. Richard het niks oor die vrou en die baba gesê nie. Na die

oproep het hy 'n lang ruk agter die stuurwiel gesit sonder om die enjin aan te skakel.

'n Vrou het van agter vinnig verby die motor gestap gekom. Op haar rug was daar 'n baba in 'n

katoendoek met 'n vispatroon vasgebind. In haar linkerhand was 'n Game inkopiesak, in die

regter een 'n wolkomers in 'n drasak van dik deursigtige plastiek. Toe sy 'n ent weg was het Richard haar herken. Hy het die motor aangeskakel. Sy been het nie meer geruk nie.

Die vrou het geskrik toe hy langs haar stop.

“Waar gaan jy heen?”

Die vrou het nie op sy vraag reageer nie. Sy het baie jonger gelyk as toe sy teen die muur deur die gewapende mans vasgekeer was.

”Waar gaan jy heen?” Richard het Zoeloe gepraat.

Sy het steeds nie reageer nie.

Hy het uitgeklim en die deur oopgemaak. Die vrou het rondgekyk asof sy bang was iemand sien haar. Richard het haar bagasie op die agtersitplek gesit. Die vrou het in die passasierssitplek gaan sit en vorentoe geleen om te keer dat haar slapende kind teen die rugleuning druk.

Richard was verbaas. Hy het nog nooit in sy lang loopbaan betrokke geraak by mense wat hy verfilm het nie. “Wat is jou naam?”

Aan die vrou se bruin oë kon Richard sien sy verstaan ook nie Afrikaans nie. Die hele motor het na petrol geruik.

θvvvp

“Bosman het ge-SMS. Hy wil nie Dubcek te lank alleen met ons nuwe gas los nie,” het Cherie gesê

“Ek sal vinniger ry,” Rodney het die petrolpedaal dieper ingetrap.

Die sakkende son voor hulle het ‘n breë oranje baan oor die slapende Jakob gegooi. Cherie het die vakansies en naweke saam met hom en haar ma onthou. Sy wat agter sit, Jakob wat bestuur en haar ma wat met haar voete op die paneelbord sit en rook. Die grootmense het sonder ophou gepraat. Haar ma het graag grappies gemaak. Jakob het graag stories vertel maar ook met onverdeelde aandag geluister wanneer Cherie gepraat het.

Jare later, toe sy ander mans (en haar regte pa) beter leer ken, het sy besef hoe gelukkig sy was om groot gemaak te word deur 'n man soos Jakob-net-Jakob .

θvvvp

Al die doeanebeamptes op Oliver Tambo Internasionale Lughawe was swart.

Terwyl hy sy handbagasie met sy voete nader aan die voerpunt van die ry skuif het Zweig vir die eerste maal in 50 jaar 'n tekening van 'n Johannesburg straat in 1906 in sy matriekgeskiedenisboek onthou.

Die wit mense loop op die sypaadjie.

Die swart mense loop in die straat.

Volgens wet mag die swart mense nie op die sypaadjie gestap het nie.

Vir 'n oomblik was Zweig spyt oor sy besluit om na al die jare weer Johannesburg toe te kom.

Hy het sy paspoort uit sy sak gehaal. Dit was dertien jaar sedert hy sy tweelingsuster gesien het.

θvvvp

“Boertjie, my ma wil jou sien.”

Bosman het Ishmael deur die siersteengang terug na die kamer vol vroue gevolg. 'n Groen mat het hulle voetslae gedemp. Die heilige kleur van Islam. Die rede hoekom hy en Ahmed nie meer so naby aan mekaar was as vroeër nie.

Bosman het die titel van sy eie digbundel; “*Die irritasie van simboliek*” onthou. Soos altyd het die titel hom effens verleë laat voel.

By die deur van die kamer vol vroue het Ishmael eenkant toe gestaan. Bosman het in gegaan. Ahmed se ma was nog steeds in die stoel in die verste hoek. Haar gesiggie was so verrimpeld soos 'n rosyntjie maar haar oë was helder en haar ken was nog so fier as dertig jaar vroeër. Sy was al vrou in die vertrek sonder 'n swart kopdoek.

“Boertjie,” het sy geglimlag.

“Tannie Mia,” hy het gekniel en haar hand geneem.

“Die Kaffers het my oulike koelietjie doodgeskiet,” haar glimlag was weg. Bosman het haar hand vasgehou. Sy het haar ander hand voor haar oë gesit. 'n Ander vrou het vorentoe geleen met 'n papiersnesie.

Bosman het probeer dink wanneer laas hy iemand die woord “Kaffers” met so min voorbehoud hoor sê het.

Hy het gewonder of dit moontlik sou wees om 'n gedig te skryf oor die feit dat sy twee beste vriende, Samson Dube en Ahmed Mia, tien dae na mekaar vermoor is.

θvvvp

Die baba het gehuil.

Die sakkende son het die swaelgeel mynhope oranje laat gloei

Die vrou in die rooi Volkswagen se passasiersitplek het die lap om haar baba los gemaak, haar kanga se bopunt afgeskuif en 'n lang dun piesangvormige bors in die kind se mond gesit.

“Parlez vous Francais?” het Richard Ho gevra.

“Oui Monsieur,” die vrou het vol verwagting na hom gekyk.

Richard Ho het probeer onthou hoe mens “Jammer ek praat nie Frans nie,” in Frans sê.

“Je ne parle pas Francais,” het hy na ruk huiwerig probeer.

Die vrou het nie reageer nie. Richard het gewonder of dit sal help om “*Je suis pardon,*” te sê

θvvvp

Zweig se naam was in groot groen Kokiletters geskryf op 'n verfrommelde A4 papier in die hande van 'n kort man in 'n bruin pak klere en goedkoop wit hardloopskoene.

Zweig het geknik. Die man het geglimlag. Hy het 'n goue voortand gehad en sy dun, grys olierige hare het teen sy kop geklou.

“Meneer Van Niekerk?” Die man het sy hand uitgesteek.

Dit was die eerste maal in veertig jaar dat 'n vreemdeling Zweig se van korrek uitgespreek het.

Hy was verbaas hoe tuis dit hom laat voel het.

“Zweig,” Zweig het die man se hand geneem.

“Dubcek,” die man se goue voortand het geglim “Mei Villa se drywer. Wag laat ek...”

Die man het die trollie by Zweig gevat en begin stoot. Zweig moes vinnig loop om by te bly.

“Waar leer 'n Dubcek om sulke vlot Afrikaans te praat?”

“In Primrose waar ek in 1968 beland het.”

“Uit Tsjeggo-Slowakye?”

“Toe die Russe Praag inval is ek na die Suid-Afrikaanse ambassade in Wene. Ek het gesê ek is 'n elektrisiën en hulle het my geglo. My Duits was goed, maar sodra hulle ongemaklike vrae begin vrae het, het ek gemaak ek verstaan nie. Kom ons moet af.”

Dubcek het die trollie op 'n steil roltrap gestoot. Vir 'n oomblik het dit gelyk asof dit vorentoe gaan tuimel en teen die trappe afrol.

θvvvp

Rodney het die motor voor Mei Villa gestop. Cherie het vanaf die agterste sitplek vorentoe geleen en die slapende Jakob in die passasiersitplek op sy bles kol gesoen.

“Dan sien ons more?” sy het na Rodney agter die stuurwiel gekyk.

“Ons kyk maar, vandag het hom uitgeput,” Rodney het bekommerd geklink.

“Sal ek na julle toe kom?” .

“Kom ons praat more. Soos wat ek Jakob ken sal hy aandrang om hierheen te kom. Hy wil jou nie teleur stel nie,” het Rodney geglimlag.

“Hy wou nog nooit nie. Dankie vir alles,” Cherie het Rodney op die wang gesoen.

“Dit was sy idee om jou saam na sy home town te nooi.”

“Ek praat nie daarvan nie. Ek praat van die liefde waarmee jy hom versorg.”

“Hy is die liefde van my lewe Cherie,” Rodney se stem was sag.

“En jy is syne,” Cherie het uit geklim. “Sê vir my pa dankie dat hy my saam genooi het.”

Die motor was om die hoek teen die tyd wat sy die sleutel in haar handsak gekry het. Sy het die sypaadjiesmous agter haar lae tafel vol oranje kaaskrulle en groen appels oorkant die straat gegroet en die straatdeur oopgesluit.

Iewers naby het masjiengeweeskote geklink. Cherie het die deur agter haar toegeklap en op die tuinpaadjie staan en luister. Die masjiengeweer het opgehou geskiet. Mense het geskree. 'n Ander vuurwapen het twee of drie maal gevuur. Die skote was naby.

Die rustigheid van die middag saam met Jakob en Rodney was verby en die doodsangs wat sy die heeltid sedert Samson Dube se dood gevoel het was terug.

Sy het die voordeur oopgesluit en haar handsak neergesit op die eetkamertafel waarop Samson se lyk twee dae lank onder 'n wit laken op die staatslykhuis se verkoelde bakkie lê en wag het.

θvvvp

Bosman Hiemstra en Ahmed Mia het op Wits vriende geraak. 'n Afrikaner en 'n Moslem in 'n eerstejaar Privaatreg besprekingsgroep vol slim Jode, Grieke en Engelse.

Bosman het by sy tante in 'n woonstel in Eloffstraat gewoon. Die eerste maal wat Ahmed saam met hom huis toe gegaan het, het die tante hom 'n “slim koelietjie” genoem.

Bosman en Ahmed het oor hulle boeke by die eetkamertafel gesit. Die tante het oor die balkonmuur met 'n buurvrou gesels.

“Hy’s 'n koelie,” het sy gesê “Maar hy’s 'n slim koelietjie.”

Bosman het gebloos en opgekyk. Ahmed het met 'n grinnik na sy boek sit en staar. Daardie aand het die telefoon gelui. Bosman het opgetel.

“Hallo, dis die slim Koelietjie wat praat,” het die stem aan die anderkant in Afrikaans gesê.

θvvvp

Die baba het geslaap.

Sy ma het onsiende na die dubbelpad sit en staar.

Richard Ho het gewonder waar hulle vandaan kom. Haar klere het hom aan die vroue van Malawi en Tanzanië herinner maar haar Frans het hom laat dink sy is Kongolees of Rwandees. Hy het die hope verminkte lyke in Rwanda onthou en gewonder hoekom hy geskree het toe die mans die kind aan die brand wou steek.

Beeldmateriaal van 'n brandende baba sou sy Amerikaanse base gelukkig gemaak het.

Die hoofweg het besiger geraak. Die gehuurde rooi Volkswagen het nog steeds na petrol geruik.

Richard het weer na sy passasiers geloer. Die vrou het sy blik gevoel en terug gekyk.

Richard het Mei Villa se nommer geskakel. Na twee luie het Cherie die telefoon opgetel.

θvvvp

“Wanneer laas was jy in Johannesburg?” het Dubcek aan die onderpunt van die roltrap gevra.

“1967.”

“Daar wag 'n paar surprises op jou.”

Die parkeergarage het na motoruitlaatgas geruik. Dubcek het die katebak van 'n ou groen Mazda oopgesluit en Zweig se twee tasse en skootrekenaar in die geroeste bagasieruim gelaai. Zweig het in die motor geklim. Die binneste handvatsel van die passasiersdeur was deur 'n stuk geroeste draad vervang. Daar was 'n breë kraak in die middel van die voorruit. Dubcek het die sleutel gedraai. Die enjin het gevat. 'n Swart rookwolk het hulle uit die parkeergarage gevolg. Die snelweg na die stad was ses bane breed. Aan weerskante van die hoofweg was daar advertensieborde, ligte industrieë, afslaghotelle en kantoorparke. Name in wit letters op groot blou borde het Zweig soos ou bekendes verwelkom; Germiston, Edenvale, Bedfordview. Name van plekke wat hy vergeet het bestaan.

Johannesburg se poskaartprofiel het gouer in sig gekom as wat Zweig verwag het. Hy het gebou wat na sy vertrek gebou is van foto's af herken. Die Carlton Sentrum, die Hillbrow-toring en die ronde Ponte woonstelgebou.

Daar was 'n veldbrand langs die pad. Helder oranje vlamme het die skemer lug ingeskiet. Digte grys rook het oor die pad gewaai. Zweig het die lang vergete reuk van brandende gras geruik en 'n nagrit in sy pa se Ford verby 'n ander vuur sestig jaar vantevore onthou.

Dubcek het stadiger begin ry. Die snelweg het tot 'n einde gekom. Hulle het by 'n verkeerslig gestop. Langs die pad was daar 'n reuse beeld van 'n delwer met 'n klip in die een hand en 'n pik in die ander. Die grasperk waarop die delwer gestaan het, was wintergeel en dood.

Zweig het gevra of hulle by 'n OTM kan stil hou.

θvvvp

Die straat en sypaadjie voor die Mias se huis in Lenasia was vol duur motors. Bosman Hiemstra het verlig in sy ou blou Audi geklim en die enjin aangeskakel. Dit was goed om weg te kom van die begrafnis en die mense. Hy het sy CD speler aangeskakel. Die musiek, die “*Lacrimosa*” gedeelte uit Ligeti se requiem, het sy donker bui gepas. Voor Ahmed Mia en Samson Dube se dood was almal wie hy aan die dood afgestaan het mense baie ouer as hy.

Sy oupas en oumas se begrafnisse kon hy skaars onthou.

Hy was amper dertig toe sy diplomaatpa twee dae na die val van Alfredo Stroessner aan die buitewyke van Ascension dood saam met sy minnares in sy Duitse sportmotor gekry is. Sy ma is 15 jaar later dood in die huis wat hy met haar in Parkview gedeel het.

Bosman het sy motor in rat gesit en Ahmed se ouma onthou wat altyd stories vertel het.

θvvvp

“Hulle sal hulle ons doodmaak as hulle weet daar is *makwekwere* hier. Dood! Soos hulle vir Samson dood gemaak het,” Gladys Tshabala, Mei Villa se huishoudster, was in trane.

Die moderne kombuis se venster was toe gewasem.

“Moenie worry Gladys nie,” Cherie het haar arm om die ouer vrou se maer skouers gesit. “Ons sal veilig wees.... Jesus sal na ons kyk.”

Die woorde het Gladys kalmeer. Cherie het minder skuldig gevoel omdat sy Jesus se naam misbruik het.

“Waar gaan hulle bly?” Gladys het terug na die opwasbak gedraai

“In die rondawel.”

“Hoeveel van hulle is daar?”

“’n Vrou en ‘n baba. Richard het hulle lewe gered. Mense wou hulle aan die brand steek.”

Gladys het iets in Tswana gesê wat Cherie nie verstaan het nie.

“Moenie worry nie Gladys. Ek het gesê Richard moet hulle laat plat lê wanneer hulle in ons straat kom.”

0vvvp

Sy het die aand in 1904 toe die Johannesburg Brandweer hul huis afgebrand het tot haar dood onthou.

Sy is vier. Haar pa het 'n kapkar en 'n ossewa by 'n groenteboer geleen.

Al hulle besittings is op die wa gepak. Haar ma is in trane. Hulle huis brand. Die vlam laat die sinkplate opkrul. 'n Dakbalk brand deur, val met 'n slag op die grond en skiet 'n wolk vonke die lug in. Soos klappers op die Chinamans se nuwejaar.

“Hoekom brand die mense julle huise af Oom Ahmed?” vra die groenteboer se vertraagde seun.

“Hulle sê daar is builepes, maar hulle brand dit eintlik af om ontslae te raak van die Koelies, Hotnots en Kaffers so naby aan die stad,” sê haar pa stroef.

Die groenteboer se seun begin huil. Fatima se ma probeer hom troos en sê dat die huis waarheen hulle trek beter gaan wees as die krot wat die wit mense aan die brand gestee het. Sy begin oor haar nuwe huis praat. Van die linoleum op die vloer. Die koperkraan in die agterplaas. Die sinkplaathek wat hulle in die aande sal kan sluit. Die hoenderhok wat sy gaan bou. Die ekstra geld wat sy gaan maak deur hoenders en eiers te verkoop. Dat hul lewe beter sal wees as was dit ooit in die Malay Camp was.

Maar die vertraagde seun huil nie oor die Malay Camp nie. Hy huil omdat die Tommies hulle vier jaar vroeër hulle opstal naby Heilbron afgebrand het.

Hulle ry weg van die brandende Malay Camp. Fatima, haar ma, haar pa en haar twee boeties in die kapkar. Die meubels en klere op die ossewa.

Terwyl hulle op die sypaadjie voor die nuwe huis op die ossewa wag, kyk hulle saam met terug na waar die wolke oranje gloei. Die vertraagde seun vra Fatima se ma of dit die einde van die wêreld is.

Twee en sewentig jaar later in 1976, sien Fatima Mia weer die lug soos die oordeelsdag gloei. Sy kyk uit deur die badkamervenster van haar seun se huis in Lenasia. In Soweto brand skoolkinders biersale, skole en die huise van polisiemanne af.

Net haar kleinseun Ahmed is tuis. Sy roep hom. Hy kom staan by haar. Die oranje wolke bo die township noord van hulle is 'n toneel uit die Koran.

Fatima vertel van die nag toe die wittes die Malay Camp afgebrand het.

Haar kleinseun vra uit oor die dag toe haar pa Gandhi hoor praat het.

“Al die Indiër- en Chinaman-mans in Johannesburg het bymekaar gekom by die Fordsburg Moskee en hulle passe aan die brand gestee omdat Gandhi gesê het hulle moet.

“Toe my pa by die huis kom het my ma gesê dat as die wit mense weer ons huise afbrand, dit sy skuld sal wees. My pa wat nooit Engels gepraat het nie, net Oerdoe en Afrikaans, het sy Fez op die eetkamertafel neergesit sy ken opgelig, sy hande op sy lapelle gesit en ; “They can’t do this to me, I’m a British subject,” gesê.

Fatima lag en herhaal haar vader se woorde; “They can’t do this to me, I’m a British subject.”

Daardie aand droom Ahmed Mia van sy Oupagrootjie wat hy nooit geken het nie.

“Jy is deel van 'n tradisie,” sy Oupa het sy fes gelig en sy kop gekrap.

“Ek het nooit geweet jy het Afrikaans gepraat nie,” sê Ahmed “Ek het gedink dis oor die winkel dat ons Afrikaans praat.”

“Jy is deel van 'n tradisie,” sê sy Oupa.

“Wat se tradisie?”

Sy Oupa draai om en stap weg sonder om te antwoord.

Die volgende dag speel Ahmed Mia en Bosman Hiemstra soos elke ander middagete kaart in die universiteitskantien. Ahmed vertel sy vriend die droom wat hy die vorige aand gehad het.

Bosman spot dat Ahmed sal moet begin om saam met die langhaarstudente teen apartheid te betoog om deel van sy tradisie te bly.

Ahmed lag maar weet dat hy nooit so iets sal doen nie. Sy pa sal hom onterf as hy homself met die politiek bemoei.

θvvvp

“Non! Non!”

Die baba het wakker geword van sy ma se gille en begin huil.

Sonder Frans was dit vir Richard onmoontlik om aan die vrou te verduidelik hoekom sy haar kop op sy skoot moet sit. Die kind het nog harder geskree. Die sypaadjesmous oorkant die straat het na die motor gestaar.

Richard het om die blok gery. Die vrou het bly gil. Hy het die motor gestop en die rooi knoppie op 'n afstandbeheer gedruk. Mei Villa se groot swart motorhek het stadig oopgeswaai.

Die vrou het stil gebly toe Richard die imposante ou herehuis se klein parkeerterrein binne ry. Hy het langs Cherie se Daewoo parkeer en sy kamera uit die katebak gehaal. Cherie het tussen die ruie plantegroei voor die dubbelverdiepinghuis verskyn.

“Is jy geskiet?” sy het na die bloed op Richard se baadjie gestaar.

“Nee. Kom help my.”

Richard het die passasiersdeur oopgemaak. Die sterk petrolreuk het Cherie het laat terug tree.

Richard het sy hande uitgehou om die kind te vat. Die vrou het nie reageer nie. Cherie het hom weg gedruk en haar arms uitgesteek.

“Jou baba is pragtig,” het sy op Engels aan die verskrikte vrou gesê.

“Sy praat Frans,” het Richard Ho gesê.

“Donner l’enfant pour moi,” het Cherie vier Franse woorde uit haar hoërskooljare lukraak aan mekaar gestring.

Die vrou het die kind aan Cherie gegee en uit die motor geklim.

“Ons moet hierdie kind was,” Cherie se gesig het vertrek.

Richard het die vrou se besittings in die Game inkopiesak en die kombers in die dik deurskynende plastieksak van die agtersitplek gehaal.

“Avec moi,” het Cherie gesê en met die kind tussen die plante verdwyn.

Die maer vrou het haar lyfdoek reg geskuif, haar bagasie by Richard gevat en Cherie gevolg.

Richard na die wiegende plante gestaar en onthou dat die Afrikaanse naam vir *delicious monster* geraamteplant was.

θvvvp

Nie eers die tuin langs die ingang kon die siersteen inkopiesentrum waar Dubcek gestop het mooi laat lyk nie.

Hulle het uit die motor geklim.

“Die bankmasjiene is binnekant. Ek rook gou,” Dubcek het 'n sigaret aangesteek en langs die motor bly staan.

Zweig het die winkelsentrum binnegegaan. Dit het bestaan uit 'n breë gang met 'n glas dak en winkels aan weerskante. Aan die einde van die gang was 'n supermark.

Die glasdak het Zweig herinner aan die Windermere Arcade waar sy pa se boekwinkel was.

Behalwe vir twee restaurante en die supermark was alles in die moderne sentrum reeds gesluit.

Zweig het sy bankkaart in 'n rooi-en-wit bankmasjien gedruk. Op die skerm was 'n Barclays

Bank logo en 'n lys tale waarin hy geld kon trek. Vir die aardigheid het hy Afrikaans gekies. Dit het hom 'n oomblik geneem om te onthou wat die woord “Saldo” beteken.

Dubcek het op 'n groen metaalbankie met ronde gate in die rugleuning in die tuin by die ingang sit en rook. Zweig het langs hom gaan sit. Die Tsjeg het hom 'n sigaret aangebied. Vir die samesyn het Zweig dit aanvaar al het hy amper vyftien jaar vantevore laas gerook.

“Welkom in Jozi,” het Dubcek gesê toe Zweig sy sigaret brand.

Zweig het geglimlag en sy longe vol rook getrek. Hy het rond gekyk. Die tuin was vol Afrikabeelde van mense, diere en mensdiere uit marmer gekap. 'n Mensgemaakte stroompie het tussen die plante oor klippe gevloei. Die tuin met sy sitplek, beelde, plante en kabbelende water het hom aan 'n Arabiese binnehof herinner. 'n Stukkie rustigheid midde in die geraas van 'n stad. Dit was skemer. Die Johannesburg winterlug was soos hy dit onthou. Koud en droog.

θvvvp

In die rondawel in Mei Villa se agtertuin het Cherie die badkrane oopgedraai.

Die vlugteling het met haar kind in haar arms betowerd na die stomende water gestaar. Cherie het die rondawel se deur agter haar toe getrek en terug na die groot huis gestap.

In die voorportaal het Richard Ho staan en rook.

“As die Minister van gesondheid jou nou sien, sluit sy die hotel,” Cherie het na die ontvangstoonbank gestap.

“Miskien moet die Minister van Gesondheid liewers oor die gesondheid van die uitlanders worry,” Richard was uitgeput. Die ligte TV kamera in sy hand het swaar gevoel, asof al die geweld wat hy heeldag lank afgeneem het alles binne in vasgevang was.

“Wat se bloed is op jou vistermansbaadjie?”

Richard het na sy baadjie gekyk. Die droë bloed was die kleur van beet.

“Een van die barbare wat die kind wou verbrand het my omhels en gesê ek is deel van Mandela se reënboognasie.”

“Dis 'n brawe ding wat jy gedoen het.”

“Dit was nie. Dit was stupid. Ek meng nooit in by wat voor die kamera gebeur nie.”

“Hoekom het jy vandag?”

“Dalk is ek deel van Mandela se reënboognasie. Ek het met hulle in Zoeloe gepraat.”

“Ek het nie geweet jy praat dit nie.”

“My ouma hulle het 'n mynwinkel langs Main Reef Road gehad. Vandag het dit terugekom.”

Buite het 'n masjiengeweer begin vuur. Hulle het na die oop voordeur gekyk. Die sarsie het so skielik gestop as dit begin het.

“Dit was naby,” het Cherie gesê.

“Klank trek ver in die skemer.”

“Daar was vroeër ook skote.”

“Ek hoop dis 'n Caspir vol vet Dutch men,” het Richard gesê “Kom ons hoop hulle skiet die fokken barbare dood.”

Hy het 'n sigaret uit sy baadjiesak gehaal, dit aangesteek met die een wat reeds in sy hand was en teen die trap opgestap.

In sy kamer het hy sy baadjie oor 'n hanger aan 'n hakkie teen die klerekas se deur gehang.

Hy het op sy bed gaan lê. Teen die oranje kasdeur het die bebloede baadjie met die baie ritse, sakke en gespes na die halfgebakte konsepsuele kunswerke van sy klasmaats op kunsskool gelyk.

Hy het vir die eerste maal besef dat die baadjie met sy baie sakke wat hy as jong nuusfotograaf begin dra het om ekstra lense en rolletjies film in te hou, geen doel meer gedien het in die digitale wêreld nie en al vir jare lank net 'n affektasie was.

Ander aande het hy onderweg na Mei Villa by 'n internasionale TV ateljee gestop om sy materiaal te versend en om 'n bier in die klub oorkant die straat saam met ander internasionale joernaliste te drink. Vanaand het die vrou en haar baba dit verhoed. Hy het oorweeg om te ry om sy beeldmateriaal te versend en by die klub in te loer maar het onthou dat sy huurkar na petrol stink. Buitendien het dit vir hom sinneloos gevoel om nog slegte nuus oor sy geboortestad die wêreld in te stuur. Die hele storie kon immers in vyf woorde vertel word; “Die Johannesburgers moor uitlanders uit.”

θvvvp

Zweig het aan sy baadjiesak gevat waarin die paspoort en die foto van sy Ouma, Oupa, Pa, sy tweelingsuster en hy was.

Hy het weer by die motor se venster uit gekyk. Die huise was meer vervalde sestig jaar vantevore maar dit was beslis die voorstad waar sy Oupa Abraham en Ouma Sara gebly het.

Langs die strate was die waterafvoervore van grys, growwe keistene waarin hy meer sestig jaar vantevore na somerdonderstorms met bloekomblaarbootjies resies gejaag het teen wilde verslonste blonde kinders wat sigarette gerook het en gevloek het in Afrikaanse woorde waarvan Zweig net die betekenis kon raai.

“My Ouma en Oupa het hier gebly.”

“Lyk seker bietjie anderste as toe of hoe?” het Dubcek geglimlag.

“Ja.”

“Aan die begin toe die witmense hier uitgetrek het, was dit okay. Maar nou is dit net 'n gemors.

Hierdie ouens bly nie in huise nie, hulle leef hulle op.”

Zweig het gewonder of Dubcek 'n rassis is. Op die stoep van 'n huis sonder vensters of deurrame het mense rondom 'n rokende konka gestaan om hulleself warm te maak.

θvvvp

Die bure se rooibruin hoenderhaan kraai drie maal.

Abraham van Niekerk wil liever nie dink wat dit beteken nie.

Sara is wakker maar lê doodstil. Die kinders slaap nog.

Abraham staan op en trap versigtig bo-oor die twee seuns op die vloer.

In die kombuis staan die brood wat Sara die vorige aand by Malouf die Libanees se winkel laat koop het onder 'n meelsakvadoek op die tafel.

Die groen enamel Welcome Dover stoof is koud. Hulle kan lankal nie meer kole daarvoor of paraffien vir die Primus bekostig nie.

Hy gaan sit op 'n stoel en trek sy blink werkstewels aan wat hy bly Nugget het tot die kinders gekla het daar is nie meer politoer vir hul skoene nie.

Hy draai die sleutel in die voordeur.

Die straat is verlate.

Hy sit sy keps op en maak sy skouers skraal teen die koue.

Die lug is dun en fris. Hy trek die hekkie oop en stap in die straat af.

Die elektriese ligte op die skagtoring brand nog. Op die hoek loop hy in Rousseau vas wat al twee weke lank *scab*. Hulle kyk nie mekaar nie. Rousseau loop voor. Wanneer Abraham om die hoek stap hoor hy die stakers by die mynhek rumoer en skree.

Hulle klink minder driftig as laas week toe hy een van hulle was maar klink nog steeds gevaarlik. Na Abraham uit die huis is, bly Sara lê.

Sy dink aan die mynkaptein, Symmonds wat se veranda met dinamiet opgeblaas en sy hele huis se sinkdak wat af geruk is.

Aan Mrs. Symmonds wat gillend in die straat af hardloop met 'n voorkop wat bloei en 'n baba wat huil.

Sy onthou die Hollandse mynbaas se drywer wat met pikstele dood geslaan is en bid dat die Here sy hand oor haar man sal hou.

Sy staan op. In die kombuis blink die groen stoof. Koud maar skoon.

Sy trek die gingham koskasgordyntjie weg. Al wat oor is, is 'n laaste bietjie vet in die ligbruin gemmerpot met die donkerbruin kraag.

Sy haal die vadoek van die brood en sny ses snye, een vir elke kind, en smeer vet daarop.

θvvvp

Dubcek het voor 'n winkel gestop en uitgeklim.

“Ek’s nou hier,” hy het die deur toegeslaan.

Binne die winkel het 'n gesin in Moslemdrag by 'n wit plastiek tuinstel aandete geëet. Die pa, 'n skraal man met 'n ringbaard, 'n lang wit gewaad en 'n wit kalotjie, het opgestaan.

“Salam Malikaam,” het Dubcek deur die traliehek geroep. “Ek soek twee Stuyvesant Rooi loose aseblief Yusuf. Good evening Mrs. Moosa.”

Mevrou Moosa en haar twee dogters het al drie af gekyk. Die jong man met sy yl Taliban-baard het iets gesê wat Zweig nie kon hoor nie.

Die gesin in hulle Arabiese drag in hul ligte groen neonverligte winkel agter 'n venster vol Coca Cola advertensies het vir Zweig soos 'n National Geographic foto gelyk. Dit kon net sowel Karachi of Bradford as Johannesburg gewees het. Die res van die straat was donker en verlate. Meeste van die winkels se venster was met geroeste sinkplate toegespyker. Op 'n winkelveenster oorkant die straat het die woorde “*The Pajama Bar*” gestaan.

θvvvp

Sara maak haar kinders wakker.

Die twee dogters op die driekwart ysterkatel in hulle kamer.

Die twee jongste seuns op die ou bulsak van haar en Abraham se slaapkamervloer.

Die twee ouer seuns op die settee in die voorkamer.

Die kinders was in koue water. Soos elke oggend sedert die mieliestronke vir die kopergeysertjie op geraak het.

Sy wens sy kon hulle skool toe stuur met 'n koppie tee maar die teeblare is lankal klaar.

Al ses kinders, die vier wat moet skool toe en die twee laatlammetjies wat nog by die huis bly,
staan by die tafel en eet en maak beurte om water te drink uit die koue koningsblou emalgebeker.
Sy onthou die hongerte van die konsentrasiekamp in Turffontein.

θvvvp

“Ander wêreld,” het Zweig gesê toe Dubcek weer die motor aanskakel

“Sondag 'n week terug is een van my pelle op hierdie hoek vermoor omdat hy nie in Zoeloe kon
tel nie. Die Moosas se dogter was alleen in die winkel en het alles gesien.”

Dubcek het die Mazda aangeskakel.

Zweig het die straatnaambordjie gelees en aan sy Oupa Abraham gedink.

“Is Dubcek 'n bynaam?” het hy gevra toe Dubcek niks verder sê nie.

“Niemand kon destyds my van uitspreek nie, toe noem hulle my Dubcek... Dubcek was die
beroemdste Tsjeg. Soos wat Chris Barnard die beroemdste Suid-Afrikaner was.”

Hulle het verby 'n Victoriaanse skoolgebou gery wat Zweig aan Londen herinner het. Op die
hoek oorkant die skool was 'n blou moskee. Die Mazda het links gedraai. Mans in Moslemdrag
het op die sypaadjie staan en gesels. Hulle het verby 'n Sjinese ouetehuis gery. Verby 'n
siersteenkloosterskool omring deur rolle doringdraad en 'n groen ysterpaal heining wat dit na 'n
militêre basis laat lyk het.

Dubcek het regs gedraai en in die middel van die straat gestop. 'n Reuse Victoriaanse staalhek in 'n hoë wit muur het na binne oop geswaai. Hulle het in gery. Daar was twee motors in 'n klein parkeerterrein parkeer. 'n Rooi Volkswagen en 'n motor waarvan Zweig nie die fabrikaat herken het nie. Voor die twee motors was 'n tuin vol wilde piesangs, strelitzias, en geraamtepante. Plante wat eerder in die trope as Johannesburg gehoor het. Deur die welige plantegroei was 'n groot helderverligte wit dubbelverdieping met skuifvensters vol lig sigbaar.

Dubcek het uitgeklim en om die motor gestap. Hy het die katebak oopgemaak en met die twee groot tasse tussen die plante verdwyn. Zweig het hom met sy oornagsak en skootrekenaar gevolg. Binne 'n tree was hy omring deur die welige plantegroei. Hy het gevoel asof hy 'n skildery van Henri Rousseau was.

θvvvp

Abraham van Niekerk praat nie met Rousseau of die ander scabs nie. Ook nie met die twee Sjangaans agter in die skaghok nie. Die klok lui. Die hok se hek klap toe soos 'n slagyster. Verbo sy kop begin skagtoringwiele tol. Die dik blink gevlegte ysterkabels waaraan die hok in die skag afsak is so styf soos die draad wat die laphaas voor die windhonde op Vrydagaande by die resiesbaan in Westdene uit sleep.

Die hok sak hoe vinniger hoe dieper. Abraham voel die koel wind op sy wange.

Die bedompige klam reuk van die myn se binnekant word al hoe sterker. Totdat Abraham nie meer die ander mans kan ruik nie.

Die skaghok stop met 'n ruk. Abraham gee 'n tree die donkerte in en trap in 'n koue waterplas. Hy is vies. Sy voet gaan die hele skof lank nat en koud bly. Die karbiedlamp op sy helm brand nie. Niemand het hom gesê nie. Iemand lui die skaghok se klok. Die leë hok word opgehys. En laat Abraham en die ander mans alleen agter in die nat koue donker.

By die huis sny Sara vir haarself 'n dun snytjie brood en meet 'n teelepel vet uit die gemmerpot. Sy sit die vet in 'n dessertlepel. Sy steek skuldig 'n kers aan en hou die lepel in die vlam tot die vet sagter is en smeer dit met die roetgebrande teelepel se agterkant oor die brood. Sy byt die kors en onthou die reuk van brood in haar eie oond.

Met die eerste geld wat Abraham kry, gaan sy 'n groot sak meel by die Chinaman koop.

Lank na die sny brood op is, bly sy by die tafel sit. Sy tel drie krummels van die kaal gekropte tafelblad een na die ander tussen haar duim en wysvingers op en sit dit in haar mond. Die mynfluit gee sy oggendskoffluit.

Sara maak die borde bymekaar, tap die klein sinkbadskotteltjie by die agterplaaskraan vol en spoel die paar stukkies skottelgoed af.

θvvvp

“Goedkoop arbeid,” het Zweig sy oorlede pa se afkerende stem in sy kop gehoor toe hy Mei Villa se blink rooi voorstoep sien.

Hy het deur die wye houtvoor deur gestap en die reuk van Cobra vloerpolitoer herken.

Die groot ingangsportaal se mure was met donker Victoriaanse houtwerk bedek. Die vloer was wit-en-swart teels. 'n Breë trap met 'n rooi mat en blink houtrelings het magistraal opgeswiep en in twee verdeel om terug te draai na 'n volgende verdieping. Teen een muur was daar 'n reuse skildery van die Slag van Bloedrivier. Dieper in die gebou het 'n TV gespeel. 'n Jong blonde vrou met 'n koffiebeker het in die deur agter die toonbank verskyn.

Teen die muur agter haar was 'n bronsplaat met 'n vier sterre op.

“Dis meneer van Niekerk van Londen af,” Dubcek het teen die toonbank geleen.

“Good evening. I’m Cherie. Welcome to Johannesburg.”

“Goeie naand,” Zweig het sy rekenaar op die toonbank neergesit.

“Afrikaans?” die jong vrou het skeef geglimlag.

Sy het vorms uit die toonbanklaai gehaal en in Zweig se rigting gestoot.

“Ek het 'n suite bespreek,” Zweig het die vorms nader getrek.

“Watter een?” Daar’s blou, rooi, groen of wit.... Oranje is beset.”

“Wat is die verskil?” Zweig het sy naam op die eerste reël van die vorm geskryf.

“Die Blou kamer is blou, die rooi kamer is rooi, die groen kamer is....”

“Groen?” het Zweig geglimlag.

“My ma sê altyd.... 'n Halwe begrip het 'n goeie woord nodig.”

Cherie het weer skeef geglimlag. Zweig het besef daar’s iets verkeerd met haar mond.

“Die wit suite is dalk die beste,” sy het 'n sleutel uit 'n laai in die toonbank gehaal.

Dubcek het die sleutel gevat en met Zweig se groot tasse met die breë trappe op verdwyn.

“Aandete sal oor 'n uur reg wees. Dis hoender,” Cherie het die vorms by Zweig geneem.

“ Kan jy dit na my kamer stuur?”

Zweig het sy skootrekenaar en skouersak opgetel en na die trap gestap.

“Zweig van Niekerk die argitek?” het Cherie se stem verbaas agter hom geklink.

Zweig het omgedraai en geknik.

“Ek het in een van u huise groot geword... Huis Le Roux.”

Zweig het gewag dat sy nog iets sê maar die jong vrou het begin om 'n SMS te stuur asof sy reeds van sy bestaan vergeet het.

θvvvp

In die oranje suite het Richard Ho op die bed gelê. Op die oranje bedtafeltjie was daar twee leë Black Lables en 'n vol asbak.

Hy was verveeld en effens vaak van die twee biere wat hy vinnig gedrink het. Dit was sy vierde aand terug in Johannesburg en die eerste maal wat hy nie 'n storie Amerika toe gestuur het nie.

Voor Johannesburg was hy in Darfur en vier en twintig uur vroeër was dit nog vir hom lekker om hier te wees. 'n Plek sonder stof. 'n Plek waar daar 24 uur lank elektrisiteit, drinkbare kraanwater en spoelriool was. 'n Plek wat hy geken het en met ander mense as joernaliste gemeng het. Nou wou hy weg uit die stad waar hy die eerste 35 jaar van sy lewe gewoon het.

Hy het sy Suid-Afrikaanse selfoon uit sy bedkassie se laai gehaal, een van sy skoolvriende se nommer geskakel en 'n afspraak wat hulle vir later die aand gehad het, gekanselleer. Daarna het hy Frank, sy Suid-Afrikaanse Tai Chi meester, 'n SMS gestuur en gevra wanneer daar weer 'n klas is.

Richard het altyd in Mei Villa se oranje kamer gebly wanneer hy Johannesburg was. Hy het van Bosman se persoonlikheid, die lekker kos en die tong in die kies dekor gehou. Amper elke

meubelstuk en skildery in die gebou het gaste twee maal laat kyk. Daar was nooit meer as drie of vier ander gaste nie, maar hulle was gewoonlik interessante mense. Buitelanders wat oortuig was dat hulle Afrika wil kom red. Linkse Europeërs en Amerikaners wat navorsing oor drinkwater of menseregte by een van die universiteite gedoen het of toeriste wat gedink het dat hulle nader aan die “regte” Suid-Afrika kon kom deur in 'n voorstad tuis te gaan wat aan 'n plakkerskamp grens.

Gewoonlik het die oranje vertrek se amper-Boedhistiese monotoon kleurskema Richard na selfs die moeilikste dag gekalmeer. Nou het die oranje mure, bedsprei, gordyne, boekrak en tapyt hom onrustig stem.

Hy het opgestaan en “*Oranges are not the only fruit*” deur Jeannete Winterson van die boekrak gehaal, daardeur geblaai en besef dat hy die rolprent jare gelede gesien het. Hy het “*Die Oranje Boek*” deur Dirk Winterbach, opgetel en teruggesit toe hy sien dit is gedigte. Die derde boek wat hy opgetel het, “*The Free State Mission*” deur Karel Schoeman, was geskiedenis.

Hy het weer op sy bed gaan lê en die lig afgeskakel. Die Romeinse fosforsyfers van sy outydse battery reiswekker het groen in die donker gegloei. Dit was agtuur. In die eetkamer op die grondvloer het Ry Cooder en Al Farke Toure se Ronde gespeel.

θvvvp

Zweig het voor die boekrak in sy kamer gestaan.

Al die boeke op die wit rak was wit oorgetrek en die titels was in swart ink op die rug geskryf; *The White Hotel*, *The Woman in White*, *Die Wit muur*, *The white lions of Timbavati*, *De Witte*

Stilte, Die Weisse Massai, Le blanc de L'Algerie, White Fang, Die Wit Sluier van Suster Agnes, Moby Dick.

Hy het na die res van die kamer gekyk. Die boekrak, die Franse ysterkatelstyl, die bedkassie, die bedsprei, die hangkas, die gordyne en die houtvloer was alles spierwit.

Teen die een muur was 'n groot skildery. Wit woorde was in bonkige letters op 'n roomkleurige agtergrond gesjabloneer. Drie woorde; *The, Right* en *White* het mekaar in verskillende volgordes gevolg; *The White Right, The Right White, Right the White* en etlike ander variasies. Lukrake rangskikkings wat elke maal 'n ander betekenis of onbetekenis verkry het.

Teen 'n ander muur was 'n wit gebosseleerde afdruk. Die skelet van 'n reptiel met twee koppe op wit papier. Faux paleontologie. Hy het die kunstenaar se naam herken. By 'n uitstalling in Londen het hy haar etse (ontstammende klein huishoudelike taferele vol sluimerende seksuele geweld) opgemerk omdat daar Afrikaanse woorde op was.

Die luuksheid van die vertrek het hom verras. Dit kon 'n boetiekhof in Sydney, San Francisco of Buenos Aires gewees het.

Hy het uitgetrek en na die badkamer gegaan.

Zweig het die stort oopgedraai. Water het sterk uit die kop gestroom. Teen die tyd wat hy in die glashokkie gestaan het, was dit vol stoom.

Terug in die slaapkamer het hy sy selfoon opgetel en gesien hy het 'n oproep van sy dogter Meredith in Seattle gemis .

Hy het op die bed gaan lê met *Moby Dick*, 'n boek wat hy reeds twee maal vantevore gelees en geniet het. Hy het verwag om die woorde “*Call me Ishmael*” te lees. Maar die eerste woorde was; “*Etymology*” “*He was ever dusting his old lexicons and grammars with a queer*

handkerchief, mockingly embellished with all the gay flags of all the known nations of the world.”

Hy het gewonder wat Meredith, met haar PhD in Gender Studies, van die sin sou maak.

Hy het verder gelees. Die negentiende eeuse Amerikaans was koddig. Hy kon alles verstaan maar die ritmes en taalpatrone was te vreemd om hom te boei. Hy het die boek op die bedtafeltjie neergesit en die lig afgeskakel.

Hy het in gesluimer. In die half wakkerte het 'n sin in sy kop vorm gekry; *“Vandag was die strate van Johannesburg vir my soos die Engels van Herman Melville.”*

Hy het die lig aangeskakel en die woorde aan Isohandra, sy jongste dogter, in Birmingham gesms.

Hy het na die gestuurde boodskap gestaar en toe nog een getik; *“Beide bekend en vreemd.”*

θvvvp

Cherie het met 'n blikkie Heineken bier en 'n kookboek by Mei Villa se kombuistafel gesit.

Die dis wat sy vir die gaste wou kook was maklik. Sy het opgestaan en 'n pak hoenderborsies uit die yskas gehaal, dit met een van Bosman se vlymskerp chefsmesse in repe gesny en in meel gedoop. Sy het twee harde groen appels gerasper en 4 eetlepels botter in 'n swaarboompan wat sy van 'n silwer haak bo die gasstoof gehaal het, gesmelt. Toe die meelbedekte hoenderrepies goudbruin raak het sy dit in 'n blou emaljebak gesit.

Sy het twee groot pers uie fyn gekap, in die pan gegooi en 'n teelepel Rajah kerriepoeier daaroor gestrooi. Sy het die gerasperde appels by die uie in die pan gegooi en 'n bottel brandewyn uit die goed toegeruste drankkabinet in die eetkamer gaan haal.

Nadat sy 'n skeet brandewyn oor die appels gesprinkel het, het sy die res van haar blikkie bier in die pan gegooi.

Daar was nie enige room in die yskas nie. Sy het op haar horlosie gekyk. Die Spar in Kitchenerweg en die Pick 'n Pay in Darras Centre was albei reeds toe.

Sy het 'n SMS aan Bosman gestuur; *Kry suurroom*

θvvvp

Die SMS-biep het Bosman se mymering oor Ahmed se ouma onderbreek. Hy het besef dat hy 'n verkeerde draai gevat het en in 'n plakkerskamp was. Die stofstraat tussen die geboue was te nou om in om te draai.

Hy het aan Ahmed en Samson gedink en 'n skietgebedjie opgestuur selfs al het nie aan God geglo nie.

Hy het getwyfel of enige winkel in die plakkerskamp suurroom verkoop. Die nou strate, flou verlig deur hoë oranje sproeiligte elke paar honderd meter, was besig en onmoontlik om in om te draai. Hy het stadiger as 10 kilometer per uur gery en moes gereeld stop sodat voetgangers uit die pad kon staan.

'n Groep jong mans op 'n straathoek het hom dop gehou toe hy verby ry. Kantoorwerkers en mense in oorpakke en uniforms was op pad huis toe. Op 'n klein stukkie veld het kinders in

skooldrag sokker gespeel. Deur 'n venster kon hy sien hoe mense in 'n sjebien TV kyk en bier drink.

Hy het op 'n stuk oop grond omring deur besighede gestop om aanwysings te vra. 'n Vrou het agter 'n tafel vol stapels koolkoppe, bosse wortels en gerwe spinasie gesit. Langs haar was twee silwer metaalhokke vol wit hoenders met rooi kamme. Alles was deur 'n leeslamp aan 'n verlengkoord verlig.

Agter die vrou se tafel en hoenderhok was 'n pers baksteengebou met die woorde “*Elegance Beauty Academy – Your comfort is our concern*” in huiwerige geel letters buite op geverf. Langs dit was 'n karavaan sonder wiele met 'n geel flamink en die woorde *Same Day Dry Cleaners - Dress Clean Look Smart* daarop geverf. 'n Spaza winkel in 'n blou vraghouer het Awethu Mageu teen R8,00 'n liter adverteer.

Bosman het uitgeklim en na die vrou gestap. Sy kon nie Afrikaans of Engels verstaan nie. Hy het na die karavaan begin stap. Na twee tree het hy gaan staan. Onder 'n skuinsafdak agter die karavaan was Mei Villa se gekaapte minibus parkeer.

Hy het diep asem gehaal en stadig na sy motor gestap. Daar het hy sy selfoon uit gehaal en vir Dubcek gebel.

θvvvp

“Hoe voel dit om terug te wees in Johannesburg?” het Meredith se stem uit Seattle geklink.

“Vreemd. Dis baie anders as toe ek weg is.”

“Dis meer as veertig jaar pa. Plekke verander, tyd stap aan.”

“Ek weet, maar dis heeltemal anders. Dis soos 'n Afrika stad.”

“Dit *is* 'n Afrikastad.”

Zweig het stilgebly. Om te praat oor die emosies wat hy ervaar het sedert hy drie ure vantevore in Johannesburg geland het sou te moeilik wees. Daarom het hy sy dogter gevra hoe dit met haar werk gaan.

Toe die gesprek verby was, het hy op die bed met die telefoon in sy hand bly sit en besef hoe min Serenita en hy hul dogters oor Johannesburg vertel het. Vir hulle was Johannesburg bloot die plek waar hulle ouers vandaan gekom het.

Zweig was lus om na Bach te luister maar sy iPod was pap. Vir die eerste keer in vyftien jaar was hy lus om te rook.

Die wit telefoon op die bedtafeltjie het gelui. Cherie wou weet of hy wit of rooi wyn saam met sy aandete wou hê.

Zweig het skoon klere aangetrek. 'n Paar minute later het Cherie met 'n skinkbord met 'n bord kos, 'n wynglas en 'n karaf wit wyn aan die deur geklop. Sy het dit op die koffietafel tussen twee stoele in die verste hoek neer gesit. Iewers in die hotel het Arabiese musiek gespeel. Zweig het in een van die stoele gaan sit en wyn in die glas gegooi. Die hoender was smaaklik. Dit was die eerste maal in 'n lang tyd wat hy vleis geëet het.

Toe die kos klaar was, het hy weer die kopie van Moby Dick opgetel. Dit kon hom nog steeds nie boei nie.

Hy het uitgetrek en 'n foto in 'n staanraam uit sy skouersak gehaal.

“Jy sal dit nie glo nie Serenita,” het hy vir die foto geglimlag “Ek is terug in Johannesburg. 'n Ou man in sy frokkie en onderbroek op die rand van 'n bed.”

Hy het die raam se rugstut uitgevou en op die bedtafeltjie gesit.

Toe het hy onder die duvet ingekruip en die bedlampie afgesit.

θvvvp

Die skerp townshipfluit buite in die straat het Richard Ho laat opstaan en na die venster laat stap.

Mei Villa se groot staalhekke het stadig oop geswaai. Twee vreemde mans het ingekom. Die een het 'n lang smal voorwerp in swart plastiek toe gedraai gedra.

Dubcek het uit die donkerte verskyn. Hy en die twee mans het hande op die Afrika manier geskud. Die een man het die pakkie aan Dubcek gegee. Die Tsjeg het die plastiek afgeskeur. Dit was 'n AK 47. Hy het 'n bondel note uit sy sak gehaal en aan die ander man gegee.

Die groot staalhek het weer oop geswaai.

Die man wat die geld ontvang het, het by die hek uit gestap.

Dubcek en die ander man het in die Mazda geklim.

Buite in die straat het 'n bakkie weggetrek.

Dubcek se Mazda het by die hek uit gery en regs gedraai.

Deel Vier

Die Boekwinkel

"The past is never dead. It's not even past." -

William Faulkner

θvvvp

Zweig en Serenita van Niekerk staan in die lang ry voor Suid-Afrika huis. Dit is die eerste maal wat hulle daar kom in amper sewe en twintig jaar in Londen. 'n Nuwe vlag wapper aan die vlagpaal bo die balkon.

Tussen 'n bondel gemoedelike babbelende Afrikaners en besadigde swart mense, kleurlinge en Indiërs skuifel hulle amper 'n uur lank tot voor in die tou.

Zweig kyk na sy vrou se grys hare.

By die ingang van die imposante Herbert Baker gebou vat Serenita sy hand. Hulle stap saam tot by 'n tafel en neem stembriewe.

Serenita wag hom buite op die sypaadjie in.

“Nou dat ons die Nasionaliste uitgestem het kan ons seker maar 'n slag huis toe gaan?” Zweig neem sy vrou se hand.

“Jou ma sal ons nooit vergewe as ons haar en Iso hulle jaarlikse vakansie in Londen ontnem nie,” lag Serenita.

θvvvp

Die Londense lug is grys en die strate is swart van die nat. Serenita loop vinniger.

Dis selfs nog kouer en natter as toe sy drie weke gelede by Zweig aangesluit het maar sy is opgeruimd.

Die salaris wat die kunsgalery haar aangebied het, is meer as wat sy verwag het.

Drie mans leun teen 'n muur. Een van hulle kom staan in die middel van die sypaadjie. Hy dra 'n blou oorpak onder sy duffelse jas en 'n Andy Capp keps. Sy vel is deegwit. Hy grinnik 'n gekepte tabakbruin voortand.

Serenita tree regs. Die vreemdeling tree na links en staan weer voor haar. Hy ruik na drank.

Die mans teen die muur lag.

“Kan ek verby kom asseblief?”

““Kan ek verby kom asseblief?” koggel die man haar.

Serenita se hart klop vinnig.

“Asseblief meneer kan u asseblief eenkant toe staan?”

“Asseblief meneer kan u asseblief eenkant toe staan?” tart hy weer in sy Ierse aksent.

Die vrees is 'n spinnerak in Serenita se arms en rug. Die man grinnik. Sy staan stil. Sy gesig is minder as 'n voet van hare. Sy wange is vol pienk drinkersaartjies. Sy kyk hom in die oë. Sy glimlag word onseker. Serenita kyk nie weg nie. Sy is bang. Twyfel verskyn in die man se grys oë. Hy is nie meer seker wat om te doen nie. Sy bly hom in die oë kyk. Die glimlag om sy mond begin verdwyn.

Die twee mans teen die muur begin lag.

“Oi, Joe laat haar gaan,” roep die een.

“Moenie tyd op haar mors nie,” beaam die ander.

Die man bly staan. Sy besef hy weet nie wat om te doen nie. Dit gee haar meer moed.

“Asseblief meneer kan ek verby kom.”

Die man se pienk gesig verhelder. Hy tree agteruit, swiep sy pet van sy kop af en buig diep.

Serenita stap aan sonder om terug te kyk. Die mans lag.

“Fokken Paki teef,” roep een van hulle agter haar aan.

θvvvp

Zweig dring aan dat hulle na 'n pub gaan om Serenita se nuwe werk te vier. Sy is nie lus nie. Die voorval met die drie Ierse mans het haar ontstel.

Zweig gaan koop Suid-Afrikaanse wyn by 'n winkel en hulle drink dit uit die goedkoop gemeubileerde bedsit se koppies omdat die woonstel se inventaris nie enige glase insluit nie.

Later die aand vertel sy hom van die drie mans.

“As ek net daar was,” Zweig slaan sy plat hand teen die muur van die klein vertrek.

Serenita knik haar kop. Maar sy is bly hy was nie.

θvvvp

Dronk mans wat Serenita 'n “Paki-teef” noem is nie al wat pla in Londen nie.

Daar is klere wat nooit droog word nie. Die son wat dae lank nie skyn nie. ‘n Gebrek aan vriende. Die Londenaars se botheid. Die verlange na Johannesburg en hulle families. Die feit dat Zweig se werk as “*Boer le Corbussier*” deur ander argitekte afgemaak word. Meeste naweke bly hulle in die bed en lees koerant. Al wat hulle van Londen sien is die sypaadjes en die binnekant

van die moltreine op pad na hulle werkplekke. Hulle besoek nie museums of boekwinkels nie en gaan stap nie in parke nie.

In Johannesburg eet hulle nie saam in restaurante nie omdat dit onwettig is. In Londen kan hulle dit nie bekostig nie.

θvvvp

Die verlange dwing hulle om aansoek te doen vir 'n vakansievisum na Suid-Afrika. Die aansoek word afgekeur.

Die volgende somer kom Zweig se ouers en sy tweelingsuster hulle besoek. Dit word 'n patroon. Elke tweede of derde Noordelike somer kom hulle Engeland toe. Serenita se ouers en haar suster besoek hulle ook gereeld.

Teen die tyd wat apartheid verby is, is beide Serenita se ouers asook Zweig se pa oorlede. Zweig se ma en suster besoek hulle egter nog gereeld.

Serenita en Zweig het geen rede of lus om Johannesburg toe te gaan nie.

θvvvp

Ds. Josef van Niekerk staan by die venster van sy vrou se hospitaalkamer.

Die lae grys nagwolke bo Keulen is so oranje soos 'n Hoëveldse sonsondergang.

Hy weet dis sinagoges en Joodse besighede wat brand.

Dit het hy ontdek toe hy vroeër deur die hospitaal gehardloop het op soek na die non wat veronderstel was om na sy vrou om te sien tot dit tyd was om die dokter te roep.

“Ons is besig,” het die non gesê toe hy haar kry. “Daar lê sestig bloeiende Jode en twee verbrande brandweermanne in ongevalle.”

“Maar my vrou...”

“Bly by haar en kom roep my as dit tyd is.”

Die non het omgedraai. Josef wou smeek, maar sy Duits het hom verlaat. Hy kon nie aan die woorde vir “Haar water het gebreek,” dink nie. Daar is uitdrukkings wat jy nie ken as jy jou Duits geleer het deur Nietszsche en Goethe te lees nie.

“Dis 'n tweeling!” het hy agter die non aan geroep terwyl sy deur groen swaaideure met die woord “Notfall” daarop verdwyn het.

Op die wit ysterbed agter hom haal Ursula vlak asem. Sy gee 'n kreun. Dan 'n snik.

Josef probeer onthou wat die Duits vir “doodsnik” is. Hy draai om. Ursula se hare klou nat teen haar kop. Sweet stroom oor haar gesig.

Josef besluit dis tyd om die non te roep.

θvvvp

Dis Guy Fawkes dag 1955.

Zweig van Niekerk sit soos amper elke ander skoolmiddag in sy pa se boekwinkel, Transvaal Books, en huiswerk doen.

Die winkel is stil. Zweig kyk op. Sy pa sit met 'n boek op sy skoot na hom en staar. Zweig lees die boek se omslag; *“Rubaiyat van Omar Khajjam”* vertaal deur Herman Charles Bosman.

“Wat wil jy vir jou sewentiende verjaardag hê?” vra sy pa.

“Pa moet maar doen soos wat pa goed dink.”

“Ma sê jy het 'n sportbaadjie nodig.”

“Sy dink ook, ek moet 'n das dra elke maal as ek die woonstel uitgaan.”

“Wil jy iets anders hê?” glimlag Josef.” 'n Boek... Miskien 'n grammofoonplaat. Ons praat so min. Ek weet nie regtig wat jou belangstellings is nie.”

Zweig bly stil. Sy pa sê soms dinge waarvoor hy nie regtig antwoorde het nie.

“Wat van olieverf? Ek wil graag probeer skilder,” sê hy na 'n ruk.

“Is dit iets wat mens sommer so op jou eie kan doen? Moet jy nie eers leer hoe nie?”

“Niemand het pa leer gedigte skryf nie.”

“Ek skryf nie gedigte nie. Ek skryf sommer net goed. Goed vir myself.”

“Dis wat ek ook wil doen. Goed skilder. Sommer net vir myself.”

Die koperklokkie wat van die winkel deur hang klinkel. Herr Böhmer, een van Transvaal Books se gereelde kliënte, kom in. Josef staan op en haal 'n stapeltjie Duitse koerante van die rak af.

Zweig gaan aan met sy huiswerk. Herr Böhmer betaal met twee pondnote.

“Het u 'n kopie van Mein Kampf?” vra hy in Duits aan Josef.

“Mein Kampf?”

“Ja u weet... Die boek van die Führer.”

“Nee,” antwoord Josef.

Iets in sy pa se stem laat Zweig opkyk.

“Maar u hou tog Duitse boeke aan.”

“Goeie Duitse boeke.... Mann... Hesse... Goethe... Schiller. Ek hou ook goeie Franse en Italiaanse boeke aan. Buitendien Mein Kampf is verban.”

“Das Kapital ook.”

Josef volg Böhmer se blik na die rooi boek op die toonbank maar sê niks nie. Hy sit Herr Böhmer se note in die laai en tel die kleingeld in sikspense en pennies uit.

“Auf wiedersehen Herr Böhmer.” Josef gee die deftige Herr Böhmer sy kleingeld

Herr Böhmer tel sy kleingeld. Josef vou sy arms oor sy bors.

“Wiedersehen,” Herr Böhmer lig sy hoed.

Die deur se koperklokkie klingel weer.

θvvvp

Zweig lê die aand voor Iso en sy sewentiende verjaardag in sy bed. Sy suster lê en snik in hare.

Hy steek sy hand na haar uit.

In die sitkamer stry hulle ouers. Hulle praat Duits, hulle bakleitaal.

“Hoe weet jy hulle is veiligheidspolisie?”

“Hulle is 'n tipe.”

“Tipe?”

“Afrikaners in reënjasse wat probeer om soos Gestapo in Amerikaanse rolprente te lyk.”

Zweig kyk na sy suster, daar loop trane oor haar wange. Hy staan op en gaan sit op haar bed.

“Wat het die boek op die toonbank gemaak?” hulle ma klink nie meer kwaad nie. “Fischer het gesê hy kom Maandag.”

“Is jy seker dis Böhmer wat die polisie gebel het?”

“Sy kantoor het gister sy koerantbestelling kanselleer. Dis baie geld elke week.”

Niemand praat nie.

“Hoekom bestel jy onwettige boeke?” vra sy ma na 'n ruk.

“Fischer is 'n goeie kliënt.”

“Hy’s 'n gelyste kommunist.”

“Kommunisme is wettig in elke beskaafde land in die wêreld.”

“Beskaaf? My man jy is omring deur barbare. Kry daai boeke uit die winkel.”

In die sitkamer knars 'n vuurhoutjie. Zweig ruik eers swael dan sigaretrook. Sy pa sê niks nie.

Gewoonlik rook sy ma skelm op die balkon wanneer haar man nie tuis is nie.

“Ek het gedink om Patel die kleremaker op die eerste vloer te vra om dit te hou.”

“En as hulle dit by hom kry?”

Sy pa antwoord nie. Na 'n ruk verdwyn die streep lig wat onder die tweeling se deur val.

Zweig sit in die donker Iso se hand en vashou. Wanneer sy tweelingsuster slaap, klim hy in sy eie bed.

θvvvp

Die van Niekerk tweeling word gelyktydig op hulle sewentiende verjaardag wakker.

Hulle ouers staan tussen hulle beddens. Vir Iso is daar 'n nuwe trui.

Vir Zweig 'n stel Winsor & Newton olievert in 'n wit kartondosie.

Zweig lig die deksel op. Binne in lê sewe silwer smal loodbuisies styf teen mekaar met hulle

etikette na bo. Hy lees die verwe se mooi name; *Cadmium Yellow, Ultra Marine, Sleeve Green,*

Cadmium Red, Delft Blue, Chinese White, Lamp Black.

Hy staan op en omhels sy ma, alhoewel hy weet dat sy pa die vert gekoop het.

θvvvp

Die Winsor & Newton olievert is nie al verrassing op Zweig se sewentiende verjaardag nie.

“Voordat jy skool toe gaan, is daar 'n pakkie wat ek wil hê jy moet gaan aflewer,” sê sy pa aan die ontbyttafel

“n Pakkie?”

“Dit sal nie lank vat nie.”

“Maar ek sal in die moeilikheid kom.”

“Ons sal vir die skool 'n briefie skryf jou maag is omgekrapt,” sê sy ma.

Zweig kyk na sy pa. Josef sê niks nie. Hy tel die stukkies roosterbrood op wat Iso op die tafel laat

val het en sit dit terug in haar hand. Dan vat hy sy vadoek en vee die kwyl van sy dogter se

mondhoek af.

Zweig wonder wat aan die gang is. Sy pa hou nie daarvan om te jok nie. Hulle eet in stilte klaar.

Zweig staan op om sy boeksak te gaan haal.

“Moet hy nie sy skoolklere uittrek nie?” hoor hy sy pa se stem in die sitkamer.

“Niemand sal 'n kind in skooldrag voorkeer nie.”

Sy ma se woorde laat Zweig se hart vinniger klop.

θvvvp

Op ses en veertig voel Josef van Niekerk dat hy oefening nodig het. Daarom haal hy net op die koudste wintersoggende die trem. Ander dae stap hy deur Joubert Park en neem 'n kortpad deur Parkstasie se binneplein na sy winkel in die middestad.

Maar op die oggend van 10de November 1955 ry hy en sy seun trem.

Die rit neem skaars tien minute. Windermere Arcade met sy Victoriaanse yster-en-glasdak gemaak deur die Saracen Foundry in Glasgow is verlate. Dis halfagt. Al winkel wat oop is, is die Golden City Tea Room by die Markstraat ingang.

Josef sluit die twee koperslotte aan *Transvaal Books* se houtvoor deur oop. Zweig kyk op. Deur die vuil glas dakpanele sien hy 'n paar stasieduiwe teen die blou lug draai.

Josef sit nie die winkel se ligte aan nie. Hy gaan na die stoorkamer en kom terug met 'n boek.

Uit die rak met Duitse boeke en haal hy nog een. 'n Derde boek word uit 'n boks vol ou tydskrifte gevis. Hy rol 'n hele jaart bruin papier op van die gietysterroller op die houttoonbank en draai al drie boeke toe. Met sy skêr van Essenstaal sny hy 'n stuk van die bal sisaltou langs die

roller. Hy sit dit om die pakkie, vra Zweig om sy vinger te hou waar die tou kruis en maak 'n strik. Dan steek hy 'n stafie rooi seëlwaks aan die brand en drup die waks op die knoop waar Zweig se vinger was.

θvvvp

Zweig voel soos 'n spioen.

Hy weet wie Bram Fischer is en is oortuig dat hy besig is om die wet te oortree.

Hy wonder wat die onderwysers sal sê as hulle moet weet dat hy op pad is om 'n pakkie by 'n kommuniste te gaan aflewer.

Drie seuns in Parktown Boys *blazers* kom van vooraf.

“Afrikaner vrot banana,” sê een as hulle by hom is. Die ander twee lag.

Zweig ignoreer hulle.

Die sisaltou sny in sy vingers. Hy versit die pakkie na sy ander hand en skud sy vry hand om die bloedsomloop te herstel.

Hy herhaal die adres wat sy pa hom drie maal laat sê het om seker te maak dat hy dit onthou en wens hy het eerder 'n reënjas en 'n Fedora as sy skooldrag gedra.

“Van Niekerk *bunk* jy skool?”

Ore Havenga en sy suster Tieties staan in hulle skoolklere oorkant Joubertstraat.

“Ek is op pad poskantoor toe.”

“Maar jy is al verby Jeppestraat.”

“Dis 'n pakkie vir Engeland. Ek moet dit by Rissikstraat gaan ingee,” lieg Zweig sonder om te huiwer.

'n Steenkoollorrie kom verby en Ore verdwyn daar agter. Die mans agterop se gesigte en klere is die kleur van die sakke steenkool waarop hulle sit. Zweig lees die woorde op die lorrie - “Mac won’t “Phail” you” en stap verder sonder om weer in Ore en Tieties se rigting te kyk. Dit voel asof selfs die naturelle op die sypaadjie na hom staar.

θvvvp

Die ontvangsdame kyk op as die deur oopgaan.

“Kan ek help?”

Zweig sukkel om die Engelse woord vir pakkie te onthou. Die vrou frons as hy die woord “packet” gebruik en gebruik die woord “parcel” in aanhalingstekens wanneer sy antwoord.

Zweig onthou die drie Parktown Boys seuns wat hom 'n vrot banana genoem het en wonder hoekom Engelse dink hulle is slimmer as Afrikaners. Hy is teleurgesteld. Hy het verwag dat die mense in Bram Fischer se kantoor Afrikaans sou praat.

“Wat is daar in?” die vrou frons dieper.

“Boeke vir advokaat Fischer,” vind Zweig sy Engels terug.

Die vrou lyk skepties.

““Mnr... Ek bedoel... Advokaat ... Fischer het hierdie boeke bestel,” Zweig lig die “parcel” op.

“My pa het gesê ek moet dit kom aflewer.”

“Jy kan die boeke hier los.”

Zweig is geïrriteerd. Die vrou herinner hom aan Miss Peacock sy laerskool Engelse onderwyseres.

“Ek’s jammer Juffrou ....” Zweig bly stil. Hy het die vrou amper Miss Peacock genoem.

“Mev.” sê die vrou kil.

“Ek’s jammer mevrou... My pa het gesê ek moet dit persoonlik vir die advokaat gee.”

Die vrou sug en tel die telefoon op.

“Goeie more Molly,” sê sy as iemand aan die anderkant antwoord. “Is Bram daar?”

Die vrou luister na die blikkerige vrouestem oor die foon.

“So hy behoort enige oomblik hier te wees... Sê my, ken jy 'n Meneer...”

Die ontvangsdame kyk na Zweig.

“Van Niekerk,” sê Zweig.

“n Meneer van Niekerk.”

Die blikkerig vrouestem oor die swart bakeliettelefoon sê weer iets.

“Transvaal Books? Natuurlik... Nee sy seun is hier. Ek sal vir hom sê om te wag.”

Die ontvangsdame sit die foon neer.

“Sit asseblief.”

Zweig kies een van die drie maroen stoele teen die muur en gaan sit met die pakkie op sy skoot.

Die stap het hom dors gemaak.

Die deur gaan oop en 'n lang naturel kom in. Hy het 'n kantpaadjie en dra 'n grys pak. Met 'n hoed op sou hy soos 'n belangrike blanke gelyk het

“Goeie more,” sê die ontvangsdame en staan op. “U is vroeg. Ek het nou net met Molly gepraat.

Bram is twintig minute gelede weg by Beaumontstraat.”

“Bram is 'n besige man, ontspan.”

Die man klink nie soos ander naturelle nie. Sy Engels is stadig en sy woorde rond, soos Meneer Mnisi die skoolhoof van Meadowlands wat by Fort Hare studeer het en soms by Transvaal Books koop. Mevrouw Malouf wie se man in Pretoria Sentraal is vir diamante smokkel en Transvaal Books se boeke doen, noem Meneer Mnisi “a missionary school kaffir.” Zweig se pa hou nie van die woorde Kaffer of Bantoe nie. Daarom gebruik hy nooit hierdie woorde as sy pa naby is nie. Gelukkig praat hulle nie baie oor naturelle by die huis nie. By die skool is dit makliker, daar praat almal van Kaffers.

Die man knik en kom sit op die stoel langs Zweig. Zweig is ongemaklik. Hy het nog nooit langs 'n naturel gesit nie maar hy weet dit sal ongeskik wees om op te staan.

“More jong man,” sê die naturel.

“More meneer,” antwoord Zweig.

Die “Meneer” kom maklik. Die man het 'n statigheid wat Zweig aan meneer Steyn, sy Latynonderwyser, herinner.

“Tee Nelson?” glimlag die ontvangsdame.

“Dit sal lekker wees.”

Die ontvangsdame verdwyn sonder om Zweig iets te drinke aan te bied. Zweig wens die man wil met hom praat sodat hy weer sy Engels kan hoor.

θvvvp

Twee weke na sy agtiende verjaardag in 1956 skryf Zweig sy laaste matriekvraestel. Latyn.

Hy is die laaste om in te handig.

“Hoe was die vraestel van Niekerk?” vra meneer Steyn as hy die antwoordstel vat.

“Billik meneer.”

“Gaan jy 'n onderskeiding kry?”

“Ek hoop so meneer.”

“Jy’s heeltemal te beskeie.”

“Dankie meneer,” Zweig is ongemaklik.

Meneer Steyn is gewoonlik bruusk. Hy is 'n kwasterige man wat weier om sportbyeenkomste by te woon, nie met ander onderwysers meng nie, skaars met sy leerlinge praat en outydse pakke met onderbaadjies, hemde met gestyfde boordjies en 'n goue horlosieketting dra.

“Wat is jou planne vir die toekoms van Niekerk?”

“Ek gaan Wits toe meneer. Ek wil 'n argitek word.”

“Ek het altyd gehoop jy sal Latyn verder vat. Jy het 'n goeie aanvoeling.”

“Dankie meneer.” Zweig voel hy bloos. Dis warm onder sy kleurbaadjie.

“Wat van die regte? Die regbank het Afrikaners nodig van Niekerk.”

Zweig bly stil. Hy het reeds hard genoeg baklei sy ouers en ooms en tantes te oortuig argitektuur is die regte beroepskeuse vir.

“Die hoof sê hulle verwag ook A’s in Duits, Engels en Afrikaans.”

“En in Matesis meneer... My ma is Duits en my pa Afrikaans... En daar bly amper net Engelse en uitlanders in Joubert Park. So die Duits, Engels en Afrikaans is maklik.”

“Soos ek sê... Jy’s heeltemal te beskeie... Ek was saam met Bram Fischer op Grey Kollege en later op Oxford. Ek het hom verlede jaar in John Orr raakgeloop. Hy sê hy ken jou vader.”

“Hy koop boeke by my pa se winkel. Ek het hom eenmaal ontmoet.”

“En wat dink jy van hom?”

“Hy’s korter as wat ek gedink het.”

“Ironie... van Niekerk,” vir die eerste maal in die vyf jaar wat Zweig vir Bert Steyn ken, sien hy hom glimlag.

“Skies meneer?”

“Ironie... Ironie is vir my 'n teken van intelligensie... Iets wat baie skaars onder die lummels waarvoor ek my al jare lank afsloof. As dit nie vir Vergilius en Cicero was nie, was ek al lankal vort.”

Steyn kyk na die antwoordstel in sy hand asof die gesprek verby is.

“Meneer...”

Bert Steyn kyk op.

“Ek het nie probeer om snaaks te wees oor Bram Fischer nie.”

“Dis jammer.”

“Ekskuus meneer?”

“Dis duidelik jy’s nie so slim is wat ek gedink het nie,” glimlag Bert Steyn weer

“Ek’s jammer meneer. Tot siens meneer... Dankie vir alles meneer.”

“Voorspoed van Niekerk.”

Zweig hou sy hand uit. Bert huiwer voor hy dit vat. Hy kyk Zweig in die oë.

“Nog nooit het 'n seun my hand gedruk en bedank nie van Niekerk... Jy is fyn en opgevoed. Dit moet jou Duitse moeder wees. Al wat Afrikanervroue kan doen is kosmaak en tiekiedraai.

Daarom is hulle seuns skobbejakke,” Bert Steyn klink bewoë.

Zweig los die ouer man se sweterige hand en stap by die deur uit. Op die stoep hoor hy Bert Steyn se stem weer agter hom.

“Ovidius.”

Zweig draai om. Bert Steyn staan in sy klaskamerdeur.

“Ekskuus meneer?”

“Ovidius, van Niekerk... Lees hom gerus as jy hom eendag raakloop ... En van Niekerk...”

“Ja meneer?”

“Wees versigtig. Wits is 'n nes van Jode, Vrymesselaars en Kafferboeties.”

“Ek sal meneer.”

Zweig stap weg. Aan die einde van die rooi sementstoep poleer 'n skoonmaker op sy knieë die vloer. Aan sy gesig sien Zweig die naturel het Bert Steyn gehoor.

θvvvp

“Ovidius?” die boekhandelaar frons. “Besef jy dit is in Latyn?”

“Ja,” Zweig haal 'n pondnoot uit sy sak..

“Baie mense koop deesdae ou boeke omdat dit goed op hulle boekrakke lyk.”

“Ek gaan dit lees.”

“Ek is beïndruk. Is jy in die regte?”

“Nee.”

“Nou hoekom lees jy dan Latyn.”

“Goeie Latynonderwyser.”

“Ek ook. Het jy die inskripsie geles?” die man agter die toonbank maak die boek oop.

“Hendrik Jakobus Lombard, Bergstroom, distrik Wakkerstroom (Edinburgh University 1897)”

“Die boek het aan 'n ander Afrikaner behoort,” sê Zweig verbaas.

Die man vroetel met sy krawat. Dis November 1968. Londen is ysig. Anders as meeste boekverkopers in Londen wat, net soos Zweig se pa, grys stofjasse dra, dra die man 'n Harris Tweedbaadjie, 'n ligroos Paisley krawat en 'n pinkiering.

“Is jy 'n Afrikaner?”

Zweig huiwer. Dis duidelik sy ondervraer dink nie veel van Afrikaners nie.

“My ma is 'n Duitser maar my pa is 'n Afrikaner.”

“Van waar is jy? Kaapstad?”

“Johannesburg.”

“Aa... Die Goudstad,” die man is sarkasties. ““Hoe lank is jy al in Londen?”

“Bietjie meer as 'n jaar.”

“En laat ek raai? Jy het nog nie vriende gemaak nie?”

“Daar is 'n paar mense by die werk.”

“Het hulle jou al na hulle huise genooi?” die man se glimlag laat die vrae meer na opregte belangstelling as 'n kruisverhoor voel.

Zweig skud sy kop.

“Londenaars is bang om vriende te maak. Die verkeerde aksent maak hulle nog banger.”

“Ek dog altyd dit is omdat ek Suid-Afrikaans is.”

“Ek het gedink dis omdat ek Iers. Dit het iets daarmee te doen. Maar onthou... 'n Engelsman se huis is sy burg en jy en ek is die indringers.”

“Die barbare,” glimlag Zweig.

“Cavafy se burgers van Kartago wat wag om die barbare te verwelkom,” lag die man.

“Met hulle juwele en mooi klere soos in David Hockney se skildery.”

“Wat 'n pragstuk. Ek het dit vier of vyf jaar gelede op 'n uitstalling gesien.”

“My vrou werk vir die galery wat hom verteenwoordig.”

“Jou vrou?” Die man lyk teleurgesteld. “Ek het gedog jy is een van ons.”

“Wie is “ons”?” Zweig vererg homself.

“Die wat nog Latyn lees,” die ouer man is onverstoord. “Daar’s meer van ons as wat jy dink.

Party van ons weet nie eers ons lees Latyn nie.”

Zweig betaal in stilte. Die klokkie klingel as hy die deur oopmaak en herinner hom aan sy pa se winkel. Die gesprek laat dink hom aan die gesprek met Bert Steyn op sy laaste skooldag.

Net soos meneer Steyn roep die man agter hom aan.

“Verskoon my.”

Zweig kyk terug. Die man het die boek wat hy so pas gekoop het in sy hand.

“U boek.”

Zweig stap terug en neem die pakkie.

“Ek is jammer as ek aanstoot gegee het.”

Zweig knik.

“Kan ek dit regmaak. Kan ek vir jou 'n drankie koop? Vir jou en jou vrou natuurlik.”

Zweig bly stil

“Wat van moreaand?” vra die man.

Zweig weet nie wat om te antwoord nie. Die versoeking is groot. Dit is die eerste uitnodiging wat hy en Serenita sedert hulle aankoms in Londen ontvang.

“Ek sluit vyfuur. Klop as julle laat is. Ek sal tot halfses vir julle wag.”

θvvvp

“*Waiting for the Barbarians*, ” eers as Zweig die boek optel, sien hy die skrywer het 'n Afrikaanse van. Op die agterkant sien hy die man het ook twee ander boeke in Engels publiseer.

Hy onthou sy eerste gesprek met Oscar dertien jaar vroeër.

'n Gesprek oor Cavafy, David Hockney en barbare.

Hy koop die boek vir Oscar.

Op die moltrein besluit hy om die eerste paar paragrawe te lees.

Wanneer hy na middernag die boek neersit en die lig afsit, besluit hy die boek is dalk te neerdrukkend om vir sy siek vriend voor te lees.

0vvvp

Dit was die tienjarige Meredith se idee dat haar ma en pa vir haar blinde siek peetpa moet voorlees. Serenita en Zweig maak beurt om Oscar in die hospies te besoek.

Die dag nadat hy J.M. Coetzee se *Waiting for the Barbarians* gekoop het is dit Zweig se beurt. In die moltrein besef hy verlig die boek lê nog steeds voor sy bed. Hy besluit om 'n *Sun* poniekoerant te koop. Oscar het steeds 'n sin vir ironie.

0vvvp

Zweig koop 'n *Sun* by die uitgang van die moltreinstasie.

In die hospies se voorportaal is daar 'n tafel vol tweedehandse boeke. Zweig tel 'n boek op en laat val 'n noot in die glasbottel agter die hoop boeke.

“Ek het Cavafy gebring,” sê hy as hy op die stoel voor Oscar se bed sit.

“Cavafy?” Oscar frons agter die outydse donkerbril wat sy oë teen die lig moet beskerm.

“Sy versamelde werk was op die tafel in die voorportaal. Wat is die kanse?”

“Beter as jy dink,” die sarkasme in Oscar se stem laat Zweig wonder of sy ou maat beter voel.

“Ek weet... Ek weet... Daar is geen toevallighede nie, net sinchronisiteit. Wat wil jy hoor?”

“Verras my.”

Zweig blaai deur die bundel.

“*Waarvoor wag ons, hier bymekaar in die forum?*” begin hy lees. Uit die hoek van sy oog sien hy dat Oscar se lippe klankloos beweeg.

Die barbare gaan vandag hier wees.

Waarom gebeur daar niks in die senaat?

Zweig raak meegevoer deur Cavafy se beskrywing van die wagtende stad. Die senatore wat weier om wette te maak omdat die barbare dit voortaan gaan doen. Die keiser wat vroeg opgestaan het en met sy kroon op sy troon by die stadspoorte sit en wag.

Hy het selfs 'n perkament as geskenk gereed

Gelaai met titels en imposante name

Oscar se stem klink saggies en slymerig in sy keel.

Zweig lees verder. Oor die konsuls en pretors in hulle geborduurde skarlaken togas en armbande vol ametis en smaragde wat skitter in hulle ringe.

Oscar se stem is nou amper so hard soos Zweig s'n wat lees oor elegante wandelstawwe beslaan met silwer en goud wat gedra word om die barbare te betower.

Trane loop onder Oscar se sonbril uit. Zweig bly stil en onthou die sonbril van een van die karakters, die magistraat, in die boek wat hy die vorige aand gelees het.

“Waarvoor wag jy?” Oscar is ongeduldig. “Dis nog lank nie klaar nie.”

Zweig het lanklaas sy vriend so vol lewe gesien. Hy lees verder oor die rusteloosheid en verwarring binne in die stad. Oor die inwoners se somber gesigte. Oor die strate en pleine wat leeg loop en die mense almal versoonke in hul eie gedagtes huiswaarts keer. Want die nag het gekom en die nuus van die voorposte is dat die barbare verdwyn het.

Zweig maak die boek toe. Daar is 'n glimlag op Oscar se gesig.

“Lees dit weer,” fluister hy”

“Die hele gedig?”

“Nee, net die laaste twee reëls.”

Zweig maak die boek oop en lees weer.

“En nou wat gaan met ons gebeur sonder barbare?”

Hulle was, daardie mense, 'n soort oplossing.”

“Inderdaad,” glimlag Oscar “wat sal met Londen gebeur sonder ons, die barbare.”

Zweig neem sy vriend se hand. Oscar voel met sy ander hand na die glas water voor sy bed.

Zweig help hom om te drink.

“Bring my volgende keer, 'n skeutjie Whisky... Ierse Whisky...” Oscar se stem is sag.

“Ek sal...” Zweig blaai deur die boek. “Wat wil jy nou hoor? Wat van *Die venster*.”

“Nee. Daai een gedig is meer as genoeg. Ek wil rus. Bly net by my.”

Zweig bly sit. Dis 'n sonnige dag vir Mei. Beide in die strate toeter motors. 'n Blok son val breed op die bed. Oscar sug swaar en lê dan doodstil.

Na 'n ruk tel Zweig die digbundel op en stap saggies uit die kamer..

Op die moltrein op pad huis toe maak hy die digbundel oop.

Voorin is daar 'n naam geskryf.

Soos alle ander dinge aan hom, is Oscar James se handskrif besonder flambojant.

θvvvp

Zweig het Serenita nog nooit voorheen hoor weeklaag nie, maar hy weet dadelik dat die gekerm die van sy vrou is.

Mense drom saam by die lae houthekkie voor hulle huis.

Zweig klem die digbundel in sy hand stywer vas en loop vinniger.

Die bure voor die hekkie staan beleefd eenkant toe.

Die vrou in die middel van die grasperk is 'n oomblik lank 'n vreemdeling.

Sy pluk aan haar klere en slaan haarself teen die kop met die vuus.

Die klank wat sy maak klink soos 'n oeroue lyksang.

Haar lang los swart hare hang oor haar gesig.

Daar is twee breë kohlswart strepe oor haar wange.

Serenita sien haar man en bly stil.

'n Vrou met 'n rooi drinkglas in haar hand kniel langs Serenita en paai haar in 'n sangerige Karibiese stem.

“Kom nou liefie, drink die suikerwater... Dit sal jou goed doen.”

Zweig stoot die hekkie oop. Hy kniel en sit sy arms om sy vrou. Haar skouers ruk steeds.. Die vrou gee hom die rooi glas. Om die rand is daar 'n goue filigraanpatroon. Die elikserkelk van 'n prinses uit 'n *1001 Nagte*.

“Kom liefing, drink,” hy hou die glas teen haar onderlip.

Serenita sluk.

“Drink nog skattie. Dit sal jou goed doen. Weer murg in jou pype sit,” sê die vrou wat die glas suikerwater gebring het.

“Dis beter of hoe?” glimlag die vrou.

Zweig knik dankbaar vir die vreemdeling. Serenita snik nie meer nie.

“Jy beter haar binne kry meneer,”

Zweig help sy vrou op.

Meredith en Isohandra sit op die smal houttrap na die boonste verdieping. Meredith se oë is rooier as haar ma s'n. Die jonger en ernstiger Isohandra frons.

“Oom Oscar is dood,” sê Meredith.

“Ek weet,” sê Zweig.

“Hoe?”

“Niks anders sal jou ma so laat huil nie.”

Zweig stuur sy vrou na die trap. Die dogters staan op sodat hul ouers verby kan gaan.

θvvvp

Serenita en Zweig lê langs mekaar op hul dubbelbed.

“Ek was daar toe hy dood is,” Zweig se stem is sag.

Serenita bly stil.

“Ek het 'n gedig vir hom gelees en toe sê hy, hy wil rus. Na 'n ruk het hy swaar gesug. Ek het 'n rukkie gewag dat hy wakker word. Toe het ek geloop.”

Serenita sê niks nie. Na 'n ruk hoor Zweig haar snik. Hy vat haar hand. Sy druk dit weg en glip haar hand by die gulf van sy pajamabroek in.

“Ek is bly hy is nie alleen dood nie,” Serenita vat aan haar man.

Hy skuif haar nagrok op. Sy draai haarself na hom. Hulle kyk mekaar in die oë.

Sy lê op haar regtersy. Hy op sy linker.

θvvvp

Dit is die dag na Oscar James se kremasie.

Serenita is alleen by die huis wanneer daar 'n klop aan die deur is.

“Goeie more hoe voel jy vandag?” vra die vrou wat haar suikerwater gegee het.

“Beter,” knik Serenita.

“My naam is Sarah King,”

“Serenita van Niekerk.”

“Ek het gewonder of ek my rooi glas kan terugkry.”

Serenita nooi die vrou binne. Sarah King sit op die rusbank in die sitkamer terwyl Serenita tevergeefs die kombuis deursoek.

Serenita vra om verskoning. Sarah King sê dit maak nie saak nie en staan op.

Maar wanneer Serenita haar deur die kantgordyn in die sitkamer agterna kyk, sien sy hoe die ander vrou haar kop stadig heen en weer skud, asof sy iets waardevol of iemand waarvoor sy lief was verloor het en probeer homself daarin te berus.

Later die oggend kry Serenita die glas in 'n droë lemoensapkol op Meredith se bedtafel in die dogters se deurmekaar kamer. Dit maak 'n geluid wanneer sy dit optel. Sy was dit in die kombuis. Dan trek sy haar jas aan en sit die glas in 'n papiersak.

Serenita klop eers aan die verkeerde deur.

“Wat het jou so ontstel?” vra 'n vrou wat sy nie herken nie.

“Iemand is dood.”

“Jou ma?”

“Nee.”

“Jou pa?”

“n Vriend.”

“Is die begrafnis verby?”

“Hy is gister veras.”

“O ja, julle steek mos julle dooies aan die brand. Die Kings bly twee deure verder.”

Sarah King is bly oor haar glas. Sy nooi Serenita vir tee en vertel dat dit die laaste een van ses is wat sy by haar ouma geërf het.

“Daar was twee rooies, twee oranje en twee bloues. Hierdie een en my Bybel is al wat ek oor het van al my aardse goed wat saam met my in 1958 in Southampton geland het.”

Sarah King is 'n storieverteller. Haar spraak is rustig en vol Bybelse uitdrukkings en metafore.

As dit nie vir die Karibiese aksent was nie, kon Serenita haarself verbeel dat sy luister na een van die nonne in die kloosterskool in Betsjoeanaland waarheen haar ouers haar gestuur het om haar van apartheidsonderwys te red.

Wanneer die voordeur oopgaan en Sarah se kinders beleef groet besef Serenita dat haar dogters ook reeds tuis moet wees.

0vvvp

Sarah King is 'n kantoor-skoonmaker en Serenita van Niekerk besit 'n kunsgalery. Nogtans word hulle boesemvriende. Dalk is dit omdat hulle beide kinders van gemengde afkoms het. Miskien

omdat hulle albei laat kinders gehad het en hulle kinders ewe oud is. Moontlik is dit maar bloot omdat hulle van mekaar hou.

θvvvp

Na die polisie weg is, bel Zweig eers sy dogters en dan vir Sarah King.

In Seattle begin Meredith huil. In Birmingham sê Isohandra dat sy Londen toe kom. Sarah King verseker Zweig dat God sy hand hou oor die wat hy lief het. Haar woorde troos hom 'n oomblik.

Dan stap hy na die kombuis en gooi al die breekgoed op die droograk stukkend.

Te laat besef hy dat die skerwe broos wit Finse porselein op die vloer, die borde, koppies en pierings is waarop hy en Serenita hulle laaste ontbyt saam geëet het.

θvvvp

Die volgende dag kry Zweig 'n koppie met 'n ongebruikte teesakkie en suiker in die kombuiskas.

Serenita was te haastig vir 'n laaste koppie tee.

Hy besluit om dit as aandenking te hou maar as dit na 'n paar dae vol miere is besluit hy dat hy eerder Serenita sal onthou deur op te hou om TV te kyk, koerant te lees en radio te luister. Hy

besluit ook om Arabiese lesse te neem sodat hy die Koran onvertaald kan lees.

Hy soek 'n Koran op die Internet en kry 'n Afrikaanse weergawe vertaal deur Imam Barker en wat in 1981 uitgegee deur die Islamic Propagation Centre in Durban.

θvvvp

“Hoe gedenk jy iemand wat in die naam van God vermoor is?” Zweig lag.

“Deur haar lewe te onthou,” Sarah King klink oortuigd.

Dit is 9 Julie 2005. Zweig loop heen en weer in sy sitkamer. Meredith, Isohandra en Sarah King sit op die groen sitkamerstel met koppies tee. Op die donker Georgiaanse tafeltjie in die middel van die helderkleurige Afgaanse kelim is 'n melktert wat Isohandra uit haar ma se reseptekaartjies gebak het.

“Ek dink dit is 'n goeie plan” sê Meredith. “Daar is baie mense wat wil afskeid neem.”

Zweig kyk na Isohandra.

“Ek sal doen wat julle wil doen,” Isohandra sny die melktert.

“Waar sal ons dit hou?” vra Zweig

“In die galery,” antwoord Isohandra sonder huiwering.

Zweig knik en gaan sit in die stoel langs Meredith. Sy sit haar hand op sy knie. Isohandra glimlag en vat Sarah King se hand. Uit die blik tussen sy jongste dogter en haar skoonma besef Zweig dat die byeenkoms om sy Serenita se lewe te gedenk reeds deeglik bespreek en beplan is.

Deel Vyf

Die Joernaal

Onthou hoe dit was om aan die slaap gesing te word. As jy gelukkig is, sal die herinnering meer onlangs as jou kleintyd wees. Die herhaling van die woorde en die musiek is soos paadjies.

Paadjies wat in sirkels loop. Jy volg hierdie paadjies. Die sirkels pas in mekaar. Jy word al hoe verder weg gevoer.

John Berger

θvvvp

“*Allaahu Akbar , Allaahu Akbar , Ashhadu Allah ilaaha illa-Lah*”

Dit het Zweig van Niekerk 'n rukkie geneem om te onthou hy was in Johannesburg.

Hy het die blou Moskee waar Dubcek en hy die vorige aand verby gery het onthou en gewonder wat sy Oupa en Ouma sou sê oor die heidense klank wat soos 'n woestyndjin in die strate van hul voorstad draal. In die verte het 'n outydse fabrieksfluit hartseer geblaas.

Hy het die gordyne oopgemaak en afgekyk op 'n grasperk. In die middel daarvan het 'n Sjinees in 'n swart langbroek en 'n wit T-hemp met 'n Jin en Jang simbool op die linkerbors Tai Chi gedoen. Die man het opgekyk sonder om die stadige sirkelbewegings van sy hande te onderbreek. Zweig het gebuig soos sy eerste Tai Chi meester hom geleer het en sy kop teen die ruit gestamp. Die man op die grasperk het gelag. Zweig het verleë aan sy voorkop gevat.

θvvvp

Ds. Josef van Niekerk maak sy studeerkamerdeur agter hom toe en loop na die boekrak. In die donker vat hy die dagboek raak wat hy saam met Nietzsche en Hegel agter die ander boeke weg steek. Die groot woorde op die omslag, *NAGBOEK ; C.J.J VAN NIEKERK*, is maklik om in die straatlig se skynsel te lees. Hy gaan sit by sy lessenaar en begin skryf sonder om die lig aan te sit.

10 November 1947

Snags in die donker, skryf ek oor my alleenheid.

My twyfel.

My God, my God waarom het u my verlaat?

Dit was nag en dit was more.

Daar was glasstukke op sypaadjies.

Smeulende murasies.

Mense wat verskrik rondloop. Die reuk van houtas.

Die sinagoge twee blokke van ons blyplek was afgebrand.

By die woonstel was ons buurvrou, Frau Schmidt, opgewonde. Sy het gepraat oor die nag wat verby is totdat die spoeg wit aan haar lippe geklou het. Nie 'n enkele maal het sy gedink om my te vra wat by die hospitaal gebeur het nie. Of Ursula gesond is, en of alles goed afgeloop het nie.

“Die Jode se winkels is almal aangeval. Toe die brandweer die sinagoge in die volgende straat wou blus, het ons mense hulle gekeer. Ek wonder hoe voel daai Jood in Parys nou.”

Na die tyd het ek gehoor die Nazi's het die moord van 'n ambassade personeellid in Parys as 'n verskoning vir “Kristalnach” gebruik.

Maar daardie oggend het ek dit nog nie geweet nie. Het daardie nag nog nie 'n naam gehad nie.

Was dit net nog 'n Novemberoggend.

Ek het Frau Schmidt nie vertel dat my pasgebore seun reeds 'n barshou kyk nie. Of dat my dogter se gesig blouer as haar oë was toe sy verskyn het nie. Nuus wat die non kom oordra het waar ek in die gang staan en wag het.

Buite het dit lig geword. Maar Keulen en Frau Schmidt was nie minder skrikwekkend nie.

God is 'n vuurkolom wat voor ons uittrek in die woestyn.

God is 'n stem in 'n braambos.

God is in die Engel wat aan 'n vrou verskyn.

Tot daardie oggend het ek dit geglo.

Tot op daardie oomblik het ek moontlik die sin van 'n tasbare god verstaan.

Die nodigheid van 'n brandende braambos.

Die nuttigheid van 'n vuurkolom.

Die verligting wat 'n Engel kan bring.

Maar op 10 November 1938 het ek beseef hierdie lewe is nie 'n gestadige dood nie.

Dit is net 'n stuk tyd tussen geboorte en dood.

Tyd is die enigste genade. Wat ons daarmee maak ons enigste keuse.

Op 10 November 1938 het ek drie dinge beseef;

Indien daar 'n God is, is hy eerder wraaksugtig as genadig.

As daar 'n duiwel is, is sy van Schmidt.

My kinders is in 'n beseerde wêreld gebore.

0vvvp

Die Sjinese man het sy arms laat sak.

“U is welkom om by my aan te sluit.”

Die man se formele Afrikaans het Zweig onkant betrap. Hy het gebuig en langs die vreemdeling op die grasperk gaan staan.

“Sal ons weer met die Short Form begin?” die man het na Zweig gekyk.

Zweig het geknik.

Dit was lank sedert Zweig Tai Chi gedoen het en hy was verbaas hoe maklik dit terug gekom het. Hy het al hoe minder selfbewus geraak en opgehou om die ander man dop te hou en net op sy eie beweging en asemhaling konsentreer. Soos amper altyd het Tai Chi hom laat voel of hy deel geword het van 'n wyer syn en 'n heelal betree wat uit niks anders as sy eie asemhaling en beweging bestaan nie. 'n Werklikheid wat hom groter insig gegee het en hom rustiger gelaat het. 'n Plek waar sy binnestem so stil geraak het dat dit nie eers nodig was om te vergeet wie hy was nie.

θvvvp

Cherie het die kombuisdeur oopgestoot.

“Ek sien die kombi is terug,” sy het haar hande op haar heupe gesit.

Bosman Hiemstra het op 'n stoel by die tafel in die middel van die spierwit, moderne vertrek gesit. Hy was nog in die swart linnepak wat hy na Ahmed Mia se begrafnis gedra het. Sy oë was so rooi soos die halwe glas wyn langs die vol asbakkie voor hom op die tafel.

“Dis 'n stupid ding wat julle gedoen het,” Cherie het die asbak in die vullisblik omgekeer. “Twee wit mans wat 'n kar gaan steel in 'n plakkerskamp.”

“Dubcek het 'n swart ou met 'n AK gebring het om die kar te hot wire,” Bosman het 'n sigaret aangesteek.

“Hoe laat was julle terug?”

“Halfvyf.”

“En sedertdien sit jy hier en suip?”

Bosman het na die tafel gekyk en sy longe vol rook getrek.

“Ek dink jy moet 'n shrink gaan sien,” Cherie was kwaad

Bosman het die glas in een sluk leeg gemaak en opgestaan.

“Sal jy brekfis maak as die gaste af kom?” hy het sy swart pak se baadjie toegeknoop.

“Hulle doen al twee Tai Chi op die grasperk.”

“Miskien moet ek Tai Chi probeer... Dalk laat dit my slaap,” Bosman het by die deur uit gestap.

Cherie het die prop in die wynbottel gedruk en by Bosman se ander bottels kookwyn gesit.

“O ja... Rodney het net nou gebel...” Bosman was terug in die deur. “Hy en jou pa kom vanoggend 'n draai maak.”

“Hy’s nie my pa nie.”

“Ek sê maar net wat Rodney gesê het.”

θvvvp

“Doen u al lank Tai Chi?” Die Sjinees het sy koppie koffie op die lang eetkamertafel neer gesit en die stoel teenoor Zweig uitgetrek.

“ So vyf en twintig jaar,” Zweig het sy hand uitgesteek “Zweig van Niekerk.”

“Richard Ho.”

Die mans het oor die tafel hande geskud. Cherie het in die kombuisdeur verskyn.

“More Dok. More Rich. Die baas het verslaap. So brekfis is op my. Julle het drie keuses...

Scrambled eggs, scrambled eggs of scrambled eggs”

“Roereiers sal lekker wees,” het Richard gesê.

“Roereiers?” het Cherie gelag.”Jy praat Afrikaans soos my Oupa.”

“Dalk is ek jou Oupa.”

“My Oupa ken nie die verskil tussen 'n skaaptjop en 'n karate chop nie.”

“Dis nie karate nie.”

“Sense of humour Rich. It’s an occidental thing... Ek weet dis Tai Chi... Maar dis nog steeds weird om deur jou venster te kyk en Bruce Lee en sy Oupa op die lawn te sien... Wat van Oom Zweig? Strangled eggs?”

“Asseblief.”

Oom was nog 'n woord waarvan Zweig vergeet het.

“Bly jy baie hier?” het Zweig gevra toe Cherie terug in die kombuis was.

“Elke keer as ek Jozi toe kom.”

“Waar woon jy?”

“Londen,” Richard het 'n sluk koffie gevat.

‘Hoekom praat jy Afrikaans.”

“Ek’s 'n Bez Valley bookie en op Wits moes ek 'n taalkursus neem vir my Kunsgraad. Toe kies ek Afrikaans.”

“By van Wyk Louw?”

“Lyk ek so oud?” Richard het gelag. “Nee hy was al dood. Het jy onder hom studeer?”

“Ek moes soms boeke na sy kantoor neem om te teken. My pa het 'n boekwinkel gehad.”

“Is jy Josef van Niekerk se seun?” het Richard geglimlag.

Zweig het geknik. Dit was die tweede maal sedert sy aankoms in Johannesburg dat 'n vreemdeling geweet het wie hy was.

Dit het nooit gebeur in die veertig jaar wat hy in Londen gebly het nie.

θvvvp

Zweig sit die foon saggies neer.

“Wat is dit?” vra Serenita.

“More koop ek kaartjies vir jou en die dogters Johannesburg toe.”

“Is dit jou pa?”

Zweig antwoord nie. Serenita stap tot by haar man en sit haar hand op sy skouer.

“Het hy weer 'n hartaanval gehad?”.

“Nee. Hy is geskiet op pad na die bank.”

“Dood?”

“Mors.”

Dit is vieruur die middag van 23 Desember 1981. Buite is Londen stikdonker.

θvvvp

Op die koerant se voorblad was daar 'n foto van 'n sinkhut waarin drie Mosambiekse kinders en twee vrouens verbrand is.

“Die radio sê die aanvallers het die deur gesluit sodat niemand kan ontsnap nie,” Richard het botter op sy roosterbrood gesmeer.

“Hoe lank word uitlanders al aangeval?” Zweig het die koerant laat sak .

“Is dit nie nuus in Londen nie?” Richard was verbaas.

“Ek kyk nie TV nie.”

“En koerante?”

“Ek lees dit net as ek 'n opskrif raak sien wat my interesseer.”

“En luister jy radio?”

“Soms na Classic FM vir die musiek.”

“Goeie plan. Meeste nuus is tydmors,” het Richard geglimlag. “Johburg het ook 'n Classic FM.”

“Ek is nie verbaas nie. Johannesburg was nog altyd 'n beskaafde plek.”

“Vertel dit vir Samson,” Richard het na die foto van 'n jong man met 'n altsaxofoon teen die muur gewys. “Hy is vermoor omdat hy nie tot nie tot tien in Zoeloe kon tel nie.”

“Ek kan nie in Zoeloe tel nie,” Zweig het 'n sluk koffie gevat.

“Moenie worry nie. Jy het ‘n wit vel. White man’s mojo.”

Richard het opgestaan vir nog koffie. Zweig het weer na die foto gekyk. Onder dit teen die muur het iemand “*Descanze en Paz*” in kokipen geskryf.

“Hoekom die Spaans?” het hy gevra toe Richard weer sit.

“Hulle sê die mense wat hom vermoor het, het die heel tyd “Viva” geskree,” die vrolikheid wat vroeër op Richard Ho se gesig was, was weg.

θvvvp

Bosman Hiemstra het met oop oë gestort.

Hy het begin om beter te voel. Dit was asof die warm water alles wat verkeerd was uit sy gestel gespoel het. Sy kop was minder seer, sy mond minder droog en sy lyf het al hoe minder gepyn.

Die vertrek was vol stoom. Hy het sy oë toegemaak.

Dit was tien dae sedert Samson se moord.

Tien dae sedert hy geslaap of geskryf het.

“Waaroor sal die digter dan dig?”het hy hardop gevra en gewonder of h 'n gedig oor homself in die stort sal kan skryf.

θvvvp

Richard het in die son op die punt van Mei Villa se stoep in 'n Morrison stoel sit en rook.

Zweig het nader gestap.

“Transvaal Books was the place!” het Richard die gesprek hervat wat hy aan die ontbyttafel begin het. “As jy verbanne boeke gesoek het, maak nie saak of dit Govan Mbeki se “Peasants Revolt” of 19de eeuse Japanse pornohoutsneë was nie, kon Josef van Niekerk jou help.”

“Ek weet,” het Zweig gesê. “Ons moes soms vinnig boeke uit die winkel kry.”

“Sigaret?” Die jonger man het 'n pakkie Camel Lights uit gehou.

“Tot gister het ek vyftien jaar laas gerook,” het Zweig gesê toe sy sigaret brand.

“Ek wens ek kon ophou. Nou dat ek ouer word...” het Richard gesê

“Ek het lank genoeg gelewe. Oor twee jaar gaan ek ouer wees as wat my pa ooit was en dit voel nie reg nie.”

“Ek is vyf jaar ouer as my pa toe hy dood is,” Richard het hartseer gelyk

Hulle het in stilte gerook.

“Jou pa se dood was in die koerante en nie net omdat moorde daai tyd nog nuus was. Sy winkel was 'n oase in 'n woestyn van onnoselheid.”

“Witwatersrand winterson,” het Zweig na 'n ruk gesê toe Richard nie verder praat nie.

“Dit klink soos 'n digbundel,” het Richard geglimlag.

“Hou jy van gedigte?”

“Nee. Maar Bosman is 'n digter. Hy het pryse gewen en alles. Ons was saam op Wits.”

“Is dit hoekom jy altyd hier bly?”

“Gedeeltelik. Maar my Ouma woon ook in die Sjinese ouetehuis op die volgende hoek.”

“Dubcek en ek het gistraand daar verby gery.”

“Dubcek was besig gistraand. Sien jy daardie kombi?” Richard het na die hotel se minibas in die parkeerterrein gewys. “Dis verlede week vol Swede in 'n township gehijack. Bosman en Dubcek het dit gisteraand uit 'n plakkerskamp gaan terug steel.”

θvvvp

Daar was geen e-pos navrae of besprekings nie, net 'n bedankingspos van Sven Taxel, lid van die Sweedse kerkgroep wat 'n week vantevore in Mei Villa tuis gegaan het.

“Bendes het deur die strate geswerf en mense gedwing om “Brood en Kaas” te sê. As hulle die Vlaamse eerder as die Engelse woorde gebruik het, is hulle doodgemaak.”

Bosman het die Britse TV stem tot in die lêe sitkamer gevolg. Hy het gaan sit en die program oor 'n Kleinboeropstand in 1381 in Londen klaar gekyk.

Toe hy opstaan was hy vir die eerste maal sedert Samson se dood regtig lus om te skryf.

In sy studeerkamer het hy die CD-speler afstandbeheer gedruk. Stravinsky se *Danse Sacrale* het begin speel.

Hy het met 'n rooi balpuntpen in 'n Croxley oefeningboek begin skryf;

Iemand wat ek ken

ry nou aan my pen

Tevergeefs soek ek 'n woord

Wat rym met pangamoord.

Daar was 'n klop aan die deur. Bosman het geïrriteerd opgestaan. Selfs wanneer hy sleg geskryf het, het hy onderbrekings gehaat.

Cherie het in die gang gestaan.

“Marceline maak nie die rondawel se deur oop nie.”

“Marceline?”

“Die vrou wat Richard gered het. Kom saam.”

θvvvp

Anders as die ander huise in die straat het die vervalde dubbelverdieping 'n afgeremde draadheining eerder as 'n hoë muur.

Die tuinhekkie lê oop.

Miles Davis se musiek borrel by die voordeur uit.

Samson Dube kyk weer na die adres op die papier in sy hand.

Hy klop aan die voordeur.

Niemand reageer nie.

Hy gaan binne.

Miles se trompet klink al hoe harder.

In 'n groot vertrek staan 'n wit man in 'n oranje oorpak op 'n leer die plafon en verf.

Die jazz kom uit 'n outydse ghettoblaster op die vloer.

“Goeie more,” sê Samson in Engels

Die wit man groet hom in Zoeloe.

“Ek’s bevrees al Zoeloe wat ek verstaan is my van... Dube.”

“Zebra?” die man klim van die leer af. “Is jy Sipho se muso-nefie uit Londen?”

“Ja. Hy’t gesê jy het dalk 'n ekstra kamer.”

“Sipho is bietjie haastig. Ek het so pas ingetrek,” die wit man sit die musiek sagter en steek sy hand uit “Bosman.”

“Boss man?” Sipho sit sy swart saxofoontas op die vloer neer en skud die ander man se hand.

“Bosman... Man van die bos.”

“Samson...”

“Gaaf om jou te ontmoet. Kan jy verf?”

“Nee.”

“Ek ook nie. Maar as jy my help om hierdie krot leefbaar te maak, kan jy verniet bly.”

θvvvp

Dit is 'n Sondagoggend wanneer Samson Dube Mei Villa se tweede inwoner word.

Dit is 'n Sondagoggend, drie jaar later, toe hy na Moosa's Cafe stap vir 'n koerant en melk.

Hy gesels 'n ruk met die vyftienjarige Isha Moosa wat alleen in haar pa se winkel is.

Wanneer hy by die kafee uit stap stop 'n minibus langs hom. Drie jong mans spring uit. Die eerste een het 'n panga, die tweede een 'n assegaai en die derde een 'n loodpyp.

Hulle vra Samson om tot by tien in Zoeloe te tel.

Hy kan nie.

Die man met die assegaai skree “Viva Ningizimu Afrika” en steek Samson eers in die sy en dan in die keel.

Te laat lig Samson sy hande op.

Die panga kloof sy arm tot op die been.

Die aanvaller met die panga lag.

Samson skree. Die loodpyp tref sy agterkop drie maal voor hy vorentoe val.

Hy skree nie meer nie.

Die jong mans spring terug in die taxi. Terwyl hulle wegry blaas die man met die assegaai 'n

Orlando Pirates Vuvuzela. Die pypswaaier drink Samson se melk.

Isha Moosa gil. Haar pa kom uit die woonstel bo die winkel.

Bloed spuit uit Samson se keel en sy agterkop is pap geslaan.

θvvvp

Bosman Hiemstra herken Samson se skoene wat onder die kombers op die sypaadjie uitsteek.

Yusuf Moosa keer hom as hy die kombers wil lig.

Hulle gaan die winkel binne. Ahmed sluit die deur en sê sy vrou Kitty aan om tee te maak.

Bosman koop 'n pakkie Peter Stuyvesant. Hy en Yusuf sit woordeloos by die tafel en rook en drink soet melkerige tee.

Buite klap daar skote. Mense skree en gil onsigbaar. Digte, swart rook begin oor die buurt hang.

Toyota Taxis vol gewapende mans ry met oop skuifdeure heen en weer in Mainstraat. Daar is geen polisie nie.

Na 'n uur vra Bosman Yusuf om die voordeur oop te sluit. Bosman gooi die bebloede kombers eenkant toe en tel Samson se lyk op. Yusuf hou die Audi se agterdeur oop.

θvvvp

“Marceline!”

Daar was geen reaksie nie.

“Marceline!”

Cherie het na Bosman gekyk, die sleutel gedraai en die rondawel se deur oopgestoot.

Die wit Victoriaanse ysterkatel met 'n geelkoperbal op elke hoek se beddegoed was onaangeraak.

Teen die muur was 'n emalje Surf-advertensiebord en 'n foto van die Braamfontein

dinamietontploffing in 1906 - Verwonge sinkplaat en verfrommelde spoorwegtrokke.

“Marceline?” Cherie het deur die kralegordyn met Frida Kahlo se gesig daarop voor die badkamerdeur gestap. Die krale het swaaiend agter haar toe gegaan.

Daar was niemand in die badkamer nie. Die wit handdoeke was ongebruik. Die klein koekies seep in hulle oranje sellofaan, die botteltjies sjampoe en stortjel was onaangeraak. Al teken dat iemand ooit in die vertrek was, was die toiletpapier se punt op die teëlvloer en 'n poel water voor die bad.

“Dink jy sy het oor die muur geklim?”

“Die muur is drie meter hoog met ses stringe elektriese draad bo-op,” Bosman was geïrriteerd

“Dalk het sy haar kind in haar arms geneem en oor die muur gevlieg. Dit sal 'n mooi painting maak. “Die Madonna van Belgravia” ,of hoe Frida?” Cherie het Frida Kahlo met die vuus op die neus geslaan. Die houtkrale het uitmekaar gespat, rondgeswaai en weer tot rus gekom. Frida Kahlo se enigmatiese glimlag was weer terug.

θvvvp

Die Sweedse kerkgroep pak nie eers hulle tasse uit as hulle Samson Dube se lyk op die lang eetkamertafel sien lê nie.

Dit is die dag na sy dood. Hy is met 'n gestyselde wit tafeldoek bedek.

Hoe meer Bosman probeer verduidelik oor besige nooddienste en die geweld wat oral los gebars het, hoe meer ontsteld raak die Swede. Uiteindelik is hulle so opgewerk dat hulle hul goeie maniere vergeet en Sweeds met mekaar begin praat.

Bosman en Cherie dra bier aan. Dis belangrik om die Swede te paai. Hulle het al die suites op die eerste vloer en twee kleiner kamers op die grondvloer vir 'n week teen Europese pryse bespreek. Bosman is verlig dat hulle vooruit betaal het.

“Dit is Afrika hierdie liewe vriende.... Hierdie mense doen dinge anders.” probeer Sven Taxel, wat homself as 'n kenner oor Suid-Afrika beskou, omdat hy Wilbur Smith, Rian Malan en Andre P. Brink gelees het, sy medegemeentelede kalmeer.

Die Swede redeneer luid. Die bierglase word leeg. Bosman gaan haal 'n bottel gevriesde vodka uit die yskas in die kombuis. Die bespreking raak al hoe driftiger.

Bosman loer by die eetkamer in. Daar sit twee vlieë op die wit tafeldoek.

θvvvp

Hoe langer Marceline onder die bed bly, hoe moeiliker is dit vir haar om uit te kom.

Sy het wakker geword toe die wit mense die vertrek in kom. Sy het lê en luister hoe hulle haar naam roep en met mekaar praat.

Sy kon hulle voete sien. Die vrou het deur die krale-en-riet-rietgordyn met die madonnaprent na die badkamer gestap. Marceline was spyt dat sy nie die nat kol wat sy gelaat het toe sy uit die bad geklim het opgedroog het nie.

Die wit mense het harder gepraat. Sy was te bang om onder die bed uit te kruip. Die vrou het die badkamergordyn geklap.

Die wit mense is weg en het die deur oop gelos. Marceline het bo op haar kombers gelê en wag dat haar hart kalmeer. Haar dogter Jean, het nog steeds geslaap.

θvvvp

Die Sweedse kerkgroep kniel in Mei Villa se ruim ingangsportaal met die wit-en-swart teëlvloer. Sven Taxel lei hulle in gebed.

In die eetkamer roer 'n ligte briesie die tafeldoek oor Samson se lyk.

“Het julle geweet Gandhi het in Johannesburg gewoon?” vra Bosman wanneer die gebed verby is.

Al die Swede, selfs Sven Taxel, wat Wilbur Smith, Rian Malan en Andre P. Brink gelees het, is verbaas.

“Kom, klim weer in julle bussie dan gaan wys Cherie julle twee van sy huise.”

θvvvp

Gladys Tshabala het dadelik onder die bed gekyk.

“Sy’s hier Cherie.”

In die skemer onder die bed kon Cherie Marceline se pienk voetsole en wollerige geel-en-bruin kombers sien. Sy het nader gegaan en met 'n geglimlag by die vrou se kop gekniel. Die vrou het met bang oë terug gekyk.

“Kom uit,” Cherie het haar hand uitgesteek.

Die vrou het nie reageer nie.

“Sy’s bang ons gaan haar seermaak,” Cherie het voor Gladys terug na die kombuis gestap.

In die kombuis het hulle eiers en wors vir Marceline gemaak.

“Miskien moet jy liewers die kos vir haar vat,” Gladys het die bord op die tafel gesit.

“Hoekom?”

“Dit was swart mense wat haar probeer doodmaak het.”

In die rondawel het Cherie die bord 'n ent van die bed op die vloer gesit. Dit het gevoel asof sy 'n bang dier met kos uit haar skuilplek wou lok.

θvvvp

Dubcek maak die buitekamerdeur oop. Hy lyk verleë en ruik na drank. Die klein vertrekkie is bedompig. Daar lê koerante op die vloer voor die onopgemaakte bed.

“Ek het jou hulp nodig,” Bosman kyk deur die deur na die deurmekaar kamer.

“Ek is te getrek om lughawe toe te ry,” Dubcek begin die deur toe stoot.

“Jy hoef nie te bestuur nie,” Bosman druk met sy oop hand teen die deur.

“Ek is te dronk om ander mense te sien,” Dubcek los die deur en kyk weg.

“Daar is niemand anders hier nie.”

“Wat van die Swede?”

“Cherie het hulle Gandhi se huise gaan wys. Terwyl hulle weg is, moet ons Samson na sy kamer dra. ”

Dubcek krap sy nek.

“Die lyk in die eetkamer freak die Swede uit,” sê Bosman as die Tsjeg niks sê nie. Dubcek vat 'n sluk uit die bottel Richelieu op sy tafel en hou dit uit na Bosman.

As hulle klaar gedrink het, gaan hulle die huis binne en dra die stywe lyk teen die trap op. In Samson se klein solderkamertjie lê hulle vriend se verminkte liggaam op sy bed neer. Bosman bly 'n oomblik agter en kyk rond. Elke oppervlak in die vertrek, meubels, plafon en mure, is oortrek met aanhalings en gesegdes in Samson se handskrif.

In die voorportaal op die grondvloer gons die sypaadjiedeure se interkom. Bosman stap ondertoe en tel die handstuk op.

Die staatslykswa is by die hek om Samson se lyk op te laai.

θvvvp

Dit was tienuur die oggend op Zweig van Niekerk se eerste dag in meer as veertig jaar in Johannesburg. Die sypaadjie waarop hy gestap het was besig. Die mense het na hom gestaar. Baie het opgehou praat wanneer hy nader kom. Hy het die klanke van Zoeloe en Tswana uit sy

kinderdae herken maar niks verstaan nie. Een maal het hy Frans gehoor. Hy het sy kiere se silwer handvatsel stywer vasgeklem en hom verbeel hy is 'n flaneur in 'n Paryse *banlieue*.

Magnolia Mansions, die inrigting waar Iso sedert vyf jaar voor hulle ma se dood versorg is, was op die volgende hoek. Die naam was in groot swart letters op 'n hoë vlageel muur gevef.

Zweig het die straat oorgesteek, gaan staan en terug na Mei Villa gekyk. Richard Ho wat saam met hom buitentoe gestap het, het nog steeds voor Mei Villa se oop sypaadjie deur gestaan. Toe hy sien dat Zweig na hom kyk het hy gewaai en deur die hek verdwyn. Zweig het besef die stap tussen Mei Villa en Magnolia Mansions was dalk nie so veilig as wat hulle hom verseker het nie. Zweig het diep asemgehaal. Dit was dertien jaar sedert hy sy tweelingsuster gesien het. Hy het die klokkie teen Magnolia Mansions se hoë vlageel muur gedruk.

Bo die hek was 'n sekuriteitskamera. Anderkant die hek was 'n herehuis. Die indrukwekkend Edwardiaanse fasade met sy twee imposante dakvensters wat uitkyk op die parkie oorkant kon in een van die ryker buurte in Londen gewees het. Vasgedruk agter die hoë vlageelmuur het die groot geel huis egter soos 'n dier in 'n klein hok in 'n dieretuin gelyk. Al wat nog te sien was van die gebou se eertydse glorie was 'n breë swart houtdeur met 'n bolig en vensters aan weerskante. In die bolig was die oorspronklike loodglas met 'n geel tulppatroon. Die eens elegante breë veranda was omskep 'n lelike aluminium-en-glashortjiesonkamer vol verslete rottangmeubels en vergroeide potplante. Op die stoepdak was 'n rol doringdraad om diene van die twee dakvensters weg te hou. Die houtvensters was vervang met staalrame. Swart Spaanse diefwering het verhoed dat die rame meer as ses duim na buite swaai.

'n Aantreklike mollige vrou in 'n verpleegstersuniform met 'n bos sleutels in haar hand het teen die stoeptrap afgekom.

“Meneer van Niekerk welkom by ons,” die vrou het die swart voetgangershek oopgesluit. “Ek het u op die kamera herken. U lyk nes na Tannie Isobel.”

θvvvp

In lewende lywe was Senior Matrone Babes Krige minder pedanties as oor die foon. Haar stem was warm en haar glimlag spontaan. Zweig het haar in die skemer gang gevolg. Die lug was gevul met die reuk van gekookte kos en ontsmetmiddel. Tussen haar dye het die vrou se sykouse teen mekaar gesuis. Haar heupe, maag en boude het haar wit uniform styf laat span. Zweig het probeer onthou wanneer laas hy 'n vrou jonger as sestig in gewone sykouse gesien het.

In 'n sonnige sitkamer het reuse vensters het op 'n verwaarloosde patio uitgekyk. Die Flintstones was op TV. Twee mans en twee vroue het TV gekyk. Babes Krige het vriendelik gegroet.

Niemand het reageer nie. Iso was nie in die vertrek nie.

“Isobel se kamer is hier af,” Babes Krige het 'n deur na 'n kort wit gang met dynserige grys volvloermatte oop gemaak.

Zweig het die Allegro van Mozart se strykkwintet in C. Majeur, K. 515 gehoor.

Babes Krige het 'n kamerdeur oop gemaak.

“Ek kry vir Oom 'n stoel.”

Zweig het gewag dat die vrou om die hoek verdwyn. Hy het weer diep asem gehaal en sy oë toegemaak. Daar was 'n knop in sy keel toe hy die deur oop stoot.

θvvvp

Iso het in 'n groen russtoel voor haar bed gesit. Haar kop was presies soos wat dit Zweig dit sy hele lewe lank geken het; skuins gedraai asof sy na 'n veraf geluid luister. Haar hare het in 'n grys, stywe dik vlegsel oor haar linkerskouer gehang. Sy het swart jeans, 'n grys vissermanstrui met 'n rolkraag en bruin Birkenstock sandale gedra.

Zweig het elke kledingstuk herken. Serenita het gereeld Londen se Januarieverkopings gefynkam op soek na klere vir haarself en haar skoonsuster.

“Jy lyk soos 'n afgetrede pottebakker.”

Daar was geen teken dat Iso hom gehoor het nie.

“Of 'n folk sanger op pensioen.”

Sy het nog steeds nie reageer nie. Zweig het voor haar gekniel en haar hande gevat. Hulle ma se helder blou oë het verby sy regteroor gestaar. Zweig het omgedraai en haar blik gevolg. Langs 'n pot Usambara viooltjies op 'n grys metaal muurrak was die CD speler wat hy en Serenita die eerste Kersfees na sy ma se dood vir Iso gestuur het. Die Mozart was een van die CD's wat hulle saam gestuur het.

“Ek was by toe sy daai trui koop. Ons was op vakansie in Frankryk. Ek het gedag dis kitsch, maar Serenita was adamant. Sy was reg. Jy lyk goed daarin,” Zweig se mond was droog en sy stem het gebewe.

Hy wou nie huil nie en het stil gebly. Toe het hy haar in haar ongefokusde oë gekyk en besef sy is bly om hom te sien. Hy het vorentoe geleen en haar op haar sagte pienk mond gesoen. Die Mozart op die CD-speler het 'n klimaks bereik en het alles wat besig was om te gebeur vir Zweig na 'n rolprent laat voel.

θvvvp

Dit is Zweig en Iso se agtste verjaardag. Die twee van hulle sit tussen hulle oupa en ouma. In die gewelf van die Colosseum rolprentteater in Commissionerstraat se fluweelswart plafon ver bo hulle koppe flikker daar flou elektriese sterretjies. Dun wit wolkies dryf reëlmatig voor dit verby. Hoog teen die mure is daar die torings, teëldakke en verligte venstertjies van 'n miniatuur Middeleuse dorpie.

In die paadjies skyn vrouens in maroen baadjies, swart rompe en pildooshoedjies hulle silwer Eveready flitse op die pakkies Lucky Strike sigarette en stafies blou Cadbury Sjokolade in die groot houtskinkborde wat aan breë bruin leerbande oor hulle skouers hang.

Dit word stadig donker. Die ligte op die reuse swaar rooi gordyne met goue tassels gaan uit. Net die rooi “Exit” liggies bo die deure en die flou oranje sterretjies in die dak skyn. Die gordyne skuif stadig oop. Op die skerm brul die Metro Goldwyn Mayer leeu.

In die flikkerlig van die swart-wit fliek vat Zweig Iso se hand. Hy weet dat sy ook hulle ma wat in Duitsland is mis. Hy dink aan die Bybelstorie van Simson wat die leeu met sy kaal hande verskeur het en wens hy was so sterk soos Simson sodat hy sy stil sussie teen die boelies van sy ouma hulle se buurt kan beskerm.

θvvvp

Zweig het op die ongemaklike oranje plastiekstoel wat Senior Matrone Babes Krige gebring het, gesit en met sy tweelingsuster gesels.

Hy het gepraat oor die simfoniekonserte waarheen hulle saam met hulle ouers gegaan het. Oor pieknieks by die Dieretuinmeer of langs die Jukskeirivier saam met mense wie se gesigte en name vergete was.

Oor partytjies in rykes se huise in Houghton en Parktown waarheen hulle geneem is.

Oor sy argitektuurdosente op Wits.

Oor die skares voor die Drilsaal tydens die verraadverhoor in 1956.

Oor politieke vergaderings waar sy pa hulle heen gevat het.

Oor die Zoeloe nagwagte met hul knopkieries langs hul konkas vol oranje en blou kole.

Oor die reuse Pierneefskilderye wat eers rondom die fontein in die ou Parkstasie en toe naby die gewelfde dak van die nuwe stasie se binneplein gehang het.

Oor die Tea Room Juke Boxes vol Big Band en Swing.

Oor die helderverligte winkelvesters in Eloffstraat met die jongste modes uit New York en Parys.

Oor die duck tails op hul Triumph motorfietse.

Oor die agtermiddae in hul pa se boekwinkel en die wandelings terug na hulle woonstel in Sun Court in Joubert Park.

Zweig het begin om in hulle pa se predikantstem te praat; “Slaan jou oë op na die geboue wat oor ons toring Zweigie. Ons kon in New York, Londen of Parys gewees het. Hierdie kunswerke uit baksteen, glas en staal gebou deur die sweet van die armes is al wat die kapitaliste ooit aan hierdie stad gegee het. Lank na die wind die mynhoop weg, en die gieriges terug na die ou wêreld gewaai het, gaan hulle nog staan. Johannesburg het wolkekrabbers lank voor Londen gehad.”

Zweig het stil gebly. Hy het hom verbeel dat hy Iso vir 'n oomblik lank kon sien glimlag. Die musiek was klaar. Iso het opgestaan en die CD omgeruil. Vaughan Williams se *The Lark Ascending* het begin speel.

Iso het weer gaan sit. Deur die smal venster met die swart raam bo haar kop was die kaal tak van 'n boom 'n swart kraak teen die wintergrys lug.

'n Oosterse afdruk wat in Serenita se galery kon hang.

θvvvp

In wit vertrekke met blink vloere is jy afgesluit van Londen se lawaai. In kolle elektriese lig teen die mure hang Sjinese droëkwassketse, Japanse Ukiyo-e afdrucke, Arabiese kalligrafie en bleek miniature van vergete Raj's.

Die galery se minimalistiese styl is die modes van 1982 Londen ver vooruit en dra een van Oscar James se geliefkoosde woorde, "*Epiphany*", as naam.

θvvvp

Zweig het Iso vertel van die galery wat Serenita begin het met deel van die geld wat Oscar James aan hulle bemaak het.

Hy het haar hand in syne geneem en sy vingerpunte teen haar gewrig gehou soos toe hulle klein was. Hy kon haar pols voel klop. Destyds het hy geglo hulle harte klop gelyk. Asof hulle steeds in hulle ma se baarmoeder was.

Hy het verstaan hoekom hy na sy ma se dood nie Johannesburg kon besoek nie. Om Iso weer alleen agter te laat sou te moeilik wees. Hy het gewonder wat hy gaan doen wanneer hy weer terug Londen toe moet gaan en het 'n oomblik lank fantaseer om haar saam met hom terug te neem. Om sy gedagtes af te lei het hy begin om sy suster van sy lewe in Londen vertel.

Van die Engelse wat nie van sy argitektuur gehou het nie.

Van die 15 jaar wat hy by die London City Council moes werk omdat hy nie ander werk kon kry nie.

Van die dosentepos wat hy gekry het nadat hy sy doktorsgraad voltooi het.

Van die huise wat hy in New Mexiko, Australië, Spanje en Brasilië en ander warm dele van die wêreld ontwerp het.

Van sy eerste dogter met die tweede naam Ursula. En sy jongste een wat Isohandra heet.

θvvvp

Om een uur het Bosman Hiemstra opgestaan van sy lessenaar en na die kombuis gegaan.

Gladys en Cherie het aan weerskante van die tafel gesit. Aan die onderste punt was 'n vrou in 'n helderkleurige lyfdoek met 'n baba.

“Marceline?” het hy geglimlag.

“Sy het heeltyd onder die bed weggekruip,” het Cherie gesê.

“Van waar af is sy?”

“Ek weet nie... Ons sal iemand moet kry wat Frans kan praat.”

“Daar sal iemand onder die vlugteling by Jeppe polisiestatie wees...”

“Ek gaan haar nie soontoe vat nie! Van die polisie is kop en een mus met die aanvallers. ”

“ Nou wat wil jy dan doen?” Bosman het besef sy irritasie laat hom soos 'n ouer klink.

“Ek weet nie....Dink jy doktor van Niekerk kan Frans praat?”

Die baba het begin huil. Bosman het 'n plastiekbakkie lasagna uit die yskas gehaal.

θvvvp

Zweig het gedroom hy klou 'n ivoorkleurige satynkussing in sy hand.

Hy het sy greep verloor.

Die satynkussing het stadig uit sy vingers gegly.

θvvvp

“Meneer van Niekerk.”

Zweig het sy oë oopgemaak.

“Dis tyd vir lunch,” het Senior Matrone Babes Krige geglimlag “Sal Oom haar sommer vandag voer?”

Zweig het regop gesit in die stoel. Babes Krige het hom 'n dik wit porseleinbord met gebraaide vis en tartaresous, bleek aartappelskyfies, 'n deursigtige snytjie suurlemoen en 'n skeppie tamatie-en-uieslaai gegee en die kamer verlaat.

Daar was nie 'n mes en vurk nie. Zweig het 'n stuk vis afgebreek en dit vir haar gehou. Iso het haar mond oop gemaak sonder om na sy hand te kyk. Hy het die vis tussen haar lippe gesit. Sy het stadig gekou sonder om na hom te kyk. Zweig het 'n stukkie pap tamatie uit haar bord kos gevis. Die smaak van druiweasyn en wit peper het hom aan die kos wat hulle Afrikaanse tantes altyd gemaak het, herinner.

θvvvp

“Commence avec... Je m’apelle Marceline,” het Cherie in haar slegte Frans gesê.

Marceline, met haar kind op haar skoot, het wantrouig oor die kombuistafel na die videokamera op die driepoot langs Cherie gestaar.

“Dites-moi s’il vous plaît votre histoire. Recontre le histoire de Marceline et la fille,” om Franse en uitgedinkte woorde aan mekaar te string het Cherie al hoe meer belaglik laat voel. Sy het gehuiwer. “La terreur, le voyage a Jozi...Le xenophobia”

Marceline het haar kop geknik en begin.

“Je m’appelle Marceline,” sy het die baba in haar arms begin wieg asof sy bang was haar kind gaan wakker word.

Cherie het gekyk of die ander vrou se gesig in fokus was.

θvvvp

Babes Krige was terug met 'n tweede bord vis en slaai. In haar ander hand was 'n dessertlepel en 'n mes en vurk.

“Ek het sommer vir Oom ook 'n bord gebring. Die lepel is vir tannie Isobel.”

Die bord en die messegoed was louwarm, asof dit pas uit 'n skottelgoedwasser gelaai was.

“Ek kan steeds nie glo hoe baie julle na mekaar lyk nie,” Babs Krige het haar kop geskud en by die deur uit gegaan.

“Dis soos die kos in die Blou Kamer op Parkstasie. Onthou jy?” Zweig het kos op die swaar silwer lepel geskep. “Altyd dieselfde. Vis met sous soos hierdie, beesvleis, aartappels, spinasie, pampoen en Yorkshire-poeding.”

Zweig het die lepel vir Iso gehou. Sy het haar mond oopgemaak en stadig gekou. 'n Tamatiepit het op haar lip agter gebly. Zweig het dit met sy pinkie afgegee. Aan die manier waarop haar oë sy handbeweging gevolg het, kon hy vir die eerste keer sien dat sy bewus van sy teenwoordigheid.

Hy het die twee van hulle saam met hulle ouers in die East African Pavilion in Pleinstraat onthou. Die kelners het lang wit Arabiese gewade, wynrooi skouerserpe en fesse met swart tassels gedra. Iso het met 'n mes en 'n vurk geëet.

Zweig het die mes en vurk in sy suster se hande gesit en die bord op haar skoot.

“Hier Bella,” het hy 'n kindernaam gesê wat vyftig jaar laas oor sy lippe was. “Eet self, jy kan mos self, toe...”

Iso het eers die mes en vurk bestudeer asof dit artefakte was uit 'n museum, uit 'n graftombe. Toe het sy die vis gesny en begin eet.

Agter sy rug het die deur oopgegaan.

“Alles nog reg?” wou Babes Krige weet.

“Ja,” Zweig het oor sy skouer gekyk.

Die deur het toegegaan. Iso het stadig klaar gekou en weer kos op haar vurk gelaai.

“Lepel? Waarvan praat hulle?” het Zweig saggies gelag. “Jy het in die beste restaurante in Johannesburg geëet. Van His Majesty’s Cellars tot by die Victoria Hotel. Onthou jy die scones in die John Orr’s se Tea Room?”

Zweig was gelukkig en op sy gemak. Dit was net soos toe hulle kinders was. Hy wat praat en Iso wat niks sê nie. Sedert Serenita se dood het hy van vooraf gewoon gemaak aan gesprekke met mense wat nie antwoord nie. Alles het bekend gevoel. Iso se stiltes was net so gerusstellend soos sy gesprekke met sy gestorwe vrou.

Monoloë waarin hy meer kon gee as in gesprekke met ander mense. Omdat hy geweet het dat dit nooit vir hom nodig sal wees om homself te verdedig of om te verduidelik nie.

Hy het die dessertlepel opgetel en begin eet.

θvvvp

Iso het in haar diep groen rus stoel sit en slaap. Die Corelli CD wat sy na ete opgesit het, het nog steeds gespeel.

Zweig het saggies opgestaan en versigtig met sy panamahoed en kiere in sy hand na die deur gestap.

“Alibaba.”

Hy het omgedraai. Iso se oë was op hom.

“Iso.”

Sy knieë, styf van die lang stilsit in die koue, het gekraak toe hy by haar kniel.

Haar oë was weer op die oorkantste muur. Zweig het gewonder of hy homself verbeel het sy het iets gesê

“Dis lekker om jou stem te hoor,” die dun vel op die rug van haar hand was sag onder sy lippe.

“Onthou jy hoe het Ouma ons elke aand 'n storie gelees uit *'n 1001 Nagte'*?”

Iso het nie reageer nie. Zweig het moeilik orent gekom.

“Ouma Ooglappie,” Iso het na hom gekyk.

“Ouma Ooglappie. Hulle het hier anderkant gebly. Sy en Oupa Abraham,” Zweig se stem was selfs sagter as die van sy tweelingsuster.

Iso se oë was weer toe maar sy het effens geglimlag.

“Lekker slaap Bellatjie.”

Zweig het liggies aan sy suster se wang gevat en by die kamer uit gestap.

θvvvp

Buite op die sypaadjie het Zweig sy Panamahoed opgesit. Hy was opgeruimd. Dit was net na drie uur maar die son was reeds deur die koppie agter Magnolia Mansions verberg.

Hy het flink na Mei Villa begin stap en vir die eerste maal sy blyplek se vierkantige trapgewels opgelet. Hy het die sleutel wat Cherie hom vroeër gegee het in die straatdeur gesteek en met die tuinpaadjie na die huis gestap.

“Goeie middag ek is Bosman,” die man op die stoep het die bos geelwortels vol grond van sy regterhand na sy linkerhand versit en die rooi grond aan sy hand aan sy gestrepte slagtervoorskoot afgegee.

“Van Niekerk,” Zweig het Bosman se hand geskud.

“Welkom by Mei Villa.”

“Dis 'n mooi plek. Ek sien nou eers die gewels... Dit lyk Hollands...”

“*Bataafs*-Hollands,” Bosman het geglimlag. “Dit was die Hollandse Randlord Jacobs-van der Poel se huis.”

“Ek weet niks van hom af nie.”

“Hy het sy geld gemaak in Batavia en nog ryker hier geword. Oujongkêrel. Hy is deur stakers op sy myn uit sy motor gepluk. Sy chauffeur is met pikstele doodgeslaan,” Bosman se stem was die van ‘n entoesias. “Hyself het verdwyn. Die huis is aan die Katolieke Kerk geskenk wat dit 'n weeshuis gemaak het. Die meubels en skilderye is opgeveil. Die eerste Gauguin wat in Johannesburg verkoop is, was uit sy boedel.”

Bosman se gesig het gelyk asof die eerste Gauguin in Johannesburg aan hom behoort het.

Hy het die voordeur oop gehou en in die kombuis se rigting verdwyn.

Zweig het sy hoed afgehaal

“Ek het nog altyd straatname bo die name van voëls verkies,” het 'n sagte mansstem in die sitkamer gekom.

Cherie het Zweig geroep toe hy verby die sitkamerdeur stap. Hy het die vertrek binne gegaan.

Sy het langs 'n klein videokamera op 'n driepoot gestaan. 'n Maer man met 'n verrimpelde vel geklee in 'n tweedjas, swart jeans en duur leerskoene het in 'n rystoel gesit. Sy grys hare en

bokbaard was modieus kort. Om sy nek was 'n leesbril aan 'n leerriempie. Daar was 'n breë goue ring in elkeen van sy ore.

“Dokter van Niekerk, dit is my pa, Jakob Eloff,” het Cherie gesê.

Die man in die rystoel se glimlag het Zweig aan 'n koppesnellerstrofee laat dink. Hy het sy hand stadig van sy rystoel se grys opgestopte armleuning gelig. Zweig het die koorswarm hand geneem en besef die man is siek eerder as bejaard.

“Ons het 15 jaar lank in Huis Le Roux gewoon. Cherie het daar groot geword,” Jakob Eloff se stem het 'n warmte en sjarme uitgestraal wat Zweig dadelik van hom laat hou het.

“Sy’t my gesê. Woon jy nie meer daar nie?”

“Die plek is te groot vir ons. En dit is duur om siek te wees in demokratiese Suid-Afrika....,” het Jakob geglimlag. “Dit is Rodney Houseman, my man.”

Zweig het vir die eerste maal die ander man in die vertrek raak gesien. Rodney Houseman het woordeloos uit sy diep leerstoel geknik sonder om op te staan. Sy voete het nie aan die vloer geraak nie. Op sy bolip was 'n welige bruin snor. Hy was presies dieselfde as Jakob Eloff aangetrek. Selfs die twee goue ooringe was identies.

“Is dit u wat die name van strate bo die van voëls verkies?” Zweig het op die oop stoel oorkant die rystoel gaan sit.

“Nog altyd,” Jakob Eloff het nog breër geglimlag.

“My Oupa het vir 20 jaar Johannesburg se straatname op die randstene gevef,” Zweig het sy Panamahoed op die vloer neergesit en gesien dat Cherie 'n knoppie op die kamera druk.

θvvvp

Zweig het *Moby Dick* op sy bedtafeltjie neer gesit. Die woorde en taalgebruik was vir hom net so vreemd as die vorige aand. Hy het terug geleen teen die kussings en na die afdruk van die wit tweekoppige reptiel gestaar.

Daar was 'n sagte klop aan die deur.

“Jammer om te pla,” Cherie het die rooi en wit vadoek in haar hande gewring “Mais... Parlez vous Francais?”

“Un peu plus.”

“Tres bien,” Cherie het haar skewe glimlag gegee en ‘n blink sliert blond hare langs haar linkerwang agter haar oor ingedruk.

“Ek wonder of jy my kan help....” Sy het gehuiwer. “Om te tolk.”

“Nuwe gaste?”

“Soort van.”

θvvvp

Kivu, Bakavu, Kisangani, Kasai, Uvira, Mpulungu.

Die plekname in die Kongolese vrou op die video se verhaal het vir Zweig soos plekke in 'n TV-reisprogram geklink maar daar was niks romanties aan die verhaal wat hy aan Richard en Cherie moes vertaal nie.

Dit begin met Marceline en haar man wat deur die venster van hulle huis in Bakavu vir Laurent Kabila se soldate vlug en eindig met die ses mans wat haar dogter wou verbrand. Aan die einde van die video het niemand iets gesê nie.

“Wat is die dogter se naam?” het Richard na 'n ruk gevra

“Jeanne,” het Zweig geantwoord. “Vernoem na Jeanne d’Arc.”

θvvvp

Marceline maak haar man wakker as die kontraksies te erg word. Hippolyte maak sy oë oop.

“Dis tyd.”

“Is jy seker?” Hippolyte is skepties. In die vorige week was daar reeds twee vals alarms.

“Ja.”

Hippolyte staan op en bel die taxibestuurder waarmee hy vooraf gereël het.

Hulle neem Marceline se gepakte tas en 'n sterk flits en stap na die kant van die plakkerkamp waar die Senegalees in sy taxi op hulle wag. Hierdie keer hou Marceline se kontraksies nie op onderweg na die hospitaal nie.

θvvvp

By die hospitaal het die ontvangsklerk iets gesê oor makwerekwene wat soos rotte aanteel en gesê ons moet wag op regop stoele oorkant die ontvangstoonbank. Hy het die res van sy skof nie weer na ons gekyk nie.

Die son het opgekom. Die onvriendelike nagklerk is vervang deur 'n vrou met goedkoop nagmaakte goue juwele en dieselfde Nylon haarverlengings as wat ek in die Suid-Afrikaanse vroue in die plakkerskamp se hare ingevleg het.

Ander swanger vroue en pasiënte is toegelaat. Niemand het ons gehelp nie. Teen tienuur was die ontvangs verlate en het my man gevra of hulle my asseblief kan toelaat. Die vrou agter die toonbank het gesê hy moet sy bek hou en gaan sit anders kan ek my kind gaan kry in die gat waaruit ons gekruip het.

My man het kom sit. Ek het begin huil. Vir die res van die dag het niemand met ons gepraat nie. Om ses uur het die onvriendelike nagklerk weer aan diens gekom. Om agtuur het my man na die kraamsaal gestap en 'n suster in 'n blou uniform R1 000 aangebied.

“Twee duisend rand,” het die vrou gesê.

Hippolyte het terug gekom. Ek het op die stoele gaan lê en wag en my maag vasgehou. Twee ure later was daar nog geen teken van die vrou wie hy geld belowe het nie. Hippolyte het nie geweet wat om te doen nie.

Die personeel wat verby geloop het, het die heeltyd gelag en opmerkings gemaak oor makwerekwene. Om seker te maak dat ons verstaan het hulle Engels gepraat. Hippolyte kon verstaan wat hulle sê maar wou nie vir my vertaal nie.

Net voor elf het ek wakker geword toe 'n hospitaalwag in 'n groen uniform 'n dik swart rubberknuppel in my maag druk. My man het my op die hoë trollie gehelp wat die wag gebring het. Die wag het glad nie probeer om my te help nie.

Die suster aan wie Hippolyte die geld beloof het, het gewag in 'n saal met agt leë beddens sonder beddegoed.

Ek het op 'n bed gaan lê, myself op my elmboë gesteun en my bene oopgemaak.

“Druk Mevrouw Kwerekwere. Druk jou baba uit... “ die suster was kwaad.

Ek was nat van die sweet en het geskree en gehuil. Maar die baba wou nie kom nie.

“Druk, As jy nie druk nie, gaan jou kind vrek. Roep my as daar iets gebeur,” die suster het uit die vertrek geloop.

Toe die suster weg was, het Hippolyte by my bed gekniel hardop gebid tot die Heilige Gees, die Heilige Maria en al die ander Heiliges waarvan hy die name kon onthou. Hy het dieselfde woorde al hoe vinniger herhaal; *Help my vrou en red ons kind. Laat hulle oorleef.*

”As ons wil hê hulle moet oorleef, beter ons haar in die teater kry.”

Die lang ouer man met die sagte vriendelike oë, baard wat grys begin wys word en fyn inisiasiesnyttjies op sy wange het Frans gepraat.

“Hoe lank is jou vrou al in kraam?” die dokter het die stetoskoop om sy nek in sy ore gesteek en die metaal luisterhuisie teen sy jas warm gevryf.

“Haar kontraksies het drie uur gisteroggend begin.”

“Hoekom bring jy haar nou eers?”

“Ons sit al van voor sonop in Ontvangs. Niemand wou ons help nie,” het Hippolyte gesê.

“Hierdie mense!” het die dokter gesê en die stetoskoop op my maag gesit.

0vvvp

Hippolyte het by my kop langs die blonde narkotiseur met die goue kruisie wat by haar blou teaterdrag uitsteek, gestaan. Die vriendelik dokter se grys baard en inisiasiesnyties was nou agter 'n blou masker versteek. Hy het my bloederige Jeanne tussen my bene uit gehelp. Die suster aan wie Hippolyte R2000 beloof het my dogter aan my gegee. Hippolyte het geglimlag.

“Haar naam is Jeanne,” het ek gesê. My oë was vol trane.

Hippolyte het geknik, en Jeanne by my geneem en die sagte plekkie op haar kopbeen gesoen.

0vvvp

Teen die tyd wat Bosman die pot met skaapnek-en-groenboontjie bredie op Mei Villa se eetkamertafel neergesit het, was Zweig van Niekerk en Richard Ho albei besig met hulle tweede dubbel whisky.

Cherie wat, kort nadat hulle die opname van Marceline klaar gekyk in die kombuis verdwyn het, was agter Bosman met 'n kastrol rys en 'n outydse Pyrex bak vol Boerpampoen.

“Pasop my hande brand,” Cherie het die rys en die pampoen langs die bredie neer gesit.

Bosman het al drie deksels afgehaal. Die stomige reuk van bone, vleis en pampoen het die lug gevul.

Zweig het sy Ouma en Oupa se kombuis onthou.

“Comfort food,” het Cherie geglimlag en begin om vir haarself op te skep

“Boerekos,” het Richard Ho gesê en sy whiskyglas in een sluk leeg gemaak.

θvvvp

“Na wie is Roberts Avenue vernoem Oupa?” vra Zweig.

“Na Lord Roberts wat gedink het dat dit so maklik sal wees om Boere te skiet as om koelies te jag.”

“En Kitchener Avenue?”

“Generaal Kitchener van Khartoem... Die blikslaer wat jou Ouma en jou Ooms en tantes konsentrasiekamp toe gestuur het. Hierdie deel van die stad is vrot van Empire name.”

“En wie was Eloff van Eloffstraat Oupa?”

“Een van die skelms wat ryk geword uit Paul Kruger se liggelowigheid.”

Die agtjarige Zweig en Iso lê in die driekwartbed in die klein slaapkamer langs hul Ouma se kombuis. Hulle ma is al ses maande lank in Duitsland op soek na haar ouers en broers. Hulle Oupa is nege en sestig maar werk nog steeds vir die Johannesburgse munisipaliteit. Elke aand voordat die tweeling gaan slaap, vertel hy hulle 'n storie of twee oor die straatname wat hy daardie dag geskilder het.

“Carse O' Gwarey weg is vernoem na 'n deel van Skotland, Innesstraat is vernoem na Dr. Innes, die eerste sterrekundige by die Uniersterrewag op Sterrewagkoppie. Die laaste luiperd in Johannesburg is doodgeskiet in die sterrewag se gronde deur 'n Konstabel van der Merwe. Ek was in die Radium hotel se kroeg toe sy sersant hom 'n dop koop om dit te vier.”

Dit is winter. Hulle Oupa se stem is rustig. Zweig sien hoe Iso se oë stadig toe gaan. As hy seker is sy tweelingsussie slaap, laat hy homself toe om weg gevoer te word deur sy Oupa se rustige stem.

Net voor hy indommel hoor, verbeel hy hom dat hy sy ma saggies hoor sing.

Morgen frueh, wenn Gott will, wirst du wieder geweckt

Morgen frueh, wenn Gott will, wirst du wieder geweckt

Bly maak hy sy oë oop. Maar dis sy oupa met sy lang wit baard wat in die stoel voor hulle bed sit. Sy oupa dra 'n oopknooptrui wat Ouma Ooglappie vir hom met die hand gebrei het. Daar is 'n wit verfvlekke op sy munisipale oorpak se blou broekspype. Hy vertel hoe ou Meneer Bezuidenhout na wie Bezuidenhoutsvallei vernoem is aan die Munisipaliteit gesê het dat as hulle die pad na sy opstal op Doornfontein se werf verleng, hy hulle grond sal gee om die sterrewag te bou.

Die kombuis langsaan ruik nog steeds na die skaapvleis en pampoen wat hulle vir aandete gehad het.

θvvvp

Haar man se gemeentelede en die pastorie raak soms net te erg vir Ursula van Niekerk.

Dan haal sy 'n huurmotor of die trem na die binnestad.

Soms as sy deur Eloffstraat met sy helder winkelvensters stap, voel dit vir haar asof sy in Europa is. In 'n stad wat die verskrikking en verwoesting van die oorlog ontsnap het en nie sy Jode uitgemoor het nie.

Sy dink dikwels aan haar ma, pa en broer wat Adolf Hitler verafgod het en nie die oorlog oorleef het nie. Sy was nooit met Hitler beïndruk nie. Dalk is dit hoekom sy met 'n uitlander getrou het. Iemand wat haar kon wegneem van die oorlog waarna amper almal wat sy geken het uitgesien het.

Vandat sy terug is uit Duitsland hou sy meer as voorheen van Johannesburg met sy reuse spoorwegstasie, groot poskantoor, parke met ysterhekke en kommuniste met pamflette op die stadsaal se trappe.

Dieselfde stadsaal waar sy musiekkonserte bywoon terwyl haar man met die tweeling by die huis bly.

“Hierdie stad het my lewe gered,” dink sy soms terwyl die musiek oor haar spoel.

Die meeste van die musikante op die verhoog is vlugteling. Agter hulle instrumente is die snit van hulle aandpakke Europees eerder as Engels.

Onder die mense wat na die konserte met glasies Kaapse sjerrie in hulle hande vergader word daar amper meer Duits as Engels gepraat. Van Afrikaans is daar geen sprake nie. Baie van die Engels wat gepraat word het is vol Duits en Jiddisj. Blonde, lomp Afrikanerseuns met borselkoppe, puisies en groot hande dra klein toebroodjies rond op silwer skinkborde.

Ampermans wat lyk soos die kinders van haar man se gemeentelede.

Op Donderdagmiddae ontmoet sy die trein uit Kaapstad op Parkstasie en herken hulle dadelik. Mense met verslete koffers en warm Europese klere. Sy nader die wat agterbly op die perron nadat die ander passasiers weg is.

“Goeie dag ek is Ursula Tanzer van die Johannesburg Vlugtelingsbond,” gebruik sy haar nooiensvan en steek haar hand uit.

Nege uit tien maal antwoord die nuwe aankomelinge haar ook in Duits.

θvvvp

“Is jy vegetaries?”

Die ete was verby. Bosman het die skaapvleis uit Zweig se bord gekrap.

“My vrou was 'n Hindoe en het nooit regtig geleer om vleis te kook nie,” Zweig het 'n sluk wyn gevat.

“More aand maak ek vir dokter 'n veggielasagna,” Cherie het die leë kosbakke opgetel. “Moenie moeite doen nie. Ek eet lig saans. 'n Slaai sal goed wees,” het Zweig gekeer.

Cherie het opgestaan met 'n vol bord kos in haar hand.

“Hoe lyk dit met bietjie Tarzan twak,” Bosman het 'n handgerolde sigaret so dik soos 'n sigaar uit sy hemsak gehaal.

“Laat ons rook terwyl die stad brand. Oormore is ek nie meer met julle nie,” Richard het 'n aansteker uit sy sak gehaal.

“Dis bietjie morbid,” het Zweig gesê.

“Ek het gister nie 'n storie gefile nie. My base dink die geweld is verby. So dis huis toe vir 'n week en dan na 'n ander eksotiese bestemming vol restless natives.”

Die reuk van die sigaret het Zweig aan partytjies van sy jong dae herinner. Dagga, jazz en wit meisies met swart kêrels wat altyd gesê het hulle is digters of musikante.

θvvvp

Zweig en Serenita staan in die hoek van 'n huis in Saxonwold se sitkamer. Hy het sy arm om haar lyf. Hulle gasheer is een van Transvaal Books se kliënte en hulle ken niemand nie maar is dankbaar om aan mekaar te kan vat sonder dat iemand die polisie bel.

“Sien jy die vrou by die deur?” fluister Serenita in sy oor.

Zweig knik. Die kort vrou is ouer as die meeste ander gaste. Haar styl hare is na binne gekrul. Sy dra 'n stywe swart polonektrui en het 'n string amberkleurige krale om haar nek.

“Sy lyk nog meer ongemaklik as ons.”

“Dit is Nadine Gordimer... Die skrywer van wie ek jou nou die dag vertel het.”

Zweig kyk na die vrou. Vir 'n oomblik vang haar oog syne. Dan spring haar donker oë verder van een gas na die ander. Iets in haar blik laat Zweig aan 'n eekhoring dink.

θvvvp

Toe die daggasigaret klaar was het Bosman nog 'n bottel rooi wyn oopgemaak. Hy het Richard vertel hoe hy en Dubcek die vorige nag die Mei Villa se minibussie uit 'n plakkerskamp gaan terughaal het.

“Jy lyk verveeld,” het Cherie langs Zweig geglimlag en sy glas weer gevul.

“Was hulle nie bang om in die middel van die nag in 'n plakkersamp in te gaan nie?”

“Ek vermoed die dagga praat net so hard soos hy,” Cherie het aan die klein videokamera voor haar op die tafel gevat, “Dubcek het 'n AK 47 vir die geleentheid gehuur en hulle het 'n Angolese eks-huursoldaat gevat om shotgun te ry.”

Oorkant die tafel het Bosman gelag en 'n sluk wyn gevat.

“Hoekom neem jy heeltid mense af?” Zweig het na die kamera op die tafel voor Cherie gewys.

“Ek is besig om 'n duisend stories oor Johannesburg te dokumenteer.”

“Mondelinge geskiedenis?”

“Nee, stories. Mense praat nie altyd die waarheid nie. Daar is een kliënt, Moria Bensusan, wat gereeld kom. Die storie wat sy oor haarself en haar familie vertel is nooit dieselfde nie,” Cherie het die klein silwer videokamera opgetel en aangeskakel. “En daar’s 'n ou drag queen, Ferris Malouf, wat opdress as historiese karakters. Partymaal is hy George Harrison, die ou wat die eerste goud ontdek het, se vrou, dan Rosie Burton, 'n hoer uit early Johannesburg. Laas keer was hy die polisieman wat Koos de La Rey doodgeskiet het se verloofde.”

Oorkant die tafel het Bosman gelag.

“Hoekom noem jy hulle kliënte?”

“Ek betaal hulle honderd rand 'n storie,” Cherie het die videokamera op Bosman gerig wat nog steeds met Richard gepraat het.

“Uit jou eie sak?”

“Die Parnassus stigting in New York het my geld gegee,” Cherie het die kamera na 'n laggende Richard gedraai.

“So jy’s videokunstenaar?”

“Ek’s nie Nam June Paik of Bill Viola nie,” die kamera was weer op Bosman gerig.

“My vrou was op Parnassus se raad,” Zweig kon Bosman op die kamera se uitvouskerm pie sien.

“Regtig?” Cherie het die kamera op die tafel neergesit “My Ma is hulle enigste adviseur in Afrika. Nepotism begins at home.”

Zweig het gelag. Cherie het haar skewe geglimlag gegee, 'n sigaret aangesteek en die stuk blonde hare langs haar linkerwang agter haar linkeroor ingedruk.

“Hoeveel stories het jy al?” het Zweig gevra.

“Marceline s’n was nommer 221.”

“Is dit moeilik om mense te laat praat... ”

“Nie vreeslik nie, maar die aanvalle op vreemdelinge het die uitlanders laat verdamp. Hulle stories is amazing.”

“Hoe kry jy hulle in die hande?”

“Daar is 'n advertensie op my ateljee se deur wat sê ek betaal R100 'n storie . Party dae daag tot 5 mense op. Ek vra ook mense wat ek ken. Ek interview more Richard se ouma.”

“Sal jy my ook 'n honderd rand 'n storie betaal?” het Zweig geterg.

“Absoluut,” Cherie het gelag en die daggasigaret by Richard gevat..

Zweig het homself verskoon en na sy kamer gegaan.

Daar was stempos van beide sy dogters op sy selfoon. Hy het teruggebel en lank met hulle altwee gepraat. Toe het hy gaan stort en in die bed geklim.

Lewers in die nag het Zweig wakker geword. Buite het 'n Piet-my-Vrou geroep.

Hy het 'n soel Saterdaggaand op die pastoriegrasperk onthou. Sy pa het eier-en-mayonnaise toebroodjies gemaak. Sy ma het vir haar en haar man wyn in wit porseleinkoppies geskink sodat die bure nie oor die wynglase op die tuintafel kan skinder nie.

In die donkerte het 'n Piet-my-Vrou geroep.

“Skiet-my-vrou, skiet-my-vrou” het sy pa die voël se drienootroep gekoggel.

Die lig van die straatlig voor Mei Villa het Zweig herinner hoe sy pa, in hulle woonstel in Joubert Park ure lank in die donker sitkamer gestaan en by die venster uitgekyk het.

Soms, as hy seker was dat Iso al slaap, het Zweig saggies opgestaan en in een van sy ma se grys-groen sitkamerstoele gaan sit.

Die venster het op Claimstraat uitgekyk en die nag was vol veraf klanke.

'n Treinfluit, 'n kerkhorlosie, tremklok, 'n vragmotor wat uitbeur teen die bult na Hillbrow.

Zweig het sy pa vrae gevra oor dinge waaraan hy nooit bedags gedink het nie.

Sy pa het geantwoord sonder om om te kyk.

Asof hy die heel tyd op die antwoorde staan en wag het.

Ons bly nie meer in die pastorie want ek is nie meer 'n dominee nie.

Wanneer jy groter is, sal jy verstaan.

Nee, dit is nie omdat die mense nie van Mamma gehou het nie.

Wanneer jy groter is sal jy verstaan.

Nee ek glo nie meer in die Here nie.

Wanneer jy groter is sal jy verstaan.

Daar is niks om te vrees aan die dood nie.

Wanneer jy groter is sal jy verstaan.

Wanneer mens doodgaan gaan jy net dood.

Wanneer jy groter is sal jy verstaan

0vvvp

In die rondawel het die onophoudelike vreemde geroep van die voël wat sy nie geken het nie het Marceline bang gemaak. Sy het die donker nag onthou toe die Suid-Afrikaners die uitlanders begin aanval het. Die Somaliërs se winkels is eerste afgebrand. Toe 'n kerk wat aan Zimbabwiërs behoort het. Toe hulle mense se huise aan die brand begin steek het sy en Hippolyte die donkerte in gevlug met hulle dogter, die kombers in die plastieksak en 'n inkopiesak vol babaklere.

Hulle het bly hardloop totdat hulle by 'n sloot met 'n reuse betonwaterpyp gekom het en stil in die stikdonkerte van die waterpyp gehurk.

In die verte kon hulle mense hoor gil en huise wat brand sien. Haar kind het begin huil. Sy het haar bors in haar dogter se mond gedruk.

Dit was koud. Sy het die duur dubbelkombers uit die plastiek gehaal en om Hippolyte, hulle baba en haarself gedraai. In die donker veld rondom hulle kon hulle ander mense ook hoor vlug. Toe dit lig word het Hippolyte terug na hulle huis gestap om te kyk wat hy nog kon red.

Sy het hom nie weer gesien nie.

θvvvp

Soos elke ander aand van die derde week in Mei 2008 het die roep van die Piet-my-Vrou

Bosman Hiemstra aan Yeats se valk en dinge wat uitmekaar val laat dink.

Hy het sy glas wyn op die eetkamertafel opgetel en na sy studeerkamer gestap. Die geroep van 'n voël wat net veronderstel was om in die somer in Johannesburg te wees het vir hom soos 'n voorbode gevoel.

Hy het die radio aangeskakel. 'n Inbelprogram was aan die gang.

“Mense maak nou ons, die “makwerekwere”, dood,” het 'n man met 'n Franse aksent gesê “Wie gaan hulle doodmaak ons almal dood is? Die Sjinese? Die Indiërs? Die wittes? Die Kleurlinge? En wanneer hulle almal dood is? Ek sal jou sê; dan gaan hulle mekaar begin uitmoor.”

Bosman het die radio afgeskakel.

Die inbeller se aksent het hom aan Dominique die blonde Kanadese dokter met borste vol fyn sproetjies herinner. Hy het hulle laaste keer saam onthou; sy bo-op hom, haar vel blink van die sweet en die goue kruisie om haar nek wat tussen haar borste op en af hop.

Om sy ereksie en die onheilspellende woorde van die man op die radio te besweer het hy name van voëls in rooipen in sy oefeningboek begin neerskryf; *hamerkop, hadida, kolgans & tarentaal*

Hy het na die woorde sit en staar en; *wat is dit wat julle name uitstraal?* bygevoeg en weer doodgetrek. Eindrym en reëls met sewe of minder woorde was altyd 'n teken om op te hou te skryf.

Hy het nog vier voëlname onder mekaar geskryf;

kransduif

kwêvoël

kransswael

swartkopwielewaal

Hy het sy pen laat val. Die woorde sou nooit 'n gedig word nie.

“Drank, dagga en lees laat my slaap nie. Dis tyd om seks te probeer,” het hy vir sy gesig in die Victoriaanse spieël bo die kaggel gesê. Die ironie in sy stem het nie gehelp nie. Hy het geweet dis nie normaal om met spieëls te praat nie.

Hy het die letters DOM op sy selfoon ingesleutel.

Dominique se naam het op die skerm pie verskyn.

Deel Ses

Die Boekklub

Vir my is die lieflikste dae van die jaar daardie dae wanneer alles in my stad - mens, verkeer en boom - so 'n bietjie anders lyk as hulle wakker word.

Cesar Pavese

θvvvp

Zweig het die volgende oggend in 'n goeie bui wakker geword.

Die rustige nagevoel van die droom net voor hy wakker geword het, het bly draal.

In die droom het Iso en hy saam met sy Ouma en Oupa by hul kombuistafel sit en ertjies dop. Sy ouma het vertel hoe 'n staker se vrou haar oog met 'n stuk steenkool uitgegooi het.

Zweig het uit die bed opgestaan en die gordyne oop geskuif. Op die grasperk was Richard Ho weer besig om Tai Chi te doen

Zweig het sy sweetpak aangetrek en ondertoe gegaan.

θvvvp

Na ontbyt het Richard Zweig hom vir 'n sigaret op die stoep genooi.

“Dis my vierde sigaret in twee dae. Dis seker dat tyd ek my eie sigarette begin koop.”

“Moet liewers nie. Mens rook minder as jy bedel.”

Cherie het by die voordeur uitgekom in 'n lang swart jas, 'n geel wolmus en 'n rooi leer rugsak oor haar skouer

“Het jy met jou ouma confirm Richard?” Cherie het 'n sigaret aangesteek.

“Ja... Sy's fine daarmee.”

“Gaan die kamera haar nie laat vries nie?”

“Nee, sy chat graag en sy het almal vertel sy gaan op TV wees.”

“Ek wil haar nie onder valse voorwendsels afneem nie.”

“Moenie worry nie. Teen vanmiddag het sy al vergeet ons was daar.”

Cherie het geglimlag en diep aan haar sigaret getrek.

“Ek is reg wanneer jy reg is,” Richard het sy stompie tussen die plante ingeskiet en na Cherie gekyk.

“Ons kan gaan. My kamera is in my rugsak.”

Cherie en Richard het teen die trappe afgestap en by die hek af gestap. Zweig het alleen op die stoep agter gebly.

θvvvp

In die kombuis het Bosman en Gladys na die radionuus geluister. Daar was nog steeds geweld oornag in Diepsloot en ander arm buurte rondom Johannesburg asook aanvalle op swart buitelanders in Kaapstad. 'n Regeringsamptenaar het gepraat oor die skep van veilige hawes vir vlugteling buite die gemeenskappe wat hulle aangeval het. Gladys het haar kop geskud en die skottelgoedwasmasjien gepak.

Bosman het na sy studeerkamer gestap. Die boek waarin hy die vorige nag die voëlname geskryf het, was nog op die tafel. Hy het gewonder of hy ooit weer 'n gedig gaan skryf en na die groot spieël gekyk. In die helder daglig het hy geen begeerte gehad om daarmee te praat nie. Hy het Dominique en die kruisie om haar nek onthou en haar nommer geskakel.

θvvvp

“Ja?” Dominique se stem was slaperig.

“Het ek jou wakker gebel?”

“Dis die middel van die nag.”

“Dis al oor nege.”

“Nie in La Paz nie.”

“Wat maak jy daar?”

“Presies dieselfde as wat ek in Afrika gedoen het. Ek red die mensdom.”

“Ek het nie eers geweet jy is op pad nie.”

“Ek ook nie. Maar toe iemand my weer deur die gesig klap en my 'n wit teef noem toe het ek besluit ek het genoeg gehad.”

“Ek het gehoop jy is lus vir seks.”

“Dit sou lekker gewees het, maar dis bietjie ver.”

“As jy wakkerder was, kon ons foonseks gehad het.”

“Miskien volgende keer,” daar was 'n lag in haar stem.

“Wie het jou 'n wit teef genoem het en deur die gesig geklap?”

“My kêrel... Thobogo...”

0vvvp

“My naam is Alice en ek is so oud soos die mountains,” het Ricahrd Ho se ouma aan Cherie Sadie se kamera gesê. “So oud soos die mine dumps. So oud soos Mandela. Ons is die same year gebore. So ek weet nie meer wat memory of wat imagination is nie. Maar what is the difference between remember en imagine? Not much as jy my vra.

Party dae as ek in die bed lê dink ek ek hoor 'n stoomlokomotief fluit. Maar stoomtreine loop al long time nie meer in Johannesburg nie. So ek dink die lokomotiewe wat ek hoor fluit is maar net my memory. Of miskien my imagination. In die aande in China Town kon jy die treine by die municipal market en in Braamfontein Yard hoor shunt. Toe was treine nog stoom. Fluit-fluit, klik-klik. Dis die sounds van my kleindae. Fluit-fluit, klik-klik. Maar my eerste memory was op 'n ander plek.

My pa het 'n winkel gehad next to 'n myn. Dit was during 'n strike. Daar was 'n Boervrou. Na die tyd het ons gehoor that her husband was a scab. Sy was op die trap van my pa se cash store toe die piece of coal haar tref. In the eye! Niemand het gesien wie dit gegooi het nie. I'm telling you; She screamed! Sy het op haar knes gegaan en gehuil. Cried like a baby! Ek onthou dit soos yesterday. Sy het 'n wit apron aangehad en een van daai kappies wat die poor white anties toe gedra het. Die bloed uit haar oog was 'n fontein. Ek praat deesdae so min Afrikaans die mooi woorde strike my nou weer all over. “Fontein” en “lokomotief” netnou. Woorde wat mens nie eintlik nie meer hoor nie of hoe? Not op Sewende Laan anyway. Ek sal jou sê daai programme is nou 'n high light hier. Ek weet dis onrealisties dat Europeans en Non-Europeans so pellie-pellie is. Maar daai Oubaas wat sy spreekwoorde so opmix laat my so lag dat die others wat nie Afrikaans verstaan nie, jealous raak

O, ja... Skies, jy's reg, ek lose track van my eie gedagtes. Die vrou is daar toe op die stoep van my pa se winkel en haar oog bloed rooier as stoeppolish. My ma en pa het die bloed met 'n towel probeer stop en Older Brother wat verlede jaar dood is... op 95... of was dit nou die jaar before last? In elke geval my pa stuur toe Older Brother om die soldiers te gaan roep. Die soldiers kom daar met een of ander tank of lorrie en laai die poor white vrou op. Ek weet nie wie die vrou was nie en ek het haar nooit weer gesien nie. Maar ek remember haar oog met die bloed wat so daar uitspuit soos nou. Dis die first thing wat ek onthou.

Wat wil julle nog weet? Apartheid? Ag jong dit was nie regtig 'n nuisance nie vir my generation nie. Ons Chinese het ons mos self maar eenkant gehou. Nie soos vandag se mense wat nie meer wil weet hulle is Chinese nie. Even Richard met sy Sjinese vrou en volbloed kinders.

Ses van my nege grandchildren married out. Nou die dag het die een great grand child, Lucy, haar kind, my eerste great-great grandchild, kom wys. Hy lyk nie eers meer Chinese nie. As jy nie weet hy is bloed van my bloed nie sal jy dit nooit raai nie. Dit moet my seker hartseer maak. On the other hand. Dis hoe life seker maar is. Dis amper never soos wat jy wil hê dit moet wees nie. Maar dit beteken nie life is bad net omdat nie exactly is soos wat jy dit wil hê nie.”

θvvvp

“Jou ouma kan nogal 'n storie vertel,” Cherie het die Sjinese ouetehuis se sekuriteitshek agter haar toe getrek.

“Ek het vandag dinge gehoor wat ek nie geweet het nie.”

“Die meeste mense kan nie ophou praat as hulle weet hulle word afgeneem nie. Kom stap saam met my Pajama Bar toe.”

“Pajama Bar?”

“My ateljee... Dis twee blokke weg. Ons sal nie lank wees nie.”

By die madrassa langs die blou moskee het seuns in lang gebedsgewade sokker gespeel. 'n Man met 'n baard het in die deur verskyn en sy hande geklap. Die seuns het binnetoe gegaan. Die laaste een met die sokkerbal onder sy arm.

In die gronde van 'n outydse drie verdieping skool met groot skuifvensters en 'n steil hoë rooi dak het dogtertjies in blou ginghamrokkies en bobby socks hop scotch gespeel.

Op die hoek van Main- en Bergstraat het 'n man in 'n fontein helder oranje vonke die dak van 'n Volkswagen Golf af gesaag. Deur die hoë geroeste sinkplaathek agter hom was daar 'n klein skrootwerfie vol karwrakke.

“Hulle sê dis 'n chop shop.”

“Ek sal beslis nie my tjops hier koop nie.”

“Ek dag Chinamans is nie veronderstel om 'n sin vir humor te hê nie.”

“Ek is nie so Sjinees as wat ek lyk nie.”

“Hold that thought. Ek wil...” Cherie het stil gebly en gaan staan.

'n Ent voor hulle was haar ateljee met die woorde “Pajama Bar” op die vensters geverf. Oorkant die straat voor die Moosas se winkel was die plek waar Samson vermoor is. Dit was die eerste keer sedert sy dood dat sy terug was.

θvvvp

“Dit lyk soos 'n bordeel!” Richard Ho het in die ou winkel rondgekyk en gelag.

Die mure en dak van die vierkantige vertrek was met rooi fluweel drapeer. 'n Goue hemelbed het op 'n Persiese tapyt gestaan. In die hoek het 'n vergulde Louis XIV stoel gestaan.

“Ek dink The Pajama Bar was dalk so iets. Hulle het die vorige huurder na 'n week kaal op die bed gekry met sy voël in sy hand, ” Cherie het deur die deur in 'n klein vertrek langsaan verdwyn.

“Hoe weet jy dit?”

“Die land lord. Hy en sy ma praat graag met die kamera. ”

Richard het op die hemelbed gaan sit. Dit het soos verhoogdekor gelyk. Laaghout en goue verf.

Cherie het 'n driepoot uit die kamer langsaan gebring en langs die bed opgestel.

“Wat maak jy nou?” Richard het opgestaan.

“Sit,” Cherie het hom terug op die bed gedruk. “Dis nou jou beurt. Begin met “Ek is nie so Sjinees as wat ek lyk nie. ”

θvvvp

My naam is Richard Ho en ek is nie so Sjinees soos ek lyk nie. Nie dat ek gemengde bloed of enigiets is nie. Selfs my kinders is 100% Sjinees. My ma se Oupa en Ouma was van dieselfde provinsie in Sjina. My pa se ouers het uit twee aangrensende dorpe gekom.

Beide my ma se oupa en my pa se pa het alleen na *Kum-saan* gekom. *Kum-saan* beteken geel berg. Aan die begin van 20ste eeu was daar drie Geel Berge, een was in San Francisco, een in Australië en die ander in *Namfeechow*.

My ma se Oupa was dadelik 'n sukses in *Namfeechow*, dit is Kantonnes vir Suid-Afrika. Hy kon binne vier jaar genoeg geld spaar om terug huis toe te gaan en 'n vrou baie jonger as hy te gaan trou. Daar was selfs geld om vir sy nuwe vrou en hom 'n kajuit te bespreek, eerder as om saam met die ander Sjinese dekklass te ry.

My pa se pa was minder suksesvol. Sy vrou moes 11 jaar wag voordat sy by hom in *Kum-saan* kon aansluit. En toe moes sy alleen op die skip klim en oor kom. Ek het haar geken, maar nie haar man nie. Sy was 'n kwaai kort tantetjie wat nooit leer Engels praat het nie en was kwaad oor ons ouers ons nie geleer het om ordentlik Sjinees te praat nie. My pa se verskoning was dat ons Suid-Afrikaners was. Maar ek het nie toe ek klein was verstaan hoekom my pa so gesê het nie. Ons is nie soos Suid-Afrikaners behandel nie.

Ek en my suster, soos al die ander Sjinese kinders, moes elke jaar 'n permit kry om na die convent te gaan waarheen ons ouers ons gestuur het. Toe ons in Kensington gaan bly, moes ons bure briewe skryf dat hulle nie omgee om chinks as bure te hê nie. Terwyl my suster op Rhodes studeer het, moes sy elke keer 'n brief kry dat sy wel op die wit mense se trein Grahamstad toe mag ry.

Ek was 18 jaar oud toe ek die eerste maal in Sjina was saam met my pa om dinge rondom my oupa se boedel uit te sort. Dit was 'n groot gesukkel om toestemming te kry om te gaan. Toe ek daar kom, het ek heeltemal uitgefreak. Dit was weird om op 'n plek te wees waar almal soos ek gelyk het. Kort daarna is ek Kunsskool toe. Ek was nog steeds so uitgefreak deur die feit dat daar miljoene ander in Sjina was wat soos ek gelyk het dat ek alle ander Sjinese vermy het. Dit was

nie try for white nie. Om die waarheid te sê ek hou nogal van die woord wat my pa se kortgat bedonnerde ma wit mense genoem het “*Bak-gwai*”- *wit duiwels*. Maar ek wou nie een van 'n paar honderd miljoen wees nie. Ek wou uniek wees – soos toe ek en my suster die enigste Sjinese in ons skool was.

Daar daar was nie 'n enkele ander Chinaman op Kunsskool nie. Daar was glo een 'n paar jaar voor my, maar ek het hom nie geken nie. Ek hou nie meer daarvan om sulke rassistiese terme soos Chink en Chinaman te gebruik nie. Maar toe het ek. Miskien om te wys dat ek uniek is en aan *Bak-gwai* te wys ek het 'n sin vir humor. Dat ek nie soos ander Sjinese is nie. Maar dit het my ingehaal.

In 1992 moes die wit mense “Ja” of “Nee” stem in 'n referendum oor apartheid. My destydse girl friend, Ruth Bergh, wou weet of ek “Ja” of “Nee” gaan stem. Toe ek vir haar sê dat ek nie stemreg het nie, kon sy nie ophou om sorry te sê nie. Ons was reeds ses jaar saam. Sy het nooit besef ek is 'n second class citizen nie. Ek self het dit ook nie besef nie. Sy was Joods op dieselfde manier as wat ek Sjinees was. Net in naam, het ons gedink. Maar die funny ding is, ek het met 'n Sjinese girl getrou en sy met 'n Joodse ou. Vandag noem mense Sjinese soos ek “bananas” – geel van buite – maar wit van binne. Gelukkig is ek nie meer so wit nie. Al drie ons kinders het Sjinese name. Ek like dit. Ek sal nie verbaas wees as ek my ou dag 'n Fu Manchubaard gaan begin groei en opium begin rook soos die Sjinese in die 1950's Hollywood movies waarmee ek groot geword het nie.

Dank God vir Bruce Lee... Ek was dertien toe ek my eerste Bruce Lee movie in die 20th Century teater in Von Brandisstraat sien. Toe ek daar uitstap het ek gesien dat die wit kinders anders na my kyk. Asof hulle gewonder het of ek ook karate doen.

0vvvp

Cherie se ma. Helena Sadie-Patsoulides, het nie dadelik opgetel toe sy Jakob Eloff se naam op haar selfoon sien flits nie.

Sy was in die kombuis van haar glas-en-betonhuis in 'n gholflandgoed noord van die stad en was ontsteld oor die swart rook uit die Diepsloot Plakkerskamp wat vir die sesde dag oor haar huis gehang het

“Mens sou sweer daar’s nog apartheid,” het sy die vorige aand aan Cherie gesê. “Gaan hierdie mense nooit tevrede wees nie. Gee hulle die pinkie...”

Aan die stilte aan die anderkant van die telefoon het sy afgelei dat sy weer eens haar dogter aanstoot gegee het. Maar sy het nie omgee nie. Sy was reg. Swart mense het meer as tien jaar stemreg gehad maar was nog steeds nie tevrede nie.

Sy het 100 op haar selfoon geskakel. Jakob het nie 'n boodskap gelaat nie.

Sy het na haar horlosie gekyk. Dit was halfelf. In die sitkamer het sy 'n dubbele whisky weg geslaan en terug gebel.

“Hallo Helena van Troyeville.”

Sy was vies omdat Rodney, Jakob se bynaam vir haar gebruik het.

“Hoe gaan dit daar?”

“So, so... Hy het gistermiddag Cherie gaan groet. Vandag is die dag”

Helena het op die breë wit rusbank agter haar gaan sit. Maande lank het sy vir hierdie dag gewag maar die skok was steeds groter as wat sy verwag het.

“Sal jy die dokter bel en vra dat sy drie uur kom?” het Rodney gevra toe sy niks sê nie.

“Natuurlik.”

“Is jy seker hy gaan nie ly nie?”

“Ek kan maar net sê wat sy gesê het. Die inspuiting gaan hom laat slaap. Sy gaan 'n drup in sy arm sit en hy gaan nie weer wakker word nie.”

“Het sy dit al voorheen gedoen?”

“Sy’s Kanadees. Hulle doen dit daar. Ek het dit een keer in 'n fliek gesien.”

“*The Barbarian Invasions?*” het Rodney gevra.

“Ja. Dis reg!” Helena het opgewonde geklink.

“Dis 'n fliek Helena... 'n Storie... Fiksie...”

Rodney se irritasie het haar weer een laat besef dat hy haar net ter wille van Jakob verdra.

“Fred en Rhonda is hier...” het Rodney na 'n ruk gesê.

“Om te groet?”

“Hulle weet nie. Ons... Jakob... het besluit dis beter. Hy het ook nie vir Cherie gesê nie.”

“Wie weet nog?”

“Net hy, jy en ek...”

“Ek sal graag daar wees om die dokter aan hom voor te stel.”

“Ons... Jakob... het besluit dit sal beter wees as dit net ons is. As jy vroeër kom.”

“Ek verstaan...”

Maar sy het nie verstaan nie. Sy wou daar wees wanneer Jakob sy oë die laaste maal sluit.

Sy moes een van die laaste dinge wees wat hy sien. Vir 8 jaar het hulle 'n huis gedeel. Vir 8 jaar lank was hy vir Cherie meer van 'n pa as wat haar regte pa ooit sou kon wees. Vir 8 jaar lank was hy die enigste man in haar lewe, was sy getrou aan hom. So kuis soos 'n non. Asof hulle minnaars was.

0vvvp

Soms wens Richard Ho hy was welvarend, wys of indrukwekkend

Maar hy weet hy is nie een van die drie nie.

Soms wens hy, hy was 'n raconteur, 'n pervert of selfs 'n ghitaarspeler.

Iemand wat 'n indruk op ander maak.

Maar hy is nie.

Hy sit oorkant 'n Amerikaanse vrou wat Billy heet en baie praat. Hy wonder wat hy moet doen om haar te beïndruk.

Hulle eet klaar en gaan drink drankies in die hotelsitkamer waar 'n pianis in 'n wit tuxedo en 'n reuse sjokoladebruin fluweelstrikdas liedjies uit die 1970's speel.

In die stiltes terwyl die pianis, wat sy bles toe kam met lang dun oliërige stroke grys hare, sy bladmusiek omruil, hoor Billy en Richard die ontploffings van die klein oorloggie wat hul bedags dek. Saans is die strate te onveilig om uit te gaan.

Richard sê vir die vrou dat die stad hom aan Johannesburg herinner. Dat daar iets onoortuigend aan die moderne geboue en die oënskynlike welvaart in sommige buurtes is. Hy vertel hoe hy as kind gedink het al die geboue in Johannesburg hoër as twee verdiepings het vals voorkante. Soos geboue in 'n outydse cowboyfiek.

Billy luister met grootoog-opregtheid. Richard wonder of sy verveeld is. Sy is van Idaho en geleer om te maak asof alle mans interessant is, het sy hom die vorige aand vertel.

Richard het die woord “outyds” voor die woord “cowboyrolprent” gebruik omdat Billy heel moontlik met ander Cowboys as hy groot geword het. Cowboys soos Clint Eastwood en Robert Redford. Regte mans wie se hoede afval in kroeggevegte. Billy is 'n slim en sal dalk weet wie John Wayne was, maar nie dat sy bynaam The Duke was nie.

“Penny for your thoughts?” sê Billy.

Richard besef dat hy ophou praat het.

“Ek’s maar net moeg,” glimlag Richard. Hy besef dat as hy nou begin dit die Calvados wat sal praat en nie hy nie.

“Ek’s ook vaak,” sê Billy

Billy dring aan om vir die Calvados te betaal.

Hulle bly op dieselfde vloer en huiwer 'n paar oomblikke in die gang as die hysbakdeure agter hulle toeskuif.

“Lekker slaap,” sê Richard Ho.

“Jy ook,” glimlag Billy.

Hy lê in die donker na die ontploffings in die verte en luister. Soms hoor hy kleingeweervuur. Hy wonder of hy naby aan ander mense se dood moet wees om sy eie lewe sin te gee en besef dat hy te veel gedrink het.

Wanneer hy die volgende dag terug by die hotel kom, hoor hy Billy is dood. Begrawe onder die beton van 'n gebombardeerde gebou waaruit sy ter wille van effek voor die kamera verslag gelewer het.

Richard bel en vertel sy vrou dat Billy saam met wie hy die vorige aand geëet het, dood is maar noem nie dat Billy 'n vrou was nie. Hy sit op sy bed en wonder of sy ervaring as jong nuusfotograaf in die townships van Johannesburg hom 'n oorlewingsin gegee het wat Billy nie gehad het nie. Hy sit sy hand in een van sy kakie fotograafbaadjie se baie sakke en vat aan die gelukkige muntstuk wat sy ouma hom gegee het. Sy ouma het gesê dit het saam met sy Oupagrootjie uit Sjina gekom.

Vir hom lyk dit soos iets uit 'n Taiwanees stalletjie by die Bruma Vlooiemark.

θvvvp

“James?” Fok Mudan kyk vraend na haar man.

“Dis beter...” Fok Yen glimlag verleë.

Fok Mudan ken haar man nog net ses weke en op die seereis van Kanton na Hong Kong na Mauritius na *Namfeechow* het sy ontdek daar’s baie dinge wat die huweliksmaker wat vroue vir oorsese Sjinese reël haar nie vertel het nie of miskien self nie eens geweet het nie. Al was hy deftig in 'n *Bak-gwai* pak en hoed op die foto wat hy van *Kum-saan* aan haar gestuur het, het sy verwag dat hy outyds sou wees omdat hy 15 jaar ouer as sy is. Maar Fok Yen is baie meer modern as sy. Modern genoeg om sy naam te verander om te pas by sy nuwe lewe in *Namfeechow*

“So moet ek jou nou Fok James noem?” vra Mudan.

“Nee... Die *Bak-gwai* sê nie hulle vanne eerste nie. Jy sê eers jou voornaam en dan jou van.”

“James Fok?”

“Nee James Yap.”

“James Yap?”

“In *Namfeechow* het die *Bak-gwai* het my van na Yap verander.”

“Hoekom het jy nie vir hulle gesê hulle mag nie?”

“In *Namfeechow* is daar min *T’ong Yan*. Dit is beter om te maak soos wat ander sê.”

“Soos wat die *Bak-gwai* sê? ”

“Jy sal verstaan wanneer jy daar kom. Die *Bak-gwai* is almal se baas. Selfs oor die kaffermense wat baie meer is as hulle. Ons Sjinese is min. Nog minder as die Indiërs. Ons is in die middel en moet die vrede met almal handhaaf. Daar’s nog iets...”

“Wat?”

“Wanneer *Bak-gwai* jou vra wat jou naam is moet jy sê dis Mary.”

“Yap Mary?”

“Nee, Mary Yap.”

Mudan knik. Hulle stap langs die dekreling. In die verte flikker die stad waar hulle more gaan land se liggies.

“Is dit *Kum-saan* se liggies?”

“*Kum-saan* is nie by die see nie. Ons moet nog twee dae trein ry.”

“Waar is die berg wat soos 'n tafel lyk?”

“Tafelberg is in Kaapstad. Dis Durban hierdie.”

“Hoe groot is die geel berg van *Kum-saan*?”

“Daar is honderde geel berge in *Kum-saan*.

“Is hulle hoog?”

“Nie baie nie.”

“Kan mens hulle klim?”

“Jy kan. Maar niemand doen dit nie. Hulle is net geel sandhope.”

“Is *Kum-saan* in die woestyn?”

“Nee. Die geel sand kom uit die *Bak-gwai* se myne.”

“Haal hulle die geel sand uit die aarde om geel berge te bou?”

“Nee die Kaffermense haal dit vir hulle uit om goud te kry.”

θvvvp

My liewe moeder, begin Fok Mudan haar eerste brief huis toe. Hoe ver voel die dorp met sy karpdamme en rysvelde nie vanaand nie. Ons huis het elektrisiteit en drie kamers. Hier is 'n toilet binne in die huis. 'n Mens trek 'n ketting en alles spoel weg, jy hoef dit nie weg te dra om oor die groente te gooi soos ons by die huis nie. Ek het nog geen vis geëet van ek hier is nie. Die rys is ook anders. Fok Yen sê dit is rys wat die Ying-kwok yan in Indië koop. Ons huis staan alleen en is agter die winkel. Halfpad tussen die huise van Bak-gwai wat in die myn werk en die kampong waar die Kaffermense bly. Daar is baie meer Kaffermense as wittes. Die vrouens is glo by hulle huise ver van Kum-saan af. Fok Yen stuur my een maal 'n week na die Bak-gwaidorp toe na Miss Anderson om Engels te leer. Ek weet nie hoekom nie. Die wit mense wat in die winkel kom praat die Boeretaal. Die Kaffermense Fanakalo. Dis nou genoeg moeder. Ek het lanklaas geskryf en is uit oefening. Ek skryf weer later. Die dorp waar ons bly se naam beteken Fonteine in die Engelse taal, maar ek het nog geen fonteine hier gesien nie

Groete, u verlangende dogter

Fok Mudan .

Mudan plak die brief toe. Sy skryf die adres in Sjinees. Wanneer sy weer na Miss Anderson gaan, sal sy haar vra om die woord Sjina en die naam van die provinsie in *bakgwai* skrif te skryf . Fok Yen sê as mens dit doen, die brief wel by die regte plek sal uitkom.

θvvvp

Bosman het opgekyk. Zweig van Niekerk het in 'n blou blazer, 'n grys broek, 'n paar duur swart aanglipskoene en sy wit panamahoed en kiere met 'n silwer handvatsel in sy een hand teen die trap afgekom.

Hy het na Bosman agter die ontvangstoonbank gestap. Sy tande was te wit en te reëlmatig om sy eie te wees. Die res van sy voorkoms het van goeie smaak en geld getuig. Hy het 'n duur haarsny gehad en op sy neus was daar 'n tipe bril wat Bosman nog net op foto's van ryk mense gesien het.

“Is doktor op pad na Magnolia Mansions toe?”

“Bietjie laat maar darem,” die ligblou oë agter die swartraambril was vol lewe.

“Moet ek saam met dok stap??”

“Is jy bang ek word aangeval?” het Zweig geterg.

“In die vier jaar wat ons oop is, is niemand nog aangeval nie.”

Zweig het geknik en om gedraai. Bosman het hom agterna gekyk. Die ouer man se bewegings was elegant en vol selfvertroue. Sy liggaam regop en seningrig. Die postuur van iemand wat sy liggaam sy hele lewe lank versorg het.

Bosman het die laaste maal wat Samson opgeruimd by die deur uitgestap het onthou en besef dat hy vir Zweig gejok het gewonder of Zweig van die aanval geweet het.

θvvvp

Mary Yap, soos Fok Mudan haarself na ruk begin noem, besef gou dat haar man gejoj het toe hy sê dat hy net in *Kumsaan* gaan bly tot hy genoeg geld gemaak het. Hy stuur amper nooit geld huis toe soos die ander Sjinese in *Namfeechow* nie.

Teen die tyd wat hulle eerste dogter skool toe gaan, besit James drie winkels in Springs, Brakpan en Boksburg. Die winkels in Brakpan en Boksburg word bestuur deur twee broerskinders wat hy van Sjina laat kom en ook van Engelse name voorsien. Al drie winkels verkoop dieselfde goed. Singer naaimasjiene, rolle sismateriaal, Primusse, paraffienlampe, opwengrammofone, goedkoop ghitare en swaar houtkoffers met geel koperknippe en helderkleurige prente van die Christengode Jesus en Maria daarop.

Soms wanneer hy in sy netjiese pak agter die stuur van sy motorkar sit lyk haar man vir Mary soos 'n ryk witte. Aan die skimpe van ander mense dat hy probeer om nie meer 'n Sjinees te wees nie, steur sy haar nie.

Sy weet hulle is net jaloers.

Tydens die depressie sluit James Yap die winkels in Brakpan en in Boksburg. Die twee broerskinders bestuur die winkel in Springs.

James Yap trek na die westelike punt van Commissionerstraat in die Johannesburgse middestad en begin 'n suksesvolle in- en-uitvoerbesigheid.

In 1935 begin hy ook weer 'n gewone winkel in dieselfde straat. Om sy twee broerskinders te paai, noem hy die winkel Yap, Yap & Yap Provisions en verstaan nooit waarom die wit mense dit die “Doggy Shop” begin noem nie.

θvvvp

Bosman het deur die name op sy selfoon gegaan en Paige Turner, wie hy twee maande vantevore by 'n partytjie ontmoet, se nommer ontdek. Hy het vergeet dat hy haar nommer gevat het.

Hy het die studeerkamer se deur toegemaak en gebel.

“Hallo is dit Paige?”

Die vrou het huiwerig “Ja” gesê, asof sy self nie seker was of sy wel Paige was nie.

“Hallo dit is Bosman Hiemstra. Ek weet nie of jy my onthou nie.”

Paige het gevra hoekom hy so lank gewag het voor hy haar gebel het.

“Ek het gesukkel om die moed bymekaar te skraap.”

Sy het kortaf gelag en “I bet you say that to all the girls” gesê.

“Sal jy my vergewe as ek jou vanaand vir ete uitneem?”

Paige het gesê dit sal lekker wees, solank dit net nie modekos soos Sushi of Thai of Pacrim Fusion is nie.

“Pacrim fusion? Dit is so 1998,” het Bosman gelag.

Sy het gesê dat sy 'n meer gevatte antwoord van 'n bekroonde digter en boetiekhoteleienaarbestuurder verwag het.

“Ek is jammer dat ek dommer is as wat jy verwag het.”

Paige het gesê dat sy, soos meeste vroue wat te veel lees, haarself dikwels met dom mans op hou.

“Ek hou van vrouens met 'n sin vir ironie.”

“Ironie?” het Paige Turner gesê, “dit is so 1995.”

θvvvp

Ses maande na hy in 1983 sy kunsstudies voltooi het, stal Richard Ho uit in 'n belangrike gallery in die Johannesburgse middestad. Die uitstalling kry goeie resensies maar nie 'n enkele werk word verkoop nie. Deur die pa van 'n vriend kry hy 'n werk as fotograaf by *The Rand Daily Mail*. Twee jaar later, drie weke nadat die koerant gesluit het, wen Richard Ho sy eerste internasionale fotografiese toekenning vir 'n voorbladfoto van ses maande vantevore. Vir 'n foto van 'n man besig om te dood te brand met 'n petroldeurweekte buiteband om sy nek.

θvvvp

Iemand onsigbaar het Magnolia Mansions se straathek laat oop klik. Zweig het ingegaan. Daar was niemand agter die ontvangstoonbank en hy het reguit na sy suster se kamer gestap. Die reuk van skoonmaakmiddel en ou kos het weer in die gang gehang. In die sitkamer het dieselfde vier mense as die vorige dag TV gekyk.

Iso het nie opgekyk toe hy die deur oopstoot nie. Mussorgski se *Baba Jaga* het op die CD-speler gespeel. Die oranje plastiekstoel was nog voor haar bed. Zweig het sy suster op die wang gekus. Dit was vir hom lekker om haar te sien. Hy het lank na haar staan en kyk en was hartseer dat hy dertien jaar gewag het voordat hy sy eensame suster kom besoek het.

Toe het hy sy Panamahoed en kiere op die bed laat val en met 'n sug op die oranje stoel gaan sit en Iso gevra hoe dit met haar gaan. Sonder om op 'n antwoord te wag, het hy begin om oor Mei Villa en die mense wat daar bly te praat.

θvvvp

“Soms voel dit wat ek doen soos pornografie.”

Tom Ho kyk woordeloos van agter sy deursigtige suurstofmasker na sy seun.

Richard weet dat sy pa eerder oor Curriebekerrugby of die bure se honde wat heelnag blaf, wil praat. Maar hy moet later die dag na Rwanda vlieg en het besluit om selfsugtig te wees. Sy pa is besig om te sterf. Dalk is dit die laaste keer wat hulle mekaar sien. Hy sou graag eenmaal in sy lewe 'n betekenisvolle gesprek met sy pa wou voer.

“Onthou pa Markus Aurelius?” vra Richard.

“Natuurlik,” fluister Tom Ho deur die suurstofmasker.

“Pa het my sy boek gegee die dag van my matriekuitslae.”

“Jy het dit nooit gelees nie,” glimlag Tom.

“Ek het.”

“Ek het elke paar weke gaan kyk. Die boek was altyd op dieselfde plek in die boekrak. Na 'n paar maande het ek opgehou kyk. ”

“Toe ek uittrek by Ruth het ek op dit afgekom en gelees.”

“A... Ruth jou Jodinnetjie. Wat het van haar geword?” Tom se oë verhelder. Markus Aurelius is vergete. As die seun van 'n kruidenier langs Main Reef Road was sy eerste tevergeefse liefde Naomi, die dogter van Baruch Lieberman, 'n meulenaar van Randfontein.

“Die nagevolge van geweld is baie erger as die oorsake.”

“Wat?” frons Tom.

“Markus Aurelius het dit geskryf. Ek was dertig toe ek dit gelees het. Ek onthou dit nog steeds. Onthou pa dit?”

“Ek het dit nooit gelees nie,” glimlag Tom Ho. “Die man in Transvaal Books het gesê dis 'n goeie geskenk vir 'n matriekseun met drie onderskeidings.”

Richard begin lag en steek sy pa aan. Hulle lag so hard dat Tom begin hoes en stukkies slym aan die binnekant van sy suurstofmasker vasklou en sy seun die bedklokkie moet druk om die verpleegster te roep.

θvvvp

In Iso se kamer het Zweig met toe oë op die harde oranje plastiekstoel na Mozart sit en luister. Na 'n ruk het hy weer begin om haar van Serenita en sy lewe in Londen te vertel. Hoe meer hy gepraat het hoe meer het hy onthou. Geen insident was te gering om te deel nie. Geen detail te onbelangrik nie. Die CD was klaar. Iso het nie opgestaan om dit te ruil nie. Zweig het besef dat sy tweelingsuster na sy stories sit en luister.

θvvvp

“Het jou pa nog nie van Stalin gehoor nie?” die glas Beaujolais huiwer op pad na Oscar James se mond.

“My pa woon in 'n land wat deur Nazi-meelopers regeer word. Hy het in die 1930's in Duitsland studeer. Ek is op Kristalnacht in Köln gebore. My ma is Duits.”

Oscar James is steeds nie beïndruk nie.

“Stalin laat dit wat Hitler aan die Jode, die Gypsies en homos soos ek gedoen het na 'n druppel in die emmer lyk.”

“Ses miljoen dooies is 'n druppel in die emmer?”

“Moenie my woorde verdraai nie,” Oscar trek aan sy krawat asof dit hom wurg.

“Ek verdraai niemand se woorde nie.”

“Niemand weet eers hoeveel mense Stalin uitgemoor het nie. Kapitalisme is dalk nie die antwoord nie maar die hemel weet, dis ook nie die kommunisme nie.”

Oscar James kuier by Zweig en Serenita. Dis Oujaarsaand 1968. Die jaar waarin jong mense dwarsoor die wêreld in opstand kom. Die skrywers wat glo die opstande inspireer; Proudhon, Fanon, de Bray en Marcuse, vlieg van Oscar se boekwinkel se rakke.

“Kalmeer Zweig, hy is ons gas,” fluister Serenita wanneer Oscar in die badkamer is.

Al ken hulle Oscar nog nie twee maande nie is Serenita al klaar daaraan gewoond om healtyd die vrede tussen die twee mans te probeer bewaar.

Oscar James kom terug en tel die bruinpapierplatesak agter sy stoel op.

“Ek glo nie aan die historiese Jesus nie, so dis nie Kerspresente nie.”

Vir Serenita het hy 'n Penguin-vertaling van Simone de Beauvoir se jongste boek, *Force of Circumstance* gebring. Vir Zweig 'n kopie van The Beatles se *White Album*.

θvvvp

“Hulle sê sy het party dae healtyd om die plein gestap en hardop met haar self gepraat,” sê Oscar James.

“Ek wonder soms hoekom mense nog die moeite doen om boeke te skryf” Serenita haal haar kamera uit. “Ek dink sy het alles gedoen wat mens kan regkry met 'n boek.”

“Ek het so gevoel oor James Joyce toe ek jonger was,” Oscar knoop sy jas stywer toe teen die koue.

“Sê jy 'n mens ontgroeï Virginia Woolf?” spot Serenita.

Sy kyk deur die kamera en maak seker die blou naambordjie agter die twee mans is in fokus.

Van Tavistock Square neem Oscar die twee Suid-Afrikaners na 'n kroeg oorkant die British Museum waar hy hulle 'n koperplaatjie met die woorde “*Karl Marx drank here.*” op wys. Hulle lag, bestel drankies en gaan sit by 'n ronde tafeltjie. Die mans steek sigarette aan. Die kroeg ruik na ou bier, sigaretrook en Engelse kos.

“Ek wil julle uitnoui om by The Barbarians Book Club aan te sluit. Ons lees net boeke wat nie in Engeland geskryf is nie,” sê Oscar na 'n ruk. Hy haal sy pruimkleurige serp af en laat val dit op die stoel langs hom. “Lede mag nie oorspronklik van Londen wees nie. Ons ontmoet elke tweede Woensdag van die maand aan huis van een van ons lede. Die gasheer voorsien kos, die ander bring wyn.”

“Dit klink lekker. Hoeveel lede het julle?” Serenita waai die mans se sigaretrook met haar hand weg.

“As julle twee aansluit sal ons drie wees,” glimlag Oscar en vat 'n sluk lager.

θvvvp

The Barbarian Book Club ontmoet elke tweede Woensdagaand agter in Oscar se winkel. Van die plan om by lede se huise te vergader, kom daar niks nie. Al die lede, behalwe Oscar, se blyplekke is te klein om gaste te ontvang.

Benewens Oscar, Zweig en Serenita is daar twee ander lede wat meer as een keer kom. Rosa Baumgarten, 'n boekhoudster van Kennington en Miguel de Silva, 'n wiskundeonderwyser uit Islington.

Op die eerste byeenkoms kondig Rosa dat sy nie Duitse boeke lees nie.

“Nie eers Thomas Mann nie?” vra Oscar.

“Nie eers Thomas Mann nie,” bevestig Rosa Baumgarten.

“Wat van Kafka?” vra Serenita.

“Nee.”

“Maar hy was 'n Jood,” sê Serenita

“Hy het in Duits geskryf” sê Rosa.

“Ons kan op reëls besluit. As iemand so sterk voel moet ons daaroor stem. Ek respekteer Rosa se gevoelens,” sê Oscar en steek sy hand op. Rosa en Miguel volg sy voorbeeld.

“Ek stem daarteen,” sê Zweig. “Hulle wat boeke brand... Die Nazi's...”

“Jy hoef my niks van die Nazi's te vertel nie,” sê Rosa.

“Goed,” sê Oscar “Dan is dit drie teen twee...”

“Hulle wat boeke brand...”

“Hierdie is The Barbarian Book Club nie die Heinrich Heine Bewonderaarsklub nie.” Oscar praat hard. “Kan ons begin? Ons eerste boek is Cesar Pavese se *Die Duiwel in die heuwels*.”

“Ek dink nie ek kan deel wees van hierdie klub nie,” Zweig staan op.

“Zweig sit!” Serenita se stem is skerp. “Die klub het gestem. Ons is die minderheid. Dis hoe demokrasie werk. Buitendien ek het nog nooit Pavese gelees nie. Sit asseblief.”

Zweig gaan sit. Oscar maak almal se wynglase vol en tel drie hardeband boeke op die tafel langs hom op.

“Ek het drie kopieë uit die winkel geleen. Zweig jy lees vinnig is dit reg as julle deel?”

Zweig knik. Oscar deel die boeke uit.

“Dis nuwe voorraad. As dit beskadig word, sal ek dit tweedehands moet verkoop en julle vra om die verskil in te betaal. Ek het iets oor Pavese geskryf.”

Oscar haal 'n vel papier uit sy tweedbaadjie se sak en begin lees. Rosa Baumgarten tel wynglas op. Haar truimou trek terug. Zweig sien vir die eerste maal die ses blou syfers op haar pols.

θvvvp

“La Paz?”

“Ja.”

Rodney Houseman het na die venster geloop en met sy rug na die bed bly staan.

Helena het na Jakob se oumensgesig op die duur wit linnekussings gekyk.

“Ja sy werk vir Medicins Sans Frontieres, hulle het haar verplaas. Ek is jammer,” sy het sy hand opgetel.

“Moenie worry nie,” het Jakob geglimlag en haar hand gedruk.

““Het jy haar al betaal?” Rodney was steeds by die venster.

“Sy doen dit nie vir die geld nie. Sy doen dit verniet. Sy dink genadedood is 'n mensereg.”

Helena het Jakob in die oë gekyk. “Ons sou net vir die gif... Ek bedoel die medisyne... moes betaal.”

Jakob het vir haar faux pas gelag. Die lag het Rodney laat terugdraai van die venster af.

“Dis 'n fokop,” Rodney het na Helena gekyk asof dit haar skuld was dat die Kanadese dokter wat hulle sou help, die land verlaat het.

“Ontspan,” het Jakob gepaai. “'n Boer maak 'n plan.”

θvvvp

Die lede van The Barbarians Book Club sê nooit hoekom hulle in Londen is nie.

Tydens die lees van Kurt Vonnegut se *Slaughterhouse Five* noem Rosa Baumgarten dat Dresden 'n mooi stad was.

Toe hulle Michael Ondaatje se *The collected works of Billy the Kid* lees, sê Miguel da Silva dat hy die Ondaatjes in Colombo geken het en dat hulle ook Burghers soos sy familie was.

“Burghers?” vra Zweig. “Het dit iets met die Boere krygsgevangenes op Ceylon te doen?”

“Dit beteken maar net baie Hollandse, Engelse of ander Europese bloed. Ons was in al die sleutelposte. Toe die Senhalese begin regeer en die lewe vir ons moeilik maak het Australië skepe gestuur om ons te kom haal.”

“Dit klink soos wit Suid-Afrikaners se fantasie,” het Serenita gesê.

Wanneer Suid-Afrika in die nuus is oor politiek of onluste en die ander uitvra sê Zweig en Serenita net die nodigste.

Oor sy lewe in Dublin sê Oscar James nooit iets nie.

θvvvp

Toe hulle hom stamp, het Zweig besef hulle het hom ingewag. Hy was spyt dat hy daardie oggend so deftig aangetrek het.

Die een het 'n mes gehad. Die ander een het Zweig aan die keel gegryp en teen Magnolia Mansion se vlageel muur gedruk.

Die mesdraer het senuweeagtig rondgekyk maar die straat was verlate.

Die wurger het met sy los hand Zweig se sakke deursoek en sy beursie vir die ander jong man gegooi. Hy het mis gevang.

Die beursie het oopgebars en Pond- en tweekpondstukke het die hele sypaadjie vol gespat.

“Los die kleingeld!” het die verwurger geskree toe die mesdraer buk om dit bymekaar te skraap.

Die mesdraer het die beursie vol Suid-Afrikaanse geld in sy sak gedruk .

“Selfoon?”

Zweig het sy kop geskud. Sy kiere was nog in sy linkerhand. Hy het oorweeg om sy Tai Chi as selfverdediging te gebruik. Dit het een en twintig jaar vantevore in Londen gewerk. Op die aand toe Margartet Thatcher die derde maal 'n verkiesing gewen het. Sy aanvallers was wit, aggressief en dronk. Een het 'n Stanley-mes in sy gesig gedruk. Die ander het Serenita gespoeg en met die vuus in die gesig geslaan.

Sy twee Johannesburgse aanvallers was minder aggressief. Zweig het besluit om hulle te laat begaan. Hulle het reeds alles gevat wat hulle kon.

“Trek uit jou skoene,” het die man met die mes gesê.

“Wat?”

“Trek uit jou skoene.”

Zweig het sy Prada inglipskoene uitgeskop.

“Nou jou baadjie.”

Hy het sy vloodblou Brookes Brothers sportbaadjie uitgetrek. Omdat die aanvaller hom nog steeds teen die muur vas gedruk het, het dit moeilik gegaan.

“Jou hemp.”

Zweig het geweier. Sy aanvaller het harder gewurg en met sy vry hand die Saville Row hemp begin los knoop.

'n Vrou met 'n inkopiesak het om die hoek verskyn en op die jong mans begin skel. Die aanvallers het weg gehardloop.

Zweig kon makliker asemhaal. Die hek in Magnolia Mansions se vlageel muur het oopgevlieg.

Senior Matrone Babes Krige het met 'n pistool in haar hand verskyn. Een van die aanvallers het laggend omgekyk en 'n hupsprong gegee. Senior Matrone Babes Krige het 'n pistoolskoot afgevuur. Die aanvallers het vinniger gehardloop.

θvvvp

Cherie het by die kombuisdeur ingestorm.

“Magnolia Mansions het gebel. Die ou man is beroof.”

Bosman het sy voorskot afgehaal en haar na buite gevolg.

Op die oorkantste sypaadjie het Zweig sonder sy sportbaadjie langs 'n vrou in 'n verpleeguniform gestaan. Sy hemp se knope was los en hy was kaalvoet. Sy hare was deurmekaar en sy gesig bleek. Van die deftige, waardige man wat vroeër die dag Mei Villa verlaat het was daar geen

teken nie. Bosman het sy oopknooptrui om die ouer man se skouers gehang en gevoel hoe Zweig se hele lyf bewe van die skok.

Sonder die deftige bril was die ysblou ouer man se oë ongefokus, weerloos en verward. Die vrou in die uniform het 'n whisky van die hand gewys en gesê sy moet terug kom by Magnolia Mansions.

Bosman het vir homself, Cherie en Zweig whisky geskink en die polisie gebel.

Teen die tyd wat Bosman na Paige Turner moes ry het die polisie nog nie opgedaag nie.

θvvvp

“Hierdie deel van die stad herinner my altyd aan Brussel.”

Paige Turner en Bosman Hiemstra het in sy Blou Audi by die verkeerslig oorkant McDonalds in Graystonweg gewag.

“Hou jy nie van Brussel nie?” Bosman het geglimlag.

“Ek was nog nooit daar nie.”

Bosman het gelag. Die verkeerslig het groen geslaan 'n Ent verder het hulle voor 'n inkopiesentrum parkeer.

“Dink jy die motorwagte in Brussel noem mens ook baas?”

“Nee maar hulle sal moontlik ook “Bonsoir” sê.

Paige het by Bosman ingehaak. Hy het van die warmte van haar lyf gehou.

θvvvp

Werner, die Maitre D' van die restaurant was joviaal, oorgewig . Paige kon nie sy aksent plaas nie. Hy was bly om Bosman te sien en het hom op sy naam genoem.

“Van waar kom hy?” het Paige gevra toe die ander man weg is.

“Brussel.”

Sy was nie seker of Bosman gek skeer nie.

Werner het met 'n wynlys terug gekom. Bosman het gevra watter rooi wyn hy aanbeveel. Werner het 'n jaar, 'n landgoed en 'n variëteit genoem. Bosman het geknik.

“Ek drink nie wyn nie,” het Paige gesê toe Werner weg is.

“Wat kan ek vir jou kry? Bier? Whisky? Sjerrie?”

“n Coke lite.”

Bosman het sy hand gelig en 'n kelner het nader gestaan.

“Is jy 'n Christen of iets?” het Zweig gevra toe die kelner weggestap het.

“Nee, ek's 'n alkoholis”

“Fantasties, dan kan jy huis toe bestuur.”

Paige was verlig. Maar Bosman se skynbare ongeërgdheid het dinge beide makliker en ingewikkelder gemaak. Sy was verlig omdat haar drankprobleem hom nie ontstel nie maar ook bekommerd waarom sy met 'n vreemdeling sou gesels.

Maar ook net totdat hy haar gevra het wat sy van Emily Dickinson se gedigte dink.

θvvvp

Die outydse disse op die spyskaart het Paige amuseer.

“Nou voel ek regtig ek’s in Brussel. Wanneer laas het jy Beef Wellington op 'n spyskaart gesien?”

“Hierdie kos is net reg vir hierdie weer. Kyk na die puddings,” Bosman het die blou spyskaart met die goue kroon voorop opgetel. “Dis die beste slegte restaurant in Jozi.”

Paige het na die agterkant van die spyskaart geblaai.

“Banana split en gebakte vla!”

'n Kelner het gekom. Paige het die Beef Wellington bestel en Bosman duck l’orange. Paige het gevra hoekom Bosman na 'n woordeboek vernoem is. Hy het gelag. Dit was lank sedert iemand die grappie gemaak het.

Hulle het hul hoofdis geëet, tot hulle albei se spyt was daar nie gebakte vla nie.

“Die man wat dit maak, is 'n Zimbabwiër. Ons het hom 'n paar dae lank nie gesien nie.” Werner het verleë gelyk.

“Bring ons dan net koffie. Al jou ander gaste en kelners is weg,” Bosman het die spyskaart terug gegee.

“Ek stuur my mense maar vroeg huis toe deesdae,” Werner het die blou spyskaart teen sy bors gehou. “Hulle is almal Zimbabwiërs en Mosambiekers. Hulle voel nie veilig nie.”

“Mens kan hulle nie kwalik neem nie.”

“Ek was sestien toe my ouers en ek met twee tasse uit die Kongo gevlug het,” Werner het met sy wit voorskot gevroetel. “Vandat hulle die uitlanders aanval, dink ek baie daaroor.”

θvvvp

Die ou blou Audi was die laaste motor in die parkeerterrein.

Josef K. het die man en die vrou sien uit kom en gekyk hoe hulle na hul motor stap.

Dit was koud. Nie so koud soos die aand toe sy bure sy huis afgebrand het nie maar baie kouer as wat dit ooit in die Kongo geword het. Onder sy neongroen moulose plastiek karwagjak met die woord “Security” op het hy net 'n dun wit hemp en 'n ou ritsbaadjie gedra. Die res van sy klere was saam met sy kaia verbrand. Hy het die twintigrandnoot by die wit man gevat, die plastiekjak afgestroop en agter 'n beton blompot langs 'n muur versteek.

Die maan het agter die wolke uitgekom. Josef K. het 'n blink maan bo die silwer dak van sy ma se huis in Bakavu onthou.

θvvvp

“Is jy seker ek moet nie bestuur nie?” het Paige gevra toe Bosman agter die stuur inskuif.

“Hierdie kar is 'n een baas motor,” hy het gesukkel om die sleutel in die aansitter te kry.

“Mens moet weet hoe?”

Op die sypaadjie het die karwag sy vinger in die lug gestee. 'n Minibustaxi het gestop.

Paige het die woord “Siyaya” teen die kant van die taxi gelees.

“In die ou dae was “Siyaya” 'n freedom song, nou is dit 'n Toyota taxi,” het Paige gelag.

Bosman het gewonder hoe sy sonder klere lyk.

θvvvp

Josef K. het almal in die taxi geken. Jose die Angolese kok, Martine die Rwandese

kantoorskoonmaker en 'n Ethiopiese vrou van die Total garage oorkant die hoofweg.

Hy het beleefd maar woordeloos gegroet.

Die ander het geknik.

Vroeër sou hy hulle met 'n sagte “Bonsoir” gegroet het. Maar om Frans in die openbaar te praat was nie meer veilig nie.

θvvvp

“*Siyaya, siyaya e’Pitoli*”, die koorgedeelte was die enigste woorde wat Bosman of Paige van die struggle liedjie uit die 1980’s kon onthou.

Nadat hulle dit hardop 'n stuk of twintig maal na mekaar gesing het, het hulle in 'n gemaklike stilte na Paige se woonstel in Killarney gery.

Dit het vir Bosman gevoel asof hy haar langer as twee aande ken. Asof hulle al voorheen saam deur die donker en verlate laatnagstrate van Johannesburg gery het.

θvvvp

In Rosebank het drie mans wat na drank ruik in die taxi geklim.

Een het neergesak op die sitplek langs Josef K en begin gesels. Hy het 'n vraag gevra en besef Josef K. verstaan nie Zoeloe nie.

Hy het in die taxi rondgekyk en hard begin praat met sy twee vriende in die ry stiplekke voor hom. Al woord wat Josef K. kon verstaan was “makwerekwere”. Josef K. Jose die kok en die Ethiopiese vrou het by die vensters uitgekyk asof hulle nie weet daar word oor hulle gepraat nie. Martine die Rwandese kantoorskoonmaker het gemaak asof sy slaap. Die drie Suid-Afrikaners het al hoe harder gepraat. Josef K. het begin voel soos die aand toe sy bure sy huis geplunder en afgebrand het. Hy het gewens dat hulle al by sy afklimplek was. Hy het die oog van die Ethiopiese vrou in 'n weerkaatsing in die venster gevang. Sy het net so bekommerd soos hy gelyk.

θvvvp

Die nagwag in die glashokkie het wakker geskrik toe die elektriese hek na die binnehof van Paige se woonstelblok oopskuif en verleë deur die slaap gewuif. Bosman het op 'n parkeerplek met die woord “Visitor” daarop geverf gestop. Terwyl hy moed probeer bymekaar skraap het om Paige te soen, het sy gevra of hy wou binnekom.

θvvvp

Josef K. het twee blokke te vroeg in Claimstraat Joubert Park uit die taxi geklim. Die kok en die buitelandse vrouens het reeds in Hillbrow afgeklim.

Net die drie Suid-Afrikaners was nog in die taxi. Een van hulle het iets deur die venster geskree toe die taxi wegtrek.

Josef K. het geskrik en vasgesteek op die sypaadjie.

'n Paar meter verder, met sy agterkant na hom, was 'n vangwa parkeer. Die rooi agterligte was aan. 'n Slap hand met 'n gloeiende sigaret het uit die passasiersvenster gehang. Binne die voertuig het 'n polisie-radio gebabbel en gefluit.

Daar was 'n stegie links van hom. Hy het daar in geglip want hy was nie lus om omkoopgeld te betaal of om in 'n koue polisie-sel te slaap nie.

Die stegie het na pis geruik en teen 'n hoë baksteenmuur dood geloop.

Josef K. het saggies gevloek. Hy het gewonder of hy die growwe stukke sement wat tussen die bakstene uitpeul kon gebruik om oor die muur te klouter maar besef dis 'n belaglike idee. Stadig het hy terug na die stegie se ingang gestap. Die polisie-vangwa was steeds daar. Hy het sy baadjie toe gerits en gaan sit. Die muur was koud teen sy rug.

θvvvp

“Ek mis die tik van horlosies en die gelui van kerkklokke,” het mevrou Berkowitz gesê.

“Deesdae hoor mens natuurlik baie meer geweerskote as kerkkloke.”

Vir iemand van 101 het mevrou Berkowitz nog steeds 'n skerp sin vir humor.

Bosman Hiemstra het die Killarney Gazette op die toiletvloer laat val en gedink hy moet Cherie van mevrou Berkowitz vertel. Hy het gehoop dat hy nooit 101 jaar oud sou word nie. Hy het sy

hande gewas, Mentadent tandepasta uit 'n buisie geëet, sy broek los gemaak, sy voorhuid terug getrek en sy voël vinnig by die wasbak gewas.

θvvvp

Josef K. het 'n warm aand in die tuin van sy ma se huis onthou. In die donkerte rondom hulle was hul bure se stemme. Iewers het iemand na die radionuus geluister. Kinders het in die straat gespeel. Elke nou en dan het 'n groot trok op die hoofpad verby gedreun.

“Kyk daar,” het Josef K. se ma agter hom gesê. “Vanaand dra my piesangboom 'n maan.”

Hy het opgekyk. Die vol maan was 'n bleekwit bal binne-in die piesangboom se kroon.

In die verte het paddas gekwaak. 'n Muskiet het onsigbaar om sy kop gezoem. Die reuk van sy ma se kos het deur die oop deur na buite gedryf.

θvvvp

Paige Turner se sitkamer was stylvol. Daar was 'n rusbank en twee Skandinawiese stoele uit die 1960's, 'n Marokkaanse kelim en 'n dryfhout koffietafel vol kunsboeke gestapel. Die mure was vol etse en skilderye wat Bosman herken as vroeë werke van bekende Johannesburgse kunstenaars. Dit was die smaak van iemand wat talent vroeg raakgesien het.

“Jy het goeie oog.”

“Hopelik is jy nie hier vir my oog nie.”

Terwyl hy in die badkamer was, het Paige haar bra uitgetrek en lipstif aangesit. Die donkerrooi lipstif het haar beide soos 'n filmster uit die 1940's en bekend laat lyk. Sy het 'n glas rooi wyn na Bosman uitgehou. Haar tepels het teen die materiaal gedruk, haar donker oureole was duidelik deur die dun bloes sigbaar.

“As ek nog drink, sal ek nie kan bestuur nie.”

“Ek is seker ons sal vir jou 'n lêplekkie kan kry.”

Daar was lipstif op haar voortand. Bosman was bly hy het sy tande geborsel. Hy het vorentoe geleen en die vlokkie rooi lipstif met sy pinkie van haar tand gevee. Sy het sy vinger saggies gebyt en saggies begin suig. Hoendervleis het uit sy oksels deur sy hele lyf versprei. Hy het sy vinger stadig terug getrek. 'n Speekseldraadjie het tussen haar mond en sy vinger geglinster. Hy het 'n sluk wyn geneem om te kalmeer.

“Is iets verkeerd?”

Sy mond was te droog om te antwoord. Hy het vorentoe geleen om haar te soen en haar bloes vol wyn gemors.

θvvvp

Josef K. het by die stegie uit geloer.

Die vangwa se bestuurkajuit was leeg.

Hy het gewonder waar die polisiemanne was.

Iemand het keel skoon gemaak.

Hy het omgekyk.

Twee polisiemanne in donkerblou koeëlvaste baadjies met die woord “POLICE” daarop en pistole op hulle heupe het agter hom gestaan.

Josef K. het besluit om te hardloop.

θvvvp

Hy is die soort wat probeer om jou heeltyd in die oë te kyk. Selfs terwyl hy gesukkel het met jou nat bloes se knope. Hy het gebewe soos 'n jagse tiener. Jy het gewonder of dit opwinding, paniek of koue was. In die kombuis het jou yskas begin spin. In die straat het harde kwaito in 'n taxi gestamp. Hy het angstig sy lippe gelek. Sy onsekerheid het jou verras en gevlei. Jy het 'n advertensie uit jou kinderdae onthou; “Mans is tog so voorspelbaar,” het sy die volgende oggend in haar dagboek geskryf.

θvvvp

“My boekrakke is vol boeke wat ek nooit weer sal lees nie,” het Ferris Malouf hardop vir homself gesê. “Klaar geniet. Verby, soos die verjaarsdae wat ek nooit weer sal hê nie.”

In die straat voor Sun Court was 'n geraas. Ferris het sy lig afgeskakel en die dik swart gordyn voor die venster weggetrek. Op die sypaadjie was twee polisiemanne. 'n Man het voor hulle op die grond gelê, sy hande voor sy gesig gehou en “Please please,” geskree.

Een polisieman het na die smekende man geskop en sy balans verloor. Die slagoffer het opgespring en gehardloop. Die ander polisieman het sy pistool uit gepluk. Voor dit uit sy holster was, was die vlugtende man reeds om die hoek. Die polisieman het 'n oomblik gewefel en toe twee skote in die lug gevuur.

θvvvp

'n Reuse pienk teddiebeer het regop in die middel van die bed gesit.

Paige Turner se nat sybloes het op die slaapkamervloer gelê. Die lê moue het gelyk soos die arms van iemand wat uit 'n gebou val.

Paige het met haar kaal bolyf in haar swart romp en swart hoëhakskoene op die bed gekniel.

“Klim af Boetie Beer. Die Omie wil my seer maak,” sy het die beer van die bed gestamp.

Bosman het op die bed gaan sit. Paige se mond was dadelik hard op syne. Sy het iets gesê maar haar woorde het binne in sy eie mond verdwyn.

“Wat sê jy?”

“Maak my seer!” Paige het terug geleen en 'n wasgoedpennetjie uit die bedkassie se laai gehaal.

Bosman het sy skrotum voel krimp. Paige het die pennetjie net onder haar linkertepel vas geknyp en haar asem skerp ingetrek. Bosman se skrotum het nog verder gekrimp.

Hy het Santie Bothma, die eerste meisie wie borste hy gesoen het, onthou.

0vvvp

“Jirre maar Santie Bothma het nog mooi pramme,” sê Bokkie Zietsman.

Dis die eerste keer in 25 jaar wat ek die woord “pramme” hoor. Ek volg Bokkie se blik. Santie Bothma gesels met iemand wat ek nie herken nie. Asof sy weet ons kyk, lag sy met haar kop agteroor sodat haar T-shirt styf span. Bokkie is reg, vir 'n vrou van amper vyftig het Santie mooi borste.

“Ek is verbaas sy en ou Van is nog saam,” Tone kyk na Van agter die dranktafel.

“Ja, en hy is nog steeds so groot doos soos altyd,” Bokkie vat 'n sluk bier.

Asof hy ons hoor, kyk Van op van die dranktafel waar hy kroegman is. Hy wuif vriendelik. Hy is vet en bles. Van die Craven week rugbyspeler wat hom skaars kon verwerdig om met Bokkie, Tone of my te praat is daar min oor.

“Ek wonder wat hy sal sê as hy weet ons het al drie Santie gespyker toe hulle al gekys was,” Bokkie waai terug vir Van.

“Hy sal in sy broek kak,” Tone vat 'n sluk bier.

“Wat was die jonger sussie se naam?” wonder Bokkie.

“Theresa.”

“Sy was ook 'n goeie pomp.”

“Ja,” beaam Tone.

Ek knik. Ek het Theresa een aand bygekom toe ek in die army was.

“En die een wat ouer as ons was, Patricia, sy was ook nie sleg nie,” sê Tone.

“Sy het mos gemoan van die oomblik wat jy haar bra losgemaak het.”

“Sy’t vir my gesê sy was 'n virgin.”

Tone verstik aan sy bier. Bokkie glimlag en klop my goediglik op die skouer.

“Dis steeds een van die beste blow jobs wat ek ooit gehad het,” probeer ek my verleentheid verberg.

“Wat was die jongste sussie naam nou weer?” Bokkie frons.

“Drienie,” Tone versit sy bier na sy linker hand en krap met sy vinger in sy oor.

“Drienie, dis reg, ek het van haar vergeet.”

“Ek het haar so tien jaar gelede gesien op 'n HIV- kongres in Seattle,” Tone sluk die laaste bier in sy blikkie weg.

“Laat ek raai....” lag Bokkie.

“Nie net een maal nie,” Tone druk die leë Heineken blikkie in sy hand inmekaar en haal 'n vol een uit die halwe sesling by sy voete.

By die dranktafel lag Van hard.

“Arme Doos,” sê Tone.

“Daar’s fokol arm aan hom,” Bokkie vat die bier wat Tone na hom uithou. “Hy’s ryker as ons al drie saam.”

“Dis nie moeilik nie.”

Ons lag almal vir Tone se flou grap.

θvvvp

Die klank van die skote het Josef K. nog vinniger laat hardloop. Hy het terug gekyk maar niemand het hom gevolg nie. Die vangwa se enjin is ook nie aangeskakel nie.

'n Paar blokke verder het hy in 'n donker systraat in geswenk en begin stap. Sy longe het gebrand en sy hart het so hard geklop soos die aand toe hy vir sy bure moes vlug.

Van iewers het hy Papa Wemba hoor speel. Die klank van die kwasa-kwasa musiek het hom huis toe laat verlang. Hy het gaan staan om beter te luister maar al wat hy kon hoor was die getoet van 'n Zola Budd in 'n volgende straat en die veraf gekerm van 'n alarm. Teen die winkelvenster van die “*God is Mercy Drop-Off Laundry*,” was daar pamflette geplak wat “*Prophet Joshua from Zimbabwe – Healer and penis extensions*”, “*God is Great long Brazilian Hair R3 500.00*” en buskaartjies na Kinshasha adverteer het.

θvvvp

Paige het aan Bosman gevat, hom gestreel en haar tong in sy oor gedruk. Niks het gehelp nie.

Hy kon die woorde op haar heup nie vergeet nie.

Paige het opgehou. Bosman was te verleë om na haar te kyk.

“Dit het nog nooit voorheen gebeur nie.”

“Dit gebeur met alle mans.”

“Nie met my nie.”

Paige het geknik en aangehou om hom te streek.

Bosman het probeer om weer oor Santie Bothma te fantaseer.

θvvvp

Later die aand loop ek in Santie Bothma by die kostafels in die skoolsaal vas. Ons sit lank op die trappies buite een van die sydeure en gesels. Meestal oor ons skooldae en ons families. Ek vra haar hoe dit met haar susters gaan. Sy maak haar oë verleë toe en sê dat daar een ding is wat ek moet weet; Santie van Rooi het haar hart aan die Here gegee. Ek vra haar wie Santie van Rooi is. Sy bly stil. Ek vra om verskoning en sê dat sy vir my altyd Santie Bothma, die mooiste meisie in matriek, sal wees.

Sy vra my waar my vrou is, ek sê dat sy my vir 'n ander vrou gelos het. Santie sê “Jou arme man.”. Haar besorgdheid roer my. Vir 'n oomblik glo ek myself. My oë raak tranerig. Ek sê ek gaan in my kar sit en musiek luister en stap na die parkeerplekke agter die houtwerkklas. Randy Newman se Faust is in die Audi se CD-speler. In die middel van die derde liedjie verskyn Santie Bothma onder die jakarandabome. Ek flits die motorligte. Santie kyk skuldig oor haar skouer en kom na die Audi aangestap.

Santie het dalk haar hart aan die Here gegee maar met die res van haar lyf is sy steeds mededeelsaam.

0vvvp

Bosman kon nie slaap nie.

Hy het geweet dit het niks met ouderdom te doen nie.

Alles het goed gegaan tot hy die woorde op haar heup gelees het.

As digter het hy die krag van woorde verstaan.

Maar dat vier hom onmiddelik impotent kon maak, het hom verstom.

Hy wou oor Paige strek om die leeslamp op die bedkassie af te skakel maar was bang sy word wakker.

Vir die eerste maal in meer as tien dae kon hy sy oë kon toemaak sonder om Samson se vermorselde agterkop te sien. In plaas daarvan het hy die vier woorde bo Paige se broekierek gesien.

Dit het niks gehelp nie. Hy kon steeds nie slaap nie.

Om twee uur, het hy die duvet stadig opgelig en versigtig opgestaan.

Toe hy sy klere optel het sy beltgespe teen die vloer gekap.

Paige het na hom lê en staar.

“Ek hoop nie jy wou gaan sonder om my nag te soen nie?” haar glimlag was slaperig. Bosman het geweet hy lyk skuldig.

“Moenie gaan nie,” sy het die duvet opgelig. Die wasgoedpen het 'n pers kneusplek op haar bors gelaat. Die woorde op haar heup was onsigbaar.

“Dis koud. Klim in die bed. In die daglig lyk dinge beter.”

Teen sy beterwete het hy sy klere laat val en terug in die warm bed geklim.

Deel Sewe

Die Digbundel

I felt so symbolic yesterday

Counting Crows

θvvvp

Al was dit slegs sy derde oggend terug in Johannesburg het die Tai Chi saam met Richard alreeds vir Zweig reeds soos roetine gevoel.

Heeltyd op die grasperk was hy bewus van elke liggaamsdeel; sy arms, sy bene, sy rugstring en sy skedel. Hy kon voel hoe sy kop stil raak.

Hy het probeer om in die oomblik te wees.

Op die plek.

In die beweging.

Nie 'n tree of 'n asemteug te vinnig of te stadig nie.

Soms het hy gekeer dat sy gedagtes dwaal deur die naam van die beweging waarmee hy besig was in sy kop te sê;

streel die perd se maanhaar,

die wit kraan sprei sy vlerke,

die skone dame weef die spoel.

θvvvp

“Welcome to my Anecdote,” het Bosman Hiemstra die getatoeerde woorde Paige Turner se heup onthou.

Hy het oud gevoel. Buite was dit al lig.

In die straat voor die woonstelblok het die verkeer geraas.

Hy versigtig opgestaan. Paige het nie geroer nie.

Met sy klere in sy hand het hy by die deur uitgegaan.

In die gang het hy sy broeksakke deurvoel vir sy selfoon.

Een van die ander deure wat in die gang het oopgegaan.

'n Tienermeisie in skoolklere het vinnig na sy kaal lyf gekyk, “Gross” gesê en die deur weer toe gemaak.

Hy het homself met sy broek bedek en by die badkamer ingeglip.

Die hele kamer was vol stoom. Die intieme reuke van die skooldogter se seep, sjampoe en deodorant vermeng met stoom het hom aan seks met 'n back packer in 'n marmerbadkamer vol stoom in 'n goedkoop Turkse hotel laat dink. Hy het agter haar gestaan en haar lang tepels liggies met sy vingerpunte gestreel.

Haar asem het ingetrek.

Haar heupe het al hoe vinniger beweeg.

Deur die venster was die turkoois Egeïese See sigbaar.

Die deur kon nie sluit nie.

Enige iemand kon enige oomblik in kom.

“Jagse ou man” het Paige Turner se wasembedekte badkamerspieël gesê.

“Fokof,” Bosman het harder gepraat as wat hy bedoel het.

“Praat jy met my of met jou ereksie?” het die spieël gelag.

Bosman het verlig af gekyk en aangetrek.

Hy kon die meisie in die kombuis hoor ontbyt maak.

“*Sorg aub vir brekfis*”, het hy aan Cherie ge-SMS.

Bosman het op die badrand bly sit.

Die spieël het niks verder gesê nie.

Toe hy die meisie by die woonstel se deur hoor uitgaan, het hy opgestaan.

\

θvvvp

Rodney Houseman het die deur oopgemaak en Jakob Eloff se klere op die bed gesit.

Jakob se oë was toe. Rodney het uitgegaan en die kamerdeur agter hom toegetrek.

Die honde het stertswaaiend nader gekom toe hulle hoor Rodney haal hulle leibande van die haak agter die kombuisdeur. Hy het die rits van sy sweetpak (identies aan die op Jakob se bed) se baadjie toe gerits. Die honde het opgewonde by die voordeur uit gestorm. Hy het hul leibande aan hul halsbande geklik en die hek se afstandbeheer gedruk. In die stil koue oggend het die elektriese heining so reëlmatig soos 'n kraan wat drup gevonk.

θvvvp

Daar was twee horlosies teen die muur.

Die een het gewys hoe laat dit in Lissabon was.

Die ander een die tyd in Johannesburg.

Asof die eienaars van die restaurant nie kon besluit of hulle in Afrika of Portugal wou wees nie

Bosman Hiemstra het 'n masjienkoffie en 'n Prego bestel.

Die koffiewinkel was vol bouers, verwers en ander oorpakwerkers besig met oggendkoffie en dik snye pao.

Bosman het gewonder of humor sy mislukking in Paige se bed makliker sou maak.

Hy het 'n SMS; “*Is die wasgoedpen simbolies van vroulike onderdrukking?*” getik, maar dit dadelik weer uitgewis.

Sy tweede poging “*Wasgoedpen? Semioties diep,*” was nog flouer en is ook nie gestuur nie.

Sy ontbyt het gekom. Die masjienkoffie waaroor hy gewoonlik dol was, het bitter geproe en die steak op die Prego was so droog dat ekstra piri-piri nie eers kon help nie.

Hy het sy ontbyt geëet en een van die restaurant se koerante lees. Die eerste twee bladsye was vol berigte oor geweld teen buitelanders.

'n Wit man in 'n ou pak klere met 'n rooi ster op die lapel en 'n swart man in 'n baret wat hom na Charlie Mingus laat lyk het, het by die tafel langs Bosman gaan sit.

“Mugabe verstaan sy Mao... Hy besef die mag van die landelike proletariaat... Dis hoekom die plaasbesettings so goed werk,” het die wit man gesê. Twee van sy voortande was weg.

“Maar hoe gaan plase in die hande van mense wat nie kan boer die lumpens bevoordeel?”

Charlie Mingus het skepties sy koffie koud geblaas.

Bosman het betaal en na sy motor gestap.

θvvvp

Cherie het dit geniet om ontbyt te maak sonder Bosman wat die hele tyd oor haar skouer loer. Sy het 'n twee eier sampioenomelet vir Richard en roereiers vir Zweig gemaak. Sy het haar ouma in Randfontein se woord vir sampioene, “Paddastoele,” onthou.

In die tuin het 'n Piet-my-Vrou geroep.

Zweig en Richard se stemme het rustig uit die eetkamer geklink. Cherie het gedink aan die vorige dag se onderhoude met Richard en gewonder of hy sal omgee om nog 'n onderhoud te doen voor sy vertrek.

Marceline het by die agterdeur ingekom met haar dogter in 'n dradoek op haar rug en begin om die vorige aand se skottelgoed in die wasbak te pak. Cherie het haar gestop en gewys hoe om die skottelgoedwasjien te laai. Toe sy klaar was, was Richard Ho se omelet verbrand.

θvvvp

Bosman het verby die huis voor die grot waarin die Fosterbende doodgeskiet is, gery. Soos elke ander keer wat hy die huis gesien het, het hy besluit om eendag aan die deur te klop en te vra of hy die grot kan sien. Hy het gewonder of die storie van Foster se vrou wat haar dogtertjie aan 'n polisieman gegee het net voor sy doodgeskiet is en dieselfde polisieman se selfmoord 'n paar dae later 'n goeie gedig sal maak.

“O die digter, O die digter is 'n wonderlike ding,” het hy saggies begin sing en die motor se versneller dieper weg getrap.

Die son het geskyn. Die Jakarandabome op beide sypaadjies se kaal takke het 'n koepel oor die straat gemaak.

Hy net regs gedraai.

Twee blokke verder suid het Mei Villa bo die armoedige buurhuise uitgetroon.

θvvvp

Bosman Hiemstra verloor sy werk as vertaler toe die grootste bank in Suid-Afrika omdat hulle die gebruik van Afrikaans afskaal.

Van sy kollegas wat minder oud, minder man, minder Afrikaans en minder wit as hy is, word in ander en afdelings absorbeer. Omdat hy 'n BA met Kriminologie en Afrikaans as hoofvakke het, sê die bank hy moet aansoek doen vir die pos van forensiese ontleder in die rekenaarafdeling. Sy aansoek is afgekeer. Hy aanvaar gelate sy lot en bly tuis. Hy mis nie sy werk nie. Sy loopbaan as vertaler het hy buitendien net gekies omdat dit hom tyd vir sy ontembare leeslus gelaat het.

As werklose bring hy ure lank in die tweedehandse boekwinkels van Johannesburg deur. Een wintermiddag kom hy 'n dun boekie met die titel *“How to be a poet”* af. Agterin die boekie was daar 10 reëls vir die voornemende digter.

Die eerste reël *“Lees al die goeie digters wat jy kan,”* laat knik hom sy kop.

Die laaste een *“Reëls in goeie gedigte bevat nooit meer as ses woorde nie,”* laat hom lag.

Hy koop nie die boek nie maar besluit om 'n digbundel te probeer skryf waarin nie een reël minder as sewe woorde bevat nie.

Ligdag elke oggend gaan sit hy vir vier ure lank en skryf. Die eerste uur lank vertaal hy die gedigte van digters wat hy bewonder. Daarna skryf hy aan sy eie. Binne ses maande koop hy 'n CNA- koevert en stuur 'n manuskrip met die titel *Mites, Rites en Detritus* aan 'n uitgewer. Sy geliefkoosde reël in die bundel; *hy het dit gelees en dit gedig bevind*” bestaan uit agt woorde. Die uitgewer se vinnige en positiewe antwoord in 'n tyd wat min Afrikaanse digbundels publiseer word, vang hom heeltemal onkant.

“Jou stem is vars, uniek en opwindend en ons sal graag die bundel publiseer. Die enigste verandering wat ons voorstel is 'n nuwe titel. Iets meer in pas met die nuwe millennium. Iets wat jou nie-post-modernistiese omgang met klassieke vorme 'n sweempie ironie sal gee en meer aanvaarbaar sal maak vir die moderne leser van Afrikaanse poësie,” Dieselfde dag wat hy die e-pos van die uitgewer ontvang, stuur hy 'n nuwe voorstel vir 'n titel; *“Die irritasie van simboliek.”*

“Ek hou daarvan , laat weet die uitgewer terug. “Dis ironies en kontemporêr en die terslykse verwysing na dit wat vooraf gaan in die kanon, gee die leser vroegtydig 'n aanduiding van die gravitas en veelvlakkigheid van die teks. Die belesenheid en verwysing wat strek ver anderkant die grense van Afrikaans wat die hele bundel informeer verryk die leeservaring verder.”

Die irritasie van simboliek se oplaag van 500 kopieë word binne 2 maande herdruk.

Dit verskyn in 'n jaar wat nie 'n enkele belangrike digter publiseer nie en word met drie letterkundige pryse bekroon.

Om die derde toekenning te ontvang reis Bosman na 'n Karoo boetiekdorp.

By sy terugkeer met 'n bottel Acacia Heuning in die een hand en 'n pakkie Ethiopiese koffiebone in die ander, tref hy sy 84 jarige ma dood aan in die Parkview huis wat hulle vyftien jaar lank gedeel het.

Hy besluit om haar huis te verhuur en koop 'n Victoriaanse kasarm in die vervalle voorstad Belgravia met die oog daarop om kamers te verhuur.

Kort nadat hy die ou huis begin restoureer het, klop 'n jong vrou aan die deur en sê dat sy sy dogter is.

Wanneer sy hom beter ken vra sy hoekom hy nie liewers 'n B & B begin nie.

θvvvp

Bosman parkeer sy blou Audi tussen Richard Ho se rooi gehuurde Volkswagen Polo en Dubcek se ou Mazda 323.

By die voordeur ruik hy gebrande eier. Hy stap na die eetkamer en loer by die deur in. Cherie sit by Richard en Zweig en koffie drink

“Wat het gebrand?”

“Richard se omelet. Ek het aangebied om vir hom 'n nuwe een te maak, maar hy het gesê dis olraait.”

“Natuurlik sal hy. Hy is 'n gentleman.”

“Dis fine Bosman. Ek gee regtig nie om nie,” het Richard probeer paai.

“Wel ek gee om... Nou weet ek om jou nooit weer te ...”

“Drink 'n chill pill Bossie,” het Richard hom onderbreek “Dis nie die einde van die wêreld nie. Jy’s nie haar pa nie.”

Vir 'n oomblik het dit gelyk asof Bosman iets wou sê.

“Wat het oor sy lewe geloop?” het Richard gelag toe die ander man by die kamer uit is.

Cherie het haar skouers opgehaal en gevra of hulle nog koffie wou hê.

θvvvp

As Jakob Eloff nie Helena se naam op die skerm gesien het nie, sou hy nie geantwoord nie.

“Hallo Helena van Troyeville... Dis Lasarus wat praat. ..Terug uit die dood.”

“Hoe gaan dit Jakob-net-Jakob?” net Helena gevra sonder om vir sy grappie te lag.

“So, so.”

“Ek het Bosman gebel maar hy tel nie sy foon op nie.”

“Dink jy het 'n hele spul Kanadese gifdokters op call?”

Helena het stil gebly. Jakob was spyt oor sy bitsigheid.

“Ek het vanoggend ons eerste gesprek onthou,” het hy na 'n ruk gesê. “Jy het na die Sjinese outjie aan die ander kant van Rumours gewys en gesê jy het hom so pas 'n blow job in die toilet gegee.”

“Die tweede een in twee dae. Dit was sy lucky week. Ek het nie eers sy naam geken nie.”

“Oral sex met a nameless stranger... What a rush.”

“You’re telling me... Hoekom het jy jouself oor my ontferm?”

“Ek het nog altyd 'n Messias kompleks gehad. Jy was gereed om gered te word van 'n lewe as 'n boekhouer met Frida Kahlo posters teen die muur. Buitendien, daar was Cherie.”

Helena het onthou hoe lekker dit was om saam met Jakob te woon met sy ironie en selfspot, sy passie vir kook en sy liefde vir Cherie.

“Wat sou van Cherie geword het as jy ons nie onder jou vlerk geneem het nie? Jy was 'n goeie pa.”

“Was...”

“Niks het van haar kant af verander nie. Hy sal nooit jou plek kan inneem nie.”

“Bloed is dikker as water,” Jakob se stem was onseker.

“Maar die liefde is dikker as bloed.”

Helena was dankbaar hoe vinnig die woorde uitgekom het en hoe goed dit geklink het. Haar woorde het Jakob kalmeer. Hul gesprek het minder intens geraak. Toe Jakob die foon neersit het hy die woorde “Maar die liefde is dikker as bloed,” in sy notaboekie geskryf en dit op sy kussing gesit waar Rodney dit dadelik sou sien.

Hy het na sy hangkas gestap en sy pistool onder die truie op die onderste rak gehaal. Toe het hy die motor sleutels gevat en stadig kombuis toe gestap.

Dit was die eerste keer in maande wat hy sou bestuur, maar hy wou nie hê dat Rodney die een was wat hom kry nie.

θvvvp

Vir sy Ouma Alice se ses en sestigste verjaardag in 1985 skilder Richard Ho 'n waterverf van goue visse.

Sy is dol daaroor. Haar vriendin Dolly vra of hy haar ook so 'n skildery kan maak. 'n Pokermaat van sy pa, meneer Wong, vra hom om sy winkel in Commissionerstraat te skilder. Richard wil eers weier maar as hy die trots op sy pa se gesig sien, stem hy in.

Op 'n Saterdagoggend gaan sit hy op 'n opvoustoel met 'n Masonite tekenbord op sy knieë oorkant Meneer Wong se kruidenierswinkel, Yellow Mountain Emporium, in Chinatown. Nadat hy oor die verleentheid kom om in die openbaar te skilder en gewoond raak aan mense wat oor sy skouer loer en vrae vra of kommentaar lewer, geniet hy dit.

Die skildery neem hom 'n uur. Dan kyk hy wes in Commissionerstraat en begin 'n tweede. Teen eenuur wanneer die winkeliers van China Town die ysterhortjies voor hulle vensters aftrek het hy vier skilderye voltooi. Hy gee die prent van die Yellow Mountain Emporium as 'n geskenk aan Meneer Wong. Die winkelier weier eers maar sê dan dat hy dit in plek van Richard se pa se pokerskuld van R42.75 sal aanvaar.

Mevrou Wong sê Richard moet die ander skilderye raam en in die winkel uitstal.

Die dag waarop hy die drie geraamde skilderye by die winkel aflaai, verkoop almal.

θvvvp

Die voordeur van Helena se glas en beton huis het agter haar toe geklik.

“Boere Baraggan,” het Jakob gespot toe hy die huis die eerste maal sien.

Vir 'n oomblik was sy bly die Kanadese dokter wat beloof het om te help wanneer Jakob reg was, was in La Paz maar sy het ook geweet dat haar ou maat 'n ander plan sal maak.

Sy het oor die gras gehardloop. Haar voetspore was 'n reguit streep in die ryp. Sy het die stophorlosieknoppie van haar oorlede man se silwer Tag Heuer om haar pols gedruk. Soos amper elke oggend het sy na Vasily verlang. Dit is hy wat haar leer draf het. Sy het hom nooit daarvoor bedank nie. Soos vir soveel ander dinge wat hy haar geleer het om te doen. Van posisies uit die kama sutra tot om watter aandele wanneer te koop en verkoop. Te laat het sy besef hoe gelukkig hy haar gemaak het. Sy het hom ook nooit daarvoor bedank nie.

Sy het begin hardloop. Haar voetslae deur die sole van haar duur hardloopskoene langs haar kuite, bobene, heiligbeen en rugstring tot in haar kleinharsings getrek. Hardloop het haar altyd bewus gemaak van die egalige werking van haar ledemate. Beendere wat sonder die artikulasie van spier en gewrig niks sou gewees het nie.

Sy het gewonder waarmee sy op daardie oomblik sou besig wees as aborsies wettig was in haar eerste jaar op universiteit.

Aan die einde van die straat het sy na die stophorlosie gekyk. Sy was tevrede met haar tyd. Links van haar was 'n groot silwer pyp bo-op 'n langbeen ysterbrug.

“Tydens die apartheidsjare het die feses van ryk en arm in hierdie pyp gemeng, tien jaar na die koms van demokrasie kak die armes in die Jukskei,” het Vasily een oggend gesê terwyl hulle teen die bult langs die pyp uitgehardloop het.

Die straat het steiler geword. In die ooste was die son besig om op te kom. Daar het 'n swaar vroegoggend rookwolk oor Alexandra gehang.

Sy het gewonder of Manners, haar Zimbabwiese tuinier, nog lewe.

θvvvp

“Manners?” Die naam van Helena se tuinier laat Jakob Eloff hardop lag.

Hulle is in 'n koffiewinkel in Tyrone Avenue Parkview.

“Ek wonder of sy volle naam Good Manners is,” glimlag Helena.

“Maar dis iets nog snaakser...”

Dit is 'n patroon wat Helena goed ken. Jakob wat stil bly sodat sy 'n vraag moet vra.

“Wat?” sy sukkel om die irritasie uit haar stem hou.

“Manners is die naam van die tuinier in Lady Chatterley’s Lover,” Jakob is in 'n te pedagogiese bui om haar irritasie raak te sien.

“Ek het gedag hy was die staljong.”

Na twintig jaar is dit steeds vir haar lekker om hom te herinner sy is nie meer die desperate Goth wat hy een aand in 1987 in sy Mercedes Benz gelaai en na sy huurhuis in Forest Town geneem het omdat sy gesê het sy en haar dogter gaan op straat sit omdat sy nie haar huur kan betaal nie.

θvvvp

Op Saterdag 12 Mei 2008 het die son om 07:02 opgekom in Alexandra, een van die oudste townships in Johannesburg.

Dit was 'n sonskyndag met 'n maksimum temperatuur van 14C.

Om 17:42 het die son ondergegaan. Die temperature het vinnig gedaal.

Spoedig na donker het baie van die inwoners besef daar is iets verkeerd.

Teen elfuur was verskeie huise aan die brand.

In die donker het plunderbendes rondgeswerf op soek na *makwerekwere*.

Mense van ander Afrikalande.

Zimbabwiese, Mosambiekse en Malawiese inwoners is aangeval en hulle wonings is geplunder en af gebrand.

Party van die slagoffers was langer as 20 jaar inwoners van Alexandra.

Baie het hul aanvallers as bure en ander mense uit hul omgewing geken of herken. Sommige slagoffers was Suid-Afrikaners wat nie Zoeloe kon praat nie.

In Darfur het Richard Ho 'n SMS van 'n medefotograaf ontvang; *“Hel pel, ek is terug in Alex in flames – Viva 1992”*

θvvvp

Tussen 1985 -1994 neem Richard Ho tydens die week foto's van die politieke geweld in die townships van Johannesburg. Naweke maak hy skilderye van die winkels in China Town. Hulle verkoop soos soetkoek. Hy leer meer Sjinese ken as wat hy geweet het daar in Johannesburg is en neem kalligrafielesse by 'n ou omie met 'n yl Fu Manchu baardjie wat stories vertel van mans wat dae lank in beddens in Westbury lê en opium rook het en die hele Rand se fahfee bedryf beheer het.

Eendag, terwyl hy op sy opvoustoeltjie in Commissionerstraat sit en skilder, vra 'n man hom of hy bereid sal wees om 'n skildery vir 'n maand se Tai Chi lesse te ruil.

Na ses skilderygeskenke sê sy nuwe Tai Chi meester, Sensei Frank, dat die mure van sy woonstel vol is. Richard Ho begin kontant betaal. Dinsdae en Donderdae aande, wanneer hy Tai Chi doen, is al aande wat hy nie dronk raak nie.

Ander fotografe wat die geweld afneem ontsnap deur die gebruik van dwelms en seks. Richard Ho verkies drank, tai chi, waterverf en Ruth Berg, die oudste dogter van Max Berg, die enigste Jood wat ooit 'n pos in P.W. Botha se kabinet bekleed het.

θvvvp

Wanneer Ruth Berg, oudste dogter van Max Berg, die enigste Jood wat ooit 'n pos in P.W. Botha se kabinet bekleed het, haar nuwe kêrel, aan haar pa voorstel, draai hy sy rug op hulle sonder om Richard Ho se hand te neem.

θvvvp

Dis 1986.

By 'n fondsinsamelingsete om 'n Tai Chi meester uit Taiwan na Suid-Afrika te bring, is Richard Ho die enigste Sjinees by 'n tafel met agt mense.

Ek hoop nie jy gee om nie, het Sensei Frank, voor die tyd geterg, Party mense sal die aand meer outentiek vind as hulle langs 'n regte Sjinees sit.

Richard ken niemand anders aan die tafel nie. 'n Vrou probeer die ys breek deur hom te vra hoe dit voel om 'n Sjinees te wees.

“Ek weet nie, ek was nog nooit iets anders nie.”

Oorkant die tafel lag 'n vrou met 'n blink bos rooi krulhare hard.

Die vraesteller skeur vies die papier van haar eetstokkies af voor sy besef dis 'n bakkie sop wat voor haar staan.

“Ek het gedog Sjinese is veronderstel om nie 'n sin vir humor te hê nie,” glimlag die rooikopvrou.

“Ek is nie Sjinees nie,” antwoord Richard.

“Nie?” die vrou langs hom se porseleinsoplepel stop in die lug. “Wat is jy dan?”

“'n Suid-Afrikaner.”

Niemand sê iets nie.

Die vrou met die blink bos rooi krulhare glimlag en lig haar glas rooiwyn.

θvvvp

Hy en die vrou met die blink bos rooi krulhare is alleen oor by die tafel. Die ander ses gaste het kort na hulle nagereg van Dairy Maid Vanielje roomys en bow ties vertrek.

“Wat is daardie ding wat julle Sjinese met naalde doen?” vra die vrou met die blink bos rooi krulhare.

“Heroïen,” antwoord Richard.

Die vrou proes haar wyn uit die glas van die lag.

“Ek is Ruth Bergh, die oudste dogter van Max Bergh die enigste Jood wat ooit 'n pos in P.W.

Botha se kabinet bekleed het,” sê die vrou wanneer haar lagbui uiteindelik verby is.

“Ek is Richard Ho, seun van Tom Ho, die enigste Sjinees wat ooit Main Road Furniture se boeke gedoen het.”

Ruth Bergh begin weer lag en Richard Ho lag saam.

Vir sewe jaar lank sal hulle saam lag oor alles en almal rondom hulle. Hulle sal lag wanneer hulle liefde maak; hulle sal lag vir P. W. Botha se vinger; hulle sal lag vir die graffiti in Yeoville (*Voorwaarts Marx, Laat elkeen sy eie hol afvee, De Klerk the Jerk* en *Elize is Naas*); hulle sal lag wanneer hulle in restaurante sit en wyn drink; hulle sal lag wanneer hulle Phillip Larkin aan mekaar voorlees; hulle sal lag wanneer hulle in donker rolprentteaters sit en hande vashou terwyl hulle Fellini films kyk; hulle sal lag as hulle klaar saam tai chi gedoen het; hulle sal lag omdat hulle ouers nie hulle verhouding goedkeur nie; hulle sal lag wanneer hulle elektrisiteit afgesny word omdat die rekening nie betaal is nie; hulle sal lag wanneer P.W Botha 'n beroerte kry; hulle sal lag wanneer F.W. de Klerk aankondig dat die ANC nie meer onweetig is nie; hulle sal lag wanneer Nelson Mandela, aan sy vrou Winnie se sy, vuur omhoog uit die tronk stap; hulle sal lag as Ruth vir Richard saam met een van haar vriendinne in hulle bed betrap; hulle sal lag wanneer Ruth (effe aangeklam na twee glase wit wyn) ook in die bed klim; hulle sal lag wanneer hulle hul langspeelplate, CD's en boeke verdeel; maar hulle sal net maak asof hulle lag wanneer Richard met sy tasse by die woonstel waar hulle vyf jaar lank gewoon het uitstap.

Maar dit weet hulle nie op hierdie koue Junie aand in 1986 nie.

Hulle lag te veel om oor die toekoms te dink.

θvvvp

Cherie het haar ma se nommer gesien toe die foon lui en vir Richard gewys hy moet aanhou om met die kamera te praat. Sy het The Pajama Factory se stoorkamerdeur agter haar toegetrek en geantwoord.

“Ek’s in die middel van 'n onderhoud.”

Sy het haar ma hoor asemhaal.

“Hallo ma... Is daar iets...”

“Daar’s goeie nuus en daar’s slegte nuus...” Helena se stem het gebreek. “Die goeie nuus is, Manners die tuinier, lewe. Hy’t by sy broer in Houghton gaan skuil.”

“En die slegte nuus?”

“Die slegte nuus is... Jakob-net-Jakob het homself geskiet...”

Cherie het haar knieë voel knak. Eers toe sy Richard in die deur sien staan het sy besef sy gil.

θvvvp

“Doktor van Niekerk,” ’n Man wat Zweig nie herken het nie, het om Iso se kamerdeur geloer.

“Ek’s jammer om van u teenspoed te hoor.”

Die kort man met die duur pak en die aktetas in sy hand se glimlag het hom egter eerder opgeruimd as jammer laat lyk.

Zweig het woordeloos geknik.

“Gelukkig het u nie seer gekry nie,” die vreemdeling het die deur agter hom toe gestoot.

“Dis die vyfde keer dat iemand dit vir my sê,” Zweig het gewonder of die man deur Magnolia Mansions gestuur was om verskoning te vra vir die roof.

“Dis hoe dinge deesdae in Jozi gaan,” die man het sy bril terug op sy neus gedruk.

“Ek het gewonder of u saam met my terug Mei Villa toe wou gaan. Daar’s ’n paar dinge in Iso se trust wat ek met u wil bespreek. Dit sal lekker wees om gemaklik te wees.”

Zweig het besef wie die vreemdeling is.

“Is jy Arno Kemp?”

“Skies ek het vergeet,” Arno Kemp was verleë. “Ons het al so baie korrespondeer, ek het vergeet ons het nooit ontmoet nie.”

θvvvp

In die straat voor Magnolia Mansions het Zweig van Niekerk en Arno Kemp ’n vrou histories hoor gil.

'n Halwe straatblok verder het 'n blonde vrou in hulle rigting gesteier. Haar gesig was vertrek. 'n Man het van agter sy arms om haar geklem. Die vrou het probeer om haarself uit sy greep los te ruk.

“Leave her,” het Arno Kemp geskree en nader gehardloop.

Die man het opgekyk. Die vrou het losgeruk en haarself op die sypaadjie neergegooi.

Zweig van Niekerk het Richard Ho en Cherie Sadie herken.

θvvvp

Teen die tyd wat Cherie hoërskool toe gaan, bly Helena en haar dogter meer as 5 jaar by Jakob Eloff.

Wanneer Cherie op haar eerste dag in Standerd Ses die naam van haar pa op 'n vorm moet invul skryf sy sonder huiwering Jakob se naam neer.

Op haar skoolboeke skryf sy *Cherie Sadie-Eloff*.

Wanneer Helena dit vir Jakob wys, raak sy oë vol trane.

θvvvp

Cherie het uit Arno Kemp se Volvo geklim en na Mei Villa se voordeur gestap. Bosman het op die stoep verskyn en sy arms om haar gesit.

In die motor kon Arno, Richard en Zweig nie hoor wat gesê word nie maar hulle kon sien dat sy kalmer is as voorheen. Na 'n ruk het sy haar gesig van Bosman se skouer gelig. Hy het haar laat los. Hulle het die huis binne gegaan.

Zweig, Richard en Arno Kemp het uit die motor geklim. Die prokureur het sy dik dokumentetas uit die Volvo se bak gehaal.

θvvvp

“Jou pa het die trust na my gebring het omdat ek as student my Bukanin en Proudhon by hom gekoop het.”

Arno en Zweig het teenoor mekaar in twee van Mei Villa se sitkamerstoele gesit.

“Was jy 'n anargis?”

“Vir omtrent ses maande in my derde jaar. Breyten was in die tronk. Biko was dood. Die ANC was in Lusaka. Negentiende eeuse Europese anargisme was my laaste hoop,” het Arno gegrinnik en sy vulpen se doppie afgehaal.

“En wat het na ses maande gebeur?”

“Toe het ek my vrou sonder klere gesien. 'n Week later was ek in Umkontho we Sizwe.”

“Het jy ooit iemand doodgemaak?”

“Ons oorwinning was moreel nie millitêr nie,” Arno se laggie was sinies “Al waarvoor wit Comrades goed was, was om tronk toe te gaan. 'n Wit terroris se vonnis was baie groter nuus as enige swart terroris s'n.”

“Ek dink jy onderskat die bydrae wat mense soos jy gemaak het. Die petite bourgeoisie se bydrae tot rewolusies...”

“Rewolusie?” het Arno hom onderbreek. “Dit was nie 'n rewolusie nie wat hier gebeur het nie. Dit was 'n transaksie. Die daarstel van 'n spul nuwe kapitaliste wat makliker deur internasionale kapitaal manipuleer kan word.”

Arno het 'n lêer na Zweig uitgehou.

“Vir 'n Kommie het jou pa nogal 'n sakeneus gehad. Dis Iso se trust se jongste geouditeerde finansiële state.”

Zweig het die dokument geneem.

“Jou pa het goeie beleggings gemaak. Alles is na jul ma se dood oorgedra aan Iso se trust. Haar trust het meer kapitaal as meeste aktiewe besighede. Daar is ook baie eiendom.”

“Eiendom?”

“Die blok waar hulle gebly het.”

“Sun Court?”

“Jou pa het ook Windermere Arcade waar sy winkel was, besit. Dan is daar drie waardevolle woonhuise. In Westclif, Forest Town en Saxonwold. Deftige huise met goeie huuropbrengste.”

Zweig het die lêer oopgemaak. Die bedrae het voor sy oë geswem en hy het sy goedkoop spaar leesbril uit sy sak gehaal. Selfs in Britse Sterling was die balanstaat indrukwekkend.

Hy het na die lys eiendomme geblaai. Onder Windermere Arcade en Sun Court was die drie woonhuise gelys. Drie van die nege huise wat hy voor sy vertrek uit Johannesburg ontwerp het, Huis Joubert, Huis Miles en Huis Le Roux was in Iso se trust.

θvvvp

“Welkom by Huis Le Roux,” Jakob Eloff skakel die sitkamer se daklig aan.

Die spierwit vertrek is so indrukwekkend soos die res van die platdakhuis met sy reuse vensters.

Die Zodiac stoele, glas-en-chroom koffietafel en oranje lampskerm in die dak herinner Helena aan die meubels van haar ma se huis in Randfontein.

“My ma was mal oor Zodiac stoele. Ons het dit gehad toe ek klein was.”

“Well... In my case it is retro-chic darling.”

Jakob se toon is een waaraan sy besig is om gewoon te raak. Neerhalende beterweterigheid.

“Is Le Roux die huis se naam?” die sewejarige Cherie Sadie het 'n bruin teddiebeer in haar arms.

“Inderdaad,” Jakob klink trots.

“My Ouma se strandhuis het ook 'n naam,” sê Cherie bo-oor haar teddiebeer. “Dis lekker by die C. Dit staan bo die garagedeur. Waar staan oom se huis se naam?”

“Ek is nie jou oom nie en my huis se naam staan nêrens nie,” Jakob loop by die kamer uit.

“Is Oom Jakob mamma se nuwe boyfriend?” Cherie bestudeer die skildery teen die muur van twee kaal mans wat mekaar omhels.

“Oom Jakob is homoseksueel. Soos die twee op die prent,” sê Cherie.

“O, Oom Jakob is 'n trassie,” lag Cherie.

Cherie knik haar kop.

“Ek verkies die woord “gay.”

Jakob staan in die deur. Helena wonder hoeveel hy gehoor het.

“Gay. Verstaan jy wat ek sê?” Jakob praat in 'n afgemete stem.

Cherie knik haar kop. Sy lyk bang.

“Verstaan jy?” vra Jakob weer in 'n ysige toon.

Helena sit haar arms om haar dogter. As sy êrens gehad het om heen te gaan het sou sy vir die man wat voor hulle staan gesê het om op te hou om haar dogter te boelie.

“Ek verstaan,” fluister Cherie.

“Jy verstaan wat?”

“Ek verstaan... Gay is Engels vir bly.”

“Nee... Jy verstaan nie,” Jakob praat steeds in dieselfde afgemete stem. “Mense soos ek verkies om gay genoem te word. Verstaan jy.”

Cherie knik woordeloos.

“Jy verstaan wat?”

“Ek verstaan, Oom is bly Oom is ‘n trassie.”

Vir die eerste maal sedert hulle Jakob Eloff ken, hoor Helena en haar dogter hom hardop lag.

θvvvp

Die vier oorlewende lede van The Barbarian Book Club vergader twee Saterdag na Oscar James se dood in sy woonstel.

Volgens sy testament moet hulle sy boeke verdeel. Dit neem die hele dag.

Laat die middag sit hulle om die eetkamertafel met glase wyn en kyk na 'n doos vol boeke wat niemand wil hê nie.

“Snaaks dat selfs Oscar James slegte boeke op sy boekrakke gehad het,” Miguel vat 'n sluk wyn.

“Dit beteken nie dis sleg net omdat ons dit nie ken nie.”

“Zweig, ek het netnou deur hierdie boek geblaai. Glo my, dis *baie* sleg,” Rosa haal 'n dun groen boekie uit die doos.

“*The Loneliness of the Rambler – Paedar Hoare*,” lees Serenita die omslag. “Outo-biografie?”

“Poësie... Baie slegte poësie.”

Zweig maak die boek oop. 'n Geel koerantberig fladder uit en land op die tafel. Serenita tel dit op. Wanneer sy klaar gelees het hou sy die knipsel uit na Zweig. Langs die berig is daar 'n foto van 'n baie jong Oscar James. Zweig lees die berig en gee dit aan Miguel.

“Ek het nooit geweet hy was 'n onderwyser nie,” sê Miguel as hy klaar gelees het.

“Dis net 'n koerantberig,” sê Serenita.

“Hoekom sal 'n koerant lieg?” vra Zweig.

Rosa tel die berig op en begin lees.

“Hy het een keer gesê dat hy die seun werklik lief gehad het,” Rosa haal haar bril af en vryf oor haar oë. “Maar hy het my nooit gesê sy regte naam is Paedar Hoare of dat hy 'n digter was nie.”

θvvvp

Daar was 'n klop.

Zweig het sy oë oopgemaak. Dit was skemer in sy wit kamer in Mei Villa.

Daar was nog 'n klop.

Hy het opgestaan en die deur oop gemaak.

Die gang was verlate. Sy blou Brooks Brothers sportbaadjie en sy Prada aanglipskoene was langs mekaar op die vloer.

“Hallo,” het hy in die gang af geroep.

'n Gesig het om die hoek van die skemer gang verskyn.

“Goeie naand doktor,” Dubcek se goue tand het in die donker gang geblink.

“Waar kom dit vandaan?” Zweig het sy klere opgetel.

“Van 'n pawn shop in Jeppestown,” Dubcek het gegrinnik. “Ek het die owner gesê ek gaan die Boere bel omdat hy stolen goods verkoop.”

“Hoeveel skuld ek jou?”

“Niks nie,” Dubcek het met sy regterhand oor sy olierige hare gevryf. Daar was 'n verband om.

“Dis 'n pressie van die law abiding citizens van Joburg.”

“Wat het het met jou hand gebeur?”

“Gestamp toe ek aan die Mazda werk,” Dubcek het sy hand agter sy rug gesit. “Jou bril is in jou bosak.”

Dubcek het die deur toegemaak en op die bed gaan sit. Hy het sy skoene aangeclip en lank na sy voete sit en staar. Toe het hy die telefoon op sy bedtafeltjie opgetel. Bosman het onmiddelik geantwoord.

“Dubcek het nie regtig my goeters in 'n pandjiewinkel gekry nie of hoe?”

“Hy het iemand in die straat met jou bril gesien.”

Zweig was minder geskok as wat hy verwag het.

“Is dit hoe sy hand seergekry het?”

“Dubcek vat nie kak nie.”

“Ek sal hom graag wil beloon.”

“Jy kan hom enigiets gee behalwe geld. Hy sal net alles op drank uitgee.”

θvvvp

'n Maand na die verdeling van Oscar James se boeke reis Serenita, Zweig, Rosa en Miguel na Parys om die helfte van sy as rondom Oscar Wilde se graf te gaan strooi. Dit is die laaste keer wat die oorlewende lede van The Barbarian Book Club ontmoet. Van hulle planne om die res van die as by James Joyce se graf in Zürich te gaan strooi kom daar nooit iets van nie. Rosa stuur elke jaar 'n Kerskaartjie aan Zweig en Serenita, eers uit Kennington en dan uit Bremen. Hulle ontvang die laaste een in 1995. Van Miguel de Silva hoor hulle nooit weer nie.

θvvvp

“Espresso?” vra Jakob .

Helena knik en gaan sit langs hom by die hoë ontbyt toonbank.

“Kan ek jou kar leen om Cherie by die skool te gaan aflaai?” Helena lyk verleë

“Ek leen nie my kar uit nie,” Jakob skink vir haar koffie uit 'n koddige klein silwer potjie op die stoof. “Watter skool is sy?”

“Jan Celliers.”

“Duur skool vir iemand wat nie 'n flat in Yeoville kan bekostig nie.”

“Haar ouma betaal.”

“Haar “Lekker by die C” ouma?”

“Sy bly in Randfontein.”

“Randfontein?” Is daar tweedehandse meubelwinkels?”

“Verkoop jy tweedehandse meubels?”

“Ek verkies die woord “Retro”.

“Hoe drink jy hierdie kak?” Helena stoot die koppie weg. “Het jy nie Frisco nie?”

“Frisco? Jy’s nie nou in Randfontein nie poprok, jy is in Forest Town.”

“Hoekom sê jy heeldyd dinge wat my soos 'n poes laat voel?” staan op en vou haar arms.

Goue son skyn deur die venster op die wit ontbytoonbank.

“Ouma sê “poes” is 'n lelike woord,” Cherie staan in die deur in 'n groen skoolrok. “Sy sê as jy

“poes” sê, vloek jy onder jou ma se rok in.”

Helena draai na haar dogter.

“Jy kan maar jou skoolrok uittrek. Jy gaan nie vandag skool toe nie. Ons het nie vervoer nie.”

“Wat van Oom Jakob se kar?” vra sy.

“Oom Jakob leen nie sy kar uit nie,” Helena gaan sit weer op die hoë stoeltjie.

“Ek sal jou skool toe vat,” Jakob kyk Cherie in die oë. “Maar net as jy my een ding belowe.”

“Wat?” die dogtertjie se stem is nuuskierig.

“Dat jy sal ophou om my “Oom” te noem.”

“Nou wat wil Oom hê moet ek Oom noem?”

“Jakob, net Jakob .”

“Oukei, Jakob-net-Jakob . Wanneer ry ons?”

\

θvvvp

“Let it Bead?” Bosman se lag het oorgegaan in 'n hoesbui.

Die reuk van dagga het swaar in Mei Villa se eetkamer gehang.

Richard Ho het oor die lang tafel in die middel van die vertrek gerek en die zol by Bosman gevat.

“Ja jy kan maar lekker lag!” Cherie het Bosman aangegluur. “Al die ander kinders se ouers ry BMW’s. My ma ry 'n ancient Oranje Beetle met die woorde “Let it Bead” handgeverf op die deure!”

Cherie het die zol by Richard gevat, 'n diep trek gevat en dit aan Dubcek gegee.

“Ander fokken kinders woon saam met twee ouers en twee siblings in huise met fokken swembaddens en satelliet TV in Parkview en Saxonwold,” die swaar wit daggarook het uit Cherie se mond ontsnap. “ Jy woon saam met jou ma en honderde bottels fokken krale in 'n bachelor flat in Yeoville met fokken Frida Kahlo en UDF posters teen die mure.”

Niemand het iets gesê nie. Dubcek het die daggasigaret vir Richard gegee.

“Yuppy is quite *the eighties* woord is dit nie? *Yuppy* en *Struggle*,” Richard het 'n vinnige diep trek gevat en met ingetrekke asem verder gepraat, “*Struggle* met 'n hoofletter S. En natuurlik *Yeoville* with a capital *Why*?”

“My ma het elke aand in Rockeystraat gaan jol,” Cherie se stem was minder driftig. “Sy’t my 'n glas melk gegee en vir my stories gelees tot ek geslaap het. Dan het sy uitgegaan.”

Zweig het 'n bottel rooiwyn opgetel en Bosman se glas langs sy eie gevul. Hy het vir homself geskink, oor die tafel geleun en Cherie, Dubcek en Richard se glase gevul.

“Die melk wat jou ma jou gegee het...” Richard het verleë stil gebly.

Cherie het lank na die gestyfde wit tafeldoek gestaar voor sy geantwoord het.

“Ek het nog nooit die guts gehad om haar te vra nie. Wat dink jy Bosman?”

Bosman het sy skouers opgehaal.

“Ek laat haar na 'n doos klink,” het Cherie gesug. “Sy was jonger as wat ek nou is.”

“Joburg was nog altyd *“Schizopolis”*...” het Richard probeer om onderwerp te verander, “In die eighties het ek bedags die oorlog in die townships afgeneem en saans in Rockeystraat gejol.”

“Ek het daarvan in geskiedenis op hoërskool geleer,” het Cherie gesê.

“Van Rockeystraat?” Richard het hard vir sy eie grap gelag.

“Nee, poephol... Van die townships...”

“Dis soos die drie maande kampe van destyds,” Bosman se stem was driftig. “Een dag eet jy Schwarma’s in Hillbrow. Die volgende dag is jy op die grens rond met 'n geweer.”

“Watter grens?” het Cherie gevra.

“Die grens tussen Namibië en Angola,” Bosman het 'n sluk wyn gevat.

“Wat de donner het julle daar gaan maak?” het Cherie gefrons.

“Ons het dagga gaan rook en “kaffers” gaan doodskiet.”

Ten spyte van die ironie in Bosman se stem het die woord Zweig nog steeds geskok. Niemand anders het reageer nie. Bosman het bedroefd gelyk. Zweig het 'n foto van sy Oupa as krygsgevangene in Ceylon onthou. Nie eers sy kispak kon sy hartseer vir die kamera verberg nie.

Zweig het gewonder of die ander se daggawalms hom affekteer het.

Die CD in die speler, Rimsky-Korsakoff se Sheherezade, was klaar. Cherie het opgestaan en 'n ander een ingesit. Billy Holiday het begin sing.

θvvvp

“Tatta Ma. Tatta Jakob-net-Jakob ,” Cherie soen haar ma.

Haar omhelsing vang Jakob heeltemal onkant.

“Dankie dat jy haar kom aflaai het....” sê Helena as haar dogter by die skool se hek instap.

“Sy’s 'n stunning kind.”

“Ek dink ook so. Maar alle ouers dink hul kinders is fabulous.”

“Nie my ouers nie,” Jakob draai die ou Mercedes se sleutels.

“Hoekom sê jy so?”

“Waar is haar pa?” ignoreer Jakob haar vraag.

Dit is Helena se beurt om nie te antwoord nie.

“Betaal hy onderhoud?” probeer Jakob weer.

“Hy weet nie van haar nie. Dit was 'n one night stand.”

“Weet jy wat sy naam is?”

“Natuurlik. Dink jy ek is 'n slet?”

Jakob het die ou Mercedes in rat gesit en weg getrek.

“Wat is die Sjinese ou se naam wat jy nou die aand in Rumours se toilet 'n blow job gegee het?”

Cherie wens sy het onthou om haar sigarette saam te bring.

“Okay... Point taken,” sê sy na 'n ruk “Ek is 'n slet.”

“Jy’s nie 'n slet nie... Jy drink net te veel.”

By Jakob se huis klim sy uit om die houthekke in die lae klipmuur oop te maak. Huis Le Roux met sy reuse vensters en plat betondak nog indrukwekkender as die vorige aand.

θvvvp

In Mei Villa se eetkamer het Billy Holiday gesing oor die manier hoe haar minnaar sy hoed gedra het en die feit dat niemand dit van haar kon weg neem nie. Cherie het saam gesing.

Dubcek het sy stoel agtertoe geskuif en met uitgestrekte bene terug gesit. Bosman het 'n tweede zol gerol. Richard het nog 'n bottel rooiwyn oopgemaak

“They can Billy... They can... Trust me.”

Eers toe die ander na hom kyk, het Zweig besef hy het hardop gepraat.

“Jy’s reg,” het Richard geknik “They can indeed.”

“Can what?” het Cherie gevra.

“Take it away from you,” het Dubcek geantwoord.

“Vandag het hulle Jakob-net-Jakob gevat,” Cherie se glimlag was weëmoedig.

Vir Zweig het die gesprek dromerig begin voel. 'n Sagte dommeling tussen wakker wees en slaap. Asof hy ook dagga gerook het. Die manier waarop die ander reageer op sy hardop denke het hom laat voel asof hulle almal deel was van een of ander oerstam.

“This is good shit,” het Richard Ho gesê. “Waar kry jy dit Dubcek?”

“Malawian,” Dubcek het trots geglimlag. “Ek ken 'n ou in die Jeppe Hostel. Hy bring as hy goeie goed het. Bosman is nou my enigste klant. Hy en Samson. Maar Samson...”

Die ander om die tafel het geknik. Zweig het besef Samson was deel van dieselfde stam.

“Kan ek 'n trek kry?” Zweig het sy hand uitgesteek.

“Natuurlik,” Bosman het die zol vir Zweig gegee.

Zweig het die soet rook in sy longe gehou tot dit begin brand en die sigaret vir Cherie gegee.

“Lyk of doktor 'n ou roker is,” Cherie het op die zol se oranje kooltjie geblaas.

“Laaste keer was in die Royal Albert Hall by Cream se laaste konsert. 1967. Ek was 29 en heel moontlik die oudste mens in die gehoor of op die verhoog. Elke nou en dan het 'n joint verby gekom. Ek het al hoe jonger geraak. Na die konsert was ek so jonk dat ek nie by die huis kon kom nie.”

Almal het rondom die tafel het gelag. Zweig het gevoel hoe speldeprikkels vol wysheid, welbehag en 'n liefde vir die mensdom besit neem van sy hele lyf. Die dagga was sterk. Hy wou iets daaroor sê, maar hy kon nie sy tong beweeg nie.

Toe het hy ontdek dat hy nie kon asemhaal nie.

θvvvp

Twee maande nadat sy en Cherie by Huis Le Roux ingetrek het, gaan Helena Sadie saam met Jakob Eloff na sy winkel in Windermere Arcade.

Hy sluit die winkel deur oop. Sy wag in die skemer terwyl hy in 'n agterkamer verdwyn om die ligte aan te skakel.

“Mnemosyne’s Gold,” lees sy die naam teen die winkelvenster.

Die rye art deco ligte wat uit die dak hang gaan een na die ander aan en verlig meubelstukke uit die 1950’s en 1960’s en vertoonkaste vol markisietjuwele, bakeliet asbakke en Venesiese glas.

Teen die mure hang Tretchikoff afdrukke, landskappe in lelike outydse goue rame en emalje advertensieborde wat seep en sigarette adverteer.

“My kingdom,” Jakob sprei sy arms uit.

“Wat beteken die naam?” vra Helena.

“Mnemosyne is die muse van herinnering.”

“Dis 'n beautiful shop,” fluister sy.

Jakob lyk verleë.

“Ek sal graag hier wil werk,” sê sy.

“Is dit beter as boekhouer by 'n garage in Troyeville?”

“Enige iets is beter as dit.”

“As jy dit wil hê is die job joune.”

Helena is te oorstelp om iets te sê.

“Ek wil hê jy moet die hele game leer ken,” sê Jakob. “Daar’s goeie geld daarin. Jy sal goed na Cherie kan kyk as jy slim is. “

Voordat Helena iets kan sê draai Jakob om en stap na die agterkant van die winkel.

0vvvp

“Ysnaalde in my hart,” Zweig het op die rusbank gelê waarheen Richard en Bosman hom gedra het.

Die ambulansman in die rooi oorpak het hom nie verstaan nie.

“Hoe voel Daddy?” het die jong man gevra.

“Ysnaalde in my hart,” Zweig se tong was swaar. Hy was te uitgeput om harder te praat.

“Hy sê iets oor sy hart,” het Cherie oor die ambulansman se skouer gepraat.

“Jason Jacobs” het Zweig ambulansman se naam op sy rooi oorpak gelees.

“Waar is die argonauts?” het Zweig gevra.

Niemand het hulle aan hom gesteur nie.

“Hoe oud is die pasiënt?” Jason het 'n stetoskoop in sy ore gesteek.

“Nege en sestig,” Zweig was frustreerd omdat niemand hom verstaan het nie.

Die stetoskoop was koud op sy bors. Hy het aan Iso gedink wat net verstaan word deur die wat haar ken. As hy nie meer kon praat nie, sou hy dit graag langs sy tweelingsuster wou doen.

“Hoe oud is die pasiënt?” Jason het harder gepraat.

“Gebore op 10 November 1938,” Bosman het op die hotelregistrasievorm in sy hand gelees.

“Dit maak hom...” Jason het sy oë gesluit en op sy vingers begin tel “Nege en sestig.”

“Maar dis wat ek gesê het,” weer eens het niemand Zweig verstaan nie.

“Het hy ook dagga gerook?” het Jason gevra.

Bosman en Cherie het soos skuldige skoolkinders gelyk.

“Ek gaan julle nie opsluit nie. Die plek ruik na 'n skooltoilet. Het hy zol gerook of nie?”

“Ja,” Bosman het nie na die ambulansman gekyk nie.

“Hoeveel?”

“Baie min. 'n Hit of twee.”

“Is hy 'n toeris?” Jason het Zweig se hemp gelig en die stetoskoop teen sy rug gehou.

“Doktor van Niekerk bly in Londen,” Bosman het weer na die registrasievorm gekyk.

“Mens sou dink 'n dokter sou beter weet as om dagga te rook.” Jason het die stetoskoop versit.

“Hy’s 'n dokter in argitektuur,” het Bosman probeer verduidelik.

“Bou hy hospitale?” Jason Jacobs was nie sarkasties nie.

Niemand het geantwoord nie.

“Het hy 'n mediese fonds?” Jason het die stetoskoop terug in sy groot mediese sak gesit.

Bosman het sy skouers opgehaal.

“Iemand moet betaal... Selfs al vat ons hom Johburg Gen toe,” Jason was geïrriteerd.

“Het Doktor mediese versekering vir die trip uitgeneem?” Cherie het langs Jason gekniel. Haar gesig was naby Zweig s'n.

Zweig het sy kop geskud.

“Iemand sal moet betaal,” Jason Jacobs het die swart mediese sak toegerits.

“Wat van sy kredietkaart?” Cherie het na Jason gekyk.

“Lyk dit asof hy enigiets kan teken?”

Jason het die aluminiumwaentjie agter hom met 'n harde slag opgeslaan.

Zweig het sy hand probeer beweeg maar hy kon nie.

“Vat hom Bedford Clinic toe. Ek sal betaal.”

“Wie is jy?” het Jason Jacobs gevra.

”Richard Ho.”

“Jy lyk nie soos familie nie.”

“Doktor van Niekerk kan later met my regmaak.”

”En as hy...” Bosman het skuldig na Zweig gekyk.

“Hy sal niks nie...” het Jason Jacobs gesê. “Maar hy sal 'n paar dae in die hospitaal moet bly. Jy sal saam moet kom as jy gaan betaal.”

θvvvp

Teen die tyd wat Helena vir Jakob oortuig om *Mnemyson's Gold* te sluit, kom niemand meer na die winkel nie.

Dit is twee maande na Suid-Afrika se eerste demokratiese verkiesing en die middestad van Johannesburg is so vinnig besig om te Afrikaniseer, te kriminaliseer en te verval dat selfs hul mees lojale kliënte nie meer opdaag nie.

“Wat gaan jy nou maak?” vra die eienares van Windermere Arcade in haar Duitse aksent, wanneer Jakob die winkelsleutel vir haar terugvat.

“Dieselfde as wat ons nou doen.”

“Hoe gaan dit met die punk?” vra die ouer vrou.

“Helena koop deesdae haar klere in New York en Parys,” lag Jakob.

“Ek kan haar nooit sien sonder om die Eskimoswart hare en haakspelde van destyds te onthou nie. Maak jy genoeg uit die winkels in Kaapstad en Sandton?”

“Danksy Helena... Haar besigheidskop het my gered.”

“En haar dogter?”

“Cherie is op hoërskool...” Jakob kyk rond in die sitkamer van die Duitse ouetehuis voor hy verder praat. “Ons wil kennis gee vir die huis ook.”

“Is die huur te veel?” Ursula van Niekerk se oë is paniekerig agter haar brilglase “Julle is goeie huurders. Ons kan 'n plan maak.”

“Helena het 'n huis in golf estate anderkant Fourways laat bou. Ek het iemand met sy eie huis ontmoet.”

“Ten minste sal dit makliker om 'n huurder vir die huis te kry as om die winkel te verhuur,” sug Ursula “Elke keer wat ek in die stad kom, lyk dit meer soos 'n lokasie.”

θvvvp

Bosman en Dubcek het op Mei Villa se koue stoep gestaan.

Die ambulans se rooi draailig het rukkerige skadupatrone teen die kaal bome langs die straat gegooi terwyl dit weg ry.

Mei Villa se groot swart ysterhekke het agter Richard se gehuurde rooi Volkswagen toe gemaak.

“Dink jy die ambulansman gaan die polisie sê die ou man het zol gerook?” Dubcek het bekommerd geklink.

“Hoekom vra jy?” het Bosman gevra.

“As hulle ons gaan raid, is daar 'n paar dinge wat ek moet wegsteek. Ricardo se AK is nog onder my bed.”

Sonder om op 'n antwoord te wag, het die ouer man teen die stoeptrappe afgestap en tussen die tropiese plante verdwyn.

'n Minuut later het Bosman die buitekamerdeur hoor toe gaan.

Hy het in gegaan en die agtergelate borde kos en glase wyn van die eetkamertafel gedek en die skottelgoedwasmasjien gaan pak.

Agter sy lessenaar in sy studeerkamer het hy sy rooi pen en sy notaboek nader getrek.

“*Schizopolis*,” het hy die woord wat Richard Ho vroeër die aand vir Johannesburg gebruik het neergeskryf.

Hy het 'n woordeboek nader getrek en 'n gedig probeer skryf.

Skisopolis is die Splitstad, na skhistos die Grieks vir verdeel.

Piropolis is die Vuurstad na pur die Grieke se naam vir vuur

Oblivio heet die vergeetstad want onthou is so dood soos Latyn

Bosman het die woorde getel, elke reël het meer as sewe woorde gehad. Hy het die drie sinne hardop gelees sonder om enige ritme, sin of betekenis daarin te vind.

Hy het na die dramatekste rangskik in Alfabetiese volgorde – van Albee se “*Who’s Afraid of Virginia Woolf?*” tot by Wesker se “*Four Seasons*” – op sy boekrak gekyk.

Hy het sy notaboek omgeblaai en begin skryf;

Sjeherazade: Dit gebeur met alle mans

Ali adin : Nie met my nie.

Sjerezade: Laat my toe om jou lampie te vryf en jou drome te laat waar word.

Hy het terug gesit in sy stoel. Terwyl hy Cherie probeer troos, het hy heeltemal van Paige Turner vergeet.

Die voordeur het oop gegaan. Richard en Cherie was terug.

Deel Agt

Die Geskiedenisboek

Anekdoties is immers duidelik gedefinieerde vorms, en vorm is betekenis – George Szirtes

θvvvp

Dit was die oggend na sy aanval. Zweig van Niekerk het beter gevoel.

'n Suurstofmasker het op sy kussing gelê maar sedert die twee inspuitings wat hy kort na sy aankoms in die hospitaal gekry het hy dit nog nie weer nodig gehad nie.

Daar was 'n kardioloog, 'n huisdokter en 'n suster langs sy bed.

Die kardioloog, dokter Achebe, se Harleystraataksent het Zweig om een of ander rede gerus gestel.

Die huisdokter, dokter Brink, se helder rooi hare en sproete het soos 'n skoolkind in 'n doktersjas gelyk. Die manier wat hy kopknikkend alles beaam het wat die kardioloog sê, het Zweig laat onthou wat se oordrewe respek Afrikaners vir gesag gehad het.

Langs die twee mans was 'n vrou met 'n knipbord wat elke uitspraak van die kardioloog neergeskryf het. Haar naam “Ward Sister Mda” het op 'n goue naamplaatjie gestaan.

“Hy kan oorgeplaas word uit intensiewe sorg,” dokter Achebe het op sy horlosie gekyk.

Suster Mda het 'n aantekening gemaak. Die jong dokter Brink het sy kop geknik.

Die drie medici het die kamer verlaat. Nie een van hulle het terwyl hulle in die kamer was Zweig in die oë gekyk of gevra hoe hy voel nie.

θvvvp

Dit is Donderdag 21 Desember 1956. Daar is een en 'n halwe inkopiedag oor voor Kersfees.

Om 1 uur op Saterdagmiddag 23 Desember sal die winkels van Johannesburg sluit en eers om 9 uur op Woensdag 27 Desember oopmaak.

Die winkels is vol Kersversierings. Die inwoners van die daklokasies bo-op die woonstelblokke en die mynkampongs aan die buitewyke die stad is besig om reg te maak om na die naturelleservate in Noord-Transvaal en Zoeloeland te gaan.

Die slagters van Johannesburg verkoop op hierdie dag meer ham, kalkoen en skaapboud as die hele res van die jaar.

In Sun Court skeur Ursula Van Niekerk nog 'n deurtjie van die Weihnacht-kalender.

Twee blokke verder in die Drilsaal in Twiststraat begin die verhoor van 156 mense vir hoogverraad. Onder die beskuldigdes is van Transvaal Books se belangrikste kliënte. Op die sypaadjies buite die Drilsaal betoog hulle ondersteuners met gedrukte plakkate met die woorde “We stand by our leaders” daarop. Met hulle linkerhand gee hulle die Afrika-teken. 'n Gebalde vuus met 'n duim wat na regs wys. Wanneer die son warm raak, deel hulle sambrele.

Voor die Flying Service Dry Cleaners 'n blok verder staan wit polisiemanne in kakieuniforms met pette. Party dra tunieke en ander net hemp-en-das. Bruin leerbande loop van die belde om hul mae oor hul regterskouers. Party leen teen motors met sambokke in hulle hande.

Oor twee weke gaan Zweig van Niekerk op Die Transvaler se voorblad wees omdat hy vyf onderskeidings in matriek het.

Oor vyf jaar, wanneer die staat die saak teen die 156 aangeklaagdes in die Drilsaal verloor, gaan hy reeds 'n gekwalifiseerde argitek wees.

θvvvp

“Jirre dok, jy het ons gistraand amper 'n hartaanval gegee,” Bosman het aan die bed se voetenent staan en grinnik.

‘Hoe voel jy dok vanoggend?” Richard het bekommerd gelyk.

Zweig was bly om hulle te sien.

“Kan nie kla nie,” Zweig kon sien hulle verstaan hom nie.

“Bosman het jou dogter gebel,” het Richard gesê.

“Watter een?”

“Die een wie se nommer op die registrasievorm was,” het Bosman gesê asof hy Zweig kon verstaan.

“Hoe gaan dit dok?”

Zweig het sy kop geknik en gewonder hoe dit met Cherie gaan.

“Cherie stuur groete,” Bosman se woorde was weereens asof hy Zweig se gedagtes kon lees.

“Haar ma het haar vanoggend iets gebring vir die skok. Sy sê sal vanaand kom.”

In die gang het vrouestemme Zoeloe gepraat.

“Sit,” Zweig het na die stoele voor sy bed gekyk, sy besoekers het sy blik gehoorsaam.

“Dokter lyk beter as gistraand,” het Bosman geglimlag.

“Daai dagga was sterk,” het Zweig gemompel.

Die mans het hom glad nie verstaan nie.

Richard en Bosman het baie gepraat maar omdat Zweig nie kon reageer nie, was daar ook baie stiltes.

Zweig het gewonder of iemand hom ooit weer gaan verstaan.

Toe Ward Sister Mda met Zweig se middagete in die deur verskyn het die twee besoekers verlig opgestaan.

“Ek vlieg vanaand Londen toe,” Richard het sy hand uitgesteek. “Dit was lekker om u te leer ken. Ons moet kuier as u terug gaan.”

“Moenie so donners Sjinees wees nie, hug hom,” Bosman het Richard vorentoe gestoot.

Die jonger man se omhelsing het Zweig aan Oscar James in sy hospitaalbed laat dink.

Na die besoekers weg is, het Ward Sister Mda die bedtafel oor die bed gestoot en die kos daarop gesit.

Die messegoed was swaar in Zweig se hande. Hy het gesukkel om die vis te sny. Op pad na sy mond het die kos van sy vurk op sy bors geval. Ward Sister Mda het die messegoed gevat en hom begin voer.

Die gebraaide vis met tartaresous en 'n pap slaai met wit peper en druiweasyn was dieselfde kos as wat hy sy suster twee dae vantevore gevoer het.

θvvvp

Op pad van die hospitaal af het Richard en Bosman by Eastgate gestop.

In die sentrum het die reënboogmiddelklas ongestoord hulle duur kos, ontwerpersdrag, ingevoerde parfuum, platskerm TV's en boeke gekoop. Al teken van die geweld in die stad se arm dele was groot kleurfoto's op die koerantvoorblaai in die supermarkte en boekwinkels.

Richard het na Woolworths gegaan; Bosman na Exclusive Books. Richard het onderklere en Nougat gekoop; Bosman 'n goedkoop uitgawe van Virginia Woolf se *Mrs. Dalloway*. 'n Voorbladfoto op 'n koerant het Richard se oog gevang. Die onderwerp was dieselfde as die van die foto waarvoor hy as onervare fotograaf drie en twintig jaar vantevore met 'n internasionale prys bekroon is; 'n gillende man met 'n brandende buiteband om sy nek.

θvvvp

Zweig het gedroom hy vlieg saam met Iso in 'n reuse ligblou skroefvliegtuig.

Hy sit nie langs Iso nie maar staan by die venster. Hulle styg op van 'n stof vliegveld in Suid-Afrika. Dis winter. Onder hulle is grys klipkoppies en dooie veld. Hulle vlieg suid en volg geelgrys stofpaaie en outydse padpredikante. In elke armoedige lokasie waaroor hulle vlieg maak die mense kunswerk uit rommel om aan verbygaande vliegtuie te verkoop.

Die vliegtuig is vol joviale Afrikanermans in Afrikanerdrag uit die 1960's. Hulle pakke is vervaardig deur Veka en gekoop by Burger Broers in Mintweg Fordsburg. Hulle wit Teesav hemde by Uniewinkels. Hulle blink swart skoene is gemaak op die walle van die Groot Brak. Hulle hoedname - Borsalino, Homburg en Fedora - klink eksoties maar kom van Markstraat se Joodse hoedmakers.

Hulle kyk na Zweig en sy tweelingsuster maar maak geen poging om met hom te gesels nie.

Hy droom die droom 'n paar maal.

Elke keer wat hy wakker word het die droom vir hom 'n ander betekenis. Soms laat dit hom voel asof sy hele lewe tot op daardie oomblik 'n blote skadu was van 'n lewe wat hy moontlik kon

gelei het. Ander kere laat dit hom voel asof sy emosionele impulsiwiteit hom tog op die regte pad gelei het.

θvvvp

Bosman het probeer om Paige te bel. 'n Stem het hom ingelig dat die inskrywer wat hy probeer bereik nie beskikbaar is nie en dat hy weer later moet probeer. Hy het *Miss Dalloway* oopgemaak en begin lees.

Na tien bladsye het die telefoon gelui.

“Mei Villa.”

“Hallo dis Isohandra King-van Niekerk.”

“Hallo. Ek was by jou pa. Hy lyk beter.”

“Ek het die hospitaal gebel. Hulle sê hy sal hoogstens 'n paar dae moet bly.”

“Ja... Maar mens sukkel om hom te verstaan. Sy mond is verlam.”

“Hulle sê sy aanval is waarskynlik veroorsaak deur marijuana.”

Voor Bosman kon besluit watter leuen om te vertel, het die vrou voortgegaan.

“Waar het hy dit gekry?”

“Iemand het na ete 'n zol uitgehaal. Jou pa het 'n paar trekke gevat.”

“Durban Poison?”

Bosman het gehuiwer.

“Moenie vrees nie. My man het 'n diepgaande kennis oor Suid-Afrikaanse plantelewe.” Daar was 'n lag in die vrou se stem.

“Julle hotel klink baie interessanter as julle webblad,” het sy verder gepraat. “Het jy akkommodasie vir my man, my seun en ek. Ons land oormore agtuur op O.R. Tambo.”

Na die telefoongesprek is Bosman Hiemstra na die kombuis. Gladys en Marceline het by die tafel met koppies tee gesit. Die baba was op Gladys se skoot. Bosman het 'n glas water gekry en na sy studeerkamer gestap. Daar was iets aantreklik aan Zweig se dogter se lag. Bosman het gewonder hoe sy lyk.

Richard Ho se bagasie en kameras het langs die voordeur gestaan.

Daar was stemme in die sitkamer.

“Hy het ons blyplek gegee, my ma Alcoholics Anonymous laat join en vir haar eerste jaar by Unisa betaal,” Cherie het hartseer geklink. “Toe het hy haar Wits toe gestuur om haar B.Com klaar te maak en vir twee operasies aan my skewe mond betaal”

“En jou regte pa?” die ander stem was Richard s’n.

“Hy het tot 2005 nie van my bestaan geweet nie. Maar Jakob was meer as genoeg. My pa is nie die kindergrootmaak-tipe nie. Dank die Here hy was nie in my lewe nie.”

Bosman het omgedraai en gevoel soos 'n karakter in 'n negentiende eeuse roman. Iemand wat belangrike inligting verkry het deur toevallig 'n gesprek te hoor.

Hy het gewonder of dit wat haar Cherie oor haar pa gesê het waar was.

Terug in sy studeerkamer het die simpatieke vrouestem het hom weer verwittig dat Paige Turner se nommer nie beskikbaar was nie en dat hy later moet probeer.

θvvvp

Op sy tweede dag in die hospitaal het Zweig die ontbyt van gestoomde droë vrugte, roereiers, spek en roosterbrood sonder hulp geëet.

Toe het hy verder geslaap.

“Kyk wie’s hier.”

Zweig het Dubcek se stem herken en sy oë oopgemaak. Iso was in sy slaapkamer deur in 'n rystoel wat deur die Tsjeg gestoot is. Zweig het homself orent gedruk op sy elmboog. Dubcek het die stoel tot voor die bed gestoot. Iso was deftig aangetrek. Haar hare was in 'n syserp wat Serenita vir haar in Bali gekoop het en sy het 'n geborduurde swart trui en 'n wynrooi romp gedra.

“Bosman stuur dit,” Dubcek het twee boeke op Zweig se bedtafeltjie neergesit.

Zweig kon drank op die ander man se asem ruik.

“Dit was Cherie se idee dat ek haar moet bring,” Dubcek het 'n kougom in sy mond gesit.

“Hoe gaan dit met haar?” tot Zweig se verbasing het die ander man hom verstaan.

“Beter as gister... Sy stuur groete.... Sy moet vandag met die begrafnis reëlings help,” Dubcek het terug gestaan “Ek moet gou 'n paar draaie ry. Ek sal haar later weer kom oplaai.”

θvvvp

“Paige Turner???”

Daar was drie vraagtekens in die stem op die telefoon.

“Ja... Asseblief...,” Bosman het gehuiwer “Sy werk in die Africana Biblioteek.”

“Is jy ernstig??” het die vrou gesug. Al was daar nou net twee vraagtekens in haar stem was haar irritasie steeds duidelik.

“Wat’s verkeerd?” Bosman het besef iets skort.

“Dis 'n ou grappie. Bel die biblioteek en vra vir Paige Turner. Dis soos om die dieretuin te bel en te vra of jy met meneer Bear kan praat.”

Bosman was verleë. Selfs as slegte digter behoort hy bedag op woordspel te wees.

“Is daar nog iets waarmee ek kan help?,” die vrou was nou geamuseerd.

“Waar is die Africana biblioteek?”

“In die hoofbiblioteek. Dink jy regtig sy bestaan?”

“Ek het... Tot twee minute gelede.”

“Hoe lyk sy?”

“Bruin hare... Met 'n rooi skynsel.”

“Ek ken ten minste tien bibliotekaresses wat hulle hare self henna. Bibliotekaresse het nie geld vir haarkappers nie. Hoe oud is sy?”

“Middel veertigs... En sy dra 'n leesbril.”

“Dan is sy beslis 'n bibliotekaresse,” die spot was weer terug in die stem.

“Sy het tattoos.”

“Waarvan?”

“Woorde... 'n aanhaling.”

Vir die eerste maal sedert die gesprek begin het, was die vreemdeling stil.

“Die getatoeerde bibliotekaresses wat ek ken het dolfyne, Egiptiese ahnks en Maori patrone...

Nie aanhalings nie. Waar is haar tatoeërmerke?”

“Op haar heup.”

Bosman het verleë stil gebly. Die vrou ook. Hy het af gelui sonder om “Tot siens” te sê.”

θvvvp

In die straat het 'n ambulans verby gekerm. Zweig het deur die venster gekyk. Buite het stywebeen stadsduiwe verbete in die teer gepik.

“Onthou jy die duiwe wat jy op Sun Court se balkon mielies gevoer het? Ma het so kwaad geword, as hulle daar dinges.”

Zweig het terug na Iso gekyk. Sy was besig om haarself bewerig uit die rystoel orent te druk. 'n Vrees dat die stoel terug rol en sy suster val en haar heup sal breek het hom laat stilbly tot sy regop was. Die drang uit sy kinderdae om sy tweelingsuster teen die wêreld te beskerm was terug. Toe hulle klein was het hulle nooit 'n straat oorgesteek sonder dat hy haar hand vasgehou het nie.

“Wil jy badkamer toe gaan? Ek kan een van die verpleegsters roep,” het hy gevra toe sy orent was.

Iso het twee tree na die bed gegee en aan die komberse getrek.

Zweig het besef wat sy wou doen. Hy het die komberse opgelig en sy rug op haar gedraai. Sy tweelingsuster het in die bed geklim en styf teen hom gaan lê. Toe het sy haar arm om sy lyf gesit.

“Dit voel soos toe ons klein was. Onthou jy? Ma en pa baklei en ek jy lê bang saam in die bed?”

Iso se asem was die van 'n klein katjie in sy nek.

“Maar dit was darem net wanneer hulle te veel gedrink het. En dit het maar min gebeur. Net wanneer ons na die Phoenix Biersaal toe gegaan het. Hulle was beter ouers as wat ek ooit kon droom om te wees.”

Zweig kon voel sy suster wou hê hy moet verder praat.

“Om pa te wees is die moeilikste ding wat ek ooit moes doen. Vir party kom dit maklik. Ek het byvoorbeeld niks van Marley, Isohandra se man, gehou nie. Hy het nooit vreeslik ambisie gehad nie. Isohandra is baie meer suksesvol as hy. Maar hy het sy ma se hart geërf. 'n Ruim oop hart. Sy was Serenita se beste vriendin. Haar groot hart hê het Marley 'n goeie pa gemaak.”

Zweig het besef hy kon met gemak praat. Hy het ontspan, vir Iso kon hy dinge sê wat hy nie eers met Serenita kon deel nie. Ongeformuleerde beuselagtighede wat ander mense sou verveel. Iso se asem was steeds warm in sy nek. Zweig was moeg vir die hospitaal en wou iewers wees waar hy tuis voel en kon rus. Mei Villa. In die paar dae wat hy daar was, het hy met meer mense gepraat as in 'n maand in Londen en het hy meer betekenisvolle gesprekke gevoer as gedurende die hele drie jaar sedert Serenita se dood

“Serenita,” het Iso gefluister.

“Serenita?” Zweig het oor sy skouer gekyk.

Iso se blik was vol afwagting. Zweig het terug na die venster gedraai. Die duiwe het nog steeds verbete aan die teer gepik.

“Serenita het een oggend op die bus geklim en bo gaan sit soos elke ander oggend. Daar was 'n bom op die bus. Sy was so vermink dat die polisie nie wou hê ek moet haar uitken nie. Ek het aangedring. Al wat ek kon eien was die patroon van haar sybloes wat soos 'n tatoeëermerk in haar skouer ingesmet het.”

Die duiwe was steeds in die parkeerterrein.

“Serenita,” het Iso weer saggies gesê.

Zweig het omgekyk. Daar was trane op sy tweelingsuster se wange.

Hy het gevoel hoe sy skouers van die snikke begin ruk.

Sy suster het hom stywer vasgehou.

θvvvp

Die jong Zweig van Niekerk woon 'n vergadering by met die drie vennote van Bosman, Paton en Simon as verteenwoordiger van die vyf jonger argitekte in die praktyk.

“Haar Afrikaans en Engels is perfek. Sy klink soos 'n blanke vrou,” as verengelste Afrikaner is aksente vir Billy Bosman belangrik.

“Maar mense gaan haar sien,” Isaac Simon se infleksie is Duits.

“Geen kliënt kom naby die tekenkantoor nie. Ons kan haar die helfte van 'n blanke tekenaar se salaris betaal,” soos altyd het Leo Paton met sy aangesitte Britte aksent die laaste sê.

Billy Bosman, Leo Paton en Isaac Simon het mekaar as jong argitekte in die praktyk van Herman Kallenbach, Mohandas Gandhi se boesemvriend, ontmoet.

Zweig wonder wat Kallenbach van die gesprek tussen sy drie voormalige proteges sou dink.

θvvvp

Dit is 28 Augustus 1965. Die drie vennote van Bosman, Paton en Simon staan in die ontvangs van hulle kantore in Shakespeare House, Commissionerstraat. Billy Bosman maak sy keel skoon. Sy werknemers, die teemaker, die kantoorbode en die nuwe Indiërtekenaar ingesluit, kyk vol verwagting na hom.

“Ek is bevrees Meneer Simon het slegte nuus.”

Isaac Simon tree vorentoe en gaan staan in die middel van sy sirkel werknemers.

“Die Ou Meester is dood,” sê Simon.

Die jonger argitekte en tekenaars in die vertrek is geskok.

Zweig van Niekerk het reeds in *The Rand Daily Mail* van Le Corbussier se dood gelees en dink dat iemand wat op sewe-en-sewentig in die see verdrink het, 'n goeie lewe gehad het.

θvvvp

Zweig van Niekerk staan oor sy tekenbord.

“Wie die hel is die Oude Miester? Ve my klink dit na 'n brandewyn.”

Hy glimlag vir die kantoorbode Jacob van Wyk se Sophia Town Afrikaans.

“Le Corbussier,” sê 'n Afrikaanse vrouestem wat Zweig nie herken nie.

“Lewassegoed?”

“Le Corbussier, ‘n beroemde argitek. Die base dink baie van hom.”

“Ken hulle hom?”

“Ek dink nie so nie. Hy was Frans.”

“Dit klink soos my ma wat in 1952 snot en trane gehuil when the King of England died,”

kekkellag die bode.

Zweig kyk by sy kantoordeur uit. Jacob van Wyk het verdwyn. Die Indiërvrou wat twee weke vroeër as tekenaar begin werk staan in die gang.

“U praat mooi Afrikaans.”

“U ook,” glimlag die vrou.

Zweig trek verleë sy kop terug in die kantoor in en draai terug na sy tekenbord.

θvvvp

Dit is etensuur 1 September 1965.

Die nuwe tekenaar is alleen in die tekenkantoor. Sy sit op haar hoë stoel en kyk na die verkeer.

Vanaf die sesde vloer lyk die motors in Commissionerstraat soos speelgoed.

“Die Ou Meester word vandag begrawe.”

Sy kyk om. Die Afrikaner met die snaakse naam staan agter haar.

“Good riddance,” glimlag sy.

“Ek sal dit nie te hard in hierdie firma sê nie,” glimlag die Afrikaner.

Sy draai terug na die venster.

“Is Serenita 'n Hindoe naam?”

“Nee... Dit is afgelei van die Engels vir rustigheid... “Serenity.”

“Is jy rustig?”

“Ek het die eerste ses maande van my lewe nie 'n geluid gemaak nie. My ouers het gedink daar is iets verkeerd met my stembande.”

“Op laerskool het die onderwyseresse my ““Swyg”” genoem.

“Hoe spreek mens dit uit?”

“Zweig.”

“Duits?”

Hy knik en kyk na die tekening op haar tekentafel.

“Nog 'n van der Røhe on the Veld?” vra hy

“Natuurlik... Waar sou Bosman, Paton en Simon gewees het sonder Le Corbussier, Frank Lloyd Wright en van der Røhe.”

“Between your lips and God’s ears.”

“Gelukkig het my God groot ore.”

“Ganesha met die olifantkop?”

“Wat weet 'n Boerseun van afgodery?”

“Hy is die god van skryf, reis en die oorkoming van struikelblokke. Hoekom weet 'n Indiërmeisie so baie van argitektuur?”

“Want ek het 'n kêrel wat argitektuur in Amerika studeer.”

“Mis jy hom?” Zweig besef dadelik die vraag is onvanpas.

“Nie genoeg om met jou uit te gaan nie,”

Zweig bloos . Hy voel sy hart vinniger klop en sien die vrou geniet sy ongemak.

“Jy hoef nie te antwoord nie,” glimlag sy “My ma het my teen wit mans gewaarsku.”

“Jy lyk nie na die tipe wat na jou ma sal luister nie.”

Serenita glimlag en haal 'n sigaret uit die pakkie Rothmans op haar tekentafel. Zweig haal 'n aansteker uit sy sak. Deur die sigaretrook ruik hy geure waarvan hy eers later die name sou leer ken. Patsjoelie, sandelhout en rooswater.

Die reuke wat op haar kussing sou bly lank nadat die bus ontplof het.

θvvvp

Ward Sister Mda het in die deur gestaan en na die twee ou mense in die bed gekyk.

Hulle rûens was op haar gedraai. Die ou man het in 'n rustige stem gelê en praat.

Ward Sister Mda het omgedraai sonder om iets te sê

Op pad terug na die diensstasie het sy in Dubcek vas geloop.

“Jy beter klop. Die ou kêrel en sy nooi is saam in die bed,” het sy geglimlag.

“Wat se tipe gedagtes het jy?” het Dubcek geterg. “Sy is sy tweelingsuster. Skaam jou.”

“Ek is sorry,” Ward Sister Mda het hom uitdagend in die oë gekyk. “Wys jou waar my gedagtes is.”

Sister Mda het hups weggestap. Dubcek het na haar breë heupe en ronde boude onder haar stywe rok gestaar. Sy hart het vinniger geklop. Swart vroue was 'n wonderwerk wat hy kort na sy aankoms in Johannesburg ontdek het. In die apartheidsjare was daar twee met wie hy sou trou as dit nie onwettig was nie.

Dubcek het liggies aan Zweig se kamer se kosyn geklop. Zweig het sy kop gelig en vir hom geglimlag.

“Ek het Magnolia Mansions beloof ek sal haar teen lunch terug hê.”

Iso het uit die bed opgestaan sonder dat haar broer iets gesê het.

θvvvp

Zweig wil Serenita vra om saam met hom uit te gaan maar daar is nêrens waarheen hul kan gaan nie. Volgens die apartheidswette mag Indiërs en Blankes nie dieselfde restaurante, rolprentteaters, openbare vervoer of selfs parkbanke gebruik nie.

Hulle gaan naweke kantoor toe wanneer daar niemand anders is nie. Soms werk hulle, maar meestal sit hulle in Zweig se kantoor en gesels en Rothmans sigarette rook. Hulle soen die eerste maal terwyl hulle in die kombuis vir die ketel wag. Wanneer die water gekook het, stap hulle terug na die tekenkantoor toe sonder om tee te maak. Woordeloos kyk hulle deur die venster. Dit is Saterdagmiddag. Ses vloere onder hulle is Commissionerstraat verlate. Deur die oop balkondeur van 'n woonstel laer in die straat speel *Norwegian Wood* van die Beatles.

θvvvp

Na Dubcek en Iso se vertrek het Zweig die twee boeke wat Bosman gestuur het van die bedtafeltjie opgetel. Die een was *Johannesburg Style, Architecture and Society 1880's -1960's* deur Clive M. Chipkin, die ander een was 'n digbundel met Bosman se gesig op die agterblad. Zweig het van die titel *Die irritasie van simboliek* gehou.

Zweig het na die indeks van die argitektuurboek geblaai en was teleurgesteld omdat sy naam nie daarin was nie. Die boek was maklik om te lees maar swaar om regop te hou.

Hy het die digbundel opgetel. Die gedigte was knap genoeg en met sorg geskryf maar Bosman Hiemstra was geen Cavafy nie.

θvvvp

Op 'n Saterdagmiddag wanneer sy ouers nie tuis is nie, neem Zweig vir Serenita na Sun Court en stel haar aan Iso voor.

Voordat hy loop haal hy 'n enkelkombers uit die linnekas in die woonstel se ingangsportaal en sit dit in 'n “Anstey’s” drasak. Hy en Serenita stap woordeloos en opgewonde terug na die kantoor in Commissionerstraat.

Hulle maak Zweig se kantoordeur toe en sprei die kombers op die vloer sonder om iets te sê.

Hulle lê lank op die kombers lê en soen. Eers langs mekaar en dan bo op mekaar. Haar mond is sag. Haar borste ferm teen sy lyf. Sy onderbroek span styf. Hy druk sy tong in haar oor. Sy sug. Hy sit sy mond om haar ken. Sy druk haar heupe hard teen syne en maak sagte geluidjies in haar keel. Sy soen hom in die kuiltjie van sy nek. Hy sit 'n hand op elke bors. Sy maak haar oë oop en kyk met haar groot, bruin donker oë na hom.

“Kom ons trek uit,” Serenita staan op.

Sy draai om sodat Zweig die ry wit knope op die rug van haar groen rok met rooi blomme kan losknoop. Sy trek haar arms uit die moue. Die rok sak stadig teen haar lyf af. Wanneer dit in 'n bondel om haar enkels lê, lyk dit asof sy in 'n lapblombedding staan.

Sy kom lê weer langs hom.

Die kombers is krapperig onder hul kaal lywe.

“Hou my vas,” fluister sy.

Hy hou haar vir lank baie styf vas. Dan trek hy sy onderlyf terug en glip sy hand tussen haar dye in. Sy is warm onder sy hand. Sy voel hoe sy vingers huiwer en maak haar bene oop. Twee vingers glip maklik in haar in. Die sagte roering daarvan laat haar liggies ril. Sy versit haar een voet. Sy vingers glip dieper in. Sy is glad. Hy ruik die reuke van haar lyf. Hy druk sy vingers saggies dieper. Haar sagte gladheid vou om sy pinkie en sy ringvinger. Haar asem trek in. Hy kan haar ribbes deur haar vel sien. Hy druk sy handpalm ferm teen haar bekken. Sy vingers kry hulle eie ritme.

“Ek hou daarvan,” sug sy as hy haar donker tepel in sy mond neem.

Haar heupe begin saam met sy hand beweeg. Haar rug trek 'n boog. Vlak onder haar vel vloei 'n trilling deur haar hele lyf soos 'n ligte elektriese stroom. Sy byt hom in die skouer.

Sy neem hom in haar hand en druk hom terug op die kombers. Haar mond pas styf om hom. Sy beweeg haar kop stadig op en af.

Hy sê saggies “Bliksem.”

Serenita lag en lig haar kop. Zweig se heupe ruk wild.

“Jy smaak lekker,” sy lek die taaiheid van haar vingers.

Hy soen haar op die mond en proe homself.

Hulle lê lank kaal langs mekaar op die matras. Sy regterarm is onder haar nek en sy linkerhand is op haar heup. Hy klem haar een been styf tussen syne vas.

Dy teen dy lê hulle en kyk hoe dit donker word.

Onder in Commissionerstraat begin die Saterdagavondverkeer raas. Een na die ander skakel die Colosseum, die Empire en His Majesty's rolprentteaters hulle reuse neonligte aan en omskep die breë straat in 'n gang vol helder, kunsmatige lig.

0vvvp

Libri, Thesaurus, Anima.

Bosman het van die drie woorde bo die Johannesburg Hoofbiblioteek se ingang na die slordige handgeskrewe kennisgewing teen die reuse houtdeur gekyk.

“HIERDIE BIBLIOTEEK IS TOT VERDERE KENNISGEWING GESLUIT.”

Die boodskap was in Engels, Afrikaans en Zoeloe. Daar was sewe woorde en vyf spelfoute in die Engelse weergawe. Bosman het gewonder of hy 'n gedig daarvan kan maak. Aan die onderpunt van die wye trappe na die geplaveide biblioteektuin het 'n wag in 'n swart uniform sy neus sit en krap.

Bosman het gewag tot die man die vonds uit sy neus deeglik bestudeer het en teen sy swart uniformbroek afgesmeer het.

“Do you know when the library will open again?”

“Lieberly she close” het die man geantwoord.

Die naam “Gibbons” was op die man se hemsak geborduur.

“Decline and Fall” het Bosman gedink.

“When will it open again?” Bosman het harder gepraat asof dit die man beter sal laat verstaan.

“The lieberry she close,” het die man weer gesê.

“I see she close... But when open,” Bosman het besef hy was besig om die wag se Engels na te aap.

“The lieberry she close,” het die wag weer gesê.

Bosman het gewonder of die wag tot tien in Engels kon tel en omgedraai. Hy het om die gebou gestap sonder om 'n ander ingang te kry en weer by die voordeur uitgekom.

“The lieberry she close,” het die wag nog 'n maal gesê.

Bosman het sy slegte Zoeloe probeer. Die man het hom steeds nie verstaan nie.

Hy het na sy motor gestap. Hy sou 'n ander plan moes maak om “Paige Turner” op te spoor.

θvvvp

Serenita se ma en ouma weeklaag. Haar ouma skeer selfs haar klere.

Maar dit help niks nie.

Haar sagmoedige pa dreig om haar soos 'n “sleg hond” weg te jaag en die polisie te bel.

Serenita se oudste suster, Milla, sê dat as haar pa dit doen, sy ook sal gaan.

Serenita se ouers gee in. Sy bring haar aanstaande saam met sy ouers na haar ouerhuis in 12de Straat Vrededorp vir ete.

Serenita se ouma weier die heel aand om uit die slaapkamer te kom.

θvvvp

“Chipkin!” die jong dokter Brink se sproetgesig het opgehelder “Mag ek kyk?”

Zweig het geknik. Die jong dokter Brink het sy handpalms teen die voorkant van sy broek af gevee en in 'n stoel met die boek op sy skoot neergesak. Elke nou en dan het hy geglimlag asof hy 'n foto van 'n ou bekende sien.

“Toe ek hierdie boek lees, het ek gedink ek wou 'n argitek word,” het hy gesê toe hy die boek toe maak. “My pa het gesê dit sal makliker wees om landuit te kom as jy 'n dokter is. Ek’s bly ek het na hom geluister.”

Die jong dokter Brink het die boek neergesit. Sy mymering was verby.

“Kan ek Oom se pols neem.”

“Hoekom wil jy weggaan?” Zweig het sy hand vir die jong man uit gehou.

“Want alles is 'n boggherop. Sondagaand was dit soos Rwanda hier by ons. Net pangawonde waar jy kyk.”

θvvvp

Nogtans gee Serenita se ouma haar kleindogter 'n afskeidgeskenk.

'n Besoek aan 'n sterrewiggelaar in Lenz.

Sy en haar kleindogter haal 'n trein (Nie-Blankes Eersteklas) op Braamfonteinstasie.

Die sterrewiggelaar se seun ontmoet hulle op Lawley stasie. Hy neem hulle na sy ouma se huis in 'n groen Valiant (Nie-Blanke Tweedeklas) huurmotor. Hulle ry verby Tolstoy Farm wat Herman Kallenbach vir Mahatma Gandhi gekoop het.

Serenita se Ouma en die sterrewiggelaar praat die taal van die ou land maar Serenita verstaan genoeg.

Die sterrewiggelaar sê dat as sy 7 Oktober 1967 na Londen vertrek daar 'n blink toekoms op haar wag.

Serenita gaan saam met haar pa om haar kaartjie na Londen te bespreek. 'n Spoorwegpolisieman vergesel hulle na die reisburo in die Blanke binnehof van Johannesburg se stasie.

Zweig vlieg twee weke voor haar om vir hulle blyplek te kry. Die *letter of introduction* van Tommy Paton een van Bosman, Paton en Simon se vennote aan die “regte” mense in Londen se argitektuurkringe laat hom nog meer voel soos 'n jong man uit die kolonies op soek na sy heil in die metropool.

Die meeste mense aan wie Zweig die bekendstellingsbrief toon, moet dink wie Tommy Paton is.

θvvvp

Die eenvertrekwoonstel se ligte is af. Zweig lê op 'n klapperhaarmatras op die vloer. Serenita sit op 'n draad tuinstoel met 'n kopie van die *Ramajana* op haar skoot.

“Wie gaan in Londen vir my stories lees?” vra Zweig.

“Na twee weke gaan ek by jou wees,” Serenita praat sag.

“Jy het my met jou stories verlei.”

“Ek het gedog dit was my mond, my nek, my borste en my dye.”

Behalwe vir die geroeste tuinstoel en matras is Zweig se woonstel leeg. Sy langspeelplate en boeke is op pad Londen toe. Sy meubels (behalwe twee Mies van der Røhe Barcelona stoele wat drie maande gelede versend is), gordyne, tapyte en breekgoed is verkoop. Zweig raak skielik bang. Bevrees hy gaan Serenita verloor. Dat sy op die ou end haar familie en herkoms bo hom gaan kies. Na haar ouma gaan luister wat in 1923 uit 'n klein dorpie naby Pondicherry na Rustenburg gestuur is om te trou met 'n man wat sy nooit voorheen gesien het nie.

“Vertel my 'n storie,” hy staan op en sit die lig af.

Daar is *Transvaler*, *Landstem* en *Rand and Daily Mail* bladsye teen die ruite geplak. Die straatlig skyn geel deur advertensies vir Ford, O.K. Bazaars en Sukses Korrespondensiekollege.

“Koning Dasarashta het al drie honderd sy vrouens hartstogtelik liefgehad.”

Serenita praat sag. Zweig ken die verhaal van die koning wat sy eie seun, Rama, verban goed maar Serenita se stem voer hom steeds weg na 'n dobberende eiland tussen wakker en slaap.

“Rama het aan sy vrou Sita gesê dat sy in sy vader se goue stad moet agterbly,” praat hy Serenita in die donker “As jy verban word, het Sita gesê, word ek verban.

“Rama het gepraat oor die verskrikkinge van die oerwoud. Demone, insekte wat byt en reuse rotte met vlymskerp tande en rooi oë. Rooi miere wat in die nag aan jong vroue se vlees knaag tot hulle wakker word en sien dat net hulle geraamtes oor is.

“As jy verban word,” het Sita gesê, “word ek verban.”

Serenita hou op praat

“Sita kan 'n afkorting vir Serenita wees,” glimlag sy na 'n ruk.

In die geel lig wat deur die koerantpapier skyn, hoop Zweig dat haar glimlag en liefde genoeg gaan wees om te vergoed vir die skuld wat hy voel omdat hy Iso in Johannesburg agter gaan laat. Buite op die staalbrandtrap is daar harde voetstappe. Rubbersole skwiek op die blink rooi stoepvloer voor die woonstel deur. Deur die venster bo die opwasbak val skaduwees. Serenita kyk bang na Zweig. Hy kom orent op die matras. Die voordeur se geriffelde venster ontplof. Stukke glas vlieg na binne. Serenita gil. 'n Hand verskyn draai die Yaleslot. Die deur swaai oop en tref die binnemuur met 'n slag.

θvvvp

Bosman het 'n kookboek uit die klein boekrak langs die stoof gehaal en daardeur geblaai. Die feit dat net Cherie, Dubcek en hy gaan aandete eet, het beteken hy kon eksperimenteer. Hy het 'n resep vir 'n aspersierisotto gelees.

Cherie het by die tafel gesit en SMS. Bosman het gewonder of dit sou help om 'n SMS te stuur na die vrou wat gesê het haar naam is Paige Turner.

“Richard sê Bye... Dubcek het hom lughawe toe gevat,” Cherie het haar selfoon neergesit.

“Wat het jy vanmiddag gemaak?”

“Ek was saam met my ma by Jakob en Rodney se huis.”

Cherie het na die yskas gestap.

“Die sappies is klaar,” Cherie het met die yskasdeur in haar hand gestaan.

“Ek haat dit as jy in verkleinwoordjies praat.”

“Jy worry te veel oor klein dingetjies.”

“Daar doen jy dit weer.

“Hou op. Ek is depressed. Die man wat my groot gemaak het, het selfmoord gepleeg.”

“Ek is jammer.”

“Dis nie jou skuld nie.”

Cherie het jonger as agt en twintig gelyk. Sy het met haar een hand oor haar hare gevryf, omgedraai, 'n glas van die droograk langs die opwasbak gehaal, dit vol water getap en leeg gedrink sonder om asem te skep.

“Die hospitaal het gebel,” sy het die glas uitgespoel en terug op die droograk gesit.

“Is daar iets verkeerd met die ou man?”

“Hoekom noem jy hom oud?”

“Hy’s sewentig.”

“Nege en sestig,” Cherie het na Bosman se maag gekyk “Buitendien, hy lyk baie beter as mans twintig jaar jonger as hy.”

Bosman het sy maag ingetrek en gewonder of Jakob se dood Cherie na 'n nuwe vaderfiguur laat soek.

“Die hospitaal het gevra of iemand Zweig more kan oplaai.”

“Ek sal Dubcek vra.”

“Daar’s nog iets... My ma wil nie alleen wees na Jakob se dood nie. Sy het gevra of sy vanaand by my kan kom slaap.”

“Sy kan die oranje suite kry.”

“Sy het gesê, sy wil saam met my in die bed slaap. Soos toe voor ons by Jakob in getrek het.”

θvvvp

Die skerp flitsligte swaai van Serenita in die geroeste tuinstoel na Zweig op die matras.

Die mense agter die strale huiwer. Onseker wat om te doen.

Dan gaan die woonstellig aan.

Sekondes lank is almal verblind.

Daar is ses vreemdelinge in pakke klere. Twee het flitse in hulle hande. Drie dra hoede.

“Boei hulle,” die spreker se Humphrey Bogart hoed dra laat alles soos iets uit 'n swak film voel.

Twee van die indringers pluk Zweig orent. Serenita spring op. Die kopie van die *Ramajana* op haar skoot val hard op die vloer. Sy kyk geskok na die heilige boek. Dan draai sy na die invallers en hou haar hande uit om geboei word asof dit iets is wat sy gereeld doen. Haar kalmte kalmeer Zweig ook. Hy doen dieselfde Die gladde, silwer boeie pas styf en koud om sy polse.

Zweig en Serenita kyk hoe die polisie die woonstel deursoek. Dit gaan vinnig want die vertrek is amper leeg.

Al wanneer Zweig iets sê is as een van die indringers 'n duur argitektuurboek op die vloer laat val.

Die man met die Humphrey Bogart hoed sit Zweig se paspoort en sy vliegtuigkaartjie in die binnesak van sy pakbaadjie.

Drie identiese beige Chevrolets is agter mekaar voor die gebou parkeer.

Zweig word in die voorste een gebondel. Serenita klim in die middelste een.

Die man met die Humphrey Bogart hoed klim saam met twee ander mans in die laaste Chevrolet.

Die drie motors ry so statig soos 'n begrafnisstoet deur Johannesburg se verlate strate na

Marshalplein. ‘n Gewelfde ingang, rooibaksteenwerk, wit sement insetsels, imposante gewel en

vyf klein toringtjies laat lyk Johannesburg se polisiehoofwartier soos 'n kasteel in 'n Frankenstein Fliek.

θvvvp

Cherie het gesê sy is nie honger is nie en na haar kamer gegaan. Dubcek was nog nie terug van die lughawe nie.

Bosman het 'n toebroodjie en 'n beker koffie gemaak. Hy het 'n SMS aan die vrou, wie se naam nog steeds as “Paige Turner” op sy selfoon was getik; *“Jou grappie het gewerk. Ek het vandag die hoofbiblioteek gebel en vir Paige Turner gevra.”*

Hy het sy asem opgehou en die boodskap gestuur.

“bwaha-ha-ha” het die antwoord binne minder as 'n minuut terug gekom.

“Hoekom het jy dit gedoen?”

Hy het die stuurknoppie gedruk.

Na twintig minute het hy besef sy gaan nie antwoord nie.

θvvvp

Dis ligdag.

Zweig en Serenita stap deur 'n verlate Commissionerstraat na 'n nag vol vernedering in Marshallplein.

“Toe hulle ons in aparte karre laai, was ek bang hulle neem ons na verskillende plekke,” sê Serenita.

Zweig antwoord haar nie.

“Waarom dink jy?” vra sy hom.

“Die uitdrukking op Bogart se gesig toe sy baas wou weet of hy ons onder “Die wet op gemengde lees” wil aankla,” Zweig probeer hard om opgeruimd te klink.

“Ek’s bly jy dink dis snaaks. Niemand het jou 'n koeliemeid genoem nie,” Serenita kyk steeds nie na hom nie.

“Ek het nie geweet nie,” die woede wat hy heelnag in Marshal Plein gevoel het, is terug.

Ander mense begin op straat verskyn. Koerantverkopers op fietse, verpleegsters, ambagsmanne en mans in poskantoor- en spoorweguniforms.

Hulle loop in stilte verby Annan House en die CNA gebou.

“Sal ons sommer kantoor toe gaan?” vra Zweig wanneer hulle by Shakespeare House kom.

“Ek het nog jou pantoffels aan.”

Hulle stap verder. Verby His Majesty’s rolprentteater met dieselfde vierkantige Manhattan voorkoms as Shakespeare House. Verby die Colosseum met sy Romeinse naam, sy Egiptiese voorkoms en sy Middeleeuse ouditorium vol flikkerende sterre en drywende wolke. Verby die Empire Teater wat twee jaar voor Zweig en Iso se geboorte gebou is. Verby Rene Shapshak se naakte, sekslose sementfigure bo die SAUK gebou se hoofingang.

In die rigting van die opkomende son wat besig is om Commissionerstraat in 'n tunnel vol goue stofdeeltjies te verander.

θvvvp

Teen nege uur het Bosman nog nie 'n reaksie op sy SMS ontvang nie.

Hy het sy sleutels gevat en vir Cherie gesê hy gaan uit. Twee verkeersligte verder het hy besef hy het sy selfoon vergeet. In Bezuidenhoutsvallei was daar geen teken van die Somaliërs en ander uitlanders wat gewoonlik op die straathoeke staan en kuier het nie. Agter die traliëtoonbanke van hulle helderverligte huiswinkels het die Pakistani-eienaars vergeefs op kliënte sit en wag.

Op die hoek van Northstraat en The Curve het 'n wit Toyota Corolla agter Bosman gestop. Die musiek in die ander motor was so hard dat hy die enjinkap in sy truspieëltjie op maat daarvan kon sien pols.

Hy het deur Observatory met sy groot huise gery. Verby Sacred Heart College waar William Foster, leier van die Foster Gang op skool was, toe dit nog 'n Marist Brothers College was. Hy het gedink hoe maklik dit sou wees om 'n hele boek oor Johannesburgse geweld te skryf. Die stakerleier Pickaxe Mary na wie die Mary Fitzgerald Plein vernoem is wat haar opponente met 'n piksteel bygedam het. Die loopgrawe in Fordsburg se strate tydens die 1922 staking. Die regering se kanonne gerig op die arm blankes van Vrededorp. Die vermoorde vrou in die 1960's wie se kop in die dieretuinmuur en se lyf in 'n tas in die Wemmer Pan gekry is. Jan Smuts wat stakende werkers met vliegtuie wou bombardeer. Die ontelbare skoolkinders wat in die 1976

skoleopstande doodgeskiet is. Die harde knopkieriehou wat hyself oor sy blaaië een oggend in Maart 1994 by 'n groep Inkatha ondersteuners op pad na sy kantoor gekry het. Die 53 mense wat later daardie selfde dag doodgeskiet is voor Shell House die ANC se hoofkwartier. 'n Reuse bom, kort voor die 1994 verkiesing wat 'n hele ry winkels soos 'n moeë dier langs Breestraat laat kniel het. Die mense wat in die vroeë 1990's op treine met pangas dood gekap is of na hulle dood uit bewegende rytuie gespring het op vlug van hul ongeïdentifiseerde Portugeessprekende aanvallers. Die gifmoordenaars Daisy de Melker se derde man wat waarskynlik net oorleef het omdat sy betyds gevang is. Samson Dube wat op 'n straathoek doodgeslaan is. Al die gewelddadige huisrowe, verkrachtings en motorkapings wat elke dag in die koerante was. Bosman het die motor onder 'n straatlig en 'n geel Bic Balpunte en 'n stuk papier uit die paneelkissie gehaal en begin skryf; *“Hoe oorleef die esteet in die onestetiese omgewing? Die regverdige onder die onregverdiges? Die vreedsaames tussen die geweldenaars? Swerf mens tevergeefs deur die strate van Johannesburg op soek na 'n regverdige? Is Johannesburg inderdaad 'n nuwe Nineve? Is dit moontlik om sonder ?'s oor hierdie stad te skryf?*

Daar was 'n beweging in die truspieël. Sonder om om te kyk, het Bosman die motor aangeskakel. By die eerste stopstraat het hy in die spieël gekyk. Die straat agter hom was verlate. In Louis Botha Rylaan het hy deur “Death Bend” gegaan waar daar tydens die Boereoorlog 'n Britse blokhuis was en waarvan die koperplaatjie wat altyd die staanplek aangedui jare vantevore gesteel is. Verby die lang muur met die helderkleurige spuitverfskilderye en patrone wat hom altyd opgebeur het. Hy het in Houghton Rylaan links gedraai. Verby die huis waar hy drie of vier maal 'n bekende skrywer se verjaardagontby bygewoon het. Verby die twee staalkatte met regop rughare boop die ysterhek aan die voet van Johannesburgse se beroemdste kunstenaar se inrypad. Verby die huis met die naam *“Tussen die struik”*. Verby The Wilds waar 'n meisie met

wie hy in sy matriekjaar uitgegaan het, verkrag is toe sy een pouse by Roedean se hek uitgeglim om 'n skelm sigaret onder die doringbome te gaan rook.

θvvvp

Die oranje baksteen woonstelblok in Killarney waar Bosman 'n paar oggende vroeër druipstert uit gesluip het, het 'n hele straatblok vol gestaan. Hy het drie maal om die blok gery. Die derde maal het die nagwag aan die agterkant van die gebou uit sy waghokkie gekom en die motor agterna gekyk.

Bosman het voor die gebou gestop. Daar was drie verdiepings. Elke verdiepings het 14 balkonne gehad. Party van die balkonne was toegebou. In die meeste woonstelle het TV's blou geflikker. Deur oopgetrekte gordyne was skilderye, prente en spieëls teen die woonstelle se mure sigbaar. Soms kon hy figure agter binnegordyne of op van die toegeboude balkonne sien beweeg. Een of twee maal het mense by die voordeur uitgekom. 'n Taxi met 'n geel daklig het voor die woonstelgebou se ingang gestop. 'n Vrou in 'n beige jas reënjas en 'n baret het uitgeklim en ingegaan. In die lig anderkant die groot glasdeure het Bosman gedink hy herken haar. Hy het na die voordeur gehardloop. Toe hy daar kom was die voorportaal verlate. Hy het na die ry silwer interkomknoppies teen die muur gekyk. Daar was nie name daarop nie.

Hy het na sy motor gestap en terug na die woonstelblok gekyk. Nêrens in die gebou het 'n lig aangegaan om te wys dat dit aan die vrou met die baret behoort nie.

Hy het 'n sigaret aangesteek en heen en weer onder die hoë kaal Londense Plataanbome op die sypaadjie begin loop om die koue te verdryf. Die ligte in die woonstel het begin af gaan. Na drie sigarette het hy terug in sy motor geklim en huis toe gery.

In Louis Botha rylaan was daar 'n koerantplakkaat teen 'n lamppaal;

WH AT

XENOPHOBIA?

MBEKI

θvvvp

By die huis was daar 'n SMS op Bosman se selfoon van die nommer wat hy die vorige paar dae tevergeefs probeer bel het.

“Ek sien jou daaronder. Dis creepy. Kom op”

Bosman het 'n bottel uit die wynrak in die hoek van die eetkamer gaan haal.

In sy studeerkamer was daar 'n nuwe SMS op sy foon; *“My regte naam is Griet.”*

Bosman het die reply-ikoon geklik en *“Ek drink wyn”* getik. Hy het sy selfoon neer gesit en 'n sluk wyn gevat.

Na 'n aand soos 'n hooker onder die bome in Rivieraweg help dit dalk vir die koue.”

“Ek drink nie vir die koue nie.”

“Drink jy vir die gevoel.”

“Nee. Ek drink vir die smaak.”

“En hoe smk dit wat jy bsg is om te drink. Na vasr gesnde gras.”

Die vrou se tikfout het Bosman nog meer as haar ironie, afkortings en die gebrek aan vraagtekens irriteer.

“Wit wyn smaak na vars gesnyde glas. Die versnit in my glas proe na rokerige eik, framboos en 'n tiksel sjokolade.”

“Alles in een glas.” Haar vraagtekenlose ironie het hom nou laat lag.

“Hoekom gebruik jy nie vraagtekens op jou smse nie?”

“Life’s too short for ?’s’

“Kan ons mekaar weer sien?” het Bosman gevra

“Stuur my jou CV. Dan besluit ek”

“Ek sal 'n Kort biografiese skets verkies.”

“magri.q.63@hotmail.com”

Bosman het sy rekenaar aangeskakel en 'n epos gestuur.

Toe dit na 'n paar minute nie gehop het nie, het hy 'n epos begin skryf.

θvvvp

Op 'n Septemбераand in 1974 klap Zweig en Serenita van Niekerk hande in die Royal Court Teater vir Ben Kingsley, Yvonne Bryceland en Wilson Dunster in die eerste produksie van Athol Fugard se *“Statements after an arrest under the immorality act.”*

Dit is sewe jaar na Zweig en Serenita se arrestasie onder dieselfde wet. Hulle verlaat die teater en stap saam met die res van die gehoor na Sloane Square moltreinstasie.

“Hulle storie is baie hartseerder as ons s'n,” sê Zweig as hulle langs mekaar op die platform staan.

“Ek kry die idee hulle was deur ander dinge gedryf as die liefde.”

“Soos wat?”

“Desperaatheid... Alleenheid.”

“Wie is ons om te oordeel?”

Zweig vat haar hand. Hy kan die wind van die aankomende trein vanuit die donker tunnel teen sy wange voel. Die briekblokke kerm teen die wiele. Yster teen yster.

“Ons het ook meer polisiemanne as hulle gehad,” fluister Zweig in die vol trein.

In die ruit se weerkaatsing sien hy Serenita glimlag. Die trein is vol. Hulle staan styf teen mekaar. Sy druk haarself nog stywer teen hom.

Wanneer die trein bogronds begin loop, kry hulle sitplek. Buite skommel voorstedelike geel straatligte, verlate parkeerterreine en huisvensters vol warm lig verby. Ronde waterdruppels loop stadig teen die gladde venster af.

Dit reën sag wanneer hulle onder hulle swart sambreel huis toe stap.

“Die eerste maal toe ek jou gesien het, het ek geweet ek gaan met jou trou,” Zweig steek die sleutel in hulle voordeur.

“Selfs al was dit onwettig?” glimlag Serenita

“Selfs al was dit onwettig.” Zweig staan eenkant toe sodat sy hul warm huis kan ingaan.

θvvvp

Bosman het 'n sigaret aangesteek, sluk wyn gevat en begin tik.

From: Enquiries@meivilla.co.za

Sent: 23 May 2008, 02:21 am

To: magri.q63@hotmail.com

Subject: Kort biografiese skets.

Ek het 'n paar stories om aan jou te vertel, party begin lank, lank gelede, ander nie.

Ek glo aan die Heilige Gees en aan Vlieënde Pierings.

Ek is 49 jaar oud.

Voor ek Mei Villa begin het, was ek 'n vertaler en taalversorger in die ABSA-hoofkantoor.

Ek het aan huis gebly by my bejaarde ma.

Sy is oorlede kort nadat ek my werk by die bank verloor het. Ek het haar huis in Parkview verhuur. Met my pensioengeld het ek Mei Villa gekoop en dit langsaam, met die hulp van my vriend Samson restoureer

Samson is voorverlede Sondag met pangas dood gekap.

Ek was op laerskool in Stockholm, Dublin en Parys.

My pa was 'n diplomaat vir die regerings van Verwoerd, Vorster en Botha.

Ek kon nie goed Afrikaanse praat toe ek in Standerd ses by Afrikaans Hoër Seunskool Pretoria arriveer nie. Ek is baie geboeleer en het pouses in die biblioteek weggekrui.

Ek het matrikuleer aan 'n Johannesburgse voorstedelike Afrikaanse Hoërskool waarvan jy nog nooit sou gehoor het nie.

Ek het regte begin studeer op Wits maar uiteindelik 'n BA (hoofvakke Afrikaans en Kriminologie) behaal aan RAU

Ek besit honderde digbundels en 243 boeke oor die geskiedenis van Johannesburg.

Tot dusver het ek seks met 16 vrouens gehad. Ek hoop jy gaan nommer 17 wees.

Ek was nooit getroud nie.

Ek het 'n dogter van 28.

Ek dink aan myself as 'n oujongkêrel.

Ek verkies ernstiger musiek en "*I am Gold and canto sleep*" uit "*Ninon in China*" gesing deur Stanford Sylvan speel nou in die agtergrond.

Ek het gereeld na die simfoniekonserte in die Johannesburgse Stadsaal gegaan.

Ek het 'n geneigdheid tot melancholie

Ek onthou "Keep of the grass/Bly van die gras" bordjies in Joubert Park.

Die langste verhouding waarin ek tot dusver was, was twee maande.

Bosman het die epos deur gelees. Toe het hy dit gestuur voordat hy van gedagte kon verander.

Hy het op sy horlosie gekyk. Dit was 3.30. Belgravia was dood stil.

Daar was 'n nuwe epos van Samson se ma, Mavis Dube, om te sê sy gaan Johannesburg toe kom om Samson se as in Soweto te strooi. Sy wou weet of Bosman by hulle gaan aansluit.

Deel Nege

Die Libretto

Extraordinary how potent cheap music is.

Noel Coward

0vvvp

From: Enquiries@meivilla.co.za

Sent: 27 May 2008, 03:43 am

To: profmeredithniekerk@seattlehub.com

Subject: Pa, Johannesburg en ons

Liewe Meredith,

Ons was net betyds in Johannesburg vir Pa se ontslag uit die hospitaal.

Drie dae later is hy 'n ander mens. Sy spraak het herstel en hy is so pas by die hek uit saam met Marley na Tante Iso se sorgsentrum.

Snaaks om iemand met dieselfde naam as ek te ontmoet. Dis vieruur in die middag. Ek tik op die hoteleienaar se rekenaar.

Dis anders as enige hotel waar ek al ooit tuisgegaan het.

En nie net omdat dit 'n luukserige hotel is in 'n brandarm buurt nie.

Elke suite in die gebou is 'n ander kleur. In ons kamer is die bedsprei, mure, skilderye en meubels alles blou. Op die (blou) boekrak is boeke soos Walter Moseley se Devil in a Blue Dress, Blue Highways deur William Least Heat Moon en Ntozake Shange se Sassafras, Cypress and Indigo. Snaaks hoe inspirerend 'n vol boekrak kan wees. Selfs Marley het begin lees. Vir die eerste keer sedert ek hom ken! Ek lees Malcolm Lowry se roman Ultramarine , hy lees Raymond Carver se digbundel in A Marine Light.

Garvey se slaapkamer is rooi. Hy het Rooi Kappie op die boekrak ontdek asook The Red Pony deur Steinbeck. Ek dink egter ander die ander boeke soos Pamuk se My Name is Red en Stendhal se Le Rouge et Le Noir is bietjie bo sy vuurmaakplek.

Groete

Iso

θvvvp

Aan die onderpunt van die straat is die twee groot torings van Orlando kragstasie wat elektrisiteit aan Johannesburg se wittes verskaf. In die klein vuurhoutjiedosiehuissies langs die kragstasie is daar geen elektrisiteit, lopende water of spoeltoilette nie.

Die Tlali dogters moet water in emmers aandra uit 'n kraan 86 tree van hulle huis se voordeur.

Elke maal wat Mavis, die oudste, met die Krost staalemmer terug huis toe stap en die staalhandvatsel in haar hand in sny, tel sy die 86 tree af. Op tree 43 versit sy die emmer na haar ander hand.

Op Dinsdagaande hoor sy hoe die Pondomans die vol slopemmers in die buitetoilet agter die huis omruil.

“Ons kon net sowel in Dickens se Londen geleef het,” sê haar pa graag. “Lampolie en kerslig. Geen sanitasie nie.”

Haar pa sê baie keer goed wat hy dink hom geleerd laat klink. Hy wil seker maak dat mense weet hy is eintlik 'n onderwyser. Iemand wat die moed gehad het om te bedank toe Verwoerd in

1953 Bantoe-onderwys begin het. Maar almal wat hom goed ken weet hy is afgedank omdat hy te veel gedrink het.

In die middag na skool wanneer sy haar pa in die kolewerf gaan help om vuurmaakhout in streepsakke te gooi hoor die jong Mavis dikwels hy aan kliënte verduidelik hoekom hy nie meer skoolhou nie.

“Omdat Bantu Education daar is om te verseker dat swart mense altyd *“hewers of wood and drawers of water”* bly.”

Die laaste woorde sê hy altyd in Engels, maak nie saak of hy Zoeloe, Tswana, Sotho of Afrikaans (baie van sy kliënte kom van Noordgesig) praat nie.

Die hout wat Mavis vir haar pa in streepsakke gooi is diep donkerrooi bloekomhout wat onwettig in die omringende mynplantasies gekap is. Elke middag maak sy dertig sakke vol hout en gaan dan huis toe en om vyf emmers water aan te dra.

Die ander meisies dra hul wateremmers op die kop. Mavis en haar susters mag nie want dit is net inkommers uit die platteland wat dit doen. En hulle is nie inkommers nie. Haar pa is van Sophiatown haar ma is in Albertstraat, vyf blokke onder Commissionerstraat in die middestad gebore.

θvvvp

Zweig was swakker as wat hy gedink het.

Elke paar tree moes hy en sy skoonseun, Marley King, gaan staan sodat hy sy asem kon terug kry.

By Magnolia Mansions het hy die klokkie teen die hoë vlageelmuur gedruk. Zweig het uitasem langs Marley staan en sweet. Babes Krige het met haar bos sleutels in die wye swart houtdeur en die loodglasbolig met geel tulpe verskyn.

“Kyk net wie is weer op die been! Tannie Iso gaan so bly wees!” die hek het oop gegaan.

Babes en Marley het Zweig teen die steil swart trappe op gehelp.

In die voordeur het Zweig gaan staan om sy asem terug te kry. Die bekende reuk van ou gekookte kos en skoonmaakmiddels het die oomblik na 'n tuiskoms laat voel.

θvvvp

Daar is drie vertrekke in die vuurhoutjiedosiehuis in die straat sonder naam.

Die negejarige Mavis Tlali sit in 'n nou hokkie tussen die koolstoof en die muur waarin sy skaars pas. Haar pa het weer te veel brandewyn gedrink. Hy loop rond en skree op almal. Slaan met sy vuus op die tafel en praat te hard met sy gesig te naby aan ander mense. Dis soos elke ander Saterdagand. Die een oomblik sit al die lede van die *Modern Jazz Appreciation Society* nog en musiek luister op die Eveready platespeler, die volgende oomblik begin haar pa te skree en te raas. Oor die wittes wat hulle wil doodmaak. Oor Nelson Mandela en Walter Sisulu wat in die tronk is en Oliver Tambo wat oorsee sit. Oor die skole wat kinders (veral sy eie) dom maak. Oor die mense wat hulle ruggraat verloor het na Sharpeville. Oor die swart mense wat elke dag verneder word omdat hulle passe moet dra. Oor die wit mense wat groot mans “boys” en nog erger noem. Oor die krag uit die kragstasie aan die einde van die straat wat net aan die wittes behoort. Oor die black jack munisipale polisie wat hulle eie mense opsluit en met knuppels slaan.

Oor die mans uit die reservate wat maande van die huis sonder vrouens is en dan die meisies van die lokasie in die veld voorlê.

Mavis knyp haar oë toe en druk haar vingers in haar ore. Sy hoop die kleintjies word nie wakker nie. Sy weet alles sal goed gaan solank die gaste bly en sy hoop dat hy later te dronk sal wees om sy hande te lig teen haar ma en teen haar. Sy bid saggies dat hy vinniger sal dronk word en in die donkerte onder die tafel met die paraffienlamp aan die slaap sal raak.

0vvvp

Al was Marley King reeds lankal net in naam, haarstyl, mus, serp en musieksmaak 'n Rastafariër het Johannesburg vir hom soos 'n simboliese tuiskoms gevoel. Vir die eerste maal in sy lewe was hy in 'n plek waar hy nie deel van 'n minderheid was nie. Hy het nuwe musiek ontdek, weer begin dagga rook en selfs begin om stukkies uit boeke te lees.

Dubcek het die dagga vir hom aangedra en elke nuwe variëteit se deugde besing terwyl hy dik zolle gerol het; “*Durban Poison* – dis baie gewild onder die Hollanders. *Swazi Rooibaard* – Musikante sê dis die heel beste ding om te rook as jy jam. *Maritzburg Slugs* – dit is soos om 'n groot hoed gevleg uit groen gras op jou kop te sit. *Malawi Gold* – Pasop daarvoor. Dis wat jou skoonpa in die hospitaal laat beland het.”

Elke oggend het hy sy skoonpa in 'n rystoel wat Senior Matrone Babes Krige aan hulle geleen het na Magnolia Mansions gestoot. Daarna het hy in die park oorkant die straat gaan rook.

Terug by Mei Villa het hy koffie in die eetkamer gekry en in die sitkamer 'n boek lukraak van die rak gehaal.

In 'n diep gemaklike leerstoel het hy alles wat hy lees geniet, veral wanneer die boek in 'n taal was wat hy nie verstaan het nie.

Soms het hy bewus geraak van die teenwoordigheid van ander mense saam met hom in die vertrek. Mense soos Marcus Garvey, Franz Fanon, Steve Biko, Malcolm X, Jimi Hendrix en Haile Selassie. Mans wat hom gehelp het om Thatcher, Major en Blair se Engeland te oorleef.

Toe hy egter een oggend besef Michael Jackson is saam met hom in die vertrek, het hy gewonder of dit tyd is om op te hou dagga rook.

θvvvp

Elke derde Saterdag trek die tienjarige Mavis Tlali en haar twee jonger sussies hulle Sondagklere aan. Om elfuur laai haar ma se broer, Molumi Michael, hulle op in sy Non European 2nd Class Taxi en neem hulle na Böhmer's Music Stores in Markstraat in die middestad. Die winkel se naam staan in groot goue letters op die vensters. Van die oorkantste sypaadje kan die dogtertjies die koperblaasinstrumente, rooi dromstelle en swart vleuelklaviere in die winkel sien skitter. Hulle wag buite die winkel tot hulle ma hulle kom haal. Herr Böhmer ignoreer hulle as hulle deur die lang smal vertoonkamer vol blink instrumente stap, maar sy seun Thomas groet hulle vriendelik. Die drie dogters volg hulle ma op teen die steil trap aan die agterkant van die winkel. Behalwe dat die vensters met die woorde "Böhmer's Music Store" kleiner is, is die eerste verdieping die winkel op straatvlak se spieëlbeeld. Lank en smal en vol musiekinstrumente. Teen die mure hang banjo's ghitare en viole. Tjello's staan in groot swart tasse en basviole is toegerits

in seilsakke. Die meeste blaasinstrumente is in plastiek. 'n Groot goue harp staan onder 'n Basothokombers. Teen die agterste muur is daar 'n tafel met 'n elektriese ketel, 'n teeblik, twee porseleinkoppies, 'n emlajebeker, 'n teesiffie en 'n klein kartonnetjie NCD melk. Langs die tafel is daar lang rakke vol bladmusiek.

Mavis lees die woorde op die bladmusiek. Die Engels; “Annie get your gun”, “Somewhere over the rainbow”, “I can get no satisfaction.” verstaan sy.

Die Afrikaanse; “Jy is my liefing,”, “Bootjie na Kammaland” en “Boereplaas” kan sy soms ontsyfer maar daar is woorde wat heeltemal vreemd is; “Für Elize”, “Der Blaue Danube” en “Eine Kleine Nachtmusic.”

Party maal kom haar ma saam met wit mense boontoe. Sy weet altyd waar om die musiek te kry wat die kliënte soek. Mavis en haar susters sit doodstil totdat hul ma en die kliënt weer weg is.

Die meeste mense sien hulle nie eers raak nie.

θvvvp

“Oor 'n week?”

“Ek sal hulle bel en sê ek kan nie. Hulle sal tog verstaan.”

Dit was vyf dae na Zweig se ontslag uit die hospitaal. Hy en Isohandra het ontbyt geëet.

“Pa kan nie halfpad om die wêreld vlieg en nie die toespraak hou nie,” Isohandra het oor die tafel geleen en haar pa se hand gevat.

“Ek het nie die energie daarvoor nie.”

“Laat iemand anders dit dan vir pa doen... Ek kan dit doen.”

“Sê Moerdijk,” Zweig het bo-oor sy koppie geglimlag.

“Wat beteken dit?” Isohandra het gefrons.

“Dis 'n van.”

Isohandra het die naam huiwerig en heeltemal verkeerd uitgespreek.

Bosman het met twee borde kos uit die kombuis na die tafel gestap.

“Jy kan nie oor my werk praat as jy nie Moerdijk kan sê nie.”

“Kan jy die woord sê wat my pa nou net gesê het?” het Mavis aan Bosman gevra.

“Moerdijk?” Bosman het die borde neergesit.

“Wil jy nie graag namens my pa se toespraak voorlees nie?”

“By die Jozi Architectural Collective?” het Bosman gevra.

“Hoe weet jy daarvan?” Zweig was verbaas.

“Daar was 'n berig in die *“Mail & Guardian.”*”

Bosman het terug na die kombuis gestap.

“Dis in die koerant, dis te laat om kop uit te trek,” het Isohandra geglimlag.

Zweig van Niekerk het sy kaasomelet gesny.

0vvvp

Om eenuur wanneer Böhmer Music Stores sluit, groet mevrou Tlali Herr Böhmer en stap met haar drie haar drie dogters na 'n Bantu Eating House naby die Nie-Blanke ingang van Parkstasie. Die eienaar verjaag drie jong mans van een van die lang metaaltafels om vir Elizabeth Tlali en haar drie netjiese dogters plek te maak.

In die glastoonbank is daar deurgesaagde skaapkoppe met harsings in die breinkaste en neuslugtonnels wat Mavis aan sketse in haar standerd nege biologiehandboek laat dink.

Elizabeth koop vir haar dogters klapperbedekte pienk snowballs en glase rooi Hubbly Bubbly koeldrank. Sy self kry 'n porselienkoppie vol Old Brown Sherry sonder dat sy daarvoor vra. Om die vermomming te vervolmaak is daar 'n silwer lepel in die piering.

Teen die tyd wat haar kinders hulle pienk snowballs geëet het en hulle glase rooi koeldrank op is, is Mevrou Tlali al lankal met haar koppie Old Brown Sherry klaar en staan sy op om te betaal.

Die strate is leër as vroeër. Die winkels, bouverenigings en banke is toe. Al wat nog oop is, is die kafees, die kroë en deftige restaurante waar wit mense deur swart kelners bedien word.

Mavis sien die uitdrukking op haar ma se gesig en weet dit gaan 'n lekker middag wees.

Die roltradies voor Böhmers Music Stores se vertoonvenster is afgerol maar die voordeur is nog nie met hangslotte van buite af gesluit nie.

Mevrou Tlali klop. Meneer Böhmer se seun maak die deur oop. Mavis en haar twee susters stap boontoe. Van die trap sien Mavis hoe die jonger man haar ma probeer omhels en sy hom laggend weg stoot.

θvvvp

“Ek sal presies neerskryf wat pa wil sê.”

Isohandra het haar pa se rystoel gestoot. Marley het langs haar gestap met Garvey op sy skouers.

Hulle seun het elke nou en dan gegryp na verdwaalde geel laat herfs blare wat nog aan die kaal twygies van die Londen Plataanbome op die sypaadjie geklou het.

“Ek kan nie dink sonder 'n pen in my hand nie,” Zweig was kortaf.

“Henry James het al sy laaste boeke dikteer,” het Isohandra aangedring.

“En dit het sy boeke nog meer onleesbaar gemaak.”

Marley het gelag. Garvey het saam gelag asof hy die grap verstaan. 'n Leë minibustaxi het stadig verby gekruie. Harde musiek het deur die oop vensters geklink. Net Marley het opgelet hoe die bestuurder na hulle staar. Hy het sy laat tienerjare onthou toe die mode om mense uit bewegende motors te skiet van New York na Londen oorgewaaï het en die klokkie teen Magnolia Mansions se vlageel muur gedruk.

Senior Matrone Babes Krige het teen die trap afgekom met haar bos sleutels. Zweig het tussen die twee vrouens teen die trappie opgeklim. Marley en Garvey het die straat oorgesteek. In die park het Garvey met sy nuwe sokkerbal gespeel. Marley het van die dagga gerook (*Happy Valley Compressed* - Party mense sê dit is soos hasjissj.) wat hy die vorige aand by Dubcek gekoop het. Hy het sy longe vol rook getrek en musiek gehoor. Die selfde wit taxi het stadig verby die park gery. Die bestuurder het weer na hom gestaar. Marley het vir hom gewaai. Die man het nie terug gewaai nie.

Marley het gewonder of dit tyd is om te leer om in Zoeloe te tel.

θvvvp

Mavis help haar ma en Herr Böhmer se seun om die enigste klavier op die eerste verdieping, 'n outydse bruin regop Carl Albrecht uit Leipzig met geelkoperkershouers, van die muur af weg te stoot. Die jong man haal bladmusiek uit 'n bruin musiektaas en sit dit op die klavier. Mevrouw Tlali trek haar beige cardigan uit. Mavis gaan sit met haar voorgeskrewe boek, *Romeo & Juliet*, op die groen russtoel waar sy elke naweek gaan sit. Haar sussies speel slangetjies en leertjies by 'n klein tafeltjie. Die son herskryf die woorde “Böhmers Music Stores” in swart skaduletters op die vloer. Die klavier begin speel. Haar ma begin sing.

Na amper vyf jaar se sanglesse elke derde Saterdagmiddag klink mevrou Tlali se *lieder* net soos die van die wit vrouens op die langspeelplate waarna sy op die Eveready battery platespeler luister wanneer haar man nie tuis is nie.

θvvvp

“As jy dit gaan skryf en Bosman dit gaan voorlees, kan ek dit maar nog 'n stap verder vat en oor myself in die derde persoon praat.”

Dit was die dag wat Zweig begin het om sy toespraak aan Isohandra te dikteer. Isohandra was, pen in haar hand, langs haar pa op die Chesterfield leersofa in Mei Villa se sitkamer gereed om sy eerste sin in die verslaggewersnotaboek op haar skoot neer te skryf.

“Is dit nie nogal egoïsties nie?” het Isohandra geglimlag.

“Niks is meer egoïsties as om 'n toespraak oor jouself te lewer nie.”

“Die toespraak gaan nie oor pa nie. Dit gaan oor Pa se werk.”

“Ek’s te oud om voor te gee dat daar 'n onderskeid is. Daarom wil ek die toespraak begin met die eerste maal wat ek jou ma gesien het. Sonder haar was ek nie die argitek of die man wat ek is nie.”

Isohandra was verbaas. Haar pa was nie sentimenteel nie. Dit was die eerste maal in 'n lang tyd wat hy iets oor haar ma gesê het. Sy het besluit om hom 'n vraag te vra.

“Die gedig wat pa die dag by die byeenkoms na ma se dood voorgedra het?”

“Tagore?”

“ Kan pa dit weer vir my voordra?”

Zweig het geknik en sy arms oor sy bors gekruis. Toe het sy oë gesluit, gekug en die gedig in dieselfde diep stem waarin hy die verhale uit “’n 1001 Arabiese nagte” aan haar as dogtertjie voorgelees het, voor gedra.

*ek dink ek sal verbaas gaan staan as ons weer ontmoet na ons
volgende geboorte, wandelend te voet in die lig van 'n wêreld ver
dan sal ek daardie donker oë herken as twee moresterre, maar
weet dat hulle deel was van 'n ononthoude aandhemel uit 'n vorige lewe.
ek sal wis dat die aanskyn van jou gesig nie heeltemal jou eie is nie,
maar gesteel is van die driftige lig wat in my oë was destyds toe ons
ontmoet het en, uit my liefde, 'n geheimenis geput het wat
lankal sy eie oorsprong, skepping en ontstaan vergeet het.*

Zweig se oë het oopgegaan . Hy het rondgekyk asof hy nie geweet het waar hy was nie.

Isohandra het haar hand op sy knie gesit.

“Ek mis haar so... Nog steeds... Nog meer... Elke dag nog 'n bietjie meer,” sy diep voordragstem was vergete.

Buite in die tuin het Garvey begin huil. Isohandra het opgestaan en buitentoe gegaan. Teen die tyd wat sy terug in die sitkamer was, was beide sy en haar pa gereed om verder oor sy loopbaan as argitek te praat.

θvvvp

“A Little Night Music.”

Die negentienjarige Mavis Tlali kyk van die reuse plakkaat teen die Blanke teater se muur na die advertensie vir jong swart sangers in The World. Sy kyk weer na die straatnommer bo die droogskoonmaker langsaan. Dit is die regte adres. Sy stap na die teater se goue deure. Terwyl sy moed bymekaar skraap om in te gaan, verskyn 'n wit man met 'n pienk trui anderkant die glasdeur en maak dit oop. Sy draai om en stap weg.

“Hoei... is jy hier vir die oudisie Darling?” roep hy agter haar aan.

Sy gaan staan en knik.

“Nou kom dan binne Darling. Jy sal vrek van die koue hier buite.”

Teen die mure van die teater se ingangsportaal is daar plakkate vir Noel Coward en Gilbert & Cullinan musicals.

“Jacques Brel is alie and wel and living in Paris,” lees Mavis die rooi letters op die swart plakkaat.

“Wat is jou naam?” vra die man in die pienk trui.

“Mavis.”

“Welkom Mavis Darling. Stap in by daai deur langs die toilet.”

“Kan ek toilet toe gaan baas?” Sy is verleë om so intieme versoek aan 'n wit man te rig.

“Moet my nie “Baas” noem nie Darling. Dit is 1975. Die toilet is voor jou.”

“Ek bedoel die toilet vir die Bantoes?”

“Daar is nie toilette vir Bantoes hier nie Darling. Hier is ons almal kunstenaars - een groot gelukkige familie. Kom deur as jy klaar jou neus gepoeier het.”

Mavis gaan die toilet binne. Die mure en die vloer is van marmer. Die spieëls bo die ses wasbakke is omsoom met klein gloeilampies. Sy gaan by die naaste van die vier toilethokkies se deure in, lig haar romp en trek haar broekiekouse en onderklere af.

Sy is verstom hoe sag die toiletpapier in die goue houer teen die muur is.

θvvvp

Beginne, middels en eindes is bousels van die verbeelding. Die lewe is nie so lineêr soos 'n storieboek nie. Dit het Zweig telkemale besef terwyl hy en sy dogter aan sy toespraak gewerk het.

Tanya Retief-Buthelezi, voorsitter van die Jozi Architectural Collective het 'n beskeie maar indrukwekkende stapeltjie gefotostateerde artikels wat oor die jare oor sy “Johannesburg Periode” in vak- en tuisversieringstydskrifte publiseer is afgelewer.

Die implikasie van die woord “periode”, dat daar ander latere en produktiewe “periodes” of selfs 'n patroon in sy lewe was, het hom eers amuseer en toe bedruk gelaat.

Isohandra het die artikels gelees en laggend gesê sy het nie geweet het hoe beroemd haar pa was nie.

“Wêreldberoemd in Johannesburg,” het Zweig kortaf gelag.

Die bitterheid in haar pa se stem het haar onkant betrap.

Zweig het lank stil gebly. Toe het hy begin om die volgende deel van sy toespraak te dikteer;

“Le Groupe Transvaal, soos wat Le Corbussier sy Hoëveldse dissipels genoem het, was 'n arbitêre benaming. Al wat hulle in gemeen gehad het, was dat hulle in Johannesburg of Pretoria praktiseer het en beïnvloed is deur die modernisme. Elkeen van hulle het Le Corbussier en die ander Europese Meesters se invloed op hulle eie manier interpreteer.”

θvvvp

Mavis Tlali is senuweeagtig. Daar is dertig ander meisies en vroue in die oudisiekamer. Party van hulle kan glad nie sing nie. Die meisies wat bladmusiek vir die pianis gebring het, sing liedjies van Nina Simone en Ella Fitzgerald.

Die sonder bladmusiek sing Letta Mbulu en Miriam Makeba-liedjies. Die meeste van die tyd kan die man in die pienk trui nie hierdie liedjies op die klavier speel nie en verskaf hy begeleiding aan die acapella sangeresse deur hande te klap en die ander mense in die vertrek aan te moedig om dieselfde te doen.

“Het jy bladmusiek gebring darling?” vra hy wanneer dit Mavis se beurt is.

“Nee... Meneer.”

“Laat ek raai wat jy vir ons gaan sing.... Die Click song?”

“Nee meneer,” Mavis se hart klop in haar slape, sy sweet in haar broekiekouse.

“Nou wat dan?” glimlag die man en steek 'n sigaret in 'n swart-en-goue sigarethouer.

“Somewhere over the radio... Ek bedoel Rainbow... Meneer.”

“Halleluja,” die man tokkel die eerste note van die liedjie. “Kyk vir die dame by die tafel.”

Mavis draai haar kop. Die ou wit vrou agter die tafel suig aan 'n selfs langer sigarethouer as die man. Daar is goue kettings en stringe pêrels om haar nek. Haar groot mond lyk asof sy 'n rooi lipstif geëet. Die blertse blou maskara om haar oë laat lyk haar soos 'n hanswors in Boswell & Wilkie se sirkus. Haar hare is so hoog gestapel dat Mavis wonder hoe sy dit reg kry om haar kop regop te hou.

“Gaan jy sing of nie?” Die pianis het opgehou speel en skud geïrriteerd die as van die sigaret in sy lang goue sigarethouer af.

“Skies Meneer,” Mavis is verleë.

“Okay....op drie.... En een en twee en drie.”

Mavis maak haar oë toe en begin sing.

Niemand sê iets wanneer die liedjie verby is nie. Mavis maak haar oë oop.

Die ou wit vrou met die hoë hare se groot rooi mond glimlag. Die klavierspeler en die vrou staan op en klap hande.

“Brava darling. Brava,” sê die pianis en omhels haar.

Sy baardstoppels krap haar wang. Soos haar pa dra hy Old Spice.

θvvvp

Gedurende die week wat hy aan sy toespraak gewerk het, het Zweig se lewe vir die eerste maal sedert Serenita se dood 'n ritme gekry.

Elke oggend na ontbyt het hy en Isohandra twee of drie ure lank gewerk. Wanneer hy moeg was, het Marley hom in die rystoel na Magnolia Mansions gestoot waar hy tot twaalfuur by Iso gekuier het. Om twaalfuur het een van die sentrum se versorgers hom terug na Mei Villa gestoot. Na 'n ligte middagete van vrugte, kaas en 'n glas Suid-Afrikaanse Chardonnay (waaraan Bosman hom voorgestel het) het hy op sy bed gaan lê en rus.

Om twee uur het hy en Dubcek in die Mazda geklim en gery na dele van die stad en geboue waarvoor hy om verskillende redes lief was. Ten spyte van Dubcek se herhaalde waarskuwings was hy by amper elke bestemming geskok deur die veranderinge en verval wat hy tee gekom het. Teen skemer was hulle terug by Mei Villa en het hulle in die kombuis gaan sit waar Bosman besig was om te kook. Die meeste aande het Cherie, Marley en Isohandra by hulle aangesluit. Elke aand, na 'n tweede glas rooiwijn, het Zweig begin praat oor hoe Johannesburg soos wat hy dit onthou verander het. Oor die Clifton Methodist Church in De Kortestraat wat twee jaar voor

die Boereoorlog gebou is en in 1973 gesloop is (op die hoeksteen was die woorde “*Love Suffereth Long and is kind (1 Cor 13.4.)*”); oor die Groot Sinagoge in Claimstraat wat se gepateneerde groen koperkoepel inspireer was deur die Aga Sofia in Istanboel, maar wat nou 'n Nigeriese Charismatiese kerk, 'n drankwinkel en 'n hoenderverkoper was; oor die Standard Teater wat nie eers deur 'n brief van Noel Coward en optogte deur Berdine Groenewald en Taubie Kushlik van Johannesburg se slopers gered kon word nie; oor John Stanislaus se troukoekagtige 1895 Palace Building op die hoek van Rissik en Pritchard straat wat in 1959 gesloop is; oor die wêreldberoemde monkey gland steak-sous wat uitgedink is deur His Majesty's Cellars se sjef; oor van Hohenheim, die Victoriaanse kasarm in Parktown waar Lionel Philips die Jameson Raid beplan het en Percy Fitzpatrick die stories aan sy kinders vertel het wat die boek *Jock of the Bushveld* geword het; oor die eerste Carlton Hotel met sy kelderswembad en Turkse stoombaddens wat in 1963 gesloop is; die huis op die hoek van Bezuidenhout en Isipingostraat in Bellevue waar Herman Charles Bosman sy stiefbroer doodgeskiet het en nou deur 'n Senegalese herstoffeerder beset was; oor Barney Barnato se reusagtige Joel House Herehuis wat so groot was dat dit in 1912 in 'n skoolkoshuis omskep is; oor die Deen William Luthje se luukse Langham Hotel waar die Koning van Joego-Slawië en Sjah van Iran tydens die Tweede Wêreldoorlog gebly het; oor die deftige Victoria Hotel met sy groot koper draaideur waarvan daar geen teken oor was nie; oor die eens bedrywige 14de straat in Pageview wat meer as dertig jaar nadat die apartheidsregering die Indiërs gedwing het om hulle winkels te sluit en huise te ontruim nog steeds nie herbou was nie; oor die drie reuse rolprentteaters - His Majesty's, Colosseum en die Empire wat Commissionerstraat saans na Broadway laat lyk het; oor die seunskool wat hy bygewoon het wat nou 'n gemengde skool was; oor die Oostenrykse en Italiaanse restaurante in Hillbrow wat plek gemaak het vir Zimbabwiese en Kongolese

sypaadjiehaarkappers met Taiwannese haarknippers ingeprop in lang verlengdrade uit vensters op die eerste, tweede of selfs derde vloer van geboue en wat hulle haarstyle (*Mr. T.*, *Homeboy Delicious*) adverteer het op plakkate geskilder deur Ghanese letterskilders; oor die Orange Grove Hotel waar daar 'n Italiaanse restaurant was, elke aand gedans is en waarvandaan Roy Martin and his Swing Orchestra se musiek elke Saterdagavond uit die Coconut Grove Nagklub deur die South African Broadcasting Corporation uitgesaai is; oor die reuse Clarendon verkeersirkel (vernoem na die Hertog van Clarendon, die Goewerneur Generaal van die Unie van Suid-Afrika tussen 1930 en 1937) met sy vier dwerg palmboompies, ses Edwardiaanse straatligte, drie blombeddings, netjiese grasperk en kuithoogte staalheining wat in 1959 moes plek maak vir meer verkeer; oor die simfoniekonserte in die Johannesburg stadsaal; oor Athol Fugard se toneelstukke in die Bantu Social Club in Dorkay House; oor Murray Gordon Mansions met sy hoë Kaaps-Hollandse gewels, Engelse skoorstene, Helleense boë, Paryse binnehoffies, reuse partytjies wat oorgeloop het op die smal trappies, 'n inrypad met 'n serwituut deur Sarah Gertrude Millin se erf en boheemse inwoners soos Anna Vorster, Arthur Bleklsey, Bea Reed, Kitta Redelinghuys en Bartho Smit; oor die East African Pavilion in Breestraat met Mrs. Sybil Ryder se sterk kerries, koffies uit Kenia en reuse *punkah* rietwaaiers gewaai deur twee *punkah-wallas* wat, versteek agter 'n skerm, ritmies die toue getrek het; oor die trolliebusse wat gestop het as hulle geleipale van die elektriese kabel gespring en bly staan het totdat die kondukteur 'n wriemelende lang bamboespaal wat aan die bus se onderstel hang ,uitgehaal het en die bus weer aan die oorhoofse kabels gekoppel het in 'n boog oranje vonke; oor die Metro bioskoop op die hoek van Breë- en Hoekstraat met sy drieduisend sitplekke, Engelse jagafdrukke in die toilette (aangeteken as “*cloakroom messieurs* en “*cloakroom madames*” op die planne wat in 18 Februarie 1929 goedgekeur is) en sy flamboyante *Wurlitzer* orrelis Dean Herrick wat uiteindelik

die uitgediende instrument gekoop en dit in 'n spesiaal-geboude vertrek in sy Parktown huis installeer het vanwaar hy vir etlike jare gereeld radiokonserte gelewer het.

Die tweede aand het Cherie vir Zweig gevra of sy hom met haar videokamera kan afneem terwyl hy praat. Die kamera het hom nog meer geanimeerd gemaak en met selfs meer gesag laat praat.

Elke aand tot die aand voor sy toespraak, het hy ten minste 'n halfuur lank oor geboue en plekke gepraat wat verdwyn het terwyl hy weg was uit Johannesburg. Elke aand het almal met onverdeelde aandag na hom sit en luister.

Oor die eerste twee geboue wat hy besoek het, het Zweig niks gesê nie.

Hy het gesukkel om aan Dubcek te verduidelik waar die woonbuurt was.

Selfs toe hulle in die regte straat kom, het dit hom lank gevat om die pastorie waar hy sy eerste lewensjare deur gebring en die aangrensende kerkgebou te herken.

Die pastorie het 'n neonlig met die woorde *Aladin's Video Chest* op die dak gehad. Die kerk was omskep in 'n *Mr Exhaust* waar Moslem mans in swart-en-rooi oorpakke en lang baarde nuwe buitebande en uitlaatpype monteer het.

θvvvp

Mavis Tlali kry die rol waarvoor sy die oudisie afgelê het. Sy repeteer drie maande lank saam met die ander 24 lede van die geselskap aan die township musical. Haar enigste betaling is trein- en busgeld en 'n middagete van pap-en-vleis of hoender-en-rys. Elke lid van die geselskap ontvang 'n getikte brief met 'n stempel van die Bantoe-kommissaris in Albertstraat wat hulle

toestemming gee om na tienuur in die aand in die wit middestad te wees. Na repetisie word hulle per 2de klas Valiant taxi's na hulle huise in Alexandra en Soweto geneem. Ten spyte van die man met die pienk trui se woorde op die eerste dag word hulle nie toegelaat om die toilette in die teater se voorportaal te gebruik nie maar die buitetoilette van die teater se skoonmakers.

In die twee weke van voorskoue wat die openingsaand voorafgaan word hulle R5 'n week betaal. Na openingsaand word dit verhoog na R15 per week.

Die resensies is louwarm in die Engelse pers, en entoesiasies in die drie Afrikaanse koerante, Die Transvaler, Die Vaderland en Beeld. Weens die wet op aparte geriewe word The World, die Bantokoerant waarin Mavis Tlali die advertensie vir oudisies vir die musical gesien het, se teaterresensent nie toegelaat om die vertoning by te woon nie.

Maande lank pak wit gehore die teater vol om na die soetsappige verhaal oor die jong man wat uit Zoeloeland na die Goudstad kom om liefde en geluk te vind, te kyk. Nêrens in die vertoning vol singende en glimlaggende swart mense word daar na die paswette of apartheid verwys nie. Die man met die pienk trui en die ou vrou met die groot hare besluit om die vertoning na Londen te stuur. 'n Nuwe geselskap word ingestudeer. Mavis vetrek saam met die eerste geselskap na Londen.

'n Paar weke nadat sy in Londen aangekom het, sien Mavis haar ou hoërskool op die TV nuus. Skoolkinders met plakkate drom in die skoolterrein saam. Wit polisiemanne in kamoefleerdrag staan met honde en gewere buite in die straat. Wanneer die kinders by die skoolhekke uitbars en die polisie met klippe begin gooi, skiet die polisie op hulle. Die kinders vlug verskrik. Twee kinders, 'n seun en 'n meisie in 'n swart skooljurk lê in die straat en bloei.

Jare later toe Mavis van haar seun se moord in Johannesburg hoor, het sy vir die eerste keer in 'n lang tyd die twee bloeiende kinders in die straat voor haar skool onthou.

θvvvp

Die aand na Jakob Eloff se begrafnis het ek in die middel van die nag wakker geword. Buite het dit hard gereën. Druppels het teen die ruite en op die sinkdak gedreun. 'n Wind van iewers het die blinding laat klap.

Helena, Cherie, se ma het voor my bed gestaan.

“Hou my vas, ek kry koud.”

Ek het die duvet opgelig. Sy het ingeklim en met haar rug na my gelê. Ek het haar vasgehou en haar ronde boude deur die dun materiaal van haar pajamabroek teen my onderlyf gevoel. Buite het dit nog harder gereën. Weerlig het die hele kamer helder verlig. Helena se asemhaling was rustig asof sy slaap.

Ek het na die reën lê en luister. Toe het ek aan die slaap geraak en van Japan gedroom.

ek was in 'n koeëltrein 'n vlerklose vliegtuig
wat oor die aarde skeur glimmende staalwurm
in 'n groen landskap met kleinboere se vroue
in sykimino's en fyn sambrele teen die son op
lentepieknicks om kersiebloeisels te bewonder

Die weerlig het hard en naby geslaan. Ek het wakker geskrik en swael geruik. Dit het my onrustig gestem. Weerlig was ongewoon in die winter. Die vrede van my droom was vergete.

Die donderweer het Helena nie wakker gemaak nie. Ek het weer boude deur die dun materiaal gevoel. Ek het liggies met my hand oor haar bobeen gestryk en die kaasdoekagtige tekstuur van die materiaal gevoel.

Sy het in haar slaap geroer.

Met my arms styf teen my lyf het ek die reuk van haar hare ingeasem. Dit het geruik soos dit in die dag gelyk het. Na duur sjampoe en genoeg geld om jouself te versorg.

Ek was jaloers op haar rykdom en haar skoonheid.

Ek het weer aan die slaap geraak.

0vvvp

Ek droom hoe my hand onder die rek van haar slaapbroek inglip. En oor haar harde kaal maag streel.

Haar donssagte skaamhare tussen my vingers. Haar boude roer liggies.

Ek word wakker geword met 'n ereksie. Verbaas hoe duidelik ek al die drome kan onthou.

Cherie se ma voor die bed. Die Donderstorm. Die koeëltrein in Japan. Die gevoel van haar lyf.

Vir die eerste maal erken ek aan myself dat ek nog steeds Helena Sadie aantreklik vind. Miskien selfs effe verlief is op haar.

Ek wonder of dit die begin is van my mid-life crisis.

Ek draai my kop. Die kussings langs my ruik na duur sjampoe en genoeg geld om jouself te versorg.

0vvvp

Volgens Mevrou Moosa van die winkel oorkant die straat het *The Pajama Bar* op die hoek van Main en Dwarsstraat in Jeppestown twintig jaar laas Pajamas verkoop. Die onderneming wat die gebou sy naam besorg het, het drie maande lank bestaan. Nie een van die volgende huurders het moeite gedoen om die naam op die vensters toe te verf nie.

Na *The Pajama Bar* is die perseel oorgeneem deur 'n Libanese haarkapper Ferris Malouf. Die tweede maand kan hy nie die huur betaal nie. Die eienaar Selwyn Bensusan sluit hom uit. Daarna staan die winkel vir twee jaar lank leeg. Dan gebruik die “Apex Easy-Drive” bestuurskool dit ses jaar lank as kantore. Die laaste huurder voor Cherie Sadie is 'n sakekennis van Selwyn se pa.

Die nuwe huurder verf die vertoonvensters aan die binnekant met wit PVA maar die woorde *The Pajama Bar* is nog steeds van buite af sigbaar. Hy betaal sy huur stiptelik op die laaste dag van die maand.

Hy stop elke Woensdagmiddag voor *The Pajama Bar* oorkant die straat. Vyftien minute later stop 'n wit Mercedes Benz agter sy Jaguar. 'n Vrou heelwat jonger as hy klim uit. *The Pajama Bar* se deur gaan oop voor sy kan klop.

Een oggend in sy videowinkel *The Video Cave* tel Selwyn Bensusan die Citizen op. Op die voorblad is daar 'n foto van sy huurder onder die opskrif “Sakeman 5 dae lank vermis.” Selwyn neem *The Pajama Bar* se sleutel van die bord waar hy die ekstra sleutels van al sy huurpersele (23 skakelhuse, 12 vrystaande huise, 'n klein voorstedelike kantoorblok en 7 winkels) hou.

Dit is 'n koue dag. Sy rug pyn van 'n besering wat hy in die weermag opgedoen het. Voor *The Pajama Bar* klim hy moeilik uit sy motor. Hy klop. Daar is geen antwoord nie. Hy steek die sleutel in die slot maar die deur swaai oop voor hy dit kan draai.

Die binnekant van *The Pajama Bar* lyk soos 'n harem. Die mure en dak is met meters rooi fluweel drapeer. In die middel van die vertrek staan 'n goudgeverfde hemelbed op 'n Persiese tapyt. In die een hoek is daar 'n videokamera op 'n driepoot.

Die huurder lê oop op die bed. Sy penis is in sy regterhand. Behalwe vir sy Rolex, 'n dik goue nekketting, ringe aan elke vinger behalwe sy duime en wit tenniskouse is hy kaal. Daar is vlieë rondom sy mond en op sy oop oë.

Selwyn bel sy pa. Sy pa vra hom om diskreet te wees want die man is 'n belangrike lid van die gemeenskap. Selwyn haal die videoband uit die kamera. Vir die huur wat die dooie man hom nog skuld, haal hy een van die ringe af en sit dit in sy sak.

θvvvp

Cherie het Zweig na haar ateljee in *The Pajama Bar geneem*. Hulle het langs mekaar op die bed gesit wat die vorige huurder agtergelaat het en na haar kuns gekyk.

“Jy is baie goed,” het Zweig gesê toe sy haar foto's en litografiese etse begin weg pak.

“Jy klink verbaas.”

“Dis baie anders as wat ek verwag het. Donkerder.”

“Die kuns van middelklas Johannesburgse kunstenaars was nog altyd donker,” Cherie het die dose met haar kunswerke op mekaar begin stapel.

“Wat van Van Wouw?”

“Van Wouw was die lakei van Afrikaner-nasionalisme. Sy ateljee was hier maar meeste van sy werk is in die Kaap verkoop.”

Zweig was nie seker of sy ironies was nie

“Ek sou nooit aan jou as 'n donker mens gedink het nie.”

“Ek is nie, maar dis wat die mark wil hê.”

“Die Johannesburgse middelklas?”

“ En ander kunskopers. Die Parnassus beurs het my nogal op die internasionale map gesit. My werk verkoop goed oorsee.”

“Jy lyk meer na 'n lugwaardin as na 'n kunstenaars.”

“Is dit 'n kompliment?” Cherie het die dik swart rek uit haar poniestert gehaal en haar hare los geskud.

“Toe ek jonk was, was lugwaardinne so mooi soos filmsterre,” Zweig was dadelik spyt oor sy woorde.

Cherie het verleë die lang sliert blonde hare langs haar regterwang agter haar oor ingedruk . Die boonste drie knope van haar groot gestreepte manshemp was los. Die boonste deel van 'n fyn deursigtige kantbra het gewys.

Teen die muur was 'n outydse adverstensie vir Commando Brandewyn en 'n Victoriaanse ateljeeportret van 'n onaantreklike vrou langs 'n palmboom in 'n goue raam..

“Wie is daardie vrou ?” Zweig het na die foto gewys.

“My groot-groot- Tante Souf. Ek het haar storie gebruik om die Parnassus beurs te kry.”

“Wat was haar storie?”

“Sy was 'n hoer.”

0vvvp

0vvvp

Dit reën.

Sy staan op haar gewone plek. In die donker deur van die landmeter se kantoor.

'n Man slenter stadig verby.

Dis die tweede maal in vyf minute.

In die venster van Bensusan (Farrier, Dentist & Stationer) is daar 'n advertensie wat Commando Brandewyn as 'n kuur vir die Spaanse Griep adverteer.

Agter in die winkel brand 'n olielamp. Sy kan Bensusan gebuig oor sy boeke sien sit.

Dis stil. Sedert die griep begin het, waag min mense hulle na donker op straat. Die man stap vir 'n derde maal verby.

Behalwe vir die blokke dowwe geel elektriese lig wat elke paar tree deur vensters die modderige straat verlig, is dit stikdonker.

In die kantien hoër op in die straat speel 'n pianola. Dieselfde liedjie vir die soveelste maal. 'n Vrou lag.

Die man kom terug gestap en gaan voor haar staan.

Hy vra haar prys. Sy Engels is sleg. Selfs in die donker sien sy twee voortande is vrot.

Sy noem haar prys. Meer as gewoonlik omdat sy kan ruik hy het lanklaas gebad.

Die man kyk rond asof hy bang is iemand gaan hom herken. Daar is niemand naby nie.

Hy bied haar minder aan as waarvoor sy gevra het. Sy draai haar rug op hom. Die man stap weg.

Voor die kantien se oop deur gaan hy staan. Hy draai om, stap terug en tel die bedrag waarvoor sy gevra het uit.

θvvvp

“Is dit waar?” het Zweig gevra nadat hy die storie op die skerm van Cherie se skootrekenaar gelees het.

“Ek weet nie. Noem dit maar conjecture. Hier is die feite wat ek wel weet.” het sy gesê en nog 'n dokument oopgemaak.

θvvvp

My familie woon al meer as honderd jaar in Johannesburg. Hulle was Magaliesberg tabakboere wat lank voor die Boereoorlog uitgeboer het.

My Oeroupagrootjie Johannes Matteus Sadie het werk gekry by die steenmakers in Brickfields waar Paul Kruger die arm blankes toegelaat het om bakstene te maak. Kort daarna het die myne hulle eie bakstene begin maak en toe raak al die werk op die Brickfields klaar en het my Oeroupagrootjie hulle na Vrededorp anderkant die Malay Camp getrek.

Daar het hy werk gekry as 'n cabbie en sy vrou het werk gekry as 'n seamstress by 'n Mrs Hamilton hoër op in die straat waar hulle gebly het. Hulle het werksbroeke met dubbelknieë gemaak sodat die myners nie hulle broeke se knieë so vinnig deurkruip nie. Maar toe verander die trems van muile na elektrisiteit en sit al die cabbies uit werk uit. En toe was die enigste manier om geld te maak om onwettig drank aan die swart mynwerkers te verkoop.

Een keer het my ma laat val dat my oeroumagrootjie se suster Souf as 'n prostituut gewerk het. Maar dit vind ek moeilik om te glo. Op foto's is Ant Souf so lelik soos die nag.

0vvvp

“Sou jy betaal om haar te naai?”

Die kru woord wat hy dekades laas gehoor het in die mond van 'n jong vrou het Zweig senuweeagtig gemaak.

“Wie?” het hy tyd probeer wen om aan 'n antwoord te dink..

“Ant Souf,” Cherie na haar groot-groot tante in die goueraam teen die muur verwys.

“Ek twyfel.”

“Omdat sy so lelik is?”

“Ek is nie die tipe wat vir seks betaal nie.”

“Was jy nog altyd handsome genoeg?” Cherie het ironies geglimlag.

Op universiteit moes sy menslike anatomie bestudeer en sy het genoeg van spiere en beenstruktuur geweet om te kon sien Zweig was aantreklik toe hy jonger was.

“Ek het sewe jaar gelede laas liefde gemaak,” Zweig was verbaas oor sy eie woorde maar het aanhou praat. “My vrou is die enigste vrou by wie ek ooit geslaap het.”

“Regtig?” Cherie was geamuseerd.

“Daar was amper 'n ander.”

“Amper?”

“Emma. My vrou se drie en twintig jarige assistent.”

“Drie en twintig? Dis vyf jaar jonger as ek. You dirty old man.”

“Ek self was vier en veertig,” sy stem was sag “Die lewe gaan so vinnig.”

“Waaraan is jou vrou dood?”

“Aan 'n bomontploffing.”

Sy het verbaas na hom gekyk. Sy gesig was so neutraal soos sy stem.

“Ek’s jammer,” sy het haar klein videokamera uit haar handsak gehaal.

Twee blokke verder het die Blou Moskee se Imaam begin om die gelowiges na hul middaggebede te roep.

“Vertel my 'n Johannesburgse storie sonder om oor geboue te praat,” het Cherie gesê en haar kamera op hom te rig.

“Ek weet nie wat om te sê nie.”

“Selfs die verveligste storie lyk goed op video.”

Cherie het 'n knoppie op haar rekenaar gedruk. 'n Opname van 'n vrou het begin speel.

θvvvp

“My naam is Moira Bensusan. Ek is in 1942 in Johannesburg gebore. In die oorlog. My Bobba en Zedda was altwee uit Litaue maar het mekaar eers in Johannesburg ontmoet.

“Ek was die oudste. My broer Ronnie was 'n jaar ouer. Die weerlig het hom op Kensington-gholfbaan doodgeslaan. Die Kensington gholfbaan bestaan natuurlik nie meer nie. Dit was daar waar die Park Meadows inkopiesentrum nou is.

Ronnie is die laaste mens wat daar deur die weer doodgeslaan is.

My suster Rosie is weg in 1976 toe die kinders die skole begin afbrand het. Sydney, haar man, was baie suksesvol. Hulle het 'n reuse huis in Houghton gehad. Dit was eintlik in Oaklands maar Rosie het altyd gesê hulle bly in Houghton.

Hulle het hulle huis toegesluit en op die vliegtuig geklim na Australië. Die huis net so laat staan met alles binne in en die sleutel vir die Ousie gegee sodat sy saans die ligte kan aan en af sit

sodat die skelms dink daar bly mense. Maar ongelukkig vir Rosie, was die Ousie, Innocence, ook 'n skelm. Toe Sydney 'n paar maande later alleen terugkom om die huis en die meubels te verkoop was Innocence en al die meubels weg. Selfs die ligte, skakelaars, deure, baddens en wasbakke en koperdraad was weg. Innocence het 'n nota gelos dat sy die meubels verkoop het omdat hulle haar nooit betaal het nie. Sydney wou slange vang. Ek en Selwyn het lekker gelag. Innocence was altyd die parmantige soort.

Arme Sydney was so kwaad dat hy kanker gekry het. Daar is party goeters wat al die geld in die wêreld nie kan keer nie. Sydney is in Sydney begrawe. Ek het altyd gewonder of hy soontoe getrek het omdat hy in 'n stad wou bly met dieselfde naam as hy. Rosie is kort na Sydney dood. Ons kon nie gaan nie. Dit was te duur. Daar was nie genoeg mense op die begrafnis om kaddisj te sê nie. Haar seun moes mans huur om dit te doen. Dis vir my naer. Dat my suster so alleen moes doodgaan

My jongste sussie Barbara is 'n veearts. Sy het Afrikaans geleer om op Onderstepoort te gaan studeer. Maar toe sy gekwalifiseer is, toe is sy dadelik Engeland toe. Sy kom amper nooit Suid-Afrika toe nie. Ek het haar lanklaas gesien. Ons praat twee of drie maal 'n jaar op Skype en stuur foto's van ons kleinkinders vir mekaar op die Internet.

Ek het vier kinders. Mercia woon in Israel. Benji is 'n dokter in Kanada. Rebecca het baie goed getrou, sy en haar dermatoloog woon in Kalifornië. Al wie ek nog hier oor het in Johannesburg is klein Selwyn in die rolstoel. Hy was nie altyd so nie. Hy was weermag toe in die apartheidsjare en hulle was agter op 'n lorrie. Dit was opleiding. Soos wat ek dit verstaan moes hulle voor in die lorrie staan en agtertoe hardloop met hulle gewere voor hulle uitgestrek en uitspring. Klein Selwyn was bang. Toe noem die Korporaals hom 'n “Slegmoer Jood”. Selwyn se Afrikaans was nooit goed nie maar die gevloek het hom laat spring. Teen sy beterwete. Hy het sy

rug seergemaak en sedertdien sukkel hy daarmee. Die afgelope twee jaar is hy amper permanent in die rolstoel. Hy het sy eie in- en uitvoerbesigheid en besit 'n hele paar eiendomme wat hy verhuur. Vandat my Selwyn afgetree het, het klein Selwyn ook die videowinkel oor gevat. Hy sal seker een of ander tyd die naam moet verander van “Video Cave” na iets anders want hy huur nie meer video’s uit nie, net DVD’s. Klein Selwyn doen baie beter met die winkel as sy pa.

θvvvp

Zweig het in 'n goeie bui wakker geword. Hy het die onderhoude waarna hy in The Pajama Bar gekyk het, en die stories wat hy self aan die videokamera vertel het onthou. Dit was goed om te praat. Hy het gewonder hoekom hy Monsoon Mary se storie vertel het. Sy het op die tweede vloer van Sun Court gebly. Haar familie het haar van Indië na Pietermaritzburg gestuur om hulle familie se naam te red. In Pietermaritzburg het sy weer op 'n Indiërman verlief geraak. Haar familie het haar Johannesburg toe gestuur. Die winkeliers in Diagonaalstraat het by die polisie gaan kla oor die Britse vrou wat nie hulle seuns met rus wou laat nie.

Die van Niekerks was twee weke in Sun Court toe haar familie opdaag en haar weg neem.

“Gestig,” het Josef aan Ursula gefluister toe hy dink Zweig nie luister nie.

In die straat voor Mei Villa het vroue Zoeloe gepraat. Motorbande het met ongereeelde poses verby gesuis. Na 'n ruk het Zweig die duvet eenkant toe gegooi. Die lug was koud op sy kaal

bolyf. Hy het opgestaan en die stort oopgedraai. Hy het skoon klere uit die hangkas gehaal. In die parkeerterrein het 'n motorenjin aangeskakel.

In die badkamer het hy onder die stort geklim en sy lyf seep gesmeer.

θvvvp

In die kombuis het Marceline by die kombuistafel sit en vla eet. Haar kind was op 'n kombers op die vloer. Cherie was voor die stoof.

“Ek kook vanaand, iemand het Bosman vir ete genooi. So dis net pasta en pampoensop,” Cherie het aan die houtlepel in haar hand geproe.

Sy het omgedraai en uie op die slagtersblok langs die stoof gekap en in 'n swaarboompan gegooi. Die reuk van gebraaide uie en warm olyfolie het die vertrek gevul.

Agter hom kon Zweig vir Isohandra, Marley en Garvey op die trap hoor praat.

“Kry vir jou wyn,” Cherie het na die oop bottel op die tafel gewys.

θvvvp

Sy was voor die stoof in 'n swart romp, blinkleer hoëhakskoene en 'n stywe V-nek swart trui.

Haar hare was in 'n bolla. Op die dun wit vel oor die vyf werwels tussen haar hare en haar swart trui was daar woorde in Gotiese letters wat hy nie kon lees nie.

“Was my aansoek suksesvol?”

“Dit hang van die praktiese deel af,” Griet het nie omgekyk nie.

Bosman het 'n sluk wyn gevat. Die kombuis was klein. Tussen die geel ingeboude kaste was daar plek vir 'n stoof, 'n yskas en 'n tafel groot genoeg vir twee.

“Eet jou dogter nie saam met ons nie?”

“Sy het haar doodgeskrik toe sy jou kaal in die gang sien. Sy is by haar pa. Sy bly een week hier, die ander week by hom.”

Bosman het sy glas op die tafel gesit en sy hande op haar skouers geplaas. Sy het haarself teen hom gedruk. *Yes, yes I will yes*, het hy die getatoeëerde woorde in haar nek gelees.

Sy het die lepel gelos en omgedraai. Haar mond het na rooiwyn geproe. Sy het op haar tone gestaan om hom te soen. Dit was maklik vir Bosman om om te draai en haar op die kombuistafel te lig. Haar blinkleer hoëhakskoene het op die vloer geval. Sy het haar bene oopgemaak en haar boude gelig. Hy het haar broekie tot by haar enkels afgeskuif. Sy het dit weg geskop. Hy kon ruik dat die kos op die stoof brand.

θvvvp

“Hou jy van James Joyce?”

“Nie vreeslik nie.”

Hulle het by die klein kombuistafeltjie gesit en pizza eet.

“Nou hoekom het jy sy woorde in jou nek laat tatoeër?”

“Dit was nie sy woorde nie. Dit was Molly s'n.”

“En Molly is jou girl?” Bosman het 'n sluk wyn gevat.

“Yes, yes... she is yes,” daar was 'n lang draad kaas tussen die pizza en haar mond.

“En die woorde op jou heup?.”

“*Welcome to my anecdote?*”

“Ja.”

“Dis Carie Fisher. Ek dink dit is moerse snaaks.”

“Ek het nie nou die aand die grap gesien nie.”

“I noticed.” Griet het hardop gelag.

“Ek was fine tot ek dit gelees het.”

“Ek wonder wat sou gebeur as jy dit eerste gesien het,” sy het haar linkervoet op die tafel gelig.

Bosman moes vorentoe leun om die klein letters op die voet se brug te lees.

“*Doos* begin by die voete?” het hy gelag.

“Die tattoo ou kon nie Afrikaans praat nie. Ek het die aanhaling op 'n stuk papier geskryf. Hy het my tweede d vir 'n “s” aangesien.”

“Dit gee 'n hele nuwe betekenis aan “kop tot tone,” Bosman het haar groottoon gebyt.

Sy het haar voet van die tafel gehaal. Bosman het begin praat. Hy het haar vertel van sy

kinderdae in Europa. Oor sy problematiese verhouding met sy pa die diplomaat. Oor die skok

wat dit was om van 'n Franse lycee na 'n skool vol rooi baksteen, kakie skooldrag en rugby te gaan. Oor die verligting wat dit was om in sy Standerd Negejaar by sy tante in 'n woonstel in Eloffstraat in te trek en na 'n voorstedelike skool met meisies en seuns te gaan. Oor die kunsuitstallings en Simfoniekonserte wat hy saam met sy tante bygewoon het. Oor die lang swerftogte deur die strate van die middestad en omliggende voorstede wanneer sy tante by die werk was. Oor die treinritte na Springs, Randfontein en ander myndorpe nadat hy die foto's van David Goldblatt ontdek het. Dat hy lank op die grens was. Dat hy na Universiteit die maklikste werk moontlik gesoek het, 'n vertaler by Volkskasbank geword en in Yeoville gaan woon het. Vir twee glase wyn lank het hy oor homself gepraat sonder om Griet 'n kans te gee om iets te sê. ““Kan jy al 17 vrouens by wie jy geslaap het, onthou?” het Griet gevra toe hy uiteindelik stil bly en hulle glase weer vul.

“Natuurlik.”

“Elke liewe een?”

“Ja.”

“Nou hoekom onthou jy my dan nie?”

Bosman het gefrons en 'n sluk wyn sluk gevat. Griet het hulle borde in die wasbak gesit en by die deur uitgegaan. Bosman het gehoor hoe sy die badkrane oopdraai en die badkamerdeur toemaak. Na vyf en veertig minute het hy saggies gaan klop. Sy het nie geantwoord nie. Hy het by die voordeur uitgegaan.

θvvvp

By die verkeerslig op die hoek van Rivieraweg en Westlaan in Houghton het 'n bedelaar in die middel van die straat gekniel. Sy klere was gelap en sy vilthoed was laag oor sy oë afgetrek soos 'n kleinboer in 'n Breughel-skildery. Bosman het weggekyk sonder om hom geld te gee.

Hy regs gedraai in Westlaan, regs in Houghton Drive en Links in Joe Slovo-rylaan. Hy het deur die Wilds en verby St. Johns gery en by Raleighstraat in Yeoville ingedraai. Die voorstad waar jong wit Bohemers vyf twintig jaar vroeër in die Pigalle bioskoop Fassbinder Films oor die Baader-Meinhoff sit en kyk het en na die tyd in nagklubs gaan drink het om tot sonop oor Nietzsche, Popper en Häbermas te gesels het, het verdwyn. In die koue winterdag het Rockeystraat na 'n voorstad van Lagos gelyk; vuil, donker en vervalle. 'n Plek waar daar enige oomblik 'n hiëna tussen die asblikke kon verskyn. Die mense wat nog op straat was, het gevaarlik gelyk.

Op die hoek van Rockey- en Raymondstraat het Bosman die woorde “Die Hemel Help ons” wat jare lank in blou spuitverf teen die Kentucky Fried Chicken se muur gestaan het onthou.

En 'n man in 'n swart baret en 'n vrou met bruin hare in 'n outydse pelsjas wat die straat van Rumours Nagklub na Norana Bakery oorkant die straat oorsteek.

Deel Tien

Die Memoires.

What can be done with memories? Brian Jones

Ek onthou jou nou.

Jy dra 'n ou pelsjas wat na mottegif ruik.

Jou rooi lipstif is 50% Forties Flimster en 50% Ironie.

Ons sit in Rumours in Rockeystraat.

Die toonbank is taai van 'n hele aand se gestorte goedkoop whisky en Black Label.

Johnny Fourie speel ghitaar.

Art Kelly speel die double bass.

Duke wie se van ek vergeet het, speel die saxofoon.

Lloyd wie se van ek nooit geken het nie, speel die dromme.

Ons praat oor Ivor Powell se toneelstuk “*Chlorine Chlorette, (or the truth about Rumours)*” wat gaan oor twee mense wat mekaar in Rumours optel.

Ek praat oor Marcel van Heerden, wat die rol van die man speel, se monoloog oor hoe die vrou (gespeel deur Michelle du Toit) se poes na parfuum proe.

Ek kan sien jy raak jags.

Ek vra jou of jou poes ook na parfuum proe.

Jy sê dat jy nie parfuum kan bekostig nie, maar Patsjoelieolie dra.

Patsjoelie? grinnik ek en vra of jy 'n kopie van *The I-Ching The Book of Changes* voor jou bed het, wierook brand en Camille Paglia lees.

Jy lyk verleë.

Ek is spyt dat ek sarkasties was.

Ek bestel vir ons drank..

Jy kies 'n duur dubbel Jack Daniel's om wraak te neem..

Ons praat oor Tom Waits en Jack Kerouac en Joseph Beuys en Breyten Breytenbach.

Ons praat oor Ginsberg en Ferlinghetti en Yves Tanguy.

Jy vertel my van Sinclair Beilles wat saam met die Beat Poets in die Beat Hotel in Parys gebly het maar nou in Yeoville woon.

Jy sê dat William Burroughs 'n Lemur-kolonie in Madagaskar besit en party maal by Sinclair in Raleighstraat kom kuier en dat jy een keer in Ba Pita gesit het toe William Burroughs verby loop.

Ek vertel dat ek op 'n partytjie in Bez Valley 'n man met 'n baseball keps gesien het wat net soos Paul Simon lyk en eers gedink het dat dit baie sterk dagga was maar dat daar twee dae later 'n koerantberig was dat Paul Simon in Johannesburg was om musikante te soek om 'n plaat saam mee te maak.

Jy sê het daarvan gehoor.

Van die partytjie, of van Paul Simon se plaat? vra ek.

Jy lyk geïrriteerd en vat 'n sluk duur Jack Daniel's en sê; daar's vlieënde pierings voor my venster.

Ek vra of jy van Johan van Wyk hou.

Jy sê hy is die beste lewende digter in Afrikaans.

Wat van Breyten vra ek?

Jy sê dat he lost it while he was in jail.

Ek sê dat ek Breytenbach bewonder omdat hy tronk toe gegaan het.

Jy sê dat al wat by Breyten se vonnis gebaat het sy ego was.

Jy praat oor die UDF en hoe jy vir die eerste keer in jou lewe 'n politieke tuiste het en jy gebruik die woorde politieke tuiste sonder ironie.

Jy praat oor 'n boek wat jy gelees het met die naam Klaaglied vir Koos geskryf deur 'n iemand met die naam Lettie Viljoen.

Ek sê ek dink ek het die naam al in Stet gesien.

Jy vra of ek Stet lees.

Ek sê ek het al daarin publiseer.

Jy vra of ek gedigte skryf.

Ek sê nee.

Jy sê dit tel beslis in my guns.

Ek onthou nou goed.

Ons staan in die koue op die hoek van Bezuidenhout en Rockey.

Nie mooi seker wat om volgende te doen nie.

Ek is te bang om jou te vra om na my woonstel te kom.

Jy lees die blou graffiti teen die Kentucky Fried Chicken se muur hardop.

Ek sê dat dit die naam van Koos Prinsloo se nuwe boek is.

Jy sê oorspronklikheid was nog nooit een van sy sterk punte nie en vra of ek aan 'n kortverhaalbundel werk.

Ek sê dat ek 'n roman probeer skryf.

Jy sê dat dit beslis in my guns tel.

Ek sê dankie.

Jy sê jy hoop my roman is nie grensliteratuur nie en sê grensliteratuur in hakies.

Ek sê beslis fokken nie, my roman gaan oor hoe dit is om in 'n land te bly wat deur 'n poes regeer word.

Jy vra of ek poes as 'n belediging bedoel.

Ek sê dis waarvoor die P in P.W. Botha staan.

Jy vra of ek op die grens was.

Ek knik.

Jy vra of ek daaroor wil praat.

Dit vat my 'n rukkie om te snap jy is sarkasties.

Dis te laat om te lag en ek sê niks nie.

Jy sê jy dink my swart baret is pretensieus.

Ek sê dat ek reeds lankal besluit het om pretensieus as 'n kompliment te beskou.

Klaarblyklik Binneland Oorlog lees jy die graffiti teen die kraghuisie op die eilandjie tussen Raymond, Hopkins en Bezuidenhout hardop en wonder of die persoon wat dit gevef het die s uitgelos het omdat hulle haastig was of omdat hulle Afrikaans sleg was.

My plek of joune, sê ek en probeer om so ongeërgd as moontlik te klink.

Jy sê dat jy nog by jou ma hulle woon.

Ek besef jy's nie so cool as wat ek gedink het jy is nie.

Ons steek die straat oor. Terwyl ons kruis kom daar 'n ou in 'n motor verby wat ons aanstaar, jy sê dat hy na my lyk.

Ons is altwee in die klein parkeerterrein voor die Norana Bakkery parkeer.

Die blou-en-oranje neonlig is af en daar is geen reuk van vars gebakte brood nie in die lug nie.

'n Gomkind vra ons geld.

In my woonstel kyk jy na die stapeltjie van 50 bladsye langs my oranje Brother elektriese tikmasjien en vra of dit my boek is.

Ek sê ja.

Jy vra of jy dit kan lees.

Ek sê liewer nie.

Ek onthou dit nou goed.

My bed ruik na patsjoelie-olie (natuurlik!) en Gauloise(en jy het jou mond vol gehad oor my baret!) wanneer ek die volgende oggend wakker word.

Jy is nie meer daar nie.

Ek lê en luister of jy dalk in die kombuis of badkamer is.

In die sitkamer sien ek jy het die stapel papiere langs my tikmasjien gelees.

Ek stap nader. Op die boonste bladsy het jy; SO VER SO FLOU in hoofletters geskryf en dit met 'n M onderteken.

Ek besef ek ken nie jou naam nie.

Ek gaan sit op my rusbank en lees wat ek tot dusver getik het en besef dat jy reg is.

Ek gaan gooi die 50 bladsye in een van die asblikke in die woonstelblok se binneplein.

Dan gaan ek na my werk as vertaler by Volkskas.

Wanneer ek terug by die huis kom, is al die asblikke in die woonstelblok se binneplein leeg. Ek word 'n middelmatige digter. As dit nie vir jy-weet-wie was nie, was ek beslis die vrotste bekroonde digter in Afrikaans.

Ek sien jou nog twee maal na die aand in my woonstel.

Een maal by 'n Possession Arts happening en 'n ander keer by 'n konsert in die Black Sun.

Altwee kere maak jy asof jy my nie sien nie.

Neem jy my kwalik dat ek jou twintig jaar later nie herken het nie?

Daar was 'n vae bekendheid aan jou maar ek het gedag dit is maar net omdat ek jou dalk destyds by Jameson's, 'n ECC-byeenkoms, 'n protesoptog of 'n Jennifer Ferguson konsert gesien het.

Ons was almal clichés. Aanmekeer geflans deur die boeke wat ons gelees het, die T- Shirts wat ons gedra het en vae vermoedens wat ons gehad het.

Ek hou baie van jou, maar daar is 'n rede hoekom ek op 49 nog nooit getroud was nie. Ek sukkel met die lewe, en veral met vrouens. My dogter was drie en twintig jaar oud voor ek van haar bestaan geweet het.

Deel 10

Die Motto

Om te lewe is om van een ruimte na die ander te beweeg terwyl jy jou bes probeer om jouself nie te stamp nie.

Georges Perec

θvvvp

15 Februarie 1987

Die woorde “ *NAGBOEK - DS. C.J.J VAN NIEKERK* ” staan in sy pa se handskrif op die boek met die rooi linnerug se blou-en-goue marmerpatroonomsag.

Vir 'n oomblik is Zweig bang die folioboek bevat sy oorlede pa se gedigte. Om dit te lees sou te intiem wees na sy smaak, soos die maal toe hy sy bejaarde, kaal pa wat by hulle gekuier het, moes orent help nadat hy in die stort geval het.

Hy maak die boek met die grys-vergeelde bladsye versigtig oop, bang dat dit gaan uitmekaar val.

Op die eerste bladsy is daar net 'n aanhaling: “*Die skrywer van hierdie verhaal, en daarmee bedoel ek, Hy wat alle verhale skep, het vir baie hoogtepunte gesorg, en Hy wat weet hoe om elke storie se trefkrag te laat werk, die een deur die ander. Met Hom is dit altyd: “Die beste kom nog.” Hy bied ons altyd iets om na uit te sien. - Thomas Mann “Josef en sy Broers”*”

θvvvp

Kersfees 1947

Twaalf sit aan by die tafel.

Jou broer Ruben en sy vrou.

Jou broer Gideon en sy vrou.

Jou suster Magdalena en haar man.

Jou suster Deborah en haar man.

Jou suster Maria en hare.

Jou moeder en jou vader.

Waar is die bak om die brood in te doop?

As jy die seun van Abraham en Sarah is en die name van jou broers en susters almal uit die Bybel kom en jou naam Josef is, voel jy baie jonk reeds genoop om die veelkleurige jas te dra. Selfs al was jy vir lank nie die jongste nie.

Maar nou is jy veertig en weer die jongste. Die enigste een wat universiteit toe is. In die sweet van die aangesig van jou vader Abraham die straatnaamverwer. Met sakgeld afgeknyp deur jou broer Ruben die blokman. In 'n Universiteitsblazer gekoop deur maande se spaar deur jou susters Deborah die verkoopsdame en Magdalena die verpleegstershulp. Op 'n tweedehandse trapfiets afbetaal by Mia se Kontantwinkel teen 'n sjieling 'n maand deur jou broer vroeër-'n-grofsmid- nou-'n- mechanic Gideon.

En nou sit hulle almal na jou en kyk.

Behalwe Benjamin wat iewers in 'n vlak sandgraf naby Benghazi van stof tot stof vergaan.

Die twaalf by die tafel kyk vol verwagting na jou.

Net soos twintig jaar vroeër toe jy vertel het jy het 'n beurs gekry om teologie in Pretoria te studeer.

En die maal toe kom sê het die sinode het ingestem om vir jou verdere studies in Duitsland te betaal.

Maar vanaand weet jy dat jy hulle hoop gaan beskaam.

Hulle gaan verraai deur jou hand in die vleispotte van Johannesburg te steek.

Jou vrou het tuisgebly, sy het gesê Iso is knieserig. Maar jy weet dat sy bang was vir die toorn van Abraham.

En die God van Abraham.

“Wat is dit Josef?” vra jou ma. Bo haar oogklap kloof 'n frons haar voorkop.

“Ma, Pa, broers en susters,” vind jy 'n vaste burg in jou predikantstem.

θvvvp

Dis 'n koue dag in Londen. Serenita druk die voordeur agter haar toe en stap die gang af. Eers 'n ent verby die sitkamerdeur besef sy Zweig sit alleen in die skemer vertrek. Sy draai om en loer by die deur in.

“En as jy so in die donker sit?”

Zweig glimlag halfhartig en steek sy hand na haar uit. Sy stap nader en neem dit. Daar lê twee boeke op sy skoot.

“Wat is dit?”

“Boeke wat my ma gestuur het. My pa se joernaal en Stefan Zweig se outobiografie.”

θvvvp

Jy voel soos 'n verraaier teenoor hulle wat so hard gewerk het om jou te bring waar jy is. En nou vertel jy hulle dit waar hulle jou gebring is nie meer goed genoeg nie.

Maar hulle vra geen vrae wat jou ongemaklik laat nie. Daar is geen rede om te verduidelik dat jou twyfel niks te doen het met die uitwissing van jou vrou se hele familie en jou jonger broer tydens die oorlog nie. Met die feit dat jy 'n liefde in filosofie en boeke ontwikkel het nie. Jy hoef nie te skerm en nog verder te lieg oor jou jarelange twyfel nie.

Dat jy die kerk se hulp vir verdere studies aanvaar het lank nadat jy nie meer 'n atoom geloof in jou lyf gehad het nie.

Die vrae wat gevra word is eerder ondersteunend en prakties as krities Die van Niekerks is immers meestal handewerkers. Mense met gesonde Boereverstand.

“Het jy al jou kerkraad hiervan gesê?” vra jou vader, wanneer jy klaar is.

“Nee, ek wou dit eers vir julle sê. Ek wou nie hê dit moet met ander paaie julle ore bereik nie.

“Gaan Ursula nie die pastorielewe mis nie?” vra jou moeder.

“Dalk sal sy, maar sy verstaan my dilemma,” lieg jy soos 'n tandetrekker.

“Die geld vir die boekwinkel wat jy wil oopmaak? Waar gaan dit vandaan kom,” vra jou praktiese broer Gideon en skud sy wit servet met sy grofsmithande uit.

“My skoonpa het 'n aansienlike bedrag vir die tweeling gegee toe hulle gebore is. Die winkel gaan deel wees van 'n trust in hulle naam.”

“En waar wil julle die winkel beginne?” glimlag jou sussie Debora terwyl sy die glasdeksel van die bak gebakte aartappels haal.

“Ek weet nie. Iewers in die stad.”

“Kom sit nou en spaar jou predikantsgesig vir jou kerkraad,” sê jou suster Magdalena .

“Ek weet Jacobson’s Haberdashery, langs ons gaan toemaak. Wil jy hê ek moet met die agente praat,” vra jou broer Ruben die blokman terwyl hy die skaapboud opkerf.

“Ek dink Windermere Arcade is duurder as wat ek sal kan bekostig.”

“Moenie my invloed by Bensusan onderskat nie,” lag jou broer die blokman.

Jy gaan haal 'n stoel uit die kombuis. Die mense aan die tafel praat oor ander dinge. Jy skep kos op vir jou seun en vat dit na waar hy saam met die ander kinders by 'n tafel onder die vyeboom in die agterplaas sit.

Nou pas jou naam jou soos die van 'n karakter in 'n Dickens-boek. Van Niekerk - Nie van die kerk nie.

θvvvp

Die blare wat nog desperaat aan die klein vyeboom voor die studeerkamervenster geklou het, was tabakkleurig, verskrompeld en nat.

Bosman het die enigste nuwe epos oopgemaak.

From: magriqi63@hotmail.com

Sent: 23 May 2008, 03:43 am

To: Enquiries@meivilla.co.za

Subject: klaarblyklik

You are confusing met with somebody else.

Vir my was Yeoville nooit iets anders as die plek waar die arm Jode gebly het en die moffies drankies met sambrele gedrink het nie.

Bosman het op die reply-ikoon gedruk en begin tik;

From: Enquiries@meivilla.co.za

Sent: 23 May 2008, 07:23 am

To: magriqi63@hotmail.com "

Subject: RE: klaarblyklik

Staan die M waarmee jy jou nota onderteken het vir Magriet?

Hy het die e-pos gestuur en op haar antwoord gewag.

From: magriqi63@hotmail.com "

Sent: 23 May 2008, 07:27 am

To: Enquiries@meivilla.co.za

Subject: RE: klaarblyklik

Magrieta. Destyds het ek gedink ek wou self skryf, maar ek kon nie.

Daarom het ek daai nare goed op jou ms geskryf.

Dit wat ek gelees het, was kompleks, skreesnaaks en roerend.

Ek's jammer.

Griet

Sent via my blackberry@vodacom

From: Enquiries@meivilla.co.za

Sent: 23 May 2008, 07:32 am

To: magriqi63@hotmail.com "

Subject: RE: klaarblyklik

Spyt kom altyd te laat.

From: magriqi63@hotmail.com "

Sent: 23 May 2008, 07:34 am

To: Enquiries@meivilla.co.za

Subject: RE: klaarblyklik

Niks is nooit te laat nie. Selfs te laat is nie te laat nie.

(sent from my Blackberry® Wireless device)

0vvvp

Isohandra het die tydskrif oopgemaak op die plek waar haar pa 'n geel Post-it geplak het en het 'n vertaling van 'n brief wat Le Corbussier in Maart 1933 aan die Johannesburgse argitek Rex Martienssen geskryf het begin lees.

My liewe Martienssen,

Ek was geroer toe ek deur julle SOUTH AFRICAN ARCHITECTURAL RECORD blaai.

Eerstens, omdat mens verstom is om te ontdek dat sulke dinamiese argitektuur op 'n afgeleë plek in Afrika ver anderkant die ekwatoriale woude bestaan; nog meer omdat mens soveel van die jeug se geloof daarin kan sien; hul passie vir argitektuur; hul diep begeerte vir 'n kosmiese filosofie. Ek glo dat ons steeds nie beseft dat die wêreld in 'n smeltkroes is nie; dat 'n wesenlike nuwe beskawing besig is om gebore te word nie; dat niks van dit wat verby is ons kan help om daaraan uitdrukking te gee nie; dat alles dus opnuut gewring moet word ten einde tekenend te wees van hierdie daeraad van 'n nuwe bewussyn. Die bestudering van die verlede kan vrugte oplewer indien ons die akademiese onderwys versaak en ons nuuskierigheid oor tyd en ruimte laat draal na daardie beskawings, groots sowel as beskeie, wat in 'n suiwer vorm uitdrukking aan die menslike gees gegee het. Argitektuur moet van die tekenbord geruk word – om ons koppe en ons harte – veral ons harte – te vul met die bewys van ons liefde daarvoor. Ons moet leer om dit wat regverdig, sensitief, vindingryk en uiteenlopend is, lief te hê. Die verstand is bloot 'n gids en niks meer nie.

Hoe kan ons ons kreatiewe kragte vermeerder? Nie deur vaktydskrifte te lees nie, maar deur die verkenning van die natuur se onuitblusbare domein! “Lank lewe die skoonheid!” Dit is die ware van les van die argitektuur. Ons vind dit in haar aanpasbaarheid, haar presisie, in die oortuigende realistiese skouspel van haar harmonieuse kombinasies en skeppings wat sy ons in

alles bied; 'n sereniteit van volmaaktheid wat haar eie innerlikheid vergestalt. Dit is in die plant, die dier en die blik oor die see, die vlakte of die berg – ja, selfs in die perfekte harmonie van natuurlike katastrofes, geologies kataklismes, ens...

Maak oop jou oë! Ontsnap uit die dwangjas van vakkundige gebrabbel! Wy jouself heelhartig aan die bestudering van die betekenis van dit wat die argitektuur onontkombaar en spontaan maak.

Isohandra het verder geblaai. Die tekeninge en foto's van Martienssen en sy kollegas se geboue wat in die 1930's in Johannesburg gebou is, het haar verstom. Sy het besef dat sy heel moontlik dieselfde voel as wat Le Corbussier moes gevoel het toe hy sy volgelinge se geboue die eerste maal sien. Sy was verstom dat sulke geboue amper tagtig jaar vroeër in Johannesburg bestaan het en het besef dat die stad wat haar pa in 1967 verlaat het baie meer kosmopolities was as wat sy ooit vermoed het.

'n Advertensie op die bladsy oorkant Le Corbussier se brief aan Martienssen het haar oog gevang.

SURVIVING A BOMB BLAST NEEDN'T BE A SHATTERING EXPERIENCE.

We live in violent times. Not only in this country, but throughout the world terrorist attacks, bomb blasts and riots are common place. Consequently, for all structures that could be the target of attack – office blocks, shopping centres, schools, bus shelters and domestic housing – it makes great sense to install Ampagard – the shatterproof alternative to glass, that looks as good as glass.

Such is the strength of Ampagard, that even a powerful bomb blast won't shatter it, turning it into a lethal storm of razor-sharp shards.

And whilst Ampagard has 250 times the impact strength of normal glass, it's extremely cost-effective to install.

Now's the time to specify Ampagard. At the cost of saving lives.

Ampagard is manufactured by
Ampagard S.A. (Pty) Ltd.
A member of the
Mundy and Roberts Group.

AMPAGARD

IT SHATTERS ALL RECORDS FOR SAFETY AND SECURITY.

Contact your Ampagard branch for more information.
Johannesburg (011) 974-3259 • Durban (031) 700-1938/700-2785 • Cape Town (021) 593-2182 • Port Elizabeth (041) 41-1643

7890002 474

Isohandra het na die tydskrifomslag gekyk. Dit het twee jaar voor Nelson Mandela se vrylating verskyn. Die bomme waarteen gewaarsku is, was die bomme van die ANC.

0vvvp

Dit het Zweig en Isohandra vier dae gevat om die toespraak te skryf. Die oggend toe hulle klaar gemaak het, het sy dit aan hom voorgelees. Hy het sy kop tevrede geknik en haar gevra om hom in die geleende rystoel na Magnolia Mansions vir sy oggendkuiertjie by Iso te stoot.

Dit was 'n koue en triestige laatherfsoggend en kouer as wat dit van binne af gelyk het. Zweig het op die sypaadjie in die rystoel gewag terwyl sy dogter terug in die gebou is vir 'n kniekombers.

Die dag was windstil maar koud en die lug wolkloos en grys. Van die winterson was daar geen teken nie. Twee jong mans het op die sypaadjie oorkant die straat na Zweig staan en kyk. Hulle het vaagweg bekend gelyk. Agter Zweig het die hek oopgegaan. Die twee jong mans het verder gestap. Isohandra het langs die rystoel gekniel en 'n Basothokombers oor sy knieë gesprei.

Zweig het onthou hoe groot groepe mynwerkers in komberse met sulke helder patrone vroeg in die oggend of laat in die aand singend verby Sun Court gestap het om die trein huis toe te haal.

Op hulle skouers en koppe was hulle geskenke vir die oumense, vroue en kinders tuis. Singer naaimasjiene, rolle sismateriaal, Primusstowe, paraffienlampe, opwengrammofone, goedkoop ghitarre uit Hongarye en swaar houtkoffers met geelkoperknippe en helderkleurige prente van Jesus en Moeder Maria.

Die droë winterlug was koud op Zweig se wange. Laer af in die straat het die twee jong mans die straat oorgesteek. Een het 'n klein hupsprongetjie tot op die sypaadjie gegee. Zweig het besef dit was die twee mans wat hom beroof het.

θvvvp

From: magriqi63@hotmail.com "

F

Sent: 23 May 2008, 03:43 am

To: Enquiries@meivilla.co.za

Subject: smEEK

Kan jy nog onthou toe 'n epos 'n lang gedig was?

Ek is jammer oor alles. Kan ons weer probeer?

θvvvp

Bosman het verder vertaal aan Le Corbussier se brief aan Rex Martienssen.

Vernietig die gedagte van skole! Corbu se eie skool net soveel as die “Skool van Vignola.”

Sweer formules, truuks en vlotheid af. Ons staan op die drempel van die ontdekking van 'n argitektuur vir die moderne tyd. Kom ons kyk na vars idees vanuit alle uithoeke van die aarde.

Oor 'n eeu kan ons begin praat oor “'n styl”. Ons durf nie nou nie. Al wat ons kan doen is om oor STYL self te dink –die morele onkreukbaarheid van elke werk wat waarlik en werklik kreatief is.

Ek sou kon wens dat argitekte, en nie net argitektuurstudente nie, partymaal die potlood opneem om 'n plant of 'n blaar te teken. Of om die ware betekenis van 'n boom vas te vang, die essensiële welgeordentheid van die skulp, die stratifikasie van die wolke, die ewigveranderende eb en vloed van brander op brander se spel op die sand – en om die opeenvolgende uitdrukkingsfases te

ontdek van die innerlike krag wat hierdie dinge onderlê. Mag hul hande (gelei deur hulle koppe) betower word deur hierdie intieme ontdekkings!

Bosman het terug gesit in sy stoel en die vertaling op sy skootrekenaarskerm gelees. Behalwe vir onsekerheid oor die gebruik van die woorde “*truuks*” vir “*tricks of the trade*” en “*vlotheid*” vir “*slickness*” het hy van sy vertaling gehou. Vir die eerste maal was hy oortuig dat hierdie deel van Zweig se toespraak wel in Afrikaans moes wees.

Hy het gewonder of dit moontlik sou wees om 'n gedig van Le Corbussier se brief te maak.

θvvvp

Mei Villa was stil

Isohandra het op haar blou bed 'n boek oor die Blues lê en lees.

Dubcek en haar pa was op een van hulle middagekspedisies na die binnestad.

Marley en Garvey het sokker gespeel in die park oorkant Magnolia Mansions.

Die blou kamer se straatvenster het wes gefront, sy het haar geblomde rok tot bo haar naeltjie opgeskuif, haar deurtrekker uitgetrek en haar bene oopgemaak om die son op haar lyf te voel.

Hoe meer die hitte haar lyf deurtrek het, hoe dowwer het die woorde op die bladsy geraak. Die boek het uit haar hand gegly. Sy het aan haarself gevat.

Daar was 'n klop aan die deur.

“Oomblik,” sy kon die verleentheid in haar eie stem hoor en het 'n paar oomblikke gelê dat haar asemhaling en hartklop kan kalmeer.

Dit het nie gehelp nie. Sy het 'n sluk water uit die bottel voor die bed gevat, opgestaan, haar rok afgeskuif en die deur oopgemaak.

“Dis fantasties,” Bosman het haar pa se toespraak in sy hand gehad.

Sy woorde het haar meer verleë gelaat as sy ontydige klop aan die deur. Dit was jare sedert iemand haar gekomplimenteer het.

“Ek kan terugkom wanneer dit meer geleë is,” Bosman het na haar broekie op die bed gekyk.

“Kom in,” Isohandra het haar onderklere vinnig onder haar kussing in geprop.

“Kom in.”

Bosman het in een van die blou stoele by die koffietafel gaan sit. Die kussing agter haar rug het Isohandra gepla, sy het dit uitgehaal en op die vloer laat val. Sy het terug gedraai. Bosman se blik was hoër as haar knieë. Sy het haar bene gekruis. Hy het verleë na die papiere in sy hand gekyk.

“Soos ek sê, hierdie toespraak is fantasties,” Bosman se mond was droog.

Isohandra het aan 'n garinkie in haar rok se sak getorring.

“Ek wil jou graag iets wys,” hy het opgestaan

Sy het hom gevolg.

Aan die punt van die gang was 'n steil nou trap. Bosman het eenkant toe gestaan. Sy het onthou dat sy nie onderklere dra nie en het met haar hand gekeer dat haar rok agter op waai.

Die trap het gelei na 'n smal wit gang met drie deure na regs en 'n hoë venster aan die einde op die volgende vloer.

“Dit was die woonkwartiere vir die eerste eienaar se wit bediendes. Sy chauffeur, sy butler en sy huishoudster,” het Bosman gesê. .

“En die swart bediendes?”

“Heel waarskynlik in 'n sinkplaatkaia in die agterplaas. Dit was die eerste vertrekke wat ek en Samson gerestoureer het. Hy het hier geslaap tot sy moord,” Bosman het na die middelste deur gewys.

“*The goal is not to have a goal – John Cage,*” het Isohandra die woorde op die deur hardop gelees.

“Hy het gesê dit was sy besigheidplan.”

“Hoekom het hy dit op sy deur geskryf?”

“Want sy mure was vol,” Bosman het die deur oopgestoot.

Die kamertjie was klein en smal. Op 'n staander het 'n altsaxofoon in die son geskitter. Teen die muur agter die instrument was die woorde “*Heard Melodies are sweet, but those unheard Are sweeter, John Keats* in goue verf geskilder.

Onder dit het: “*Don’t play what’s there. Play what’s not there. – Miles Davis,* in rooi kokipen gestaan.

Isohandra het die Henry James aanhaling teen die kant van die amper-leë boekrak – “*I call that man happy who can satisfy the requirements of his imagination,*” gelees.

Al die mure, plafone en meubels in die vertrek was vol geskryf.

Naby die plafon het daar; “*A man’s reach should exceed his grasp, or what’s heaven for? -*

Robert Browning,” gestaan en agter die deur; “*My art is that of living – Marcel Duchamp.*”

Bo 'n foto van 'n jong swart man met 'n Saxofoon het iemand “*We had become so many Charlie Parkers,. R. O. Blechman,*” geskryf.

“Samson?” Isohandra het aan die foto gevat.

“Sy pa. Hy is dood voor Samson gebore is. Ma en Pa Dube is Londen toe saam met 'n township musical. Samson het my eenkeer vertel dat sy Ouma *lieder* gesing het.”

Isohandra het terug getree.

“*If you have a garden and a library, you have everything you need – Cicero*,” het Bosman ‘n aanhaling hardop geles. “Hy het daai een by my gekry.”

Rondom die bed was die handskrif kleiner en slordiger.

“*Our nerves are whips in the hand of time- Tristan Tzara*,” was in blou koki geskryf. Isohandra het 'n aanhaling van Andre Malraux herken; “*There is no death, there is only me – me who is going to die*.”

Die skrif langs die kussings was so klein dat sy vorentoe moes leun om te lees. 'n Aanhaling van William Gibson; “*The future is here. It's just not evenly distributed*” was slordig en in blou balpunt. Die laaste deel van 'n Aldous Huxley aanhaling; “*Fact's do not cease to exist because they are ignored*,” was amper nie meer leesbaar nie.

Bosman se telefoon het gelui. Hy het iemand “my Skat” genoem. Isohandra het dit as een van haar pa se troetelname vir haar ma herken. Bosman het uitgegaan en die deur agter hom toe gemaak. Isohandra kon hoor hoe hy met die smal trappe af stap.

Sy het die aanhalings op die bed se houtkopstuk geles; “*Nothing decays faster than an old future – Alex Steffen*,” “*He has known for a long time that for each truth the opposite is also true – Herman Hesse*”, “*If I had a gun right now, I wouldn't even waste the page – Jim Neversink*.”

Die dooie man se skrif en die woorde wat hy gekies het, het haar ontroer. Die woorde “*I was a nihilist, living with my parents – Aleksander Hemon*” het haar laat glimlag en “*He thinks too much so he's never sure*” van Martha and the Muffins het haar aan haar skooldae herinner.

Sy het opgekyk. Die plafon was ook vol geskryf. Die aanhalings was langer as die teen die mure.

Reg bo haar het; *You go to encounter the protean shapes of faith. You go because you are still young and crave excitement, the crunch of your boots in the dust; you go because you are old and need to understand something before it's too late. You go to see what will happen. Colin Thubron* gestaan.

Net onder dit was 'n strofe van Hafiz;

"You carry

All the ingredients

To turn your life into a nightmare -

Don't mix them!

Isohandra het opgestaan, die deur oop gemaak en met die trap afgegaan

In die kombuis kon sy Bosman se potte hoor.

In hul kamer het Marley lê en lees. Sy het haarself in sy armholte ingewikkel. Baie van die woorde van die vermoorde man teen die mure en plafon van die kamer bo hulle het bly draal.

Deel Elf

Die Foto (Roman)

Altyd is daar 'n outeur wat by die venster uitstaar

Petra Müller

θvvvp

Dit was die oggend van Isohandra se pa se toespraak.

Marley het aan sy kant die bed lê en slaap. Buite was dit skaars lig

Isohandra het opgestaan en die japon met die woorde “Mei Villa” op die sak van 'n koperhaak agter die deur gehaal. Die gang was skemer. Die trappe was flou verlig deur 'n lig in die voorportaal.

Sy het die voordeur se knop gedraai. Dit was gesluit. Sy het na die eetkamer gestap. Die dubbeldeur wat op die grasperk uitgekyk het, waar haar pa altyd Tai Chi doen, was oop. Die kikoejoe was koud en sag onder haar voete. Die gordyne voor die groot skuifvensters in Bosman se studeerkamer was oop. Hy het sit en tik. Die enigste lig in die vertrek was die lessenaarlamp en die skynsel van sy rekenaarskerm. Bosman het terug geleen in sy stoel en met sy hande agter sy kop deur die venster gestaar. Hy het geskrik toe sy uit die halflig vir hom waai. Toe het hy geglimlag, 'n wit espressokoppie van sy lessenaar gelig en met sy ander hand haar nader gewink.

θvvvp

Zweigie word die eerste maal in Sun Court wakker gemaak deur die klank van perdepote op teer. Hy staan op en skuif die gordyne oop. Drie verdiepings laer in Claimstraat ry 'n groen platbak tweeperdewa met dun motorbande. Die hele houtbak is vol melkbottels.

“Ttte-ttt-ttte” klik die drywer met sy tong. Die perde gaan staan. Die man trek die lang arm van die handbriek vas en draai die lang, breë bruin leerleisels daarom. Die perde se asems stoom wit. Op die sypaadjie oorkant deel drie mans in wit oorpakke en wit pette 'n dik koerantpapiersigaret.

Die drywer spring af. Hy dra 'n donkerblou oorpak en 'n balaklawamus met 'n uitgerekte gesigopening. Die rokers vat elkeen 'n laaste trek voordat een die gloeiende kooltjie met sy pinkie wegskiet en die res van die zol in sy oorpaksak sit. Hulle neem hul fietse teen die Ou Hebreeuse Hoërskool se muur en stoot dit nader aan die perdekar.

Die drywer pak die glas melkbottels in netjiese rye binne-in die reuse rottangmandjies voor die fietse se handvatsels. Dit herinner Zweigie aan sy Oom Ruben se duiwemandjies. Hy wonder hoe mens 'n fiets met so 'n groot vrag regop hou.

Wanneer hul mandjies vol bottels gepak is, stoot die mans hulle fietse 'n ent om spoed op te tel voor hulle opspring. Die melkbottels pieng liggies teen mekaar. Twee fietse verdwyn in die rigting van die middestad. Die derde ry na Hillbrow se kant.

Teen 'n lamppaal is daar 'n koerantplakkaat; “Smuts verloor Standerton”.

θvvvp

Die woord “egbreuk” wat deur haar kop geflits het, het Isohandra nog harder laat terug soen. Bosman se mond het na espresso geproe. Sy lippe was dunner as Marley s'n. Sy tande was kleiner. Sy het gewonder of dit al is wat kleiner was. (Nuuskierigheid was nog altyd haar grootste swak plek.)

Haar man, het sy gedink, haar man lê en slaap onder 'n blou duvet, op 'n blou bed in hulle blou kamer. As hy omrol sal hy haar appel Body Shop sjampoe aan haar kussing ruik. Sy het

gewonder of Bosman die reuk herken en of hy as digter meer simbolies as ander dink. Sy het Lukas Cranach se skildery onthou van Eva wat Adam 'n appel aanbied.

Sy het fantaseer dat Marley buite op die gras staan en alles sien. Sou hy na die aanvanklike skok opgewonde raak? Dit was 'n fantasie wat hulle soms uitasem gedeel het in vreemde beddens, op verlate strande of motorsitplekke. Een van hulle saam met 'n vreemdeling terwyl die ander kyk en dalk later meedoen. Sy het gewonder of Bosman vir hierdie fantasie kwalifiseer en besef dat hy naaste was wat sy ooit aan seks met 'n vreemdeling gaan kom en nog harder aan Marley gedink. Bosman se hare was gryser, blinker, gladder en skoner (*die* gedagte het haar eerder na 'n verraaier as 'n egbreker laat voel) en sy het haar vingers daar in gevleg. Hy het sy kop laat sak. Sy tong het liggies oor haar linkertepel gestreel. Dit het anders as Marley s'n gevoel. Sy het met 'n effense skok besef sy staan kaal in 'n oop kamerjapon voor 'n vreemdeling. Haar mond was droog. 'n Ligte inteling van haar tepel deur haar hele lyf getrek.

θvvvp

Sun Court se badkamer is kleiner en bedompiger as die van die N.G. Gemeente Wit Waters se pastorie.

Die toiletbak staan ingedruk tussen die wasbak en die bad. Wit en swart vloerteëls staan op hulle punte soos die diamante op Zweigie se pa se Bicycle speelkaarte.

Hy lig die toilet se swart deksel en sitplek maar trek nie die ketting nie wanneer hy klaar is nie. Sy ouers se slaapkamer is langsaan en hy is bang hy maak hulle wakker. Hy borsel sy tande en stap terug na sy slaapkamer om sy skoolklere aan te trek. Wanneer hy sy pajamabroek afgetrek het, sien hy Iso lê na hom en kyk. Hy draai sy rug op haar en trek sy onderbroek aan. Hy het vergeet hulle deel 'n kamer. Hy sal daaraan gewoond moet raak. Sy pa moes hulle Koningsblou sitkamerstel verkoop omdat te groot was vir die woonstel.

Wanneer hy klaar aangetrek het, kyk hy oor sy skouer. Iso slaap weer. Hy loer by sy ouers se slaapkamer in. Hulle slaap. Hy gaan by die voordeur uit. Aan die einde van die rooi gepoleerde stoep is 'n silwer staal brandtrap. Teen die muur is 'n plat seilbrandslang om 'n rooi roller gedraai. Langs dit 'n rooi Chubb brandblusser met 'n geelkoperkop. Zweigie wonder of bakstene kan brand.

Die son kom op. Deur die openinge tussen die staaltrappe sien hy die koue harde sement in Sun Court se agterplaas. Hy klim tot bo. Die oggendlug is koud.

θvvvp

Buite was dit nog skemer. Hy het opgestaan en sy sweetpakbroek aangetrek. Die gang was skemer en die trappe sou stikdonker gewees het as die lig in die voorportaal nie aan was nie. Die voordeur was gesluit. Die dubbele houtdeur wat op die grasperk uitkyk was oop. Die kikoejoegras was sag en koud onder sy voete. Daar was lig in een van die groot skuifvensters van Bosman se studeerkamer. Hy kon twee mense deur die venster sien. Dit was 'n ander venster in 'n ander stad. Hy het gesukkel om asem te haal.

θvvvp

Zweig is vroeg vir die opening van 'n uitstalling van 19de eeuse Indiese miniatuurskilderye. Hy is lus vir 'n sigaret en stap deur na die galery se agtertuintjie. Dit is somer in Londen. Dit is net na agtuur en die son skyn nog. Hy kyk deur die vensters. Al die galeryligte brand. Teen die mure van die verlate galery skitter die klein skilderye (uit die boedel van 'n versamelaar wie se kinders nie sy passie deel nie) soos juwele in poele lig. In die kombuis skink drie kelners wyn en sjerrie en stroop kleefplastiek van silwer borde vol toebroodjies, quiches en samoesas. Voor 'n spieël in haar kantoor sit Serenita haar oorbelle aan.

Zweig voel 'n arm van agter om sy middellyf glip. Emma, Serenita se drie en twintigjarige assistent soen hom in die nek. Hy sluit sy oë, sit sy hand agter sy rug en vat aan die sagte stulping tussen haar bene. Hy maak sy oë oop. Serenita staan deur haar kantoorvenster na hulle en kyk. Hy probeer sy hand wegtrek maar Serenita draai reeds weg van die venster af.

Hy sê niks aan Emma nie. Hy besluit om voor te gee dat hy Serenita nooit by die venster gesien het nie en om nooit weer met Emma te praat nie. Dalk kan sy huwelik op dieselfde manier oorleef as wat hy al vyftien jaar lank sy tweelingsuster se konstante afwesigheid oorleef.

θvvvp

Ek het ons weerkaatsing in die groot Victoriaanse spieël met die donker houtraam bo my studeerkamerkaggel gesien. Isohandra was op my skoot. Haar rug was reguit teen my bors. My

rug was teen die bruin leerstoel. Haar lyf was die kleur van die Ganges in vloed. Ek was so bleek soos een van Blum se Rooinekke. Die Rooinek het die Ganges se weerkaatsing in die spieël in die oë gekyk. Sy het haar been gelig. Ek het dieper in haar ingegaan. Hiemstra Sahib en die garden walhi. Wat sou ek gewees het as ek in Indië gebore was? 'n Poet wallah of 'n boardinghouse wallah? Een heetwarm Meimiddag op reis in Goa het ek 'n garden walhi vanaf my bungalow se balkon dopgehou. Haar donkerbruin liggaam was skeletskraal onder die paisleypatroon van haar dungewaste sari wat die kleur van skottelgoedwater was. Haar silwer enkelklokkies het saggies geklingel elke maal wat sy op haar hurke in die blombedding vorentoe geskuif het. Isohandra het haar kop terug gegooi en saggies gekerm. Haar borste was plat teen haar ribbes. Ek het die name van die boeke op die boekrak teen die oorkantse muur begin lees om alles solank as moontlik te laat aanhou; *Kontrei. Johannesburg Style. A Hundred Years in Johannesburg. New Babylon. New Nineveh*. Sy het vorentoe geleun, met altwee haar hande op my knieë gedruk en liggies vorentoe en agter gewieg. *Afrikaners in die Goudstad Deel 1; 1886-1924. Gandhi's Johannesburg. Portrait with keys. Hogarth in Johannesburg*. Sy het haar bene op gelig en om gedraai. *Bosman's Johannesburg. Johannesburg Street Names*. Haar bruin linkerbors was effe kleiner as die regter een. *Van Jerusalem tot Johannesburg*. Ek het opgehou lees en geweet dat ek vroue bo boeke verkies.

θvvvp

Op Sun Court se dak staan 'n man uit 'n sinkemmer en was. Sy lyf is vol skuim. Zweigie ruik Lifebouy. Dieselfde seep as wat Tannie Mary, die ousie en Oom Phineas die tuinier, wat by die pastorie agtergebly het gebruik.

“More Oom.”

Die man kyk op en hou op om homself in te seep. Zweigie is gewoond aan die reaksie. Wit kinders noem nie swart mense “Oom” en “Tannie” soos hy geleer is om te doen nie.

Die man knik en begin sy bolyf af spoel.

Zweigie loop na die lae muurtjie aan die rand van die dak. Sun Court is hoër as die meeste ander geboue in Joubert Park. 'n Blok verder kan hy die park waarna die voorstad vernoem is se groot swaar, swart ysterhekke sien. Anderkant die stasie stoot 'n lokomotief 'n grys bondel rook die lug in. Zweigie kyk op. Die lug is dieselfde grysgroen kleur as sy ma se kleiner nuwe fluweel sitkamerstel wat sy pa in die tweedehandse winkel skuins oorkant die Orange Grove Hotel gekoop het maar die maan en 'n enkele ster is nog sigbaar.

“Kyk daar is 'n ster!” Zweigie wys met sy vinger.

“Ikwezi,” sê die man agter hom.

“Ekskuus oom?”

“Ikwezi, dis die Zoeloenaaam vir die laaste ster.”

Die man vryf homself met 'n stuk wit lap droog. Zweigie wonder of hy nie 'n handdoek het nie.

“Ikwezi,” herhaal Zweigie die vreemde woord.

“Wat is jou naam?” die man trek die baadjie met sy kakie skoonmakersuniform aan.

“Zweigie. Dit is Duits. My ma is Duits.”

“'n Jood?” glimlag die man.

“Nee. Net Duits-duits.”

“Is dit hoekom jy swart mense Oom noem?”

Zweigie haal sy skouers op.

“Dis goed so... Dis respek.”

“Wat is Oom se naam?”

“Bambata. Bambata Tshabalala. My Oupa het saam met Bambata teen die Engelse geveg.”

“Wie is Bambata?”

“’n Groot kryger... Die Engelse het sy kop afgekap. My naam is Bambata Tshabalala... Maar die wit mense noem my Big Boy.”

“Ek hou meer van Bambata.”

Die ouer man glimlag. Zweigie kyk af. Op die sypaadjies en in die strate tussen die hoë geboue is dit nog skemer en koud, maar hier hoog bo die klein mensies op die sypaadjies en speelgoedkarretjies en -busse in die straat, kan hy die son reeds op sy rug voel.

θvvvp

Die koue wintersoggendlug was die grysgroen kleur van sy ma se sitkamerstoele in Sun Court.

Langs Mei Villa se trapgewel aan die straatkant was 'n enkele ster.

“Ikwezi” het Zweig die Zoeloe-naam vir die oggendster onthou.

Hy het sy kop stadig gedraai en die afstand na die wit plastiekstoel aan die rand van die grasperk geskat. Sy hart het geklop soos die aand toe hy in die hospitaal opgeneem is. Hy het gesukkel om asem te haal. Hy het geweet paniek gaan nie help nie en het sy regtervoet versigtig versit en sy bolyf vorentoe gebuig om sy balans te behou.

“Mooi so,” het Zweig Ikwezi se stem gehoor. “Beweeg nou jou ander voet.”

Hy het stadig sy bolyf na regs gedraai. Sy handpalms het tai chi styl na mekaar gewys asof hy 'n onsigbare bal vashou. Hy het sy linkervoet met die tydsame grasia van amper vyf en twintig jaar se tai chi van die koue grasperk gelig en voor sy regtervoet gesit.

“Ek het tai chi begin doen om van Emma te vergeet,” het hy vir die morester gesê.

“Jy’s verkeerd,” Ikwezi se stem was dieselfde kleur as die vroegoggendgewelf. “Jy het tai chi begin doen om vanoggend daardie stoel te haal.”

Zweig het weer na die plastiekstoel gekyk. Dit was nader as hy verwag het. Hy het op die beweging van sy regterbeen konsentreer en probeer om dit so hoog te lig as wat hy kon.

Daarna het hy sy linkerbeen ewe hoog gelig.

By die wit plastiekstoel het hy stadig omgedraai.

“Ek mis Serenita.”

“As tot as,” het die morestêr geantwoord.

“As is verbrande hout. Wat het geword van McPhail die kolehandelaar?” Zweig het gaan sit.

“Mac Won’t Phail you,” het Ikwezi gelag.

“Op oggende soos die was Johannesburg se lug altyd vol steenkoolrook.”

“In die plakkerskampe en townships is dit nog steeds. Geseënd is die armes want hulle sal die rook van die hemel beërwe.”

Zweig se gedagtes het begin dwaal. Hy het die Eskomgebou aan die onderpunt van Rissikstraat, die withandskoen-hysbakmeisies in John Orr's en die reuse Kersversierings op die OK Bazaars in Eloffstraat se dak onthou.

“Ek was altyd bo-op die Kersboom op Parkstasie,” die morester het trots geklink

“Was jy nie veronderstel om ons op koers te hou nie?”

“Niemand glo meer aan sterre of aan gode nie.”

“Sê jy julle tyd is verby?”

Ikwezi het nie geantwoord nie. Zweig het opgekyk. Die morester was weg. Hy was spyt. Hy wou nog vra of hy Serenita ooit weer gaan sien.

θvvvp

Hulle sit by die kombuistafel. Hy lees sy koerant.

“Zweig is dood.”

“Wanneer?”

“Drie weke terug,” hy begin om vir sy vrou voor te lees, “*Die Oostenrykse skrywer Stephan Zweig en sy vrou Elizabeth Charlotte Zweig het saam selfmoord gepleeg op 23 Februarie in Petropolis in Brasilië.*” Siestog hy het 'n brief nagelaat. Wil jy dit hoor?” Josef kyk bo-oor sy koerant. Hy dra sy predikantstoga.

“Later,” Ursula kyk na die driejarige tweeling aan weerskante van die tafel.

0vvvp

Voor ek vrywillig en by my volle verstand hierdie lewe verlaat, kom ek graag een verpligting na: om hierdie wonderlike land Brasilië wat my en my werk so 'n welwillende en herbergsame verblyf verskaf het hartlik te bedank. My liefde vir hierdie land het elke dag gegroei, en ek sou nêrens anders gekies het om 'n nuwe bestaan te begin nie, want die wêreld van my taal het vir my verdwyn en my geestelike heimat, Europa, het haarself vernietig.

Na jou sestigste jaar het jy uitsonderlike vermoëns nodig as jy 'n ander, splinternuwe begin wil maak. Die waaroor ek beskik het is uitgeput deur jarelange se gedool sonder 'n plek wat ek huis kon noem. Dus voel ek dit is beter om ruim betyds en met regop postuur 'n lewe af te sluit waarin intellektuele arbeid die grootste vreugde was en persoonlike vryheid die hoogste goedheid op hierdie aarde beteken het.

Ek groet al my vriende! Mag dit aan hulle gegun word om die daeraad na die lang nag te aanskou. Ek, heeltemal te ongeduldig, gaan vooruit.

Stefan Zweig. Petropolis 22 Februarie 1942.

θvvvp

Zweig sit in die plastiekstoel en wonder vir die laaste maal in sy lewe of die woorde

“Zweig is dood” wel die eerste woorde is wat hy kan onthou. Hy wonder uit watter koerant sy pa daardie oggend voorgelees het. Dit moes Afrikaans gewees het. As dit Engels was, sou hy nie verstaan het nie. Van Duitse koerante in Johannesburg was daar seker nie sprake tydens die oorlogjare nie. Sy pa het 'n toga gedra. Was dit 'n Sondag of 'n begrafnis in die middel van die week?

Hy wonder of die berig in Verwoerd se “Die Transvaler” was. Hy onthou die stormloop na koerante die middag van 6 September 1966 toe die eertydse redakteur in die parlement vermoor is. Hy wonder hoeveel van sy herinneringe waar is en hoeveel saamgeflans is uit dit wat hy na die tyd uitgevind of homself verbeel het.

Toe hy jonger was, het hy soms gewonder of die feit dat hy na 'n selfmoordenaar vernoem is, beteken dat hy ook selfmoord gaan pleeg.

Vir die eerste maal in sy lewe glo hy volkome dat sy vrese ongegrond was.

θvvvp

Bosman was verbaas hoe baie hy dit geniet het om Zweig se toespraak aan die Jozi Architectural Collective voor te lees.

Na die Afrikaanse gedeelte het hy stil gebly en nog 'n sluk uit die glas whisky wat hy saam met hom na die kateder gebring het, geneem. Hy het na die gehoor gekyk en besef dat almal, selfs Iso, Isohandra, Marley en Garvey wat nie Afrikaans verstaan het nie geboei was.

Agter in die ouditorium het Dubcek sy glas rooiwijn gelig.

Bosman het nog 'n sluk whisky gevat en die res van Le Corbussier se brief aan Rex Martienssen in Engels voorgelees;

Argitekte moet mense met die rykste (eerder as die armste, engste en alledaagste) intellek wees en 'n kop hê wat oop is vir alles (teenoor 'n intelligensie hermeties verseël deur 'n professionele spesialisasie soos die van 'n kruidenier.)

Die argitektuur is 'n gewoonte van die gees, nie 'n beroep nie.

Ek sal nog verder die toekoms inkyk. Die argitek moet die ingeligste en sensitiefste kunsliefhebber moontlik wees. Hy moet beide die beeldende en die estetiese beter as sy eie berekeninge kan takseer. Deur intellektuele glans, 'n glimlag en grasie moet argitektuur die mens van ons nuwe meganiese era nie net streng funksionaliteit bied nie maar ook vreugde! Ons taak is vandag om hierdie vlam aan te steek – EN OM DIE DWAASHEID TE VERBAN!

Bosman het sy stem in ooreenstemming met die getikte hoofletters op die papier verhef en vir homself na Eugene Terre' Blanche geklink. Daarom het hy die volgende woorde; “*Broederlik aan julle almal – Le Corbussier,*” soos 'n laerskoolkind op 'n kunswedstryd gefluister.

Die toespraak was nie verby nie maar die gehoor het Bosman se fluistering as die einde beskou en begin hande klap.

Terwyl hy wag dat die applous bedaar, het Bosman 'n verweerde van *Invisible Cities* deur Italo Calvino uit sy oorlede pa se aandpak se binnesak gehaal en nog 'n sluk whisky gevat. Hy het naftaleen geruik en gewonder of dit die reuk van die aandpak of die boek was.

“Die irritasie van simboliek” het hy gedink.

θvvvp

Ma ek wens jy was hier,” het Bosman gedink terwyl hy die boek oopmaak by die geel Post-it wat Zweig van Niekerk die vorige aand daarin geplak het. “*Ek wens jy het by my in Mei Villa kom kuier. Ek sou vir jou gekook het -. beeshaas (om jou woord te gebruik, deesdae praat almal sommer van fillet op Engels uitgespreek) en organiese groente uit die potager(sien jy ek kan net so aanstellerig wees soos jy) onder die skadunet voor die agterdeur. Ek wens jy het Zweig geken. Jy sou van hom gehou het. Ek wens jy het jou kleindogter geken. Sy lyk vir my soms presies soos jy op die foto’s wat geneem is toe ek gebore is.*”

Die gehoor het die slapbandboek in sy hand gesien en ophou klap. Bosman het sy keel skoon gemaak en verder gepraat.

“Hierdie toespraak is geskryf deur Zweig van Niekerk met die hulp van sy dogter Isohandra King van Niekerk. Sy en haar man Marley en hulle seun Garvey is vanaand hier uit Londen,”

Bosman het vir homself soos 'n Afrikaanse radio-omroeper klink wat Engels probeer praat.

Die gehoor het weer geklap. Garvey het opgestaan en vir die gehoor gewaai. Isohandra het hom aan sy trui terug na sy sitplek gepluk. Die gehoor het gelag.

“Dis Garvey...” het Bosman gesê en verder gepraat. “Gistraand na aandete het doktor van Niekerk gevra of ek 'n kopie van Italo Calvino se *“Invisible Cities.”* besit. Ek het na my studeerkamer gestap en hierdie Picador kopie van die rak gehaal. Ek het dit meer as dertig jaar gelede by Exclusive Books in Hillbrow gekoop... Dit het R2,25 gekos.”

Bosman het die boek in die lug gehou. Die gehoor het gelag al kon hulle nie die prys lees nie.

Die wat oud genoeg was om self boeke vir R2,25 by Exclusive Books in Hillbrow te koop, het beamend na mekaar gekyk. Die jongeres het hulle kop in ongeloof geskud.

“Ek het nooit die boek gelees nie. Ek het probeer maar nooit klaar gemaak nie. Selfs al was dit onder in my balsak saam vir 'n drie maande weermagkamp in Ovamboland.”

Die woorde “balsak”, “weermagkamp” en “Ovamboland” het van die wit gehoorlede, Tanya Buthelezi ingesluit, ongemaklik laat lyk. Bosman het hul ongemak geniet.

“Doktor van Niekerk het wel *“Invisible Cities”* gelees,” het Bosman voortgegaan. “Hy het my gevra om die boek se heel laaste paragraaf vanaand hier voor te lees. Die uiters Katolieke term “infernaal” staan sentraal in die deel wat ek gaan voorlees. Selfs die heidense Kublai Kahn gebruik dit in die vorige paragraaf. Hoogs onwaarskynlik... Nie eers in Protestantse Afrikaans, Zweig en my se taal sit hierdie woord lekker nie. Maar ons almal weet; in storieboeke is enigiets moontlik.”

Die gehoor het gelag, die wittes wat 'n paar sekondes vantevore ongemaklik gelyk het was verlig, die spreker was nie van plan om hulle verleë te laat voel nie.

“Die inferno van die lewendes, indien daar wel een is, is dit wat alreeds bestaan,” het Bosman begin voorlees. *“Dit is die inferno waarin ons elke dag lewe, wat ons skep deur bymekaar te wees. Daar is twee maniere om dit te oorleef. Die eerste is maklik vir die meeste van ons: gryp die inferno aan en word so deel daarvan dat jy dit nie meer kan sien nie. Die tweede is gevaarlik en vereis voortdurende waaksaamheid; soek na, en leer om die mense en daardie dinge te herken wat midde-in die inferno, nie deel van die inferno is nie, skep vir hulle ruimte om te oorleef.”*

Bosman het die boek terug in sy binnesak gesit en uit die vuus verder gepraat.

“Zweig van Niekerk was 'n anachronisme in post-Sharpeville Johannesburg. Le Groupe Transvaal, die groep waarheen hy teruggegymp het, se estetiese vereistes was dertig jaar oud en nie meer regtig “prakties” of haalbaar in Suid-Afrika nie. Internasionaal, was die naam Le Corbussier ook al hoe meer besig om 'n skelwoord te raak.

“Die Nasionale Party het geglo dat die ekonomiese opbloeï wat die land in die 1960's beleef het 'n bewys was dat apartheid werk.

“Hierdie ekonomiese opbloeï het meer geld in Afrikaners in Johannesburg se hande laat beland as ooit voorheen.

“Die jong Zweig was bewus van hierdie ironie. Dat die “ruimte” wat sy argitektuur binne in die “inferno” geskep het, slegs vir die rykes was. Mense wie se geld die vure van ons infernale stad gestook het. Of minstens gehelp het om die vure buite sig te hou.

“Mense wat probeer het om hulle bande met Europa te bevestig deur die “modernisme” aan te gryp. (Net soos hulle kinders, my tydgenote, twintig jaar later die “postmodernisme” sou aangryp.)

“Zweig van Niekerk se werk is ewe veel beïnvloed deur sy Duitse moeder se Europese bande en sy Afrikanervader se sekulêre humanisme en radikale politiek.

“Dalk is dit daarom dat Zweig van Niekerk oor die laaste jare al hoe meer “herontdek” is.

Omdat sy werk steeds tot ons spreek. Spreek van waardes wat steeds belangriker word vir die mensdom. Selfs vir ons, die inwoners van 'n mynkamp wat na meer as honderd jaar nog steeds aangedryf word deur ekonomiese Darwinisme.”

Bosman het stil gebly. Hy het besef dat die whisky wat hy tydens die toespraak gedrink reguit na sy kop toe is en hom melodramaties gestem het. Dit was 'n fout om aan te hou praat na die Calvino aanhaling. Hy het verleë sy glas opgetel en terug na sy sitplek in die voorste ry gestap.

Eers toe hy gaan sit, het 'n deel van die gehoor halfhartig begin hande klap.

θvvvp

hy het die dood

by die woord gevoeg

in 'n monoblokstoel

op 'n grasperk

Bosman het sy rooi balpunte op sy lessenaar laat val. Niks sou die woorde selfs tot rymelary verhef nie. En dit was nie net weens die gebruik van die woord monoblokstoel nie. Selfs “*hy het die dood by die woord gevoeg*” wat so goed in sy kop geklink het, was futloos op papier. Hy het deur die studeerkamervenster na die wit plastiekstoel aan die rand van die grasperk gestaar.

“Jy lyk besig,” Isohandra het in die oop deur gestaan

“Ek het 'n idee vir 'n gedig gekry toe ek by die venster uitkyk maar dit was 'n vals alarm.”

Bosman het opgestaan.

“'n Besoek van die muse van die vierkantige venster?” Isohandra het haar dik swart hare terug geskud en nader gestap.

Bosman het sy hand uitgesteek en aan haar wang gevat.

“Nee, 'n besoek van die dood.”

“Mens moet seker maar inspirasie vat waar jy dit kan kry,” haar stem was sag.

Bosman het verleë sy hand laat sak. Toe hulle kaal was op die leerstoel in die hoek van die vertrek was dit makliker. Toe het hy geweet wat om te doen. Maar die herinnering van die oggend van haar pa se dood het nou vir hom soos seks tussen twee ander mense gevoel.

“Jou vel is die kleur van 'n binnelandse rivier in vloed.”

“Jy het nou die oggend gesê dis die kleur van karamel.”

“Dit was by die lig van my leeslamp. Nou in die daglig...”

“Daglig is altyd 'n probleem vir mense wat genaai het toe hulle nie moes nie,” Isohandra het aan haar hare gevat.

“Jy klink spyt.”

“Inteendeel. Maar ek moet sê ek verkies “binnelandse rivier” bo “karamel”, sy het haar arms om sy nek gesit.

Sy was langer as hy. Sy het sy onderlip liggies gebyt. Hy het sy mond oopgemaak, haar tong was sag en warm.

“Jou soene proe meer na karamel as rivierwater.”

In die parkeerterrein het Dubcek die minibus se toeter gedruk.

“Dankie vir alles,” Isohandra het teruggetree en haar klere reg getrek.

Bosman het geknik.

“Ek’s jammer oor jou pa.”

“Dankie. Hy’s hartseer om terug te gaan Londen toe.”

“Is hy gemaklik?” Bosman het geglimlag.

“So gemaklik as wat mens in 'n koffieblik kan wees. My suster in Seattle kom volgende week Londen toe. Ons gaan die as strooi waar die bus ontplof het. My ma is dood in die 7/7 ontploffings in 2005.”

“Tavistock Square?”

“Het my pa jou vertel?”

“Nee. Ek onthou toe die bomme afgegaan het. Virginia Woolf het graag om Tavistock Square gestap.”

Isohandra het na die boekrak gestap en 'n foto in 'n staanraam opgetel.

“Jy en Cherie is baie danig.”

Bosman het sy skouers opgehaal.

“Wat sal sy sê as sy weet wat ek en jy op daai stoel gedoen het?” Isohandra het van die foto na Bosman gekyk.

“Daar is party dinge wat 'n dogter liever nie wil weet nie.”

“Ek sou dit nooit gedink het nie,” Isohandra het weer na die foto gekyk.

“Sy verkies dit so. Ek self het eers drie jaar gelede van haar bestaan uitgevind.”

Bosman het gewens sy wou gaan. Isohandra het die foto neergesit en sonder om te kyk by die kamer uitgestap.

Bosman het die deur agter haar toegemaak en weer by sy lessenaar gaan sit.

op 'n koue grasperk in afrika

het hy die dood

by die woord gevoeg

Hierdie poging het hom selfs nog meer as die vorige een irriteer. Hy het sy notaboek toegemaak en met 'n leesboek op die leerstoel gaan sit.

Na 'n ruk het Marceline aan die deur geklop.

Sy het 'n plastieksak wat in Isohandra en Marley se kamer agtergebly het in haar hand gehad.

Binne in was Zweig van Niekerk se Britse paspoort, 'n swart notaboek en 'n outydse skoolboek

met 'n rooi linnerug en 'n blou-en-goue marmerpatroonomslag. Voorop was die woorde “*NAGBOEK - DS. C.J.J VAN NIEKERK*” geskryf.

In die paspoort was daar 'n verweerde swart-en-wit foto van vyf mense. In die voorste ry was 'n blonde seuntjie en dogtertjie.

Die seuntjie het laggend na die kamera gestaar. Die dogtertjie se oë was neergeslaan. Agter hulle het 'n ou vrou met 'n lang swart rok en 'n oogklap gestaan. Haar linkerhand was op die seuntjie se linkerskouer. Haar ander een op die dogtertjie se regterskouer. Aan haar een kant het 'n man in 'n predikantstoga gestaan. Aan haar ander kant was 'n ouer man met 'n lang grys Boerestryderbaard en 'n blou oorpak vol verfkolle.

Die vyf van hulle het voor 'n sinkplaatmuur gestaan.

Almal op die foto, selfs die dogtertjie met die neergeslane oë, het gelukkig gelyk.

Bosman het gewonder of dit moontlik sou wees om 'n gedig oor die foto te skryf.

Hy het opgestaan en na sy lessenaar gestap.

Die eerste vier reëls wat hy geskryf het, het almal uit ses woorde of minder bestaan. Hy het besef dat hy nie besig was om 'n gedig te skryf nie.

θvvvp

Hy staan langs haar. Haar predikantseun. Tien jaar gebore na die kamp. Sy was al 33 jaar oud.

Almal was verbaas dat hy gelewe het, maar na hom was daar nog Benjamin ook.

Haar Abraham was nooit 'n man wat “Nee” verstaan het nie.

Sy is met vier kinders die kamp in. En het met vier uitgekom.

Anders soos so baie ander.

Daar was 5 000 van hulle in die kamp. 700 het in die grafte op Piet Meyer se plaas agter gebly.

Een uit elke sewe mense in Turffontein kamp is dood, het die Hollanderin na die Oorlog gesê.

Toe was sy bly omdat sy en haar vier kinders net vyf was. En haar man nommer ses.

Sy het gehoor van ander kampe waar dit baie erger gegaan het.

Norvalspont, Aliwal-Noord, Bloemfontein en Springfontein.

Maar vir haar was daardie plekke net ver weg name in die Kolonie of die Vrystaat.

Self was sy nooit verder suid as die noordelike oewer van die Vaalrivier nie. Op 'n nuwejaarspiekniek vol lawwigheid lank voor die oorlog en voor die kinders.

Toe haar Abraham na haar gevry het.

“Smile Antie”, die buurvrou se voor-op-die -wa dogter hou die Browniekamera teen haar maag en probeer om al vyf van hulle in die foto te laat pas.

Sara staar na die kamera wat, net soos sy, een oog het.

Sy maak 'n grappie daaroor.

Almal wat regstaan vir die foto behalwe vir haar kleindogter, Bella, lag hardop.

Die buurvrou se voor-op-die-wa dogter druk die Brownie kamera.

Sarah hoor hoe die kamera klik en voel hoe almal wat reg gestaan het vir die foto ontspan. Sy weet dit gaan 'n gelukkige foto wees.

Haar Abraham haal sy hoed af en sit dit op hul kleinseun se kop.

Zweigie hardloop in die sement agterplaas rond en maak die klip-klop geluid van perdepote met sy mond asof hy in 'n Cowboy bioskoopprent is.

Dan sit hy die hoed op Bella se kop en tel haar op sy rug. Sy sussie glimlag en rus haar kop op sy kouer. Hy klip-klop twee of drie maal met stywe bene rondom die heining van die klein sinkomheiningde sementagterplaas voor hy moet gaan staan om sy asem terug te kry.

Sy dink aan haar pa wat een Donderdagoggend op sy perd geklim het en nooit weer terug gekom het huis toe nie. Nie een van haar seuns is na hom vernoem nie.

Nademaals

Partymaal wens ek almal wil weggaan

Miskien is dit, op die ou end, tog lekker om te dig

Jy sit in jou kamer en die mure word hoër

Kleure raak dieper

'n Blou sakdoek word 'n diep put

Dalia Ravikovitch – Vertaal deur Bosman Hiemstra

Erkennings

Hierdie boek staan onbeskaamd op die skouers (en in die skadu) van drie van Johannesburg se belangrikste biograwe – Clive

Chipkin, David Glodblatt en Charles van Onselen.

Kevin Bloom se *“Ways of staying”* en Darryl Accone se *“All under heaven”*, het belangrike feite verskaf.

Hartlike dank aan Willem Anker, Andries Bezuidenhout, Andries Buys, Sanpat Hattingh, Erika Murray-Theron, Piet Oosthuizen en Marlene van Niekerk.